

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

2011

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

Redaktion:

Jytte Nielsen

Svend Sørensen

Kristian Visby

Flemming Skipper

Omslag:

Storm i Hanstholm d. 26. januar 1975.

Foto: Tage Jensen / Lokallhistorisk Arkiv

Fotoet er i beskåret tilstand 1981 brugt på omslaget af
Ebbe Kløvedahl Reichs bog »Viljen til Hanstholm«.

Årbogens adresse:

Redaktion:

Gråkildevvej 76, 7700 Thisted

Tlf. 97 95 14 65

visby.hurup@mail.tele.dk

Ekspedition:

P. L. Haldsvej 60, 7700 Thisted

Tlf.: 97 92 25 18, e-mail: nielseriksen@mail.dk

Grafisk tilrettelægning og dtp:

tilde grafisk / Karin S. Fredsøe

Emil Nolde illustrationer © Nolde Stiftung Seebüll

ISBN 978- 87-87382-19-9

DANTRYK-HURUP A/S

2011

Indholdsfortegnelse

Knud Holch Andersen: Arbejdsmænd i Thy	s. 7
Flemming Skipper: To gange Hansen – og et søm	s. 29
Andreas Wilson (1845-1919): Min opvækst i Thisted i 1850'erne	s. 45
Charlotte Boje H. Andersen: Kirkens møbler	s. 59
Karen Margrethe Hornstrup: Rogaland – Thy i ældre bronzealder	s. 65
Michael Riber Jørgensen: Strandinger i et nyt lys	s. 77
Flemming Skipper: En baggårdsdigter på Ballerum	s. 83
Kjeld Hansen: Værnemageren fra Hurup	s. 95
Svend Sørensen: Vadestedet – en gård af sin tid	s. 111
Hans Bach (1930-2005): Hans Bach fortæller	s. 121
Flemming Skipper: Organist og amatørfotograf	s. 134
Michael Vandet: Peter von Scholten blev født i Vestervig	s. 135
Nina Hobolth: Fra et hjørne af Danmark	s. 145
Else Bisgaard: Indre Mission i 150 år	s. 161
Orla Poulsen: Historien om Gerda, der ville ud i verden	s. 173
Kristian Visby: Formandsberetningen 2010-2011	s. 186
Anne Frandsen: Lokalhistorisk litteratur 2010-2011 – et udvalg	s. 188
Kristian Visby: Sommerudflugten 2011	s. 190
Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred	s. 191
Forfatterfortegnelse	s. 192

Arbejdsmænd i Thy

af Knud Holch Andersen

En undersøgelse af arbejdsliv, arbejdsløshed og historisk forandring blandt arbejdsmænd i Thy i 20. århundrede. Artiklen er udsprunget af det forskningsprojekt, Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune har igangsat om Hanstholms moderne historie. Artiklen peger på, at loven om Hanstholm Havn i 1960 skal ses i sammenhæng med en generel ændring i dansk politik, hvor statsmagten aktivt søgte at fremme beskæftigelsen gennem industrialisering og egnsudvikling.

Arbejdsmænd var der mange af i Thy. De fylder ikke så meget i den lokalhistoriske litteratur, men de var faktisk de fleste. I 1959 udsendte Ministeriet for Offentlige Arbejder en betænkning, der foretog en analyse af befolkningsudviklingen og arbejdsmarkedsforhold i det daværende Thisted Amt. Her blev det fremhævet, at arbejdsmændene – med en ny tids udtryk: »de ufaglærte« – udgjorde 57% af samtlige medlemmer af arbejdsløsheds-kasserne i amtet mod kun 37% i landet som helhed.

Set fra Thy var undersøgelsen ikke opmuntrende læsning. Store dele af amtet rummede ganske vist de mest frugtbare land-

brugsarealer i Danmark og havde indtil 1870 haft en vækst i befolkningstallet, der svarede til væksten i Danmark som helhed. Men efter 1870 havde væksten været bemærkelsesværdig svag. Ikke fordi fødselsoverskuddet var mindre, men fordi afvandringen var usædvanlig stor. I perioden 1930-1940 var der et fødselsoverskud på 7.900 personer, men samtidig en afvandring på 7.100. I et par år under besættelsen vendte udviklingen, og der kom en nettotilvandring til især Thy, men i efterkrigstiden fortsatte nettoafvandringen.

Trods denne afvandring var der på ingen måde mangel på arbejdskraft. Tværtimod. Langt den overvejende del af arbejdsmændene

Arbejdsmænd på Landlyst Teglværk, Thisted. Ca. 1900.

var beskæftiget inden for landbrug, skovbrug, bygge- og anlægsvirksomhed samt kalk- og teglværker. Her herskede der en betydelig sæsonarbejdsløshed, og den gennemsnitlige ledighed var væsentlig højere end i andre egne af Jylland og Danmark som helhed.

Ifølge betænkningen skulle den afgørende forklaring på såvel afvandring som arbejdsløshed søges i den svage økonomiske vækst og den herskende erhvervsstruktur. Landbruget i Thy havde – som i det øvrige Danmark – gennem hele perioden efter 1870 nedsat sin

Arbejdsløshed

Man kan tale om arbejdsløshed, når personer, der er henvist til at udbyde deres arbejdskraft på et arbejdsmarked, midlertidigt eller mere varigt ikke er beskæftiget. Forudssætningen er, at de pågældende kan og vil deltage i produktionslivet.

- *Sæsonarbejdsløshed:* Periodisk ledighed, betinget af vejrlig eller andre nødvendigheder. Denne form for arbejdsløshed var et livsvilkår for arbejdsmænd i Thy, ofte mere end tre måneder om året.
- *Skjult arbejdsløshed:* Arbejde på nedsat tid eller med nedsat effektivitet. Forekommer hyppigt i et bondesamfund, hvor arbejderne måske har egne jordlodder.
- *Konjunkturarbejdsløshed:* Den arbejdsløshed, der forårsages af den kapitalistiske økonomis tilbagevendende kriser, f.eks. begyndelsen af 1920'erne, 1930'erne og 1970'erne.
- *Teknologisk arbejdsløshed:* Arbejdsløshed, forårsaget af overgang til brug af maskiner eller anden teknologi.
- *Strukturel arbejdsløshed:* Arbejdsløshed, forårsaget af ubalancer på arbejdsmarkedet og ujævn fordeling af den økonomiske vækst.

efterspørgsel efter arbejdskraft. Samtidig var fiskerierhvervet stagneret, især på grund af manglende havne, og udviklingen af industrivirksomheder havde været ganske svag. Med andre ord: Thy manglede aldeles vækstlokomotiver, og en betragtelig del af arbejdsstyrken måtte klare sig med ganske beskedne indkomster.

Betænkningens skarpe og ganske dystre analyse af den økonomiske og sociale situation i Thy blev et væsentligt, måske afgørende argument bag loven om Hanstholm Havn, der blev vedtaget af et enigt folketing i foråret 1960. Analysen blev dermed et redskab til at forandre den virkelighed, den beskrev.

I det følgende vil vi kigge nærmere på den hærske af arbejdsmænd, der sammen med deres familier befolkede Thy op gennem det 20. århundrede. Vi vil gøre det ved at undersøge udvalgte beretninger om levede liv, fordelt på tre generationer. Den ældste generation blev født omkring 1880. Den mellemste omkring 1920, og den yngste er dem, der kom til verden omkring 1940.

Undervejs vil vi prøve at forklare, hvilke afgørende forandringer de tre generationer mødte på deres vej. I den forbindelse vil vi specielt undersøge det klimaskifte, der skete i dansk politik i de sidste år af 1950'erne, og Hanstholm Havns rolle i den sammenhæng. Dermed bliver det også en historie om, hvordan det danske velfærdssamfund voksede frem.

Fra dybet de kom

Arbejdsmændene var overalt. Det var sådan set dem, der holdt det hele i gang. Armkræfter og stærke rygge var en nødvendig forudsætning. Dertil kom – med en fjern fremtids ordvalg – en god portion »omstillingsparathed«. Med skovl i hånd udførte de enhver form for jord- og anlægsarbejde. De passede

murersvendene op, klargjorde mørtel og bar stenene derhen, hvor de skulle bruges. Med sæk på ryg tømte og fyldte de lastrummene på skibene i havnen. De arbejdede på tegl- og kalkværker, i støberier og andre fabrikker. De var også på dagleje hos bønderne, når sæsonen krævede ekstra arbejdskraft.

Nogle kunne være heldige at beholde det samme arbejde i en årrække, men de fleste var løsarbejdere og måtte tage det dagsværk, der nu blev tilbudt. Eller de måtte gå arbejdsløse. Bygge- og anlægserhvervene og dertil hørende industrier, samt fiskeri, skovbrug og landbrug var helt afhængige af vejrliget, og vinterarbejdsløsheden, der ofte greb om sig i løbet af november og varede til ind i marts eller april, var et livsvilkår for de fleste. Oven i det kom så den arbejdsløshed, som de tilbagevendende konjunkturkriser kastede af sig.

Arbejdsmændene var anbragt på nederste hyld i datidens skarpt opdelte klassesamfund. Afstanden til den faglærte arbejder, »håndværkeren«, var betragtelig. Det gjaldt løn, og det gjaldt social status. På byggepladserne var det almindeligt, at håndværkerne og de ufaglærte spiste hver for sig.

Til stort held for eftertiden indsamlede Nationalmuseet i 1950'erne et meget stort antal skriftlige arbejdererindringer. Seks af dem er skrevet af arbejdsmænd fra Thy. De rummer en enestående kilde til viden om livsvilkår og livsoplevelse hos en generation, der blev født i årene omkring 1880, og som var gamle mænd, da de med forbavsende sikker håndskrift nedskrev deres erindringer i midten af 1950'erne.

Arbejdsmand var ikke noget, man valgte at blive. Det var man i de allerfleste tilfælde født til. De nedskrevne erindringer vidner om en barndom præget af fattigdom og nøjsomhed. Det typiske var, at drengene kom ud at tjene, når de var ni år. Lars Nielsen, der blev født i Skovsted i 1882, fortæller: »Jeg

En barndomserindring: Jens Poulsen, født i Hillerslev Sogn 1889

»Mine forældre boede i min Morfars hus, en meget gammel og brøstfældig rønne. Der var kun to stuer, en på hver side af gadedøren, eller fordøren, for gade var der jo ingen af, og det mest besynderlige var, at i værelset til venstre var der bræddegulv, for der havde morfar værksted, han var tømrer og gik rundt til folk på reparation, hvorimod værelset til højre var opholdsstue samt soverum til 11 daglige mennesker. Der var ovre i den ene side af værelset en slags indhug, hvor der stod to senge med fodenderne sammen, og derinde lå Morfar samt de største af børnene. Frammerset, som køkkenet kaldtes, var belagt halvt med gule mursten, samt brolægning med toppede sten for resten.

Så kosten var jo derefter. Vi havde en ko, en gris, samt nogle høns. Der blev jo ikke meget til at mætte så mange munde, men jeg kan aldrig huske, at vi ikke har fået, hvad vi kunne spise. Jeg kan huske, at vi ingen brød har haft. Så havde Mor kogt en gryde kartofler og skar dem i skiver med lidt margarine på, og det ville vi gerne have.

Opholdsstuen var der lergulv i, og der var store huller. Taget var så utæt, at vandet fossede ned i stuen til os, når det regnede. Det var det bedste, vi børn vidste, for så kunne vi sejle med små papirbåde derinde i stuen. Det skal bemærkes, at huset var stråtækt.«

begyndte at vogte får og gæs, da jeg var otte år. Da jeg blev ni år, kom jeg rigtigt ud at tjene for en løn på otte kroner og et par træsko for tiden fra 1. maj til 1. november. Det var ingen god plads, jeg fik mange ørefigner, men

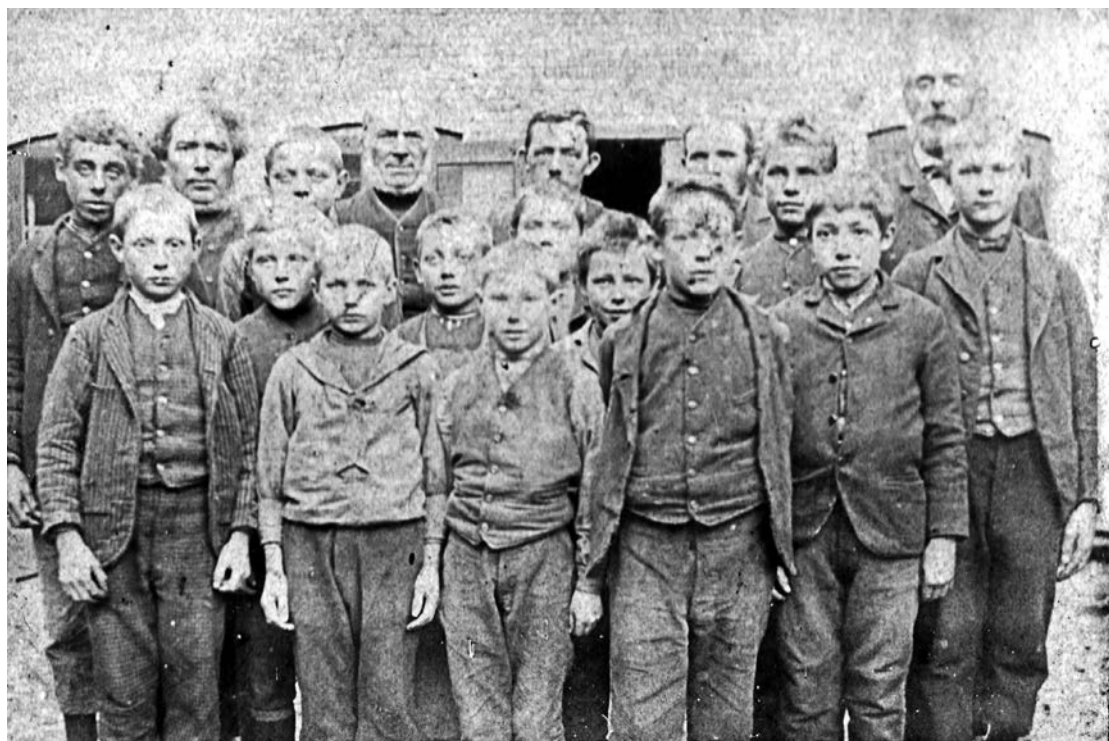
jeg holdt ud til november. Min far sagde, at han aldrig var kommet af sin plads i utide, og det måtte jeg heller ikke«. En brutal, men effektiv opdragelse til det kommende arbejdsliv. Til gengæld var det noget småt med skolegang.

I. C. Jensen, der voksede op hos en plejefamilie i Vørring, gik i skole i Nors. Han husker læreren som »ret gammel og vist nok ueksamineret og var efter min mening en bedre landbruger end pædagog. Ofte satte han en 17-årig datter til at overhøre salmevers og Balles lærebog ... Jeg betragtede som flertallet af både forældre og børn skolen som et nødvendigt onde. De større børn havde man brug for som arbejdskraft, og den gik til spilde, medens de sad og drev i skolen.«

Jens Poulsen, der blev født i Kjelstrup i 1889, boede de første 10 år i morfarens hus,

»en meget gammel og brøstfældig rønne«, hvor morfaren havde tømrerværksted i den ene stue. I den anden stue boede familien, der bestod af 11 mennesker. Da Jens var 10 år, flyttede familien til Thisted. I Kjelstrup gik de store drenge kun i skole to halve dage om ugen, men da de flyttede til Thisted, måtte de i skole hver dag. Til gengæld var der en håndfast »klassedeling« med betalingsskole på første sal og almueskole i stuen. Jens og hans mange søskende kom naturligvis i almueskolen. Her oplevede Jens en så hårdhændet behandling, at faren tog ham ud og satte ham i en privat skole, selv om han ikke havde råd til det.

Da Jens var 11 år gammel, fik han arbejde på tobaksfabrikken i Thisted. Så gik han i den særlige »fabriksklasse« fra 8-12 og arbejdede på fabrikken fra kl. 13-18.

Drenge på arbejde på Bendixsens Tobaksfabrik. Ca. 1910.

Det »rigtige« arbejdsliv begyndte så med konfirmationen, der blev markeret under beskeden former. En bror til Jens fik tre lommetørklæder og 50 øre. Selv tjente Jens til sit konfirmationstøj som bydreng hos en bager. Han fik derefter arbejde på Dragsbæk Bryggeri og Maltfabrik. Her handlede det bl.a. om at bære sække med byg, der hver vejede 100-130 kg, på ryggen op på kornlofterne. Efter soldatertiden var Jens Poulsen i en periode murerarbejdsmand og havnearbejder. Derefter fik han et langt arbejdsliv på Thisted Bryghus.

Hjemme hos Lars Nielsen var servering af hønsekødssuppe den eneste markering af konfirmationen. Men så gav den bonde, han tjente hos, ham også en fridag og yderligere fik han 50 øre, som han skulle give videre til præsten efter overhøringen. Og præsten gav kaffe.

Lars Nielsen fortsatte med at tjene for bønder, men kom også ud at sejle et par år i sin ungdom og arbejdede ved kystsikringen i Agger. Det var hårdt arbejde, 10 timer dagligt til 25 øre i timen. Arbejderne lejede sig ind i små, primitive barakker, og »der blev drukket en urimelig mængde brændevin«. Efter soldatertjenesten arbejdede Lars Nielsen på forskellige herregårde. Her begyndte dagens arbejde kl. halv seks. Efter mange timers markarbejde sluttede dagen med, at der blev striglet køer til kl. syv om aftenen.

Plejebarnet I. C. Jensen blev sendt på dagleje – til 50 øre pr. dag – og kunne dermed bidrage til at supplere de 60 kr. om året, plejeforældrene fik af kommunen for at opfostre den forældreløse dreng. Den 10-årige dreng var stor og stærk og kunne køre et spand heste for et møglæs, bære avner bort ved tærskning eller arbejde i tørvemosen. Men så havde han også fået nok. Han søgte hurtigt væk fra landbruget og fik plads som arbejdsdreng hos en farver i Thisted. Senere drog han til søs og

Murersvende og murerarbejds mænd på stilladset, Storegade 3 i Thisted. Ca. 1910.

havde den farverige oplevelse at være soldat på De Dansk-Vestindiske Øer: »et paradys for en nordbo, men et såre kedsommeligt sted at være i længere tid«.

I. C. Jensen vendte tilbage til Thisted i 1904. Efter at have oplevet den store verden kunne han konstatere, at der i Thisted »vel var sket forandringer, men ikke gennemgribende. Fagbevægelsen var under udvikling, men spillede endnu ikke nogen afgørende rolle. Kollektive aftaler om løn og arbejdstid var ukendte i Thisted. Man kunne nok få arbejde

uden at være i fagforening. Der var nu kun ganske få steder, hvor arbejdstiden var mere end 10 timer, fra seks morgen til seks aften, afbrudt af en halv times frokost og halvanden times middagspause. Timelønnen for ufaglærte var i reglen 30 øre og for håndværkere 2-3 øre mere. Ferieordning var ukendt. Sygekassehjælp fandtes, men det var først flere år senere, det blev almindeligt at være medlem af en sygekasse.«

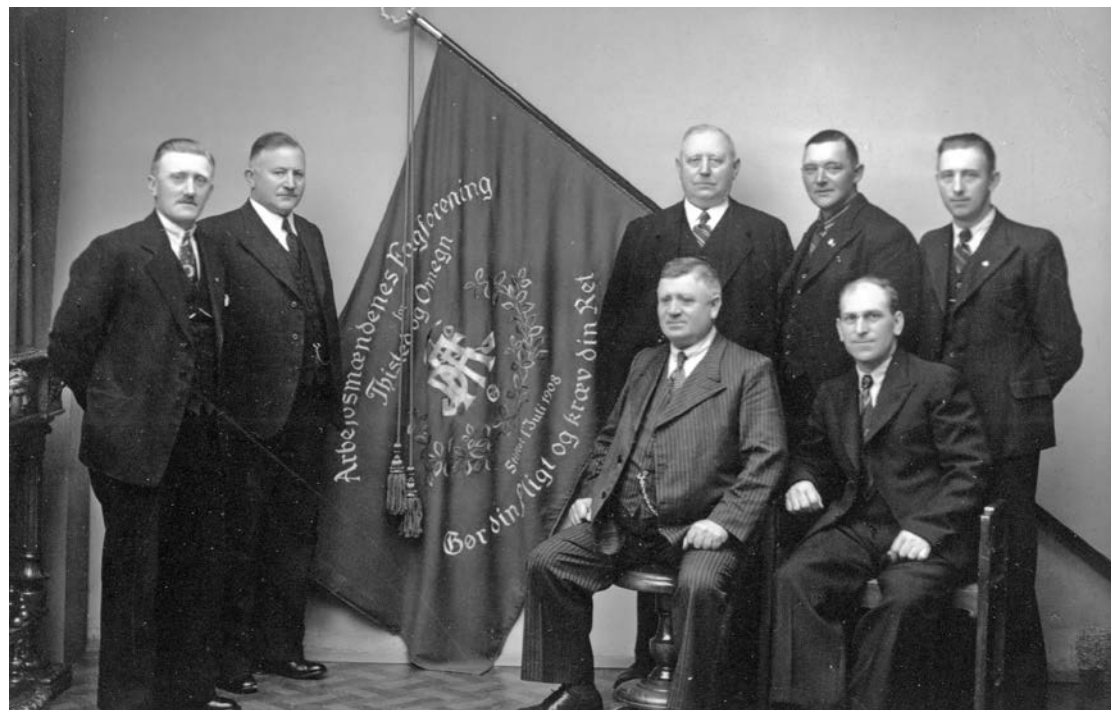
Fagforening og a-kasse

Denne generation af arbejdsmænd var de første, der kom i fagforening. Og netop fagforening og tilhørende a-kasse har formentlig været den afgørende historiske forandring, der har adskilt deres liv fra fædrenes.

Dansk fagbevægelse er i hele sit grundlag bygget på håndværkertraditionen. Fagfore-

ningerne, der blev dannet i 1870'erne og 1880'erne byggede videre på mesterlærens og laugstraditionens meget veludviklede faglige identitet. Der var allerede en stærk følelse af samhørighed, før fagforeningen blev dannet. Sådan forholdt det sig ikke med arbejdsmænd. Her skulle identiteten og selvbevidstheden først bygges op, når fagforeningen var dannet. Det var en vanskelig proces, der krævede megen agitation og overtalelse. Og overskud til at betale kontingentet. Derfor kom de ufaglærte også ret sent med. Det begyndte i København, hvor den senere mangeårige leder af Dansk Arbejdsmandsforbund, M. C. Lyngsø, med den store »natmandsstrejke« i 1892 fik demonstreret, at også arbejdsmænd kunne vise muskler.

I Thisted blev den første fagforening for arbejdsmænd dannet i 1897 med 20 medlemmer. Det viste sig at være en lidt skrøbelig

Bestyrelsen for Arbejdsmændenes Fagforening i Thisted. Chr. Iversen er nr. to fra venstre. 1933.

forening, der blev nedlagt igen i 1900. I sig selv et udtryk for, hvor vanskelig, organisationsdannelse har været på dette område. Fagforeningen måtte konkurrere med »Den frie Arbejderforening«, der også omfattede arbejdsgivere. Men i 1906 stiftede en lille kreds på 14 arbejdsmænd så en ny fagforening, og denne gang var der fremdrift og handlekraft i bestyrelsen. Der blev holdt mange agitationsmøder, og medlemstallet voksede støt. Året efter indtrådte foreningen i Dansk Arbejdsmandsforbund, der på det tidspunkt rummede henved 40.000 medlemmer, og den lille fagforening i Thisted fik dermed væsentligt større slagkraft, når der skulle trues med strejke.

I 1909 blev foreningens medlemmer tilmeldt arbejdsmændenes a-kasse. Dermed tog arbejdsmændene i Thisted et afgørende skridt ind over tærsklen til fremtidens velfærdssamfund. Med lovbestemt statsstøtte til a-kasserne fra 1907 var der skabt et værn mod den konstante trussel mod arbejderfamilierne, som arbejdsløsheden udgjorde. Og det gjaldt både den årlige vinterarbejdsløshed og de økonomiske kriser, der dukkede op med jævne mellemrum. A-kasserne byggede som sygekasseloven fra 1892 på et forsikringsprincip, »hjælp til selvhjælp«, og det gjorde arbejdsløshedsunderstøttelsen til en velerhvervet ret.

Indtil da havde den eneste mulighed været den ydmygende og stigmatiserende gang til den kommunale hjælpekasse, eller aller værst, til fattigvæsenet. De arbejdsløse mødte op til daglig kontrol på a-kassekontoret, der oftest var det samme som fagforeningskontoret. Arbejdsløsheden blev på den måde et meget synligt fænomen. Omfanget kunne måles på længden af den daglige kø.

En ny selvbevidsthed gjorde sig også gældende, når det skulle aftales løn med arbejdsgiverne. Tidligere havde aflønningen bygget

Arbejdsløshedsforsikring

Lov af 9. April 1907 om anerkendte arbejdsløshedskasser:

- Berettiget til dagpengestøtte efter et års medlemskab af a-kassen
- Dagpengene kunne maksimalt udgøre 2/3 af en normal dagløn
- Karenstiden kunne variere, men var oftest seks dage.
- Understøttelsens varighed: mindst 70 dage inden for 12 måneder.
- Statstilskuddet var på maksimalt halvdelen af a-kassens udgifter.

Loven havde stor politisk bevågenhed og blev ændret med jævne mellemrum. En væsentlig ændring var indførelsen af *fortsættelseskasser* i 1932, der gav en afgørende håndsrækning til det stærkt voksende antal langtidsledige.

på sædvane og individuelle aftaler. Nu blev der udarbejdet detaljerede overenskomster med timeløn og prissætning på de mangfoldige arbejdsituationer, en arbejdsmand kunne komme ud for. Efter drøje forhandlinger blev der så fundet et kompromis med den lokale arbejdsgiverforening. På det nationale plan var gennemførelsen af otte timers arbejdsdagen i 1919 en af de helt store landvindinger.

Medlemstallet i arbejdsmændenes fagforening i Thisted rundede i løbet af et par år 100 og var omkring 1950 på omkring 550. Samtidig skete der en geografisk spredning gennem dannelsen af op til 15 lokale klubber i mange sognekommuner fra Fjerritslev til Oddesund. På den måde dannede arbejdsmændenes faglige organisation et netværk, der strakte sig langt ind i det traditionelle agrarsamfund, hvor det kunne være et langt og sejt træk at

Arbejdsmændenes Hus i Thisted (midt i billedet), opført 1919. Billedet er fra 1959.

overbevise arbejdsmændene om fordelene ved medlemskab af fagforeningen.

Arbejdsmændenes fagforening byggede i 1919 sin egen kontorbygning på havnen i Thisted. Her mødte ledige op til den daglige kontrol, og her kunne man få anvist arbejde. Især to unge arbejdsmænd kom hurtigt til at præge ledelsen af fagforeningen: Peder Christiansen, der blev formand i 1911 og som i 1916 blev afløst af Chr. Iversen. Peder Christiansen fortsatte derefter som kasserer gennem 35 år. Chr. Iversen blev i 1913 socialdemokratisk medlem af Thisted Byråd og var købstadens borgmester 1937-1946 og igen 1950-1954.

Mod bedre tider

Nicolaj Jensen blev født på et lille husmandssted i Hassing i 1919. Der var i alt 10 børn i barndomshjemmet. Faderen var blevet enke-mand i 1917 med fem små børn. Han fik – typisk for tiden – en enlig mor som husbestyrerinde. De blev gift og fik yderligere fem børn. Hun døde ret ung, og faderen stod igen

tilbage med fem mindre børn. De materielle vilkår i den børnerige familie har været meget barske. De har levet i fattigdom.

I dette livsgrundlag er der ikke meget, der adskiller sig fra den nød, der herskede under opvæksten i den forrige generation af arbejdsmænd. Der er da også ganske mange træk i det liv, Nicolaj Jensen kom til at leve, der peger bagud og ligner den forrige generation af arbejdsmænd. Og så alligevel. Ved nærmere eftersyn træder der afgørende forskelle frem.

Også Nicolaj Jensen blev sat i arbejde, før han kom i skole. Men han passede skolen i de syv skolepligtige år. Det var den »klassiske« landsbyskole, hvor der blev undervist i dansk, regning, bibelhistorie og mange salmevers, der skulle læres udenad. Børnene gik i skole fire dage om vinteren og to dage om sommeren, opdelt i »bette klasse« og »store klasse«. Børnene i store klasse blev dog sluppet fri kl. 13 i sommerperioden. Så de kunne komme hjem og gøre nytte.

Som i den forrige generation var enhver form for uddannelse efter de syv skoleår utænkelig. Det handlede om hurtigst muligt

at komme i arbejde. Nicolaj var stor og stærk og var allerede som 12-årig i stand til at bære en sæk korn på loftet. Det var hans far meget stolt af. Nicolaj kom straks efter konfirmationen ud at tjene på flere gårde i nabosognene. Men der var også overskud til en lille sommerferie i form af en cykeltur til Vejle sammen med en halvbror. Med overnatning i en høstak ved Herning undervejs. 1930'erne var årtiet, hvor ungdommen for alvor begyndte at dyrke friluftsliv og sportslig udfoldelse.

Efter nogle år i »pladser« på forskellige gårde blev han grebet af den udlængsel, der også havde præget den tidligere generation. Mulighederne i Thy under den langstrakte krise i 1930'erne har også været stærkt begrænsede. Nicolaj drog til søs med en tremaster fra Haderslev. Krigen satte en stopper for det. På en gård ved Haderslev, hvor han fik arbejde, mødte han den pige, han året efter blev gift med hjemme i Hassing Kirke.

Nu begyndte et langt liv som arbejdsmand. Gennem en meget lang årrække kom Nicolaj Jensen til at arbejde på Søvang Teglværk ved Tandrup. Arbejdstiden var 48 timer i ugen. Timelønnen var 1,45 kr., men kunne ved akkorder presses op til 10 øre i vejret. Teglværket producerede kun fra maj til november. Så der var udsigt til en lang vinterarbejdsløshed, med mindre der dukkede andet arbejde op. Vintermånederne kunne være drøje at komme igennem. Der blev suget på labben og stiftet gæld i dagligvareforretningerne. Arbejdsløshedsunderstøttelsen var væsentlig under den normale dagløn.

En af mulighederne for Nicolaj Jensen som for så mange andre af tidens arbejdsmænd var arbejde med snerydning, især for statsbanerne, men også på de kommunale veje. En anden mulighed var arbejde med at grave drænrør ned i efterårsmånederne. Med greb og skovl blev der flyttet 30-40 vognlæs tung

Gasværksarbejder i Thisted, 1933.

Af Hans Kirk: Daglejerne, 1936:

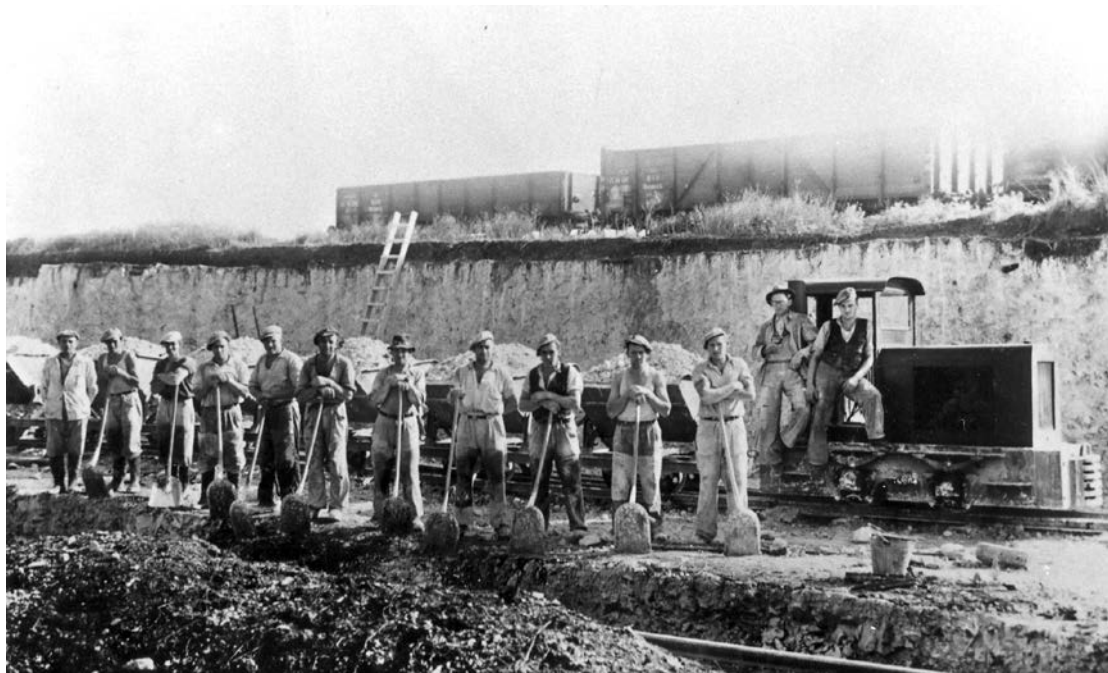
Efter den lange lediggang, efter vinterens mørke, virkede arbejdet som en rus. De talte højt og lo ad ingenting. Det var, som om de havde drukket brændevin til overmål. »Blodet kommer i cirkulation ved det her«, sagde Sorte Anders. »Det skulle være snestorm en gang om ugen hele vinteren igennem, så var det et godt land at være i.« Om det så var gamle Povl Bøgh, var han i humør. »A siger det er godt at bestille noget,« råbte han. »Det er alligevel det, der holder mekanikken i gang. En sidder om vinteren ved kakkelovnen og rustet op.«

lerjord om dagen. Nicolaj Jensen erindrede en episode omkring 1950, da han var ansat i et entreprenørfirma i Thy og arbejdede med at

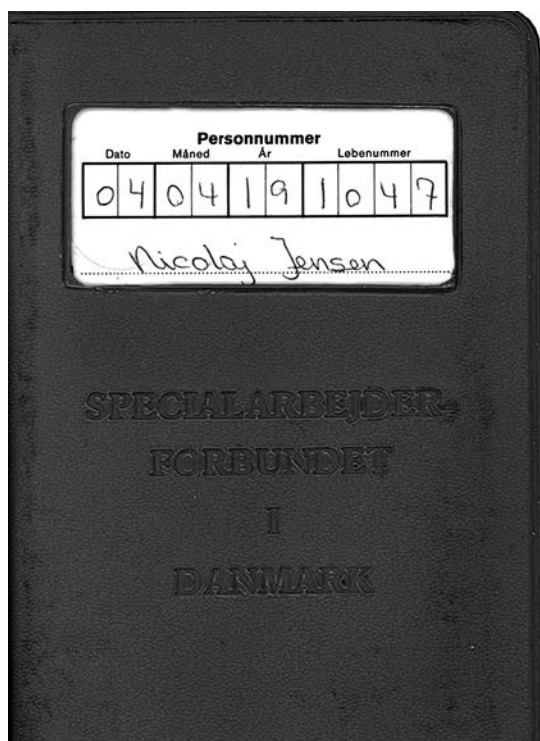
læsse jord i tipvogne. Han signalerede til de andre i sjakket, at tempoet skulle sættes ned. Det var der åbenbart uenighed om i gruppen. Da det blev fyraften, meddelte formanden ham, at han var fyret. En af kollegerne havde sladret til formanden, og sanktionen faldt prompte.

For at undgå den lange vinterarbejdsløshed søgte Nicolaj Jensen i flere omgange arbejde uden for Thy. Han arbejdede for entreprenørfirmaet Hoffmann og Sønner og var bl.a. med til udbygge Kastrup Lufthavn. Han gravede ral i en grusgrav ved Ålholm og byggede en sportsplads i Sakskøbing.

Arbejdet på teglværket var alsidigt, men hårdt. Stenene blev hentet i den meget varme ovn. De glohede sten skulle tages med de bare næver. Handsker var der ikke tale om, men arbejderne fandt ud af at fremstille nogle »lapper« af bilslanger, så de kunne beskytte

Hillerslev Kalkværk, ca. 1950. Bemærk Fjerritslevbanens togvogne, der transporterede kalken videre ud i verden.

Fagforeningsbogen var et vigtigt dokument.

hænderne mod varme og slid. Ude på pladsen skulle stenene så læsses af trillebøren med en tang – fire ad gangen. Den voldsomme temperaturforskel mellem ovnen og det fri var bestemt ikke gavnlige for helbredet. Mange arbejdere døjede med opkastning om natten.

Når arbejderne om efteråret fremstillede håndstrøgne sten, tog de leret med hænderne og pressede det ned i formene. Det kunne være meget koldt, og når de om aftenen fik varme i hænderne, var huden slidt væk. Så blev der viklet klæde om hænderne næste dag. Pengene skulle jo tjenes. Senere fik Nicolaj Jensen jobbet som »brænder« på teglværket. Det var ikke så hårdt, men krævede til gengæld, at han skulle være der døgnet rundt en uge i træk.

Nicolaj Jensen arbejdede på teglværket helt frem til 1964.

I foråret 1965, da det store boom af parcelhusbyggeri var i fuld gang, tog Nicolaj Jensen arbejde som murerarbejdsmand i et firma, der byggede elementhuse. Arbejderne rejste rundt i hele landet og boede i skurvogne, medens byggeriet stod på. Han kom til at arbejde i en årrække ved forskellige byggefirmaer. Da han begyndte som murerarbejdsmand, var timelønnen fem kroner. I 1967 var den oppe på 13 kr. Selv om byggeriet var delvist industrialiseret med præfabrikerende elementer, blev udgravninger og støbninger fortsat udført på den gammeldags måde, og det vil sige med håndkraft.

Arbejdsvilkårene for arbejdsmænd i Nicolaj Jensens generation har sådan set ikke adskilt

49

Bopælsforandring anmeldes straks til kassereren

1980 Kontingent	Ekstra kontingent	1980 Kontingent	Ekstra kontingent
14. April	$3\frac{1}{3} - 6\frac{1}{4}$	24 JUL 1980	$1980\frac{1}{7}$
15.	$7\frac{1}{4} - 13\frac{1}{4}$	24 JUL 1980	$1980\frac{1}{7}$
16.	$14\frac{1}{4} - 20\frac{1}{4}$	24 JUL 1980	$1980\frac{1}{7}$
17.	$21\frac{1}{4} - 27\frac{1}{4}$	24 JUL 1980	$1980\frac{1}{7}$
18. Maj	$28\frac{1}{4} - 4\frac{1}{5}$	28 AUG 1980	$1980\frac{1}{8}$
19.	$5\frac{1}{5} - 11\frac{1}{5}$	28 AUG 1980	$1980\frac{1}{8}$
20.	$12\frac{1}{5} - 18\frac{1}{5}$	28 AUG 1980	$1980\frac{1}{8}$
21.	$19\frac{1}{5} - 25\frac{1}{5}$	28 AUG 1980	$1980\frac{1}{8}$
22.	$26\frac{1}{5} - 1\frac{1}{6}$	28 AUG 1980	$1980\frac{1}{8}$
23. Juni	$2\frac{1}{6} - 8\frac{1}{6}$	- 2 EKT 1980	
24.	$9\frac{1}{6} - 15\frac{1}{6}$	- 2 EKT 1980	
25.	$16\frac{1}{6} - 22\frac{1}{6}$	- 2 EKT 1980	
26.	$23\frac{1}{6} - 29\frac{1}{6}$	- 2 OKT 1980	$1980\frac{1}{8}$

Der er ingen restancefrist ved kalenderårs udgang

Et a-kassemærke pr. uge var grundlaget for social sikkerhed.

Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbunds (DASF) kontor i Thisted. Udbetaling af understøttelse. Ca. 1970.

sig væsentligt fra vilkårene i den forrige generation. Sæsonarbejdsløsheden var fortsat noget, der lignede en naturlov. Muligheden for at finde arbejde uden for landbruget og bygge- og anlægsområdet har været stærkt begrænset. Den langstrakte og dybe økonomiske krise i 1930'erne og den svage vækst i efterkrigstiden gjorde det bestemt ikke lettere at være arbejdsmand. Men noget har ændret sig. Den generelle stigning i reallønnen bragte Nicolaj Jensens generation over det, historikeren Peter Riismøller har kaldt »sultegrænsen«. Reallønnen for ufaglærte steg med 20% i perioden 1919-39. Krisen i 1930'erne er formentlig den første alvorlige krise i Danmark, hvor der ikke direkte har hersket hunger. Her spiller fagforeningerne og a-kasserne en væsentlig rolle. I kraft af overenskomsterne kunne arbejderne også i krisetider fastholde lønniveauet, og mulighederne for at få understøttelse – og varigheden af denne – blev

væsentligt forbedret. Samtidig knæsatte den omfattende socialreform i 1933 det grundlæggende retsprincip, når det blev nødvendigt at søge hjælp hos kommunen. Og reformen skabte en ensartethed i ydelserne, som ikke mindst var til gavn for de mange småkårsfolk i landkommunerne.

Alt i alt blev livskvaliteten væsentligt forbedret for arbejdsmænd af Nicolaj Jensens generation. Familierne fik adgang til forbrugsgoder, de gamle ikke havde drømt om. Den helt store fremgang kom med den generelle vækst i 1960'erne. Mange fik også mulighed for at bygge landarbejderboliger med favorable statslån. Med ferieloven fra 1938 og tilhørende opsparing af feriemærker blev sommerferie en etableret retting.

Nicolaj Jensen var livet igennem et stabilt medlem af fagforeningen og sørgede omhyggeligt for at købe de ugentlige mærker til fagforenings- og a-kassebogen. Op gennem

1960'erne og 1970'erne blev arbejdsløshedsunderstøttelsen forbedret i flere omgange. 1. maj 1979 gik Nicolaj Jensen som 60-årig på den netop indførte efterløn. Også det er udtryk for en afgørende historisk forandring.

En arbejdsløshedsø

»Det barske syn, der møder én, når man første gang ser Hansted i efterårsstormens klamme støvregn, får én i dårligt humør, især fordi man næsten kan mærke, hvordan byen kæmper for at holde sammen på sig selv, selv om den inderst inde er bange for ikke at vinde kampen«. Det var de dystre toner, der blev slået an, da en journalist fra Thisted Social-Demokrat i efteråret 1950 besøgte Hanstholmen. Den storslåede drøm fra 1920'erne om en travl fiskeri- og trafikhavn – et nyt Esbjerg – var på ingen måde realiseret. Tilbage stod kun den vestmole, ingeniør Fibiger nåede at

opføre. Den havde havet gnavet voldsomt i. Der stod kraner og arbejdshuse ved molen, men det handlede kun om et forsøg på at reparere skaderne og undgå, at molen helt forsvandt igen. I den spredte, noget nedslidte bebyggelse var der ikke meget at komme efter. Journalisten søgte ind i et lille gult hus, hvor Marius Madsen sad ved spisetuebordet med sin kone. Marius Madsen havde i mange år været formand for arbejdsmændenes fagforening i Hanstholm. Samtidig var han både sogne- og amtsrådsmedlem, samt et energisk medlem af det Hanstholm-udvalg, der blev dannet i 1946 for at kæmpe videre for en realisering af havneplanerne. Hans vurdering af situationen var ikke opmuntrende: »Som det går nu, er det helt tosset. Der er snart ikke flere tømrere, og de unge mennesker, der vokser op i Hansted, vil ikke blive boende her, for der sker ikke noget. Vi gamle flytter ikke, men de unge rejser væk, og hvad er der

Kultransport på havnen i Thisted, ca. 1950.

Tømrere og arbejdsmænd i Hanstholm, ca. 1925.

så tilbage af Hansted? Vi har en stor arbejdsløshed, ca. 100 mand om dagen går til kontrol. Molebyggeriet kan ikke lægge beslag på alle, og når det er dårligt vejr, er der kun en halv snes stykker i arbejde dernede.»

Molebyggeri i Hanstholm, ca. 1925.

Samme år havde Hanstholm-udvalget et møde med daværende trafikminister Victor Larsen og fiskeriminister Knud Ree. Her kunne Marius Madsen fremlægge et lille regnestykke, der viste, at arbejdsmændene i Thisted Amt i årene fra 1942-1950 havde haft 2,5 mio. arbejdsløshedsdage. Det havde kostet hen ved 30 mio. kr. i understøttelse. Disse penge kunne have været brugt langt mere produktivt ved f.eks. at færdigbygge Hanstholm Havn.

Det så imidlertid meget mørkt ud for en realisering af den gamle havneplan. En kommissionsbetænkning fra 1951 frarådede direkte en investering i havnebyggeriet.

Den herskende pessimisme omkring Hanstholm var sådan set ganske typisk for stemningen ikke blot i Thy, men i store dele af Vest- og Nordjylland.

Debatten om arbejdsløshed fyldte meget i 1950'ernes Danmark. Slagskyggen fra den

Arbejdsløhedsstatistik

Arbejdsløsheden blev 1910-1978 målt i procent af de arbejdsløshedsforsikrede
Arbejdsløsheden blandt arbejdsmænd i Danmark

1910	1915	1920	1925	1930	1935	1940	1945	1955	1965	1975
11,6	11,7	7,8	15,2	16,2	26,5	29,2	10,7	16,3	4,2	14,7

Kilde: Hans Chr. Johansen: Måling af arbejdsløshed – et problematisk foretagende. Erhvervshistorisk Årbog 2009.

Eksempel på overgang fra vinter til sommer

Arbejdsløsheden i Thisted Amt, marts-april 1955

	Ledige i alt	Heraf arbejdsmænd
30.03.1955	3.364	2.044
30.04.1955	761	395

Kilde: Thisted Socialdemokrat 12.03.55 og 30.04.55.

store krise i 1930'erne påvirkede samfundsdebatten langt op i efterkrigstiden. Den herskende arbejdsløshed var meget skævt fordelt ud over landet. Derfor talte man i stigende grad om »arbejdsløhedsøer«. Og én af de helt store øer var netop det daværende Thisted Amt. Statsminister Hans Hedtoft tilkendegav i sin åbningstale i Folketinget i oktober 1953 al mulig vilje til at gøre noget specielt for disse »øer« og de mange arbejdsmænd, men erkendte samtidig, at de små valutareserver satte ret snævre grænser for handlemulighederne.

I de sidste år af 1950'erne skete der imidlertid en vending, et politisk klimaskifte så at sige. I en kronik i september 1957 om »De forsømte Landsdele« gjorde finansminister Viggo Kampmann opmærksom på, at den store over-arbejdsløshed hos disse egne arbejdsmænd, der fortrinsvis var beskæftiget ved udendørs arbejde, og den tilhørende lave indtægtsdannelse, smittede af også på de

faglærtes og på de handlendes indkomster og hæmmede de pågældende egne udviklingsmuligheder. Viggo Kampmanns forslag var nu, at staten skulle afsætte midler til en direkte vækstfremmende politik i form af udbygning af infrastruktur og selektive tilskud til opbygning af nye industrier i de tilbagestående egne.

Finansministeren anbefalede med andre ord en aktiv industrialisering, der ville gøre de mange arbejdsmænd med skovle og trillebøre til moderne industriarbejdere.

Allerede samme efterår stillede direktøren for Cheminova ved Harboøre, Gunnar Andreasen, sig i spidsen for en bred vestjysk kampagne mod »københavneri« og embedsmandsvælde og for en industrialisering og modernisering af »de underudviklede provinser«. I den pjece, han udgav, blev der direkte henvist til, at en havn i Hanstholm ville give store muligheder, da den ville kunne tage dybtgående tankskibe og ville være isfri.

Et afgørende resultat af denne bevægelse blev lov om egnsudvikling, der blev gennemført i 1958. Der blev nedsat et egnsudviklingsråd og på forsøgsbasis stillet finansieringsmuligheder til rådighed for nye industrivirksomheder i de berørte områder. Loven blev udbygget i flere omgange i løbet af 1960'erne.

Dette klimaskifte skal ses i sammenhæng med, at Danmark netop i disse år for alvor blev en vækstøkonomi med høj beskæftigelse og gennemførte en kraftig, eksportrettet industrialisering. Der blev højere til loftet på finansloven og der blev mangel på netop industriel arbejdskraft. Industrielle virksomheder i Østdanmark begyndte af egen drift at søge mod vest, hvor de kunne finde reserver af stabil og billig arbejdskraft.

Det er i det lys, man skal se den proces, der trods de dystre udsigter i første del af 1950'erne, gjorde det muligt alligevel i 1960 at gennemføre en ny lov om bygning af havn i Hanstholm, vedtaget af et enigt folketing. Processen blev naturligvis hjulpet godt på vej af de undersøgelser, professor Helge Lundgren gennemførte, og som påviste, at hvis man byggede molerne så langt ud som oprindeligt planlagt, ville der ikke være noget tilsandingsproblem. Det lokale Hanstholm-udvalgs vedholdende aktiviteter, og den mediebevågenhed andre aktiv-grupper mobiliserede, har naturligvis gjort sit. Men beslutningen om at bygge havnen i Hanstholm både som en fiskeri- og en trafikhavn skal først og fremmest ses i lyset af den overordnede strategi, den daværende »trekant-regering« under H. C. Hansens ledelse havde lagt for at fundere det danske velfærdssamfund på en stærk industriel vækst.

Det kom tydeligt til udtryk, da minister for offentlige arbejder, Kaj Lindberg, forelagde lovforslaget i Folketinget i februar 1960: »Regeringen håber endvidere, at Hanstholm

Hanstholm Havn under bygning. Betonstøbte sænkekasser. Ca. 1963.

Havn efter det foreliggende forslag må bidrage til en forstærket erhvervsmæssig udvikling i Nordvestjylland, således at denne del af landet – og ikke mindst Thisted Amt – i erhvervsmæssig og beskæftigelsesmæssig henseende kunne komme på niveau med det øvrige land.« Beslutningen om at udbygge med en trafikhavn selv om den nedsatte kommission kun havde haft til opgave at undersøge betingelserne for en fiskerihavn, blev begrundet med, at »der skulle blive basis for en virkelig industrialisering i den pågældende egn«.

Den socialdemokratiske ordfører, Hans R. Knudsen, understregede da også specielt det argument, der lå i kommissionsbetænkningens analyse af befolkningsudviklingen og beskæftigelsesforholdene i amtet. Og så benyttede Knudsen, der var valgt på Mors, lejligheden til at fremhæve den betydning, en bygning af Sallingsundbroen – set i

sammenhæng med den nye trafikhavn – ville have for væksten i amtet.

Specialarbejdere i et nyt samfund

En gruppe af efterlønnere og pensionister, knyttet til fagforbundet 3Fs afdeling i Hanstholm, skal repræsentere den generation af arbejdsmænd, der blev født omkring 1940. Det er måske den generation, der har oplevet de største forandringer i deres arbejdsliv. Deres barndom og skolegang var på det gamle samfunds præmisser. Mange af denne generation har klaret sig med den traditionelle syvårige landsbyskole. Skolereformen, der bragte landsbyskolen på niveau med byskolerne, blev først gennemført i 1958 – samme år som lov om egnsudvikling – og først i 1976 blev undervisningspligten formelt udvidet til

ni år. Gruppen tæller en tømrer og en mejerist, men de fleste har bevæget sig direkte fra skolebænken ud i arbejdslivet.

Men set fra nutiden opfatter de ikke sig selv som arbejdsmænd. Det er et begreb, de forbinder med gamle dage og trillebør med skovl. De har været specialarbejdere og har en pæn portefølje af kurser bag sig. Skellet mellem det gamle og det ny arbejdsliv befinder sig i 1960'erne. Og de har oplevet det på egen krop.

Med beslutningen om at bygge Hanstholm Havn blev der skabt en helt ny stor arbejdsplads i Thy. I virkeligheden den første store moderne arbejdsplads. Entreprisen på havnebyggeriet blev overdraget til det såkaldte »Hanstholmkonsortie«, der bestod af tre af de førende danske ingeniørvirksomheder. I selve konsortiet var der ansat omkring 250 arbejdere og med Vandbygningsvæsenet og andre

Losning af rejer, Hanstholm Havn, ca. 1980.

aktører blev havnebyggeriet fra 1961 arbejdsplads med hen ved 400 mennesker. Målt med Thy-alen en usædvanlig stor virksomhed i en tid, hvor de senere egnsudviklingsindustrier endnu ikke var sat i værk.

Her mødte de lokale arbejdsmænd en moderne velorganiseret virksomhed. Her arbejdede man ikke længere med skovl og trillebør, men tog de nyeste metoder og den nyeste teknologi i brug. Bygningen af Hanstholm Havn befandt sig i den ingeniørfaglige frontlinje, og meget blev prøvet af her med henblik på senere anvendelse i andre store anlægsprojekter.

Ud over lokale arbejdsmænd og håndværkere bestod arbejdsstyrken også af tilrejsende byggesjak, der bevægede sig derhen, hvor de store anlægsopgaver nu var. Også det gav et pust af nye måder at arbejde og tænke på.

De nu forhenværende specialarbejdere husker havnebyggeriet som en god arbejdsplads. Og der var penge at tjene. En normal ugeløn i begyndelsen af 1960'erne var på 300 kr. Med gode akkorder kunne den vokse til mere end 700 kr. Til gengæld var det så også hårdt og krævende arbejde. Når de store sænkekasser

skulle ud, kunne det handle om at være i arbejde under barske vilkår i op til 36 timer i træk.

Arbejdstiden blev i 1968 nedsat til 42 ½ time i ugen, og dermed var man klar til endnu en lille revolution i arbejdslivet – ligesom ferie-loven i 1938 – nemlig overgang til femdages uge.

Den ny tids specialarbejdere kom til at tilhøre »weekendgenerationen«.

Uden for den store arbejdsplads herskede fortsat de gode gamle metoder. De gamle arbejdere erindrer bl.a., at kloakeringen af Hanstholm i slutningen af 1950'erne blev gennemført med skovl og trillebør. Og da husbyggeriet for alvor kom i gang lidt ind i 1960'erne, blev der fortsat støbt på den traditionelle måde, og murerarbejdsmanden bar stenene på ryggen op til murersvenden. Tempoet var ellers ganske moderne. I perioder blev der færdiggjort et nyt hus i hver uge. Befolkningen i Hansthols byområde voksede med 2000 i tiåret 1960-70.

Arbejdsmændenes fagforening fik en stærk position i nybyggerisamfundet.

Bestyrelsen for Specialarbejderforbundets (SiD) Hanstholm-afdeling, 1976. Arbejdsmændene er blevet til specialarbejdere. Siddende yderst til højre formanden Peter Sand Mortensen.

Allerede i det gamle Hansted havde der været en relativ stor fagforening for arbejdsmænd. Da havnebyggeriet i mellemkrigstiden var på sit højeste, beskæftigede det omkring 100 arbejdere, heraf ca. 60 arbejdsmænd. De oprettede i 1922 en klub under arbejdsmændenes fagforening i Thisted, men allerede fire år senere var den stor nok til at blive en selvstændig afdeling med omkring 50 medlemmer. Der var mange tilrejsende arbejdsmænd i mellemkrigstidens Hansted. En del etablerede sig i byen med deres familier og kom til at opleve 40'ernes og 50'ernes vanskelige tider med den totale evakuering af byen i 1943-1945 og den langstrakte arbejdsløshed.

Med det ny havnebyggeri oplevede fagforeningen en stor vækst i medlemstallet, der i midten af 1970'erne nåede op på næsten 700. Som på den store arbejdsplads på havnen blev det et gennembrud for de nye tider. Med den unge tillidsmand for arbejdsmændene ved havnebyggeriet, Peter Sand Mortensen, som formand fra 1970 lagde fagforeningen en meget aktiv linje. Det blev tydeliggjort – og fastholdt – at alle virksomheder, der igangsatte aktiviteter på havnen og i den fremvoksende by, skulle indgå en formel overenskomst med fagforeningen.

Det respekterede de fleste virksomheder, men i enkelte tilfælde medførte det, at virksomheden måtte søge andet steds hen. Samtidig var fagforeningen meget indstillet på at sikre den fleksibilitet i arbejdsforholdene, der var nødvendig, når et moderne industrialiseret industrierhverv skulle fungere.

Samtidig opfattede fagforeningen sin rolle som ikke blot forhandler af løn og arbejdstid, men som varetager af medlemmernes interesser og problemer i bredere forstand. Derfor blev der lagt stor vægt på at opbygge et netværk af veluddannede tillidsrepræsentanter på de enkelte arbejdspladser. Der blev i begyndelsen af 1970'erne – i samarbejde med

Den sociale Højskole i Aarhus – iværksat en stor undersøgelse af arbejdsmiljøproblemer i området.

Fagforeningen engagerede sig også stærkt i bestræbelserne på at udvikle det ny Hanstholm med et erhvervsliv, der ikke udelukkende var afhængigt af fiskerierhvervet og de konjunkturer, dette var underlagt.

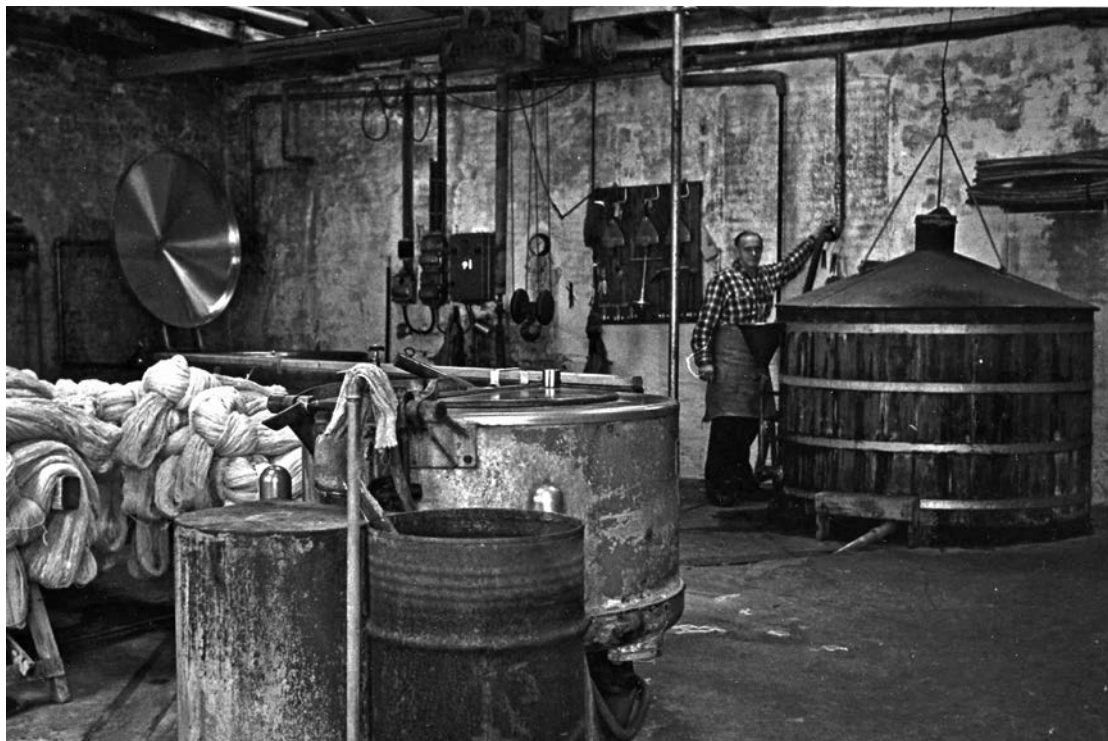
Mange i den store arbejdsstyrke på havnen valgte at bosætte sig i Hanstholm. Så var man tæt på arbejdspladsen, hvor der ofte på grund af vejrliget skulle rykkes ud med kort varsel. Og samtidig var det attraktivt at bygge hus i Hanstholm. Leje af parcel i den planlagte tæt-lav-bebyggelse, hvor al jord var statsejet, var ganske fordelagtig.

Havnebyggeriet skulle ifølge den oprindelige entreprise have været afsluttet i 1965. Den frist blev væsentligt overskredet. Byggeriets komplicerede karakter forbundet med de barske vejrforhold skabte den ene forsinkelse efter den anden. I september 1967 foregik den højtidelige åbning af havnen, og det var endda en noget forceret begivenhed, da Hanstholm Kommune havde et stort behov for at få igangsat en erhvervsudvikling, der kunne bidrage med skatteindtægter. Først i 1971 var Hanstholm Havn færdigbygget i overensstemmelse med 1960-lovens krav.

Det var måske i virkeligheden godt for de mange ufaglærte arbejdere. Det betød nemlig, at fiskerierhvervet og de mange støttefunktioner på land samt de tilhørende industrier blev udviklet i takt med, at havnebyggeriet blev nedtrappet. Dermed blev der skabt mange nye arbejdspladser til erstatning for den store byggeplads.

Den historiske forandring

Oftest er det store begivenheder som verdenskrigene eller genforeningen i 1920, der sætter dagsordenen, når det 20. århundredes

Thisted Uldspinderi, 1979. Arbejdsmand Holger Langgaard.

Danmarkshistorie skal skrives. Men når man anlægger den thylandske arbejdsmands synsvinkel, er det et spørgsmål, om ikke det er helt andre forhold, der for alvor har grebet forandrende ind og ændret hans og hans families grundlæggende livsvilkår.

Hele århundredet kan ompændes af de tre generationers historie, der er fremhævet i denne artikel og det er tydeligt for enhver, at de tre tilsammen rummer det største fremskridt i livsvilkår, der formentlig nogen sinde er sket i menneskeheden historie. Danmark har flyttet sig fra noget, der mest lignede et fattigt, underudviklet land til et samfund med social tryghed og materiel overflod. Spørgsmålet er så: hvor finder vi de afgørende faktorer, der har muliggjort denne udvikling og som samtidig har givet den et dansk særpræg?

Meget kan naturligvis forklares med, at Danmark i kraft af sin beliggenhed har været en aktiv og meget integreret medspiller i den vesteuropæiske og atlantiske industrialiseringsproces. Meget ligner dermed også udviklingen i andre lande. Man kan imidlertid også iagttage nogle forandringer, som er specielt danske, og som har spillet en ganske afgørende rolle ikke mindst for den store gruppe af ufaglærte arbejdere, der hele vejen gennem århundredet har dannet bunden i det sociale hierarki.

Fagforeningen og dens evne og vilje til at skabe og fastholde forbedringer i løn og arbejdstid har gjort en afgørende forskel. Her har det danske arbejdsmandsforbunds store bredde og klubdannelsen ude i de mange landsogne været af betydning. Fagforeningen var ikke kun knyttet til byernes håndværk og

de industrielle virksomheder. Den rakte ud til de mange landarbejdere, der var tæt knyttet til bondesamfundets mentalitet.

A-kasseloven fra 1907 er måske det aller- mest afgørende, når man skal indfange det danske særpræg. Den kombinerede det forsikringsprincip, man også kendte fra sygekasselo- ven fra 1898, med fagforeningens virksomhed og autoritet. Betingelserne for støtte blev væsentligt forbedret, først med 1930'ernes store socialreform og senere i 1960'erne og 1970'erne. Det blev en vigtig grundpille i den danske velfærdsbygning og styrkede samtidig fagbevægelsens position. Der er næppe tvivl om, at mange arbejdsmænd – også i Thy – overtalte sig selv og konen til medlemskab af fagforeningen, netop fordi det gav adgang til a-kassens sikkerhedsnet. Og gjorde det som en velerhvervet rettighed.

Fagforeningen, sygekassen, a-kassen og det retsprincip, der kom til at omfatte flere og flere områder af den sociale lovgivning, kronet af lovene om folke- og invalidepension i 1956, gav de to første generationer af arbejdsmænd et afgørende løft ud af den sociale ydmyghed, de havde befundet sig i ved århundredets begyndelse.

Den dynamiske vækst og omstilling til et helt nyt samfund kom imidlertid først i den tredje generations epoke. Skal man udvælge det helt afgørende vendepunkt i det 20. århundredes Danmarkshistorie, må det blive årene op mod 1960. Her ændrede den danske velfærdsstat for alvor karakter fra at være socialt beskyttende til at være dynamisk og ekspansiv. Med staten som aktiv medspiller blev Danmark i løbet af få år omstillet til et moderne industrisamfund. Industrieksporten »overhalede« den traditionelle landbrugseksport i midten af 1960'erne. Det var også på det tidspunkt, den offentlige sektor for alvor begyndte at vokse, simpelthen fordi den skulle løse en mangfoldighed af nye opgaver med

hensyn til infrastruktur, uddannelse, sociale institutioner m.v.

Loven om egnsudvikling fra 1958 og loven om Hanstholm Havn fra 1960 var tydelige markeringer af denne nye strategi. Den talstærke klasse af arbejdsmænd – og deres koner med for den sags skyld – blev til industrielle specialarbejdere.

Set fra Thy har dette historiske »gearskifte« været helt afgørende for det lokalsamfund, vi kender i dag. Bygningen af Hanstholm Havn blev den lokale frontløber i denne proces. Det er derfor meget forståeligt, at det nedsatte byplanudvalg tænkte nyt og designede en by, der med tæt-lav bebyggelse og funktionsopdeling mest ligner den kommende tids parcelhusforstæder og er helt uden sammenhæng med den gamle bebyggelse. Gamle dage havde man fået nok af.

Med havnebyggeriet blev der skabt stor optimisme og vilje til at tænke fremad. Samtidig fik Thisted Købstad blik for mulighederne i den nye egnsudviklingslov. Der blev bygget Synopalhavn, anlagt industrikvarter og opført kommunale industrihuse. Med Coloplast som den første blev en pæn håndfuld østdanske industrier flyttet til Thy i årene omkring 1970. Der blev skabt hen ved et par tusinde nye industrielle arbejdspladser. Samtidig udviklede en del lokale virksomheder sig i industriel retning.

I løbet af 1970'erne opstod der en form for arbejdsdeling mellem Hanstholm og Thisted. En række fiskerirelaterede industrier fik naturligt hjemsted i Hanstholm, medens andre industrielle brancher foretrak en beliggenhed i Thisted. Det blev svært at trække virksomheder uden tilknytning til fiskeriet til Hanstholm, selv om der blev gjort ihærdige forsøg på det.

Med den omfattende anlægsaktivitet og det store boligbyggeri, der fulgte med, blev der rigeligt at se til for de mange ufaglærte.

Arbejdsmanden stillede så at sige trillebøren og satte sig til rette på en entreprenørmaskine eller ved et samleband. Og hans kone kom sikkert også til at bidrage væsentligt til familiens økonomi. En række af de nye industrier – også i Hanstholm – efterspurgte specielt kvindelig arbejdskraft.

Med oliekrisen, der i 1973 ramte hele den atlantiske økonomi, fik optimismen et alvorligt knæk. Arbejdsløsheden vendte tilbage og blev et alvorligt problem, ikke mindst for unge, men den »industrielle revolution«,

der var gennemført i Thy, blev ikke rullet tilbage. Tværtimod. Specielt i 1990'erne oplevede den en ny vækst. Thy var ikke længere nogen »arbejdsløshedsø«, ramt af strukturel underudvikling.

Knud Holch Andersen

Født 1945. Historiker. Fhv. lektor ved Thisted Gymnasium & HF-kursus.

Kilder

Arbejdererindringer, indsamlet af Nationalmuseet i 1950'erne

J.C. Jensen

L.K. Kappel

Lars Nielsen

Jens Poulsen

Laurids Topp

Arbejdsmændenes Fagforening i Hanstholm, senere SiD og 3F, Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Arbejdsmændenes Fagforening i Thisted, Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune

Betænkning om Hanstholm Havn. Afgivet 25. september 1959. Betænkning nr. 235, 1959

Erindring om Nicolaj Jensen, født 1919 i Hassing. Erindringen er udarbejdet af dennes søn, Finn Chr. Jensen, Bedsted, og bygger delvis på et interview, gennemført af Nicolaj Jensens børnebørn.

Interview med Peter Sand Mortensen, 6.maj 2011. Video. Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Interview med gruppe af tidligere arbejdsmænd og specialarbejdere i Hanstholm, 16. august 2011. Lydoptagelse. Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Deltagere:

Robert Larsen

Gerda Markvorsen

Karl Erik Markvorsen

Holger Nielsen

Peter Sand Mortensen

Svend Egon Odgaard

Bent Ringgaard

Evald Simonsen

Thisted Social-Demokrat, diverse årgange. Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Anvendt litteratur

Arbejdsløshedsforsikringsloven 1907-2007, udvikling og perspektiver, 2007.

Johan Bender, Chr. R. Jansen og Erik Korr Johansen: *Arbejdsløshed i Danmark*, 1977.

Chr. Hvidt: *Arbejdsformidling og arbejdsløshed før 1914*, Erhvervshistorisk Årbog 1976-77, 1977.

Chr. R. Jansen og Erik Korr Johansen: *Studiet af arbejdsløshed*, Erhvervshistorisk Årbog 1974, 1975.

Bent Jensen: *Træk af avisdebatten om de arbejdsløse fra 1950'erne til 1990'erne*, 2001.

Hans Chr. Johansen: *Måling af arbejdsløshed – et problematisk foretagende*, Erhvervshistorisk Årbog 2009, 2009.

Hans Kirk: *Daglejerne*, 1936.

Knud Knudsen: *Dansk Fagbevægelses Historie frem til 1950*, 2011.

Gunnar Viby Mogensen: *Det danske velfærdssamfunds historie. Tiden efter 1970*, 1-2, 2010.

Klaus Petersen, red.: *13 historier om den danske velfærdsstat*, 2003.

Peter Riismøller: *Sultegrænsen*, 1971.

To gange Hansen – og et søm

af Flemming Skipper

Lærer Hans Hansen og borgmester Chr. Hansen trækker sammen med ingeniør Jørgen Fibigers kobbersøm til havnebyggeriet streger gennem næsten 100 års Hanstholm-historie.

Billedet dukker op under forarbejdet til en bog om Hanstholms historie. Billedet fra 1972 af førstelærer, bibliotekar, arkivar og meget mere *Hans Hansen* og en ligeså alsidigt engageret borgmester *Chr. Hansen*. Den tredje »aktør« er et søm. Og det er ikke et helt almindeligt af slagsen. En stor del af et århundredes historie er samlet i dette ene billede. Det er fortællingen om en brydningstid mellem tradition og fornyelse.

Ved folketællingen i 1880 blev sognets befolkning opgjort til 192 mennesker fordelt på ni gårde og 34 huse. Staten var repræsenteret

på fyret og ved den lokale toldembedsmand. Præsten boede i læ nogle kilometer inde i landet tæt op ad kirken i Ræhr. Hansted var blot et anneks sogn. En lærer var der dog derude, hvor det virkelig blæste. I de kommende ti år voksede befolkningen med 50 personer. Ved indgangen til 1890'erne kunne Hansted mønstre både kromand, musiker, to købmænd, en væverske og to tømrere. Resten var beskæftiget ved enten fiskeriet eller lidt landbrug.

Springer vi et godt stykke op i det nye århundrede og lander i 1964 i det, der både blev kaldt Hansted og Hanstholm, kan vi nu tælle

Borgmester Chr. Hansen med Fibigers kobbersøm fra det første havnebyggeri i Hanstholm. Arkivar m.m. Hans Hansen står parat til at indlemme det i den lokale samling. Året er 1972.

os frem til 1503 indbyggere – og ingen havn. I 1969 er der 3287, en havn, en voksende fiskerflåde og en industri, der ekspanderer. Alt er nøje planlagt. Skræddersyet til 30.000 indbyggere. Stramme rammer. Beboelse i et kvarter, håndværksvirksomheder i et andet, industri i et tredje, forretningsliv i et fjerde. En idealby. Men også en by med staten som eneste grundejer.

Et nyt samfund skyder op og sætter flere blomster i de efterfølgende år. Det går ikke altid som planlæggere og administratorer mere eller mindre prædiker. Der er ellers mange på spil. Og endnu i dag er der langt til det skræddersyede mål med de 30.000 indbyggere.

Thistedboen Karen Aaberg var i Hanstholm, da den første sænkekasse (tømmerkiste) kom i vandet i 1926. Og hun gemte til eftertiden det købersøm, hun fik foræret af ingeniøren bag det hele, Jørgen Fibiger. Billedet er fra 1933.

Hanstholm-Havnen

»I Eftermiddag blev den første af de fire Tømmerkister, der har været færdige i et Aars Tid, sat i Vandet ved Hanstholm under ledelse af Ingeniørerne Fibiger og Lunde. Vejret var gunstigt og Havet om-trent roligt. Efter at den store Trækolos var lempet ned ad den lange Slidskebro, gled den Kl. 2,10 under nogle Tilskuers Hurra-Raab ud i Vandet, og kort efter paa-begyndtes Arbejdet med at bringe den paa Plads. Ankere blev hentet og hevet ud for at støtte Styringen, og i Løbet af en Times Tid var Kisten anbragt paa sin fremtidige Plads. Derefter pumpedes Vand i den, og den ene Tipvogn efter den anden, ført af en Motorvogn og fyldt med Ral, rullede ud for at fyldes ned i det store Lastrum. Begivenheden havde samlet en Del inter-esserede Tilskuere, og alle var meget opta-get af den. Forhaabentlig vil der ikke gaa alt for mange Aar, før vi oplever den næ-ste Begivenhed: At det første Skib anløber Hanstholm-Havnen.«

Thisted Amts Tidende 11. maj 1926.

Det gamle Hansted er for længst blevet til historie. Forbi er de dage, da sognerådsfor-manden i Ræhr-Hansted-Vigsø Kommune lige må en tur forbi førstelærer Hansen, når der er problemer med et regnskab, der ikke vil gå op. For dét klarer en førstelærer med regnefærdigheder i orden. Som så meget an-det i tidens løb. En førstelærer er ikke blot en lærer, han er – ja, *førstelæreren*. Det er noget andet.

Symbolsk gave

Blandt de mange gaver, Hanstholm lokal-historiske Arkiv modtog under sin første

billedudstilling i 1972, var det omtalte søm af den slags, der blev brugt ved molebyggeriets sænkekasser (eller tømmerkister) og som alene ved sin symbolske vægt næsten var guld værd – skønt det var lavet af kobber for at forhindre angreb af pæleorme.

Sømmet var på det sidste stadium af vejen til det lokalhistoriske arkiv (og Hans Hansen) en gave fra borgmester Chr. Hansen.

Men historien bag sømmet var næsten lige så lang som havnesagen var gammel.

I 1972 var det 46 år siden, kobbersømmet første gang blev brugt som en symbolsk gave. Anden gang var under havneindvielsen i 1967 og tredje gang altså – i 1972.

Ved indvielsen af Hanstholm Havn 8. september 1967 stak folketingsmand Kr. Damsgaard en lille æske i hånden på sognerådsformand – senere borgmester – Chr. Hansen med en bemærkning om, at æskens indhold egentlig var tiltænkt en anden, men at han ikke havde fået opfyldt giverens oprindelige ønske. Han fandt imidlertid, at indholdet hørte hjemme i Hanstholm og bad nu sognerådsformanden om at opbevare det.

I æsken lå et kobbersøm, og historien bag sømmet stod i et brev, som Kr. Damsgaard i foråret 1960 havde modtaget fra giveren, og som ledsagede sømmet. Giveren oplevede ikke blot at se havnen i brug, men også at registrere dens succes. Underskriveren var identisk med forhenværende sygeplejerske Karen Aaberg, der i 1972 var 90 år gammel – i øvrigt tidligere medlem af Thisted Byråd i seks perioder i træk fra 1933-1958 – og blandt dem, der med særlig interesse fulgte udviklingen i den nye havneby. Hun var plejedatter af Thisted Amts Tidendes redaktør fra 1883 til 1933 A. M. Aaberg, der var Thistedes første folkevalgte borgmester.

Det var Hans Hansen og kæmner Snekemose, der stod bag oprettelsen af det lokalhistoriske arkiv i Hanstholm. Det holdt først

Brevet

»Kære Folketingsmand Damsgaard! Hermed sender jeg Dem det omtalte Kobbersøm, som ingeniør Fibiger gav mig som Erindring om den første Sænkekasses Udsættelse til Hanstholmhavnen for snart 40 Aar siden. Jeg var jo ved at tro, at der kun vilde blive Brug for det til min Kiste. Vil De ikke paa en spøgefuld maade overrække det til Trafikministeren ved en Lejlighed, De finder passende som en Erindring om Fibiger og i Taknemmelighed fra mig og andre heroppe. Så kan han selv om det skal være det første eller sidste Søm, han slaar i Havnen; naar bare han vil skynde sig, jeg vilde saa gjerne se den taget i Brug.

Med venlig hilsen Deres Karen Aaberg.«
(1960)

Agnete og Jørgen Fibiger fotograferet i 1935 på terrassen ved administrationsbygningen i Hanstholm. De var blevet gift i 1911. Agnete Fibiger nåede at deltage som æresgæst ved indvielsen af Hanstholm Havn i 1967. Hendes mand døde i 1936 – 69 år gammel.

82-årige Agnete Fibiger interviewes ved havneindvielsen i 1967 af radioens Ole Kühnel.

til på fyret og blev senere en del af det lokale bibliotek i havnebyen. Her fik Hans Hansen også etableret et turistkontor.

I Historisk Årbog 1972 er det redaktør Knud Erik Nielsen og Hans Hansen, der aflægger »beretning« om aktiviteterne omkring arkivet. Det var vigtigt at bevare historien for efterslægten – som det blev understreget. Arkivplanerne havde været flere år undervejs, kan man forstå. I første omgang havde der især været tænkt på den gamle kommunes sogne: Ræhr-Hansted og Vigsø. Efter kommunalreformen var interessen for sagen blevet udvidet, så Tømmerby-Lild og Klitmøller kom med. Det gjaldt om at få gjort de ældre interesseret. 90 medlemmer af pensionistforeningen tog imod en indbydelse. Og medbragte billeder fra havnebyggerierne gennem tiden, fyrvæsenet og redningsvæsenet. Det blev grundstammen i det nye arkiv. Siden dukkede materialer fra Besættelsen op.

I den første sommer efter kapitulationen i 1945 var radioreporteren Ole Kühnel i Hanstholm for at interviewe folk om besættelse og havnebyggeri. Båndene var bevaret og befundt sig nu på arkivet. Et væsentligt supplement til alle billederne og det skriftlige materiale.

Som var det i går

I Karen Aabergs erindring var det en sommerdag i 1922, hun fik sømmet af Jørgen Fibiger, havnebyggeren med de store visioner – og store digterhår – der sjældent var i tvivl om sine idéers holdbarhed og i de fleste tilfælde forstod at kæmpe dem igennem, når de mødte modstand også blandt fagfæller. Et karismatisk menneske – sådan ville man sikkert beskrive ham i dag. »En lille mand med en stor udstråling. Hans engagement var medrivende og hans resultater respektindgydende«,

Tristed 8/3. 60

Kære Folketingsmand Damsgaard

Hermed sender jeg Dem det antaltte kobbersøm
som Ingeniør Tiborg gav mig som Erindring
om den første Sanktekasses karakter til Hans
Walthermann for snart 40 Aar siden. Jeg var jo
ved at tro at den ikke vilde blive Bragt for
at til min Kiste. Vi se ikke paa en sproget
Maade overraske det til Trafikministeren med
en Lybhed de finder passende som en Erindring
om T. og i Taknemmelighed for mig og mange
andre her oppe. Laa han ham selv om det
skal være det første eller sidste Vain han
slaa i Havnen; naar bare han vil skyn
sig. Jeg vilde selv give se den Løst
Brug. Med venlig Hilsen

Kærlig

Karen Aaberg

Modtaget fra folketingsmand Kr. Damsgaard, ved
indvielsen af Hanstholm Havn, d. 8/9-1967

Chr. Hansen

Datoen 8. marts 1960 på Karen Aabergs brev til Kr. Damsgaard er ikke tilfældig. Få uger forinden (18. februar) har Kai Lindberg, minister for offentlige arbejder, fremsat lovforslaget om færdiggørelsen af Hanstholm Havn som en kombineret fiskeri- og trafikhavn. Nederst er vedføjet en oplysning fra borgmester Chr. Hansen, da brev og kobbersøm bliver overdraget til det lokalhistoriske arkiv i havnebyen i 1972.

Model af tømmerkiste fra omkring 1942-43. Den blev brugt i forbindelse med et demonstrationstog til København, hvis mål var at få genoptaget arbejdet i Hanstholm. Billedet er fra indvielsen af museet i Hanstholm i 1979. Det var en afdeling af Museet for Thy og Vester Hanherred. Fra venstre Svend Heiselberg, formand for fiskeriforeningen, stiftamtmand Fl. Martensen-Larsen og museumsinspektør Jette Kjær, Thisted.

som tidligere museumsinspektør Hanne Mathiesen karakteriserede ham.

»Jeg husker dén dag som var det i går«, fortalte Karen Aaberg til Thisted Dagblads redaktør i Hanstholm, Knud Erik Nielsen, i 1972. »Aftenen i forvejen havde ingeniør Fibiger ringet til bladet med besked om, at den næste dag skulle havnens første sænkekasse sættes. Det var en begivenhed af format for egnen, og dagen efter ledsagede jeg min far og politimester Kampmann og frue til

Kobbersømmet

»Det morer mig, at sømmet er dukket op, og at det stadig er med til at erindre om en sag, der i så mange år optog sindene. Jeg vidste godt, at kobbersømmet ikke var havnet hos trafikminister Lindberg, sådan som det egentlig havde været min tanke, men jeg er glad for, at det ikke er blevet borte.«

Karen Aaberg 1972.

Hanstholm og overværede begivenheden. Ingeniør Fibiger viste os de kobbersøm, der blev benyttet i sænkekassen - og han stak mig ét i hånden til minde om dagen.«

Der er ingen tvivl om, at det var en oplevelse, der havde fæstnet sig i Karen Aabergs erindring, men det rigtige årstal for den første sænkekasse – eller tømmerkiste - er 1926. Det fremgår af »Dagbog over nedsænkningen af de første Sænkekasser på Vestre Mole i Hanstholm«, der opbevares på Rigsarkivet. Det fremgår ikke, hvem der har nedfældet de minutløse oplysninger – det *kan* være Jørgen Fibiger. Foruden beskrivelse af selve forløbet og den tekniske side af den efter tidens forhold omfattende »operation«, bliver læseren klog på vind, vejr og temperaturer netop dén dag. Vejret var klaret op – det havde ugen forinden været ret blæsende. Og så er der datoen: »Tirsdag den 11. Maj 1926 kl. 2 Eftermiddag«.

Karen Aaberg gemte sømmet i en skuffe og glemte alt om det, indtil hun en dag mange

år senere stødte på det under oprydning. Og meget var sket i mellemtiden:

»Fibigers moleværker var faldet sammen af forsømmelse, havnesagen havde været droppet, men var taget op igen, og nu stod jeg så med et søm i hånden, et søm der ligesom havde fået symbolsk værdi. Jeg mindedes, hvor dybt et indtryk havnesagen i Hanstholm havde gjort på min barndom og ungdom«, fortalte den 90-årige Karen Aaberg i 1972. Hun huskede det politiske spil, der resulterede i, at Hirtshals Havn blev bygget før Hanstholm:

»Alt stod levende for mig. Det faldt mig derfor naturligt at lade kobbersømmet tilfalde den trafikminister, der førte havneplanerne ud i livet. Nu er sømmet altså havnet i Hanstholm, og det vil jeg da intet indvende imod.«

Hansted 1934

Vi bliver i Hansted og otte år efter, at Jørgen Fibiger havde held til at sætte den første

Hanstholm Havn i midten af 1930'erne med sænkekasser under bygning.

Hanstholm Skole 1947 med lærer Hansen yderst til højre. Øverst fra venstre ses Gunnar Jensen, Aksel Lyng, Helge Kristensen, Rita Kristensen, Anna Knudsen, Irma Frost, Aase Pedersen, Ingrid Knudsen, Grete Vutborg, Gunhild Knudsen, Thorkild Pedersen, Nancy Vodstrup, Peter Buhl og Børge Villadsen. Næste række: Poul Karl, Hardy Pedersen, Svend Erik Villadsen, Peter Kristensen, Kaj Pedersen, Ole Klittenberg, Ib Nørby, Gurli Pedersen, Kaj Brogaard, Otto Båtz, Ulla Kristensen, Tove Frost og Hanne Knudsen. Midterste række: Henning Villadsen, Preben Vodstrup, Lissa Kristensen, Annalis Båtz, Evald Harbo, Karl Hansen, Marie Josefsen, Karla Førby, Esther Bengtsen, Villy Pedersen og Vagn Langgaard. Næste række: Lærer Larsen, Elin Vandet, (ikke identificeret), Gotliib Pedersen. Visti Pedersen, Niels Kristian Andersen, Elise Pedersen, Lissi Kristensen. Marie Nørby, Emma Nørby, Ebba Pedersen, Mona Brogaard, Eivind Bengtsen og John Olsen. Nederste række: Erik Kristensen. Frank Nordentoft, Eli Pedersen, Poul Grønkjær, Peter Pedersen, Inga Villadsen, Sonja Hald, Norma Hald, Leo Vang Jensen, Jens Peter Josefsen og Poul Pedersen.

sænkekasse og dermed en vigtig del af et kommende havneanlæg. Arbejdet skred langsomt frem. De internationale konjunkturer var ikke gunstige for statens finansiering af det store projekt. Så det var to skridt frem og et tilbage.

Det er kun i aviser, årbøger og officielle »bekendtgørelser«, at der står »lærer Hans Hansen«. Dengang havde læreren ikke – i hvert fald ikke førstelæreren – noget fornavn. Det

er forbeholdt eftertidens lærere. Datidens lærer blev kaldt – og var – lærer med et efterfølgende efternavn på linje med lægen, præsten og dyrlægen. De var embedspersoner. Embedet var deres personlige status.

Som sådan var Hans Hansen, hvad man i dag vil kalde »en institution« i Hanstholm, hvortil han kom som lærer i 1934. Et enkelt år havde han sin gerning ved skolen i Nors, men lagde ellers sit liv i Hanstholm. Han var

med »i folks glæder og sorger, sparede aldrig sig selv og var den, der kom med trøstens ord, hvor trøst var behov«, som lokalredaktør Mette Fastrup skrev i nekrologen i 1987. Hans Hansen blev 77 år.

Hans Hansens virkefelt var mangfoldigt. Han var før Besættelsen med i det spirende kulturliv i Hanstholm. Han kendte sin egns historie, han var som nævnt en selvskreven mand bag det lokalhistoriske arkiv og gjorde en stor og udadvendt indsats for i respekt for fortiden at informere nutiden om hændelser inden for både kultur, historie og religion.

Det kirkelige arbejde stod hans hjerte nær, og den umiddelbare kontakt med skolen styrkedes i menighedsrådet og ved gerningen som kirkesanger i Hansted gennem flere år.

Med skolearbejdet som udgangspunkt kendte han så at sige alle i Hanstholm – mange familier i flere generationer. Det var

den gamle skole, der var hans virkefelt, og han valgte at fratræde, da Hanstholm fik sin store nye skole.

Førstelæreren

En førstelærer havde ofte – måske næsten altid – en tæt tilknytning til kirken og derigennem havde skolen et nært fællesskab med den lokale kirke i de små samfund, før den store kommunalreform – og de store kommuner – i 1970. I Hanstholm fandt kommunesammenlægninger som bekendt sted i årene forinden i forbindelse med havnebyggeri og senere indvielsen af havnen i 1967 og dermed de store kommunale opgaver på mange fronter, der skulle løses af en moderne kommunalbestyrelse og administration.

Førstelæreren var også meget ofte kirkesanger, flere steder var det en del af stillingsopslaget, at der til embedet hørte jobbet som

Hanstholm september 1967. Havneindvielse med kong Frederik i spidsen.

kirkesanger. Lærer Hansen var kirkesanger og kirkeligt involveret på den indremissionske side, som fiskersamfundet helt op i 1970'erne var stærkt præget af. Med den nye havn kom mange fiskere udefra og dermed også i flere tilfælde nye – i hvert fald andre – værdier. Det gav anledning til brydninger og spillede en ikke uvæsentlig rolle, da den stærkt omtalte sag med en ny præst, Inge-Lise Wagner, der netop kom til Hanstholm udefra, bragte sindene i kog gennem flere år i 1980'erne. I øvrigt ikke alene i Thy.

I førstelærerens kirkelige engagement lå ki-
men til, at han måske ikke var lige afholdt i
sognet. Det oplevede man flere steder i Thy.
Dels var der for og imod Indre Mission, dels
kunne det føre til forskelsbehandling af bør-
nene: Indre Missions-børnene – og de andres
børn! Der var sogne, hvor det ikke var mis-
sionen, der skilte, men derimod antallet af
tdr. sæde. Gårdmændenes og husmændenes
børn blev behandlet forskelligt. Sådan var det
bare!

Indre Mission blev i Ræhr, Hansted og
Vigsø drevet af skolelærere. Lærer Ahlmann
Larsen gjorde i 1920'erne et stort arbejde for
Indre Mission og for det kirkelige liv i det
hele taget i Hansted. I kirkebøgerne fra den
tid kan man læse, at det ikke var sjældent, at
det var førstelæreren, som havde hjemmedøbt
et barn, når sygdom eller andet gjorde sig gæl-
dende. I 1934 blev lærer Hansen som nævnt
ansat i Hansted Skole. Efter den korte peri-
ode i stationsskolen i Nors under krigen, da
befolkningen var evakueret, vendte han til-
bage til Hansted, hvor han ifølge sognepræst
Finn Feilan i bogen »Hanstholm år 2000« var
lokomotivet for Indre Mission og det kirke-
lige liv. Formand for menighedsrådet helt op
i 1980'erne:

»Lærer Hansen var ungkarl, og en del af hans
arv testamenterede han til hjælp til at bygge en
ny kirke. Pengene står der endnu. Det er ikke

noget stort beløb, hvis man snakker kirkebyg-
geri – men det kunne nok finansiere en arki-
tektkonkurrence, hvis det skulle være.«

Magt og benovelse

Førstelærerens magt var nærmest uind-
skrænket. Hvad han sagde og gjorde i forhold
til børnene – det blev bakket op af forældrene.
Man lagde sig ikke sådan ud med førstelære-
ren: Der var både frygt og benovelse for em-
bedspersonen! En eftersidning eller lussing i
skolen blev dobbelt op derhjemme – det kan
mange berette om.

Førstelæreren engagerede sig i store dele af
sognets foreningsliv – naturligt nok især den
kulturelle. For lærer Hansen var det idræt
ved siden af menighedsliv og lokalhistorie.
Det var også førstelæreren, der læste julehi-
storiene ved såvel fagforeningens som borger-
foreningens juletræsfest og ved mange andre
sammenkomster i sognet. Og så var en etab-
leret førstelærer en selvskreven gæst ved næ-
sten alle fester i sognet. En selvskreven taler
– naturligvis!

Førstelæreren var som embedsperson tæt
på det »politiske system« – sognerådet. Ved
de årlige skolesyn blev den nærmeste fremtid
diskuteret. Om skolestuen skulle tapetseres
eller kunne vente endnu et år. Om hvordan
det så ud med såvel bygninger som inventar
og lærebøger. Den årlige »eksamen« var et
højdepunkt, som var frygtet af de fleste og
en frydefuld dag for de bogligt stærke. Skole-
kommissionen sad bagest i klassen og lyttede
til overhøringen.

En førstelærer var en lærer – altså en *mand*.
En eventuel andenlærer var ofte en kvinde,
måske endda kun med forskoleeksamen og
dermed kun med ret til at undervise de yng-
ste årgange. Desuden var en lærerbolig større
end en lærerindebolig. I Ræhr var et læreræg-
tepar flyttet ind i en lærerbolig, da de blev

ansat, men da den mandlige del sagde sit job op efter forholdsvis kort tid, måtte parret flytte ind i en mindre lærerindebolig. »Lærerparret« i Hanstholm boede i hver sin ende af »den gamle skole« – den nuværende musikskole på Akelejevænget. Lærer Hansen boede i vestenden af bygningen, mens fru Christensen boede i østenden.

Nye skoletider

Hvis vi går et par sider tilbage i den danske skolehistorie, bliver det fortællingen om et sogns to førende personer: Præsten og læreren. Præsten rangerede højest. Præsten var bedre uddannet og fungerede som lærerens direkte overordnede.

I kirken var læreren ansat som præstens nærmeste hjælper, der forestod kirkesangen, orgelspillet, klokkeringningen – og visse steder også rengøringen af kirken. Samtidig var præsten født formand for den lokale skolekommission, der havde det nærmeste tilsyn med lærerens virksomhed i skolen og skulle kontrollere, at undervisningen foregik på en sober og gudsfrygtig måde.

Gennem mange år var der ofte kraftig kritik af kirkens rolle som skolens vogter. Tilsynet burde overgå til verdslige myndigheder, men det blev faktisk først en realitet med en tilsynslov, hvor den gejstlige tilsynsmyndighed erstattedes af amtsskolekonsulentembedet.

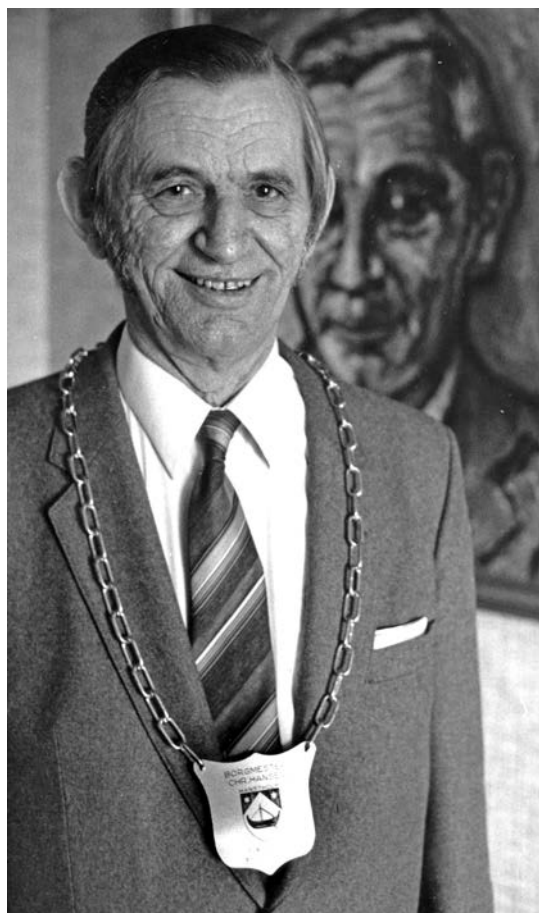
Det var i 1933.

Året før Hans Hansen kom til Hanstholm – eller Hansted som det jo hed dengang.

Borgmester med kæde

Nu skal det handle om den anden Hansen på billedet med kobbersømmet – Chr. Hansen. Han øvede en fortjenstfuld indsats i det offentlige liv. Først i det tidligere sogneråd i Hansted, siden som borgmester i den nye

Hanstholm Kommune. I ordets bedste betydning en tillidsmand af den gamle skole. En politiker der forstod forhandlingens og kompromisets kunst. Og en socialdemokrat der ikke var bundet af partipolitik. Den fælles sag der krævede alles kræfter – det var, hvad der gjaldt. Han gav sig tid til at lytte, havde sin bæk med træffetid på centertorvet. Her kunne folk finde ham – med deres små eller store problemer i indkøbspøsen. Sådan er der

Da Chr. Hansen trak sig tilbage som borgmester, fik han en »borgmesterkæde« af de ansatte i administrationen »som tegn på deres glæde ved at have haft ham som deres chef« – som man kunne læse i den lokale avis.

mange, der husker den mand, der i en længere periode tegnede billedet af Hanstholm, den nye havneby. Hans arbejde for opbygningen af havnen (og lufthavnen) og byen er med rette blevet fremhævet, men i ligeså høj grad også de menneskelige kvaliteter. Evnen til at engagere sig i andres forhold. Viljen til at forstå andres synspunkter. På den anden side vidste han jo godt, at ingen kunne gøre alle tilfredse. Det nyttede heller ikke at prøve!

Chr. Hansen vidste, hvad han ville, uden at være rethaverisk eller fanatisk. Sådan blev han karakteriseret af Mette Fastrup, mangeårig lokalredaktør i Hanstholm. Det afspejledes også i kommunalbestyrelsen, tilføjede hun: »Han havde det med at finde en sejlrende, hvor andre måske ville være løbet på grund. Utraditionel var hans form. Som menneske en ganske almindelig mand med det særkende, at han altid ville det bedste for andre – og for Hanstholm.«

Chr. Hansen var ikke, som det var skik og brug i ældre og større kommuner, udstyret med en »borgmesterkæde«. Men ved udgangen af 1985, da han stoppede som borgmester, fik han en kæde af de ansatte i administrationen som et tegn på deres glæde ved at have haft ham som chef siden 1970. Og han skulle ikke – som det ellers er sædvane – overdrage »borgmesterkæden« til sin efterfølger. Fra 1. januar 1986 var Chr. Hansen menigt medlem af kommunalbestyrelsen med sæde i ejendomsudvalget og teknisk udvalg. Helbredet – og især synet – begyndte efterhånden at svigte så meget, at han ikke gjorde perioden færdig, men måtte trække sig efter tre år ved årsskiftet 1988/89. Hans afløser var Ove Holter fra Klitmøller.

Kunsten at vente

Chr. Hansen forstod det politiske spil i nye tider efter kommunalreform og kommune-

sammenlægninger. Han havde om nogen øje for mulighederne både lokalt og ovre i de ministerielle kontorer i hovedstaden og i de statslige institutioner, som Hanstholm som følge af kommunens specielle stilling var i tæt kontakt med. Han var en borgmester, der måtte væbne sig med en tilpas portion tålmodighed, men avisen havde han jo med hjemmefra, så han kunne vente, indtil »de høje herrer« havde tid – hvis det skulle være. Og det skulle det ofte. Det går der fortsat flere historier om i havnebyen. For det er jo sådan – det ved vi jo – at der altid er et par smuler tilbage i bunden af klejnekassen, når den er tømt. Et thybo-argument ikke uden en vis virkning – selv om beskeden i første omgang måske lød på, at kassen *var* tom.

Chr. Hansen var sønderjyde og kom til Hansted i 1941, ansat hos købmand Jens Villadsen. I 1942 blev han udkrevet til Civilbeskyttelsen (CB) for at forberede evakueringen af civilbefolkningen under den tyske besættelsesmagts opbygning af »Festung Hanstholm«, og da evakueringen var sket i 1943, flyttede Chr. Hansen med sin kone til Ræhr. Han blev i CB helt til 1948 og havde arbejde med tyske flygtninge og bevogtning af det rømmede fæstningsanlæg. I 1946 flyttede familien tilbage til Hansted, og han blev et par år senere afløser på fyret. Fra 1954 til 1960 arbejdede han i Thisted Jernhandel.

Chr. Hansen boede fortsat i Hansted og blev i 1958 indvalgt i Ræhr-Hansted-Vigsø Sogneråd. I 1959 blev han kommunekasserer. Ved valget i 1962 genvalgt til sognerådet - de seks andre var nyvalgte. Lidt overraskende. Da kommunen i 1964 indrettede kontor i forbygningen til tyskernes gamle biograf, blev han heltidsansat som kommunekasserer. I 1966 skete der kommunesammenlægning med Hjørdemål, og efter sognerådsvalget dette år blev Chr. Hansen sognerådsformand. Det var en betingelse, at han fik fire års orlov

fra kommunekasserer-posten – det var jo hans »levebrød«. Og sådan gik det til, at Chr. Hansen var sognerådsformand ved havne-indvielsen i 1967. Efter indlemmelsen af Klitmøller og et nyt valg i 1968 blev bankbestyrer Niels Jensen sognerådsformand 1968-1970. Chr. Hansen fik arbejde hos auktionsmester Ib Holm Sørensen, for han holdt på, at orloven fra kommunekasserer-posten var på fire og ikke to år. Men ved valget efter kommunalreformen i 1970 blev han atter formand for kommunalbestyrelsen – nu som borgmester. Han døde som 73-årig i 1993.

Thylejren

En af de mere ekstraordinære sager, som Chr. Hansen kom til at beskæftige sig med som ny borgmester i Hanstholm Kommune, var

Thylejren (Frøstrup-lejren) i sommeren 1970. Det er en lejr, der er kommet til at skrive danmarkshistorie med »ungdomsoprør« og hvad deraf følger. Og det var en lejr, der trak overskrifter i aviser landet over – og udlandet med for den sags skyld – allerede inden de første spraglede hippier var mødt op.

»Jamen, så bliver Frøstrup jo Danmarks navle i år!« Sådan bekendtgjorde de lokale aviser efter et møde i kommunalbestyrelsen. Der var en vis forskrækkelse over udsigterne til invasionen. Chr. Hansen hørte til de mere besindige og havde en vis forståelse – i hvert fald indtil det med besættelsen af Hjardemål Kirke.

I en bog om Thylejr og ungdomsoprør fra 2011 (Peter Øvig Knudsen: »Hippie«) fortælles om det »orienterende« besøg, Chr. Hansen og stiftamtmand Fl. Martensen-Larsen aflagde. De skilte sig ud blandt beboerne i »det

Sommeren 1970. Chr. Hansen og stiftamtmand Fl. Martensen-Larsen bliver vist rundt i Thylejren af Leo Jespersgaard.

Kommunaldirektør Svend Rasmussen og borgmester Chr. Hansen »udgjorde en helhed, der ikke satte skel mellem den folkevalgte og embedsmanden« – som det er blevet fremhævet. Her ses de to kommunale førstemænd i 1976 sammen med direktør Rudolf Bier fra Inter Ferry på et pressemøde om Hanstholms færgevisioner.

ny samfund« i deres slips og jakkesæt »med lommestørklæde i jakkelommen som en hvid streg i det sorte«, som Peter Øvig Knudsen karakteriserer de to repræsentanter fra »det gamle samfund«.

Borgmesteren og stiftamtmanden ville med egne øjne danne sig et indtryk af lejren, for det kunne godt virke lidt forvirrende, hvis man tog alt, hvad der stod i aviserne, for pålydende. En vis grad af organisering var dog nødvendig – midt i alt det uorganiserede.

Efter rundvisningen blev Chr. Hansen og Fl. Martensen-Larsen placeret på to omvendte trækasser i halmen foran et par telte. Og her fik de serveret en håndbajer. Måske

var den fra Thisted Bryghus, der var blandt storleverandørerne til lejren.

Blandt førstemænd

»En opbygger er gået bort« var overskriften på den nekrolog, som Jens Fogh Andersen, Thisted Dagblads sidste lokalredaktør i Hanstholm, skrev ved Chr. Hansens død i 1993:

»Som person var Chr. Hansen et godt eksempel på en »hanstholmer«. Han var tilflytter, der forstod at kombinere medbragte kvaliteter med nye muligheder. Han har om nogen været med til at forme udviklingen i og omkring den nye by, og efter

kommunesammenlægningen blev han manden, der som den første borgmester i den nye Hanstholm Kommune var med til at knytte båndene mellem syd og øst i den langstrakte konstruktion, der blev ud af sammenlægningen. Både i og uden for kommunen, i ministerier og folketing nåede flere at stifte bekendtskab med Chr. Hansens specielle pragmatiske forhandlingstalent, som gennem årene i reglen sikrede det ønskede resultat. Nemlig at han fik sin vilje. Før eller siden.«

Jens Fogh Andersens forgænger på lokalredaktørposten i Hanstholm, Mette Fastrup, mindedes Chr. Hansen som en legende i kommunalpolitik og som borgmester:

»At have oplevet ham ved borgmesterbordet på det gamle rådhus, bygget af tyskerne, det var en oplevelse. Her sad han og delte bordplade med kommunens anden førstemand, kommunaldirektør Svend

Rasmussen. Hvem af de to, der var den første, er vist aldrig blevet diskuteret. For de udgjorde en helhed, der ikke satte skel mellem den folkevalgte og embedsmanden. De arbejdede sammen, Chr. og Svend, og hed aldrig andet blandt deres borgere. I al beskedenhed blev Hanstholm bygget op ved dette fællesbord. Mange tog et nap med før eller siden. De huskes og nævnes i flæng. Men Chr. Hansen, valgt af Socialdemokratiet, gik stiltfærdigt rundt i sand og marehalm og fik i al beskedenhed skabt en havn, en by, et samfund - på havets præmisser.«

Ordets magt

Vi bliver i begyndelsen af 1970'erne og hos lærer Hansen.

I 1972 trækker den 62-årige overlærer på den nye store skole i Hanstholm sig tilbage for

Kildevæld

Det skriftlige kildemateriale til Hanstholms historie er omfattende. En af kilderne er Thisted Amts Tidende/Thisted Dagblads tekst- og billedarkiv fra begyndelsen af 1960'erne frem til årtusindskiftet. Da avisen flyttede fra Jernbanegade til Sydhavnen i Thisted, blev arkivet overdraget Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune. Et særligt arkiv udgør de udklipsmapper, der meget omhyggeligt er blevet ført af Thisted Bibliotek og som ikke alene omfatter samtlige lokale aviser i de sidste næsten 100 år, men også de større udenbys aviser, der har beskæftiget sig med Hansted og Hanstholm, havneplaner og havnebyggeri. De står i dag på biblioteket i Hanstholm. Arkiver landet over, bl.a. Rigsarkivet, rummer ligeledes et stort materiale om især havnebyggeriet. Endelig er der kommune- og havnearkiver, ligesom der foretages en række lokale interviews. Til denne artikel har tidligere borgmester (og lærer) Ejner Frøkjær bidraget med oplysninger om skoleforhold. Oplysninger om Hansted i 1800-tallet er fra Bodil Selmers bog »Fyrmesteren«, en beretning om et liv på kanten af havet (2010). Der er planlagt flere aktiviteter i Hanstholm i forbindelse med Lokalhistorisk Arkivs forskningsprojekt, der senere skal munde ud i en bogudgivelse.

Illustrationerne: Billedet af Agnete og Jørgen Fibiger i Hanstholm er fra Susanne Fibigers arkiv. De var hendes bedsteforældre. Hun er cand. mag. i historie og middelalderarkæologi og arbejder p.t. på en bog om vestkysthavnenes historie. Hun har tidligere indgående skrevet om Fibiger og Hirtshals Havn. De øvrige billeder i årbogsartiklen er fra Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

at hellige sig sin pensionist-tilværelse, der ser ud til at blive lige så travl og indholdsrig som de mange år som lærer.

Men skolen var efter hans mening blevet »for stor«. Fra de 80 elever i 1934 til 500 i 1972.

»Men det er vel en smags sag. Som lærer dengang deltog man jo også i alt uden for skolen – lige fra barnedåb, bryllupper og til begravelser«, fortæller han i et interview med den lokale avis.

»Der var langt større kontakt i det daglige – en kontakt jeg stadig holder vedlige. Vi hjalp hinanden på en måde, som jeg i dag mindes med fornøjelse. Det hændte f.eks., at sognerådsformanden kom ned til mig på skolen, hvis han ikke kunne få kommuneregnskabet til at stemme, og sammen fandt vi så fejlen.«

Hans Hansen kunne nu få mere tid til Hanstholm Bibliotek, hvis succes i nye lokaler på Helshagevej betegnes som »forrygende«.

Endnu en brik til puslespillet om den nye kommunes tidligste historie.

Bogudlånet var ifølge avisen i 1972 kommet op på 20.000. Alene i det seneste år var der udlånt 9.200 bind til voksne mod 6.400 året forud. Til børnene var udlånt 11.500 bind mod 6.300 året før. Efter åbningen af det nye bibliotek var udlånet inden for de seneste måneder steget med ikke færre end 200 pct., og det så fortsat ud til at ville stige.

Med andre ord fra biblioteket: Mennesket lever ikke af fisk alene. Heller ikke i Hanstholm.

Flemming Skipper

Født 1939. Lokalhistoriske bøger og artikler.

Min opvækst i Thisted i 1850'erne

af Andreas Wilson, 1845-1919

Kobbersmed Andreas Wilsons erindringer er bevaret hos familien. Årbogen har fået tilladelse til at bringe den del, der vedrører opvæksten i Thisted. Den bringes her med en redaktionel indledning og afslutning.

I et hjem i Risskov befinder sig en håndskrevet erindringsbog af de mere sjældne og vægtige. Den vejer næsten 2 kg og har en tykkelse på 2,5 cm. Med et format på 25 x 37 cm kommer den op i letsværvægt i protokolklassen. Heri har kobbersmed Andreas Wilson skrevet sine erindringer. Eller for at være helt præcis: Lars Andreas Wilson, for sådan blev det skrevet i kirkebogen i Thisted 1845.

I dag ligger protokollen hos Henny og Jørgen Wilson. Han er oldebarn af Andreas Wilson, og både hans far og farfar var kobbersmede i Århus og hed i øvrigt begge Andreas. Jørgens bror hedder også Andreas, og navnet er ført videre af Jørgens barnebarn.

Med Jørgen og hans bror stoppede familiens kæde af kobbersmede. Broderen er gået militærvejen, og Jørgen blev uddannet finmekaniker. Han arbejdede i 32 år som forskningstekniker på Århus Universitet, hvor han sammen med forskerne opbyggede forsøgsanlæg. Også som privatmand har han lavet forsøg, og i 1984 udviklede han en krystal-mikrofon til kontrabas, hvor en lille cylinder anbringes under hver streng. Det er blevet til et firma, hvor han også sælger mikrofoner til andre strengeinstrumenter. I en alder af 75 går han fortsat hver dag ned i kælderen i sit hus i Risskov for at fremstille eller montere mikrofoner. I over 50 lande lyser navnet WILSON op fra små, blanke skiver på kendte bassisters instrumenter.

Jørgen Wilson fortæller, at det er lidt af et mirakel, at hans oldefars erindringer har overlevet. Han skrev dem i 1918 i en alder af 73. Og han skrev først på den sidste side og arbejdede sig derefter hen mod de første sider.

Henny og Jørgen Wilson med oldefaderens erindringer. Foto: Svend Sørensen, 2011.

Helt usædvanligt er det ikke. Japanske bøger og Koranen skal læses bagfra, og der er også eksempler på, at danske præster har ført kirkebogen bagfra. For Andreas Wilson har der sikkert været den praktiske grund, at han kunne få en »frisk« start på sine erindringer, fordi den oprindelige begyndelse var »brugt«.

Andreas Wilsons handlemåde havde nær fået fatale følger. Når vi i dag åbner bogen på normal vis, kan vi se, at mere end 100 sider er skåret ud af protokollen. Der er lidt notater og derefter en række tomme sider, som skribenten ikke er nået frem til. Efter hans død har efterkommerne passet på bogen og kendt til indholdet, indtil den havnede hos Jørgens søster Helen, der ikke vidste besked. Hun leverede den præstation at få ikke mindre end to hold tvillinger, så der kunne nok være behov for at beskæftige de små hænder. Og en næsten tom protokol ville da være ideel som malebog! Heldigvis opdagede hendes mand ved en tilfældighed, at bogen var et familieklenodie og fik den bragt i sikkerhed hos Henny og Jørgen Wilson.

På et tidspunkt satte Henny Wilson sig for at skrive de mange sider ind på computeren, et stort arbejde på i alt 80 maskinskrrevne sider, som hun har sendt til museet i Thisted. Hun har bl.a. sørget for, at erindringerne nu optræder helt kronologiske, idet Andreas Wilson blot har føjet til fortløbende, når han er kommet i tanker om noget, han har glemt. Hun har været tro mod hans tekst, men har i retskrivningen foretaget enkelte justeringer og f.eks. brugt bolle å og skrevet navneord med lille begyndelsesbogstav.

Efter Henny Wilsons afskrift bringes herunder Andreas Wilsons erindringer fra Thisted. Redaktionen har indsat overskrifter og ny linje flere steder for at gøre teksten mere overskuelig. Et par navne er korrigeret ud fra lokalhistorisk viden, men betegnelsen Vesløs marked er dog bevaret, selv om Andreas

Wilson måske husker fejl og tænker på det berømte Øsløs marked.

Indledningen

Ofte har jeg tænkt på at ville nedskrive mine livserindringer, for at slægten senere kunne have en forestilling om familieforholdene, således som jeg, der skriver disse linier, har oplevet og kendt disse. Jeg medtager i det efterfølgende kun de personer af slægten og den nærmeste familie, som jeg har kendt personligt.

Om mig selv skal jeg fortælle, at jeg blev født den 15. januar 1845 i Thisted og ved dåben den 18. maj samme år i Thisted Kirke fik navnene Lars Andreas Wilson, som søn af bøssebærer Lars Peter Wilson og hustru Maren Cathrine Wilson, født Nielsen. Min fader var født i Ålborg den 4. juni 1813 og døde i Thisted den 2. juni 1878. Min Moder var født på Hannæs, det smalle land mellem Thy og Vendsyssel i en by, der hed Amtoft eller Arup. Min moder var født den 12. juli 1810 og døde, da jeg var 12 år gammel, den 27. aug. 1857.

Moderens slægt

Af min moders slægt har jeg kendt hendes moder, som boede i Skaarup ved Øsløs. Hun blev en meget gammel kone og bar navnet Ane Klit. Antageligt har hun boet endnu nærmere ved havet i sin ungdom, deraf navnet. Jeg kendte hende i min barndom. Hun havde i de sidste år af sin levetid ophold hos sin datter Dorthe, som var gift med en landmand og hestehandler ved navn Thøger Sunesen, der boede i Skaarup på Hannæs. Der døde også min bedstemoder Ane Klit, antagelig i året 1860 eller deromkring.

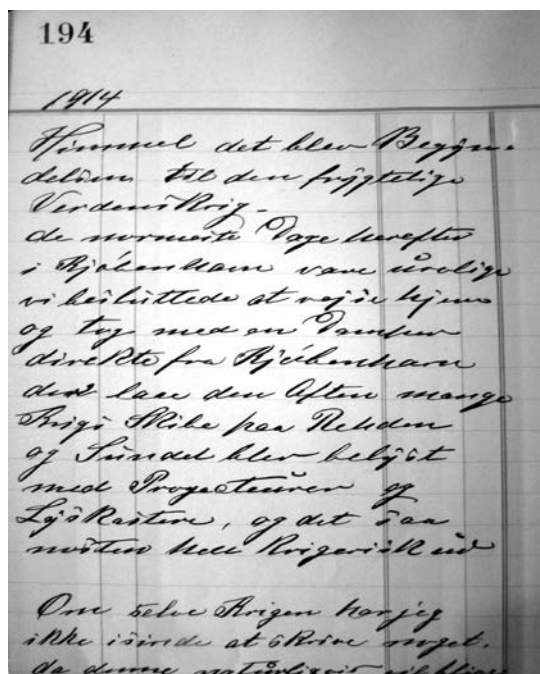
Min bedstemoder havde, foruden ovennævnte datter Dorthe, en datter, der var gift med en mand ved navn Arendt, der ejede en

stor gård, der kaldtes Kollerup i nærheden af Fjerritslev. Hvad denne moster til mig hed, kan jeg ikke huske. Jeg har kun set hende en gang, da jeg besøgte hende, og det var i året 1865, da min broder og jeg foretog en rejse fra Aarhus til Kollerup.

Min bedstemoder Ane Klit var gift to gange, og hendes børn af sidste ægteskab var altså halvsøskende til min moder. Den ene hed Ingeborg. Hun var, da jeg kendte hende, gift med en urmager, der hed Søren Nielsen, men blev altid kaldt Søren Konge. Han var en meget høj og statelig mand. Måske det var derfor, at han bar kongenavnet. Søren Konge boede i min barndom, altså i årene 1850-1859, i Skaarup. Senere boede han i nærheden af Fjerritslev, og da jeg så ham den sidste gang, boede han og havde ophold hos sin ældste datter Nikoline i en by, der hedder Kløv,

en mil østen for Thisted. Da var han blevet en meget gammel mand og tillige blind. Dette var i året 1905.

Min moster Ingeborg og hendes mand Søren Konge var særdeles gæstfrie og brave og gode mennesker, som det altid var mig og mine søskende kært at besøge, og når jeg i min barndom havde ferie fra skolen, kom jeg gerne til Skaarup til min moster Dorthe og hendes mand Thøger Sunesen og boede hos dem. Min moster Dorthe havde 2 børn. En søn der hedder Christian Thøgersen, der lever endnu og bor i Øsløs. Han er antagelig født 1841. Han var med i krigen 1864 og var konstabel ved artilleriet. Jeg talte med ham, da han kom hjem fra krigen. Så forløb der mange år, inden vi sås igen. Da var han blevet en gammel mand med hvidt hår. Det var i året 1912. På dette besøg var min ældste søn og hans kone med. Endvidere havde min moster Dorthe en datter, der hed Nikoline. Hun blev gift, men døde i en ung alder.

Sidste side af Andreas Wilsons erindringer. Her har han skrevet med fyldepen, mens første halvdel af erindringerne er skrevet med blyant.

Drukneulykker

Jeg kom også ofte til Søren Konge, hvis hjem var uden for bondestanden, og jeg var også meget interesseret i at bese alle hans ure og klokker og de fine værktøjer, som fandtes der. Ane Klits eneste søn, altså min morbroder, var, da jeg kendte ham, skibskaptajn og sejlede på langfart. Han var en rask mand og boede i Aalborg. Var gift der og havde 3 sønner, hvoraf den ene druknede som barn i Aalborg Nyhavn. Det var i min læretid, og min læremester fiskede ham op, og de to andre er senere døde i en ung alder.

Min moders broder forliste i Sortehavet, så vidt jeg kan huske i 1855. Jeg var dengang 10 år. Han blev dog taget op af havet og blev begravet i Konstantinopel. Skibet forliste. Det var en stor brig. Da hans hustru fik meddelelse herom, længe efter, gik hun

pludselig fra forstanden af sorg, men blev dog fuldstændig helbredt igen. Hun hed Sophie Hallund som pige og var søster til min senere lærermester, kobbersmed F. Hallund i Aalborg.

Faderens familie

Min faders fader, altså min bedstefader, Peder Wilson, var født i Aalborg den 17. Juni 1793 og døde samme sted den 4. oktober 1878 – 85 år gammel. Han var en mand først i tresserne, da jeg som barn kendte ham. Han var en munter og fornøjelig mand, som var velset af alle. Han kom ofte om sommeren til Thisted for at besøge mine forældre. I kolera-året 1853 ville han ikke være i Aalborg, hvor koleraen graserede så slemt. Han tog til Thisted, hvor man mente, at det var sundere at være.

I Aalborg døde mangfoldige mennesker af kolera. Min bedstefaders broder døde også af kolera i Aalborg. I Thisted indtraf kun et dødsfald, og det var en skipper ved navn Haskjær, som var fader til professor Haskjær, som fabrikerede Volta Kors i København. Min bedstefaders hustru har jeg ikke kendt. Hun var fra Nibe og skulle have været meget smuk og elskelig. Hun døde omkring ved året 1848 i Aalborg.

Mine bedsteforældre havde kun to børn. Altså min fader og hans søster, som hed Marie Wilson. Hun var født den 26. Juni 1843 og døde 5. maj 1901. Hun blev gift med en mand, der hed Fabiansen, der var barber i Aalborg, født 23. november 1818 og død 29. marts 1909. Denne mands slægt stammede fra Norge. Barber Fabiansen havde en stor flok børn, som jeg alle sammen har kendt, da de var jævnaldrene med mig. Den ældste, en søn, der hed Martinus Fabiansen, blev født i Aalborg 1844, lærte handel hos Hendrik Høier i Bispensgade og blev senere fotograf. Han opholdt sig i de unge dage i Sverige og Norge

en del år. Han flyttede senere til Aarhus som fotograf og boede på Rosensgade i Aarhus. Efter adskillige år rejste han til Hobro og nedsatte sig der og var der, indtil han vinteren 1917 kom syg til Aarhus for at søge helbredelse. Han kom ved juletid til Aarhus og døde der i marts i en alder af 73 år. Han forblev ugift og var godt lidt af alle. Han var en mand, der var interessant at diskutere med og dertil meget fornøjelig.

Jeg og min familie tilbragte i 30 år juleaften tilsammen med ham her hos mig i Aarhus. Han blev begravet i Aalborg og hviler i samme grav som sine forældre og morfar, gamle bøssebærer P. Wilson. Han havde mange søskende, som jeg skal komme tilbage til i et senere kapitel, og nu vil jeg fortælle lidt om min egen livshistorie. Ikke fordi den er væsentlig anderledes end de fleste menneskers, men fordi mine efterkommere måske kan have interesse i at læse herom.

Slaveopstanden og borgervæbningen i Thisted

Den, som skriver disse linier, er som før nævnt Lars Andreas Wilson, født 1845 i Thisted. Nu forhenværende kobbersmedemester A. Wilson i Aarhus. Vi skriver nu 1918, og jeg er altså nu 73 år gammel. Fra den første tid, som jeg kan huske tilbage, mindes jeg talen om krigen 1848 til 1850 og rygterne om slavernes udbrud fra Rendsborg.

Min fader var ansat ved Borgervæbningen. Han havde hvide benklæder og blå våbenfrakke med opslag og en chakot med en grøn pon-pon (når han var i borgervæbningen). Han stod ofte vagt, såvel dag som nat i denne tid, og væbningen skød til måls efter en malet figur, der forestillede hertugen af Augustenborg, som de kaldte forræderen. Disse skydeøvelser fandt sted på en plads nede ved Limfjorden, kaldet »Sønderbakkerne«. Fra den

Andreas Wilson 1845-1919.

tid kunne min fader fortælle mange historier. En af disse husker jeg endnu, og den lyder således:

Af frygten for Rendsborg-slaverne og mulige overfald på byen måtte Borgervæbningen holde vagt. Min fader blev udkommanderet tillige med andre borgere på nattevagt, men da det hen på natten blev koldt og dårligt vejr, blev tiden ham for lang, og der kom ingen afløsning i rette tid, og da far tillige var af den formening, at vagten var temmelig unyttig, så besluttede han at forlade posten og gå hjem i seng. Min fader havde ikke været soldat. Han var en af de såkaldte frifødte og mente, at det gik vel ikke så strengt til, men her forregnede han sig. Han blev indvarslet for sine foresatte og dømt til 24 timers borgerlig arrest. Han fik i den anledning anvist et værelse lige oven over arrestforvareren, som boede i rådhuset.

Rådhuset var gammelt og brøstfældigt. Gulvbrædderne havde brede og store åbne

fuger, og hen på natten kunne han ikke falde i søvn, idet han kunne høre arrestforvarerens dybe snorken. Dette irriterede far, og han bankede derfor hårdt i gulvet. Arrestforvareren kom i klæderne og op ad trappen og ville vide, hvad der var i vejen. Far bad da om noget at drikke. Lidt efter kommer arrestforvareren med et glas vand og gik så i seng igen. Min far drak vidst nok sjældent vand, og da han kunne forstå, at han måtte have mere løjer med manden, bankede han igen hårdt i gulvet, indtil arrestforvareren på ny viste sig og ville vide, hvad den uro skulle betyde. Far bad igen om at få lidt at drikke. Så var det arrestforvarerens tur til at blive gnaven, og han bragte da en stor spand af træ, fuld af vand. Far takkede, men ytrede, at han var da ikke en hest, der behøvede så megen vand, men da han senere hørte mandens dybe snorken og vidste, at han lå i en stor dobbeltseng med sin kone, tog han vandspanden ved siden og hældte vandet ud på det åbne gulv, så det løb ned i sengen til de sovende, som lå deri.

Da far dagen derpå blev løsladt, syntes han nok, at arrestforvareren så så kedelig ud. Historien kunne ikke hemmeligholdes, og da den blev nærmere bekendt og drøftet i korpset, blev der taget den beslutning, at da bøsse-mageren var meget optaget af at holde korpsets våben i orden o.s.v., og da han ikke kunne arbejde herpå om dagen og tillige holde vagt om natten, blev det besluttet, at han skulle være pure fri for deltagelse i fremtidige vagter, men måtte møde som tidligere til øvelser og parade. Jeg kan kun huske dette som fortælling, og den, der morede sig mest herover, var nok far. Min moder mente derimod, at det var ikke noget at prale af.

Fejring af kongens fødselsdag

6. oktober var en stor dag i Thisted. Borgerne paraderede gennem byen med musik

og trommer. Kanonerne tordnede fra pladsen bag rådhuset, så mange ruder gik itu. Det var kong Frederik den VII's fødselsdag. Vejet var i reglen regnfuldt på denne dag, men borgerne havde et stykke kridt i lommen til at gnide på pletterne på de hvide benklæder. Alle værtshuse havde om aftenen fuldt hus, og senere hen var mange mennesker blevne fulde. Spiritussen flød på denne festdag og aften lidt rigeligt, og glæden over Kong Frederik var stor og hjertelig.

Mere familiehistorie

Min fader var en statelig mand. Bredskuldret og stærk med mørkt, krøllet hår. Han kom fra Aalborg til Thisted. Han havde lært sit håndværk hos sin fader. I Thisted lavede han sit mesterstykke som klejnsmed. En pengekiste med en stor og kunstfærdig lås. Han nedsatte sig derefter som bøsse-maker i Thisted. Han var en velbegavet og meget dygtig mand i sit fag.

Min moder var middelhøj og slank og lys. Hun tjente hos et herskab i Aalborg, og der lærte min fader hende at kende. De blev viede i min moders hjem på Hannæs. Min faders søster, som dengang var en lille 14 års pige, var med ved brylluppet, og hun fortalte siden, at bryllupsgildet stod på i tre dage efter tidens skik og brug.

Mine forældre havde 6 børn, 3 drenge og 3 piger. Det ældste barn, en pige, som hed Amalie, blev kun 12 år gammel. En dreng døde tre år gammel af strubehoste. Så fulgte herefter min søster Larsine Wilson, der lever endnu som enke i Amerika. Hun er nu snart 76 år gammel og har været i Amerika i 55 år (hun var født 13. September 1842). Derefter kom jeg, L. A. Wilson, i året 1845 og min broder Eric Peter Engelbrecht Wilson, som blev født 25. Januar 1847 og døde i København 1911. Derefter en søster, som hed Marie Cathrine

Amalie Wilson, født 22. april 1849 og død 1872, kun 22 år gammel.

De første barndomserindringer

Noget af de første, som jeg kan huske, var, at jeg som 3-årig blev sendt efter en flaske eddike hos en vinhandler, som hed Erhardt, og da jeg kom hjem med flasken, fik jeg ros af min moder. Mine forældre havde det i min barndom økonomisk tåleligt godt. Min fader lod bygge en eiendom i Toldbodstræde. En gade, der går fra Gryde Torv til Havnepladsen. Det var et hus på syv fag i to etager med halvdelen til gården. Da murerne lagde de nye sten på, faldt en tagsten ned i hovedet på mig, og jeg blev båret bevidstløs bort, men det har jeg ikke nogen erindring om. I denne eiendom boede jeg, til jeg blev konfirmeret og kom i lære i Aalborg.

Min broder og jeg kom tidligt til at arbejde på værkstedet hjemme. Fra 10-års alderen måtte vi trække blæsebælgen, smede søm, lave vinduesbeslag og udføre alt, hvad kræfterne tillod. Da jeg var 13 år, forfærdigede jeg en hel jagtbøsse med undtagelse af løbet og låsene. Jeg lavede det helt færdigt, og det var min glæde og stolthed. Jeg ville gerne have været bleven bøsse-maker, men min fader satte sig derimod. Det er en dårlig profession, sagde han, og den bliver ringere og ringere, da alt i dette fag bliver mere og mere fabriksarbejde og ikke håndværk, og han har også set rigtigt. Min broder Peter var også flink og dygtig. Så snart vi kom fra skolen, måtte vi til arbejdet på værkstedet, men der blev også tid til mangehånde friluftslige.

Thisted omkring 1850

Thisted var dengang en lille by med et indbyggertal på 3000 mennesker, men for drenge var der altid meget, der interesserede os.

Om foråret spillede vi langbold, ja selv voksne mænd spillede bold. Navnlig 2. påskedag på en plads, der var besat af kæmpehøje, der lå nord-vest for Thisted. Pladsen kaldtes Langedos.

Om sommeren var havnepladsen vores stadi-ge samlingssted. Vi kendte alle skibe og far-tøjer. Vi sejlede og roede. Den tid var Agger Kanal sejlbare endog for store skibe. Nord-mændene kom derigennem til Thisted med trælast, og et betydeligt dampskib sejlede gen-nem kanalen til England med stude. Foruden fjordfarten på Nykøbing, Løgstør og Aalborg, var der dampskibsfart til København.

Fastelavn m.v.

Der var altid liv og røre ved havnen, og pære-skuderne fra Fyn og Als lå langs med kajerne, og nye skibe af træ blev bygget på Strands og Halds skibsværfter. Drengene var med, når skibene var færdige til at løbe af stabelen, og det var en hel fest. Om efteråret havde vi vore drager og om vinteren vore kælke og skøj-terne. Sønderbakkerne var udmærkede til kælkefart og Limfjorden til skøjteløbning. Vi kunne undertiden løbe over til øen Mors, til en lille by, der hedder Flade. Dette var en god mil. På vejen var der ålestangere i mængde, og morsingboerne kom til Thisted på deres kælke med ålene, som dengang ikke var i så høj en pris som nu. Vi byggede også snehyt-ter og lignende.

Når det så blev fastelavn, var der andre løi-er. Fastelavnsmandag blev en slup eller en pyntet båd kørt gennem byen. Admiralen tog til hatten og sagde: »Vi tager os friheden at hilse på hr. bøsse-mager Wilson og ønske, at han må længe leve med familie« – så vankede der jo drikkepenge, og båden kørte til næste familie.

En fornem mand i Thisted var amtmanden, kammerherre Rosenkrantz, der for mig var som en konge i byen. Kammerherren havde

en søn, der hed Jørgen Rosenkrantz, som var af samme alder som jeg. Denne søn havde en ejendom, der hed Sophiendal ved Skander-borg. For mange år siden besøgte han mig i Aarhus. Nu er også han død. Amtmandsbo-ligen havde en stor gård og have, og i gården kørte sluppen ind, og der blev mandskabet trakteret. Karlene i byen holdt fastelavnsfest med ringridning, og de var også udpyntede. Den, der på hesteryg kunne få guldringen, blev udnævnt til konge.

Julen gik i reglen stille af, men efter jul kom om aftenen ofte en mand og en kvinde i hvide, lange kjortler over deres klæder. De havde på en stang en stor papirstjerne, som kunne dreje rundt. I stjernen var levende lys, og der var hellige billeder påklisset stjernen. De sang således: »Vi ønsker Eder alle et glædeligt nytår med alt, hvad Eder kan fornøje.«

Cirkus og gøglere

Somme tider kom også kunstberidere til byen med cirkus. Jeg husker navnlig Hofmann, han havde en smuk arabisk hingst, der var isabellafarvet. Den blev trukket gennem ga-derne tillige med en trup gøglere – for re-klamens skyld. Der kom også styltedansere, sædvanligvis tyskere, ligesom hannoveranske musikanter, der blæste på horn, men hvad vi drenge var meget interesseret i, var når line-danser Vedin kom med sin trup. Vedin selv gik på en høj line på havnepladsen, og hans unge stedsønner foretog akrobatikkunster på torvet foran rådhuset. I samme trup var en udmærket kunstner ved navn Olachawsky, som var meget berømt. Byens drenge øvede sig da med at gøre kunsten efter, og mange drenge kunne gå på hænder, disse kunster gjorde svært indtryk på vi drenge.

På havnepladsen i Thisted var der en mand, der hed Lars Smed, der selv havde forfærdi-get en karussel, der blev opsat og masten sat

ned i jorden. Man skulle have en trappe, for at nå op i kanerne og på hestene, men midt under festen knækkede masten ved jorden, og så var den fornøjelse slut. Der kom dog ingen til skade ved ulykken.

Vesløs marked

Jeg skal nu fortælle, hvorledes linedanser Vedin for mit vedkommende blev uforglemmelig. Jeg stod en eftermiddag og trak blæsebælggen for min fader. Det var en sommerdag. Dagen efter skulle skolen have fri. Hvorfor husker jeg ikke, men linedanseren Vedin var taget fra Thisted til en by, der hedder Vesløs, som var tre mil fra Thisted. I Vesløs skulle der holdes et stort marked, og der skulle linedanseren optræde. Jeg spurgte min fader, om min broder og jeg ikke måtte tage til Vesløs marked, hvortil han svarede jo, men enten han nu har glemt dette eller måske ikke rigtig har hørt efter, for min far var tunghør.

Min broder og jeg gjorde os snart færdige til turen. Vi havde håbet at komme op at køre med en af de vogne der øst fra, som altid var i Thisted og holdt til hos købmanden, men dette mislykkedes for os, og vi besluttede os da for at gå de tre mil, men det blev aften, inden vi nåede Østerild Kro. Da havde vi gået to mil, og jeg var dengang 10 år og min broder 8 år. Vi var sultne og trætte, og krokonen, som kendte min moder, syntes, at det var en underlig forklaring, vi gav, at vi skulle til Vesløs marked. Vi fik mad og kom i seng, men da vi var faldet i søvn, kom landmåler Buchhave fra Thisted kørende til kroen. Da han hørte krokonens beretning om vor færd, sagde han, at det var bedst, at han tog os med til Thisted. Vi måtte så i klæderne igen og køre med landmåleren hjem.

Ved midnatstid kom vi igen til Thisted. Der var stor opstandelse i vort hjem. Ingen vidste, hvor vi var. Man havde søgt alle vegne.

En havde set, at vi var ude at sejle, og så måtte vi vel være druknede – folk søgte efter os på fjorden. Min broder og jeg havde ingen forstand på, at der var noget at være ængstelige for. Vi slap da også fri for straf, men måtte høre mange skoser fra skolekammeraterne om, at vi var landstrygere. Vedin fik vi ikke mere at se på linen. Dog så jeg ham ca. 30 år efter i Aarhus, engang han kom gående i Nørre Allé, hvor han var blevet en gammel mand og boede på fattiggården i Aarhus, og således forgår verdens herligheder.

Sommerfester

Thisted i halvtredserne, således som byen var dengang, således er den vel endnu i min bevidsthed. Som barn var det jo en smuk by, dog havde jeg den sorg, at der endnu, da jeg var barn, var et hus, der havde stråtag. Det lå i nærheden af bakken. I halvtredserne blev rådhuset bygget om, og Torvet og Storegade blev brolagt med kvadrede sten. Der var tyske brolæggere imellem, som udførte arbejdet.

En pryd for byen er den smukke plantage eller Skoven, som vi også kaldte den. Den grænser lige til midten af byen og er virkelig meget smuk og stor i det skovfattede Thy. I plantagen blev holdt forskellige sommerfester, hvor der blev opsendt luftballoner. Dette besørgedes af byens tusindkunstner – Marcus med Liren, som han kaldtes. Om aftenen var der hornmusik af byens stadsmusikant, der hed Wilhelm Zangenberg. Denne mand var også danselærer, og jeg har gået i danseskole hos ham. Øvelserne blev holdt i en sal i Hotel Limfjorden. Jeg har også engang været med i et børnebal på det gamle rådhus.

Foruden plantagen var der et anlæg i byen, som blev kaldt Carocks Have. Det lå nordøst i en udkant af Thisted. Der var undertiden oplyst med lamper og der var også pantomimeteater, kastegynger osv. I dette anlæg var

Andreas Wilson og hans kone Wilhelmine Marie Hjersing.

der store, smukke træer. Da jeg mange år efter besøgte byen, så jeg, at haven var mindre pæn end i min tid, og der var bygget et bryggeri i haven. I nærheden af Carocks Have lå et dampbrænderi, der tilhørte en Agent Werner. Han var tillige købmand og havde manufakturhandel på torvet, det var nok en meget dygtig og driftig mand. I dette brænderi var der en bestyrer, der hed Sørensen. Ham kendte jeg så godt. I brænderiet kom vi drenge, når det hændte, at nogen af os var faldet i vandet og ikke turde gå hjem i de våde klæder, som vi så fik tørrede på de varme brændekedler. Jeg tænkte dengang ikke på, at jeg skulle få så meget at gøre med brænderier, som det senere faldt i min lod.

Af industrielle virksomheder var der ikke mange i Thisted, dog var der Ballins Jernstøberi, og det morede mig altid at se arbejderne hælde det smeltede jern i formen. Ballin var en umådelig svær mand. Han kaldtes altid den tykke Ballin. Vi havde en stol hjemme,

som vi kaldte Ballins stol, for engang under et besøg hos os gik stolen af lave under hans store vægt. Desuden var der en tobaksfabrik, der hed Bendixsens Tobaksfabrik.

Skoletiden

Jeg måtte tidligt følge med min søster Larsine i en pigeskole. Det var en kone ved navn Madam Stær, men herom kan jeg ikke huske meget. Så kom jeg i Borgerskolen på Storgade. Det var den bedste skole i byen dengang. Klasserne kaldtes 8 Dalers klasse og 4 Dalers klasse osv. 8 Dalers klassen var den sidste, man gik i. Der var enkelte fripladser, og såvel jeg som min broder havde friplads, fordi vi var flinke, som det kaldtes.

Vor overlærer hed Christensen, ham havde vi til religion, skrivning og sang. Han var sikkert nok en god lærer. I øverste klasse havde vi til religion en præst ved kirken, hans navn var pastor Wesenberg. Han var en alvorlig mand, men i timerne tændte han gerne sin cigar og læste Fædrelandet, medens vi læste vore salmer igennem. Så havde vi en lærer i retskrivning og regning og geografi, han hed Munk. Han havde kun en hånd, men havde vældig kraft i denne. Det måtte vi sande, når vi fik spanskrøret at smage.

Vor tegnelærer hed Vestergård. Han gik altid med en tamp i lommen, og den brugte han flittigt, eller også slog han med en lineal i håndfladerne, og det gjorde meget ondt. Vestergaard blev senere bankdirektør i Thisted og flyttede efter mange års forløb til Brand. Der besøgte jeg ham. Jeg var vel dengang 60 år gammel. Vi kendte ikke hinanden, men da jeg sagde, hvad jeg hed, og hvem jeg var, kunne han godt huske mig, og senere udbrød han: »Har jeg ikke været slem til at slå« – og jeg sagde, at det kunne ikke nægtes. Ja, sagde han, jeg var alt for hidsig til at være lærer, derfor søgte jeg mig en anden levevej.

En ung lærer, som vi havde, døde af tyfus og blev begravet som den første på den ny kirkegård ved fjorden mod syd. Skoledrenge marcherede i procession, og det var til lige indvielse af kirkegården, så det var meget højtideligt. Provsten i byen hed dengang Paludan-Müller

Eleverne fra skolen holdt godt sammen og lagde fra den tid grunden til sandt venskab, som for manges vedkommende varede hele livet eller i al fald mange år. Jeg vil her nævne nogle af dem, som jeg sluttede mig mest til, og det var jo også dem, som jeg boede nærmest ved. Der var Chr. Sørensen, søn af kæmner Sørensen. Vi var naboer, og han var så udmærket flink til at finde på alt og var en begavelse til at lave mangehånde. Så var der en Hendrik Bang, der også boede lige ved. Han blev købmand i Kjøbenhavn, men er senere død. Så var der brødrene Herman og P. Haskjær.

J. P. Jacobsen

Også Christen Jacobsens søn kom jeg meget sammen med. Vi har haft megen leg og samtale på den gamle Toldbodtrappe, der vendte mod syd, som vi særligt holdt af, for der var varmt. Da han senere blev så berømt en mand, skal jeg meddele, at jeg kun har kendt ham som dreng indtil år 1859. Han var en begavet dreng, og han skrev vers dengang. Jeg kom meget ofte i hans forældres hjem. Han viste mig engang et vers, som han havde skrevet om vor boghandler. Det lød således:

*Mit første er en synder,
mit andet er en bæk.
Mit hele er en flynder,
der sælger pen og blæk.*

Boghandleren hed Sønderbæk. Peter Jacobsen var jo kun en lille dreng dengang, men var vel blevet vred på boghandleren. Han døde jo ung og ligger begravet på den gamle

kirkegård sydøst for kirken, kun få skridt fra, hvor mine forældre hviler.

Der var en dreng, der hed Martin Lerhøi. Han og jeg kom dagligt sammen. Hans fader var drejer og pumpemager. Vi arrangerede skydning til skive og fugl, hvor der blev skudt med flitsbue. Disse skydninger voldte os megen fornøjelse. Drengene som malermester Holms sønner, Johan og Eduard Holm, Poul Aggerholm, Peter Ris, Ferdinand Eberhardt, Christian Gerlach, Julius Fisker, ja jeg kunne blive ved længe, men nu er de fleste døde, og jeg vil derfor slutte.

Økonomiske bekymringer

Havde jeg en lys barndom i forskellige retninger, så havde jeg ved 11 års alderen også megen bekymring. Mine forældre blev fattigere og fattigere. Det var slette tider, sagde man. Ingen havde penge, og vi manglede ofte brød i huset. Fader blev mismodig, klagede over, at han ikke kunne skaffe penge til renter til terminen, og han blev pantet for skatter. Så begyndte fader at tabe stædigheden til sit arbejde, som han før så flittigt passede. Vi børn måtte ofte hente ham eller søge efter ham på gæstgiverier og værtshuse. Når fader så kom hjem, ofte sent, var min moder vred, og sådanne skænderier var frygtelige for os børn at overvære og høre på.

Thisted var dengang en dårlig by for håndværkere, og de fleste sad dårligt i det. Købmændene kunne bedre klare sig. Så begyndte jeg at spekulere på, om jeg kunne forbedre forholdene og bidrage til at hjælpe lidt og tjene noget. Jeg fik en plads som avisbud ved Thisted Amts Avis' trykkeri.

Medhjælper på Thisted Amts Avis' trykkeri

Trykkeriet lå på den vestlige side af Grydetor-

vet, og ejeren heraf var konsul Lund. I trykkeriet kom jeg meget. Jeg valsede op, som det hedder. Det er at lægge sværten på typerne ved hjælp af en valse. Jeg sorterede også typer eller satte fisk, som det hedder i fagsprog. Konsulen var en mærkelig mand. Næsten altid sad han på sit kontor. Jeg måtte ofte hente en flaske rødvin til ham, og så spiste han tørt franskbrød til vinen. Han var antagelig norsk konsul. Han gik altid i uniform, og på gaden gik han gerne med en handske i munden. Han var en god mand og har givet mig mange skilling udover min løn.

Om eftermiddagen ved 5-tiden begyndte jeg at løbe med aviser. Avisen var kun lille og udkom kun 4 gange om ugen, dog husker jeg især beretningerne om Krimkrigen. Det var franskmænd og englændere mod russere. Slaget ved Sevastopol og stormen på fæstningen Mallokofof, tror jeg den hed. Jeg havde 2-300 eksemplarer, og jeg måtte hele byen omkring dermed. Det tog 3-4 timer, men jeg tjente jo gode penge, som jeg gav min moder.

Senere blev jeg fri for at gå med aviserne og fandt på at fange rejer. Når sommeren kom, var det en god fortjeneste for mig. Jeg fangede rejerne i havnen, hvor jeg kravlede ved bolværkerne nær vandet. Jeg benyttede til fangsten en såkaldt vrejle, og så havde jeg en spand til fangsten. Når jeg var heldig, kunne jeg på få timer tjene 65-75 øre. Rejerne solgte jeg til mine faste kunder, som var prokurator Nygaard, apotheker Eyber og konsul Wittrok m.fl. Disse fortjenester, selv om de ikke var så betydelige, var en god hjælp til husets daglige fornødenheder hjemme.

Moderens sygdom og død

I 1856 blev min ældste søster Larsine konfirmeret og fik straks en plads hos byfogeden i byen. Han hed Gad. Så var vi een mindre til at tære på de små indtægter. Kort efter begyndte

min moder at skranke. Det var nok en hjertelidelse, som senere gik over til vattersot. Hun, som havde været så flittig og stræbsom, kunne nu ikke mere bestille noget, ja, til sidst måtte min broder og jeg lave mad og gøre rent i huset. Distriktlæge Willemoes kom jo engang imellem og skrev recepter på medicin. Min moder reagerede over, at det var så dyrt, og det hjalp ikke.

Nogle af naboerne sendte engang imellem god og kraftig mad til vor syge mor, men alt forgæves. Så døde hun efter lang lidelse den 27. August 1857 i sit 47. år. Det var næsten som en lettelse, at min mor fik fred. Jeg husker, at vore tanker blev optaget af, at vi skulle have nye klæder. Min broder og jeg var ens klædte. Vi fik mørke trøjer og sorte brunelsveste og grå filthatte. Jeg var dengang 12 et halvt år og min broder 2 år yngre.

En spøg med penge

Nogen tid efter kom en enke i huset og skulle passe dette og lave mad. Hun hed Madam Snoer, og hendes mand havde været bødkermeister. Far begyndte at tage sig mere sammen, og arbejdet syntes at gå bedre. Jeg husker fra den tid en lille tildragelse. Far havde en ven, som var skomagermeister og hed Wittrup. Han kom ofte på værkstedet og fik sig en passiar. Han talte også altid om de slette tider og om, hvor svært det var at få alt til at slå til. På den tid havde min far fået et mindre lån, om det var på ejendommen eller privat lån, ved jeg ikke. Samtidig havde han fået bestilling på blykugler til fugleskydningsselskabet, og da kuglerne var færdige, lagde han dem i en chatolskuffe. Beløbet, han havde fået til låns, lagde han ovenpå blykuglerne, så det så ud, som om skuffen var helt fuld af specierne.

Far havde ofte lyst til en spas, og da Wittrup vedblev at klage over pengemangel, havde

min fader ondt af det for ham og spurgte, om han ville låne nogle penge, nu var han jo for øjeblikket vel beslået med penge. De fulgtes da ad ind i stuen, hvor chatollet stod. Far trak skuffen ud, der syntes at være fuld til randen af specierne. Af forfærdelse råbte Wittrup: »Men Wilson, hvor har du fået alle de mange penge fra.« Fader bad ham løfte på skuffen, der var så tung, at skomageren knap kunne bære den, og han trængte på for at få at vide, hvor de mange penge var kommet fra. Fader sagde så: »Ja hør nu Wittrup, dersom du kan holde din mund og ikke sige det til noget menneske, så skal du få det at vide.« Det lovede han, og far sagde så: »Jeg har lavet indholdet selv, eller i al fald størstedelen heraf.« Wittrup blev helt ulykkelig på faders vegne. Han vidste, at min fader var et geni, der kunne lave næsten alt, når han ville. Far trøstede ham og sagde: »Nu har jeg længe nok kæmpet med fattigdommen, nu skal det være slut, men sig det bare ikke til nogen.« Wittrup ville dog ikke låne nogle penge efter den forklaring. Senere gik der nok rygter om, at Wilson var blevet en velhavende mand, men der var nok ingen, der vidste rigtig besked om, hvorfra velstanden var kommet, undtagen Wittrup.

Bøsse-mageren gifter sig igen

Madam Snoer blev måske ked af husførelsen, det ved jeg ikke, men ikke længe efter kom der en ung pige på 18 år i huset. Det var en høj, kraftig pige med et svært, blondt hår. Hun var fra Thyholm. Hun var datter af en snedker og bar navnet Karen Ravn. Det var sikkert en pæn og god pige, men vi børn kunne ikke udholde tanken, at hun muligvis skulle blive kone i huset. Vi betragtede hende som en legekammerat, og hun havde det vist ikke for godt sammen med os. Far var dengang 44 år gammel, og vi kunne nok forstå

meningen. Min ældste søster var vred, men min far sagde intet.

Karen Ravn blev faders kone, men ingen af os ville kalde hende moder. Hun fik i tidens løb fem børn, hvoraf de fleste drog til Amerika. En af hendes døtre blev gift og boede mange år i Aarhus, hvor hun senere døde. Karen Ravn blev enke efter min fader i 1878, men blev gift igen og rejste med sin anden mand til Boston, USA. Hun er senere død derovre.

Konfirmation og valg af uddannelse

Så nåede jeg da konfirmationsalderen og gik til præst hos pastor Wesenberg. Denne dag gjorde et sådant indtryk på mig, at jeg for lange tider ikke glemte den og kan endnu huske, hvor højtideligt det var, og denne dag har altid stået for mig som den højtideligste i min levetid. Vi var kun 10 konfirmander, piger og drenge tilsammen. Konfirmationsgaver kendte man fra den tid ikke. Min far lod indrykke i avisen, at gratulation i anledning af konfirmationen frabedes.

Jeg var glad, fordi jeg fik en sort klædes-trøje og bukser og vest og et par støvler med skafter, som man kaldte disse. Det var de første støvler, jeg havde ejet, og jeg var særlig glad for dem. Nu havde jeg da fået et sæt tøj, men hvorledes skulle jeg senere få noget. Det voldte mig sorg at tænke på. Jeg var klar over, at fader ikke mere var i stand til at give mig mere, og det var jo også almindelig skik og brug, at når et barn var konfirmeret, så skulle det klare sig selv senere hen.

Så kom spekulationerne for, hvad jeg skulle lære. En rådede til handelslære og en anden til at gå til søs, men da min onkel skibskaptajnen var druknet, rådede min fader derfra, selv følte jeg mig så usikker i valget. Så besluttede min fader sig til at skrive til en kobbersmed i

Aalborg. Han var lidt i familien. Hans søster var enke efter min morbroder. Jeg husker, at min fader anbefalede mig på det bedste. Der kom straks efter brev, at jeg kunne komme på prøve. Jeg kan egentlig ikke sige, at jeg var glad ved denne profession.

Der var 4 kobbersmede i Thisted dengang. Den ene hed Schmidt, en hed Wiegh, en Godtfredsen og en Handest. Nu er der ikke en eneste kobbersmed i Thisted mere, men jeg forstod jo, at jeg skulle lave noget, og måske var det bedre, end jeg tænkte. Så fik jeg da min konfirmationsklædning på og min daglige dragt i en bylt og jeg drog uden nogen ledsagelse til havnepladsen, hvor dampskibet lå, der sejlede mellem Thisted og Aalborg. Der var 14 mil, og turen varede 6 timer.

Jeg blev vel modtaget i Aalborg, og da jeg havde andre slægtninge der, også en søster til min fader, som bad mig komme til sit hjem, når jeg havde lyst og fik fri, fattede jeg mod. Jeg fik på loftet et lille værelse, hvor jeg i en seng skulle sove sammen med en svend, og

Da virksomheden lå Klostergade 14 i Århus. Foto 1906.

således fik jeg en ny sovekammerat, hver gang vi fik en ny svend, hvad dog ikke gik så ofte på. Når der var flere svende på værkstedet, måtte de sørge for logi ude i byen.

Efterskrift

Andreas Wilson har beskrevet sit liv indtil udbruddet af Første Verdenskrig. Efter læretiden i Aalborg arbejdede han bl.a. i Flensborg

Andreas Wilsons familiegravsted på Nordre Kirkegård i Århus. Gravmælet er udført i kobberplade med påsatte bogstaver og opsat 1920. Foto: Svend Sørensen, 2011.

og København. I 1872 overtog han Gerstrøms kobbersmedje i Mejlgade i Århus og giftede sig samme år med Wilhelmine Marie Hjerding. I begyndelsen var deres kår beskedne, men en satsning på maskiner til industrielt

brug lykkedes, og i 1877 flyttede firmaet til større forhold i Klostergade.

I 1902 overlod Andreas Wilson som 57-årig firmaet til sine to sønner. Hans fabrik var da den største af sin art i Skandinavien, og Wilson var nærmest enerådende på markedet, når det gjaldt apparater til spritfabrikker, brænderier og bryggerier.

Efter at have forladt Thisted var han kun i byen tre gange. Første gang var til faderens begravelse i 1878 og anden gang i 1882, da han forsynede kirkespiret med en ny vejrhane. I 1912 besøgte han byen for sidste gang sammen med sin ældste søn og dennes kone. Lars Andreas Wilson døde den 27. august 1919.

I 1930 flyttede virksomheden til Willemoesgade, og i 1942 fandt det sidste generationsskifte sted, idet fabrikken blev overtaget af Jørgen Wilsons far og farbror. De flyttede i 1947 til et industrikvarter i Helsingforsgade og omdannede firmaet til et aktieselskab. Kobber blev efterhånden fortrængt af rustfrit stål og plastmateriale. Tiderne skiftede. Sidste familiemedlem trådte ud af bestyrelsen i 1966. Tre generationer af slægten Wilson havde sat deres umiskendelige præg på erhvervslivet i Århus.

Kirkens møbler

af Charlotte Boje H. Andersen

I vinter- og forårs månederne 2011 var der på Thisted Museum en særudstilling om kirker, der tog udspring i bogen Kirkerne i Thy, udgivet i 2009. Genstande fra museets magasin blev i et samspil med billeder fra egnens kirker brugt til at fortælle den mere end 800 år lange historie, kirkerne repræsenterer. Udstillingen rummede bl.a. de genstande, der præsenteres i denne artikel.

Kirkerne i Thy har udgjort rammerne for thyboernes religiøse liv i mere end 800 år. Hvor selve kirkerummet som oftest er det samme, har kirkelige strømninger gennem tiden medført ændringer i såvel gudstjenestens form som inventarets udseende og brug. Særligt tiden efter reformationen er tydeligt repræsenteret i vore kirker, hvor prædikestol og stolerækker samt altertavler som regel er fra tiden omkring 1600. I nogle tilfælde har man bevaret de gamle, katolske altertavler, ligesom de smukke romanske døbefonte har været anvendt til barnedåb i mange generationer, siden kirkerne blev opført sidst i 1100-tallet. Ud over dette inventar, der har centrale funktioner i gudstjenesten, er der bevaret enkelte eksempler på de møbler, som også har stået i kirkerummet. I kister og skabe har man gemt det kostbare kirkesølv, når det ikke var i brug, ligesom også bøger og messeklæder har været opbevaret forsvarligt heri. Man må forestille sig, at alle kirker har haft sådanne kister og skabe, men de har sjældent overlevet til i dag.

Kisten fra Ø. Vandet Kirke

Et af museets ældste møbler er den store træ-kiste fra Øster Vandet Kirke. Egetræskistens sider er fremstillet af vandrette planker, der er notet ind i lodrette hjørnestykker. Dette kaldes en bulkonstruktion, og denne byggeform

er kendt helt tilbage fra bl.a. oldtidens husbyggerier, hvor de sammennotede planker har dannet en tæt væg. På kistens gavle sidder udvendige, vandrette lister, der har gjort kisten stabil. Låget består af tre planker, der holdes sammen af revler på undersiden. De lodrette planker i kistens hjørner fungerer som ben, der er et stykke længere end kistens sider. Egentlige jernbeslag til at holde kistens dele sammen har som udgangspunkt ikke været nødvendige.

Alligevel har kistens hjørner på et senere tidspunkt fået påsat jernbånd, som har støttet konstruktionen. Der er også rester af forrustede hængselbånd, der går hen over låget. Disse bånd må ligeledes være sekundære, da de går ind over lågets udsmykning. Låget er nemlig prydet af udskæringer, to firpasformede felter, der dog er noget udvisket af tidens tand. Denne udsmykning er sammen med kistens form med til at datere møblet til senmiddelalderen – 1400- eller 1500-tallet. Låsen må ligesom de omtalte beslag være af nyere dato, for kirkens regnskaber nævner, at kisten manglede en lås i 1690.

Åbner man kisten, er der et stort rum og i den ene side en såkaldt læddike, en lille skuffe med låg, der var beregnet til småting eller særlige værdigenstande.

Da kisten kom på museum, havde den afkortede ben, formentlig fordi de oprindelige

ben var medtaget af fugt og råd. Ved en restaurering i 1939 blev kisten sendt til Den Gamle By i Århus, hvor konservator Peter Bang Termansen tog den under kyndig behandling, og benene blev forlænget.

Kisten er en såkaldt fodkiste, hvor benene har hævet kistebunden op over det fugtige gulv. At kistens ben var blevet afkortet antyder netop, at kisten har stået fugtigt, og at det har været godt for kistens indhold, at den ikke stod direkte på gulvet. Låsen viser, at den har været brugt som møbelkiste – altså til opbevaring. Heri har kirkens tekstiler været opbevaret sammen med bøger og måske altersølvet. Kisten bærer tydeligt præg af reparationer og tilføjelser. Der er tale om et solidt og anvendeligt møbel, som man har passet på i århundreder og ikke bare skiftet ud efter forgodtbefindende.

Man må formode, at kister har været at finde i de fleste hjem i middelalderen, egentlige skabe og skuffemøbler kendte man ikke på den tid. Også kirkerne har haft behov for opbevaringsmøbler – og eftersom kirkerne har budt på bedre bevaringsforhold, er der på landsplan bevaret flest middelalderlige kister, som stammer fra kirker. Nationalmuseets store samling af kister og skabe kan man se på Nyborg Slot, og her spænder samlingen fra solide fodkister, der minder om kisten fra Øster Vandet, til noget mere prangende eksemplarer med fornemme gotiske udskæringer, smedjernsbeslag og malede udsmykninger.

Vægskab fra Vestervig

Et andet opbevaringsmøbel i museets samlinger er et lille vægskab, der stammer fra

Kisten fra Øster Vandet Kirke er fra 1400- eller 1500-tallet. Jernbeslagene og låsen er senere tilføjelser. Foto: Klaus Madsen.

Vestervig. Ifølge museets optegnelser blev skabet – et såkaldt sakristiskab – i 1799 købt på auktion i Vestervig. Det var gårdmand Thøger Sørensen på Kærgaard i Vestervig sogn, som købte skabet, og det forblev på gården i generationer. Herfra erhvervedes det midt i 1900-tallet til Thisted Museum. På det tidspunkt var skabet noget medtaget, men en restaurering har gjort det egnet til udstilling.

Skabet angives at stamme fra Vestervig Kirke, og betegnelsen sakristiskab antyder, hvor skabet har været placeret i kirken. Et sakristi er et rum i tilknytning til koret, hvor man opbevarede de værdifulde ting, der blev brugt i gudstjenesterne – altersølv, bøger og messeklæder; det var også i det rum, præsten foretog omklædning til messeklæder. Derudover blev vigtige dokumenter, skøder og penge opbevaret her, f.eks. i en kiste. Der var kun adgang til sakristiet fra koret, og dermed var det et sikkert rum, lukket med en solid dør og med gitter for vinduerne.

Siden restaureringen i 1917-21 har Vestervig Kirke ikke haft sakristi, men der er registreret spor efter to mindre, kvadratiske rum på hver side af koret, der kun har adgang herfra. Disse tolkes som sakristier og er en del af grundplanen i den store romanske klosterkirke, der blev bygget i 1100-tallet. I klostertiden har både kirke og sakristi rummet prægtig inventar og fine bøger; Vestervig Kloster var særdeles rigt. Efter reformationen blev klosteret herregård og kirken sognekirke, og det er fra denne tid, museets vægskab fra Vestervig stammer. Heri har man formentlig opbevaret kirkens altersølv eller det indviede nadverbrød.

De ældste kendte skabe fra dansk sammenhæng er fra middelalderen, og disse er alle konstrueret som indbyggede skabe, der sad i murede nicher. Fritstående skabe kom først til i renæssancen. At skabet fra Vestervig er konstrueret til indbygning, viser de groft

Indbygget skab fra Vestervig. Lågernes udsmykning placerer skabet i renæssancen og stemmer overens med det formodede årstal 1616 på den nederste låge. Foto: Klaus Madsen.

forarbejdede sider; kun forsiden har man gjort noget ud af. Skabet er bygget som en rektangulær kasse, delt i to rum og forsynet med en udsmykket forside. Skabet har to rum, der lukkes med hver sin låge. På den øverste låge ses et noget slidt nøglehul. Langs skabets

Dør fra Stagstrup Kirke. Foto: Klaus Madsen.

kanter er monteret kannelerede lister, som dog er delvis fornyede ved restaureringen.

Lågerne har hver et arkadefelt, bestående af rundbuer over flade kapitæler og joniske pilastre (flade søjler med dybe riller). Buerne er udsmykket med tandsnit. Der er udskåret rosetter over den øverste låges arkade.

I hjørnerne over buen er på den nederste låge indskåret et tal, formentlig årstallet 1616. Dermed har vi skabets datering, og udsmykningen er også helt typisk for renæssancen, hvor man var stærkt inspireret af den antikke tradition. Samme udsmykning med arkadefelter og pilastre finder vi på kirkernes prædikestole og stolestader fra denne periode.

Dør fra Stagstrup

Kirkerummet er indviet og adskilles fra omgivelserne ved døren. Der er megen symbolik knyttet til døråbninger og dørtærskler, og også derfor skal en kirkedør være solid og udformet eller udsmykket på en måde, der passer ind i sammenhængen. Kirkedøren skal både kunne lukkes forsvarligt for at beskytte rummet og åbnes på vid gab for at lukke menigheden ind.

I de fleste kirker er dørene formentlig blevet skiftet ud flere gange, eftersom det danske klima ikke giver de bedste bevaringsforhold for træ. Museet fik i 1928 overdraget en af disse udtjente døre, en dørfløj fra syddøren i Stagstrup Kirke. Den er konstrueret af lodrette planker, der bundet sammen af lodrette og vandrette jernbeslag, som er

fastgjort med nitter. De vandrette, lidt smalle jernbånd er udsmykket med et indpunsllet trekantsmønster.

Beslagene danner 16 rektangulære felter, og i de fire midterste felter er bogstaver af jern AMWA og årstallet 1775. Døren er forsynet med et udsmykket nøglehulsbeslag, og i et ligeledes udsmykket beslag sidder en solid dør-ring, der har fungeret som greb. Med ringen har man trukket døren i, mens det egentlige låsetøj har siddet på dørens inderside. På dørens ene langside danner et lodret jernbeslag øverst en tap, der har holdt døren fast i et hængsel – en tilsvarende tap har været for neden, men er nu tæret væk. Dørens nederste del er i øvrigt medtaget, og den har været godt slidt, inden den blev udskiftet.

Vi kender ikke navnene bag initialerne AMWA, men de vil typisk repræsentere dem, der ejede kirken i 1700-tallet, og som sikkert også donerede andet inventar til kirken. Således ser vi ofte initialer eller navne på prædikestole, alterstager, stolegavle og andet inventar, hvor giveren har haft ønske om at blive husket.

Man finder en lignende dør i Hvidbjerg Kirke på Thyholm, her daterer beslagene døren til 1668.

Charlotte Boje Hilligsø Andersen
Født 1969. Middelalderarkæolog. Museumsinspektør ved Museet for Thy og Vester Hanherred

Litteratur

Danmarks Kirker Thisted Amt. København 1940-42.

Charlotte B. H. Andersen, Else Bisgaard, Henrik Bolt-Jørgensen og Jytte Nielsen: Kirkerne i Thy. Thisted 2009.

Gorm Benzon: Gamle danske døre. København 1979.

Niels-Knud Liebgott: Kister og skabe. København 1975.

Fig. 1. Kort over den Syd- og Vestnorge og Nordvestjylland. I Rogaland er markeret de kommuner, hvorfra der foreligger mindst to fund fra ældre bronzealder. Tegning: Karen Margrethe Hornstrup.

Rogaland – Thy i ældre bronzealder

af Karen Margrethe Hornstrup

Ingen er i tvivl om, at vikingerne sejlede meget og kom vidt omkring, men også bronzealderens mennesker foretog lange sørejser. I mere end 100 år har man antaget, at det rige Thy havde tætte kontakter med Sydvestnorge i ældre bronzealder. I denne artikel bliver antagelsen for første gang afprøvet ved en gennemgang af bronzefundene.

Igennem mere end 100 år har man antaget, at der i ældre bronzealder var tætte kontakter mellem Sydvestnorge og Jylland. Med tiden er Jylland blevet afgrænset til Limfjordsejlen og især Thy. Da bronzegenstandene har haft stor vægt i antagelserne om de dansk-norske forbindelser, har jeg valgt at sætte fokus på dem her.¹

Idéen om kontakter mellem Sydvestnorge og Nordvestjylland er nærliggende på grund af den korte afstand. Op igennem tiden er der da også eksempler på forbindelser og her skal blot nævnes et par stykker. I jernalderen, ca. 300-600 e.Kr., havde nordmændene en forkærlighed for en bestemt type romerske bronzekar, Vestlandskedler, der blev importeret fra Rhin-området. De fleste kedler blev efter lang tids brug ved festlige lejligheder eller i husholdningen til sidst anvendt som urner. Af de i alt 84 Vestlandskedler, der blev brugt til begravelser, er 73 fra Vest- og Sydnorge, 10 er fra Østsverige, og fra Danmark er der kun et enkelt eksemplar (Hjørungdal 2009:14ff). Den danske Vestlandskedel er fundet i Baunehøj i Hjortdal, Vester Hanherred, og befinder sig nu på Thisted Museum. Går vi længere op i tid kan nævnes den vigtige skudehandel, der foregik fra midten af 1600-tallet til langt op i 1800-årene. Her var det såvel danske som norske både, der krydsede Skagerrak. Af et toldregnskab fra 1798 fremgår, at mange skuder udgik fra Klitmøller til Kristiansand,

Mandal og Arendal samt Bergen; af og til også til Stavanger. Thyboerne solgte byg, havre, flæsk, ost og smør til disse byer, og de norske varer, der blev fragtet til Thy, bestod blandt andet af jernkakkelovne, tømmer og norsk salt (Hjorth Rasmussen 1974).

I bronzealderen (ca. 1700 f.Kr. – ca. 500 f.Kr.) var Thy og Vester Hanherred et tætbefolket område. Det viser sig ved de mange velbevarede gravhøje og de næsten 800 gravfund, der opbevares på Nationalmuseet, Thisted Museum og andre museer. Igennem de seneste årtier er der desuden udgravet et stort antal bopladser fra bronzealderen.

I Norge er der spor fra bronzealderen langs næsten hele kystområdet. Naturligvis er der forskelle i kvantiteten og indholdet af grav- og offerfund mellem de forskellige egne. De fleste gravfund fra ældre bronzealder er fra Rogaland, især Jæren og Karmøy, og desuden er der et lille antal fund i Lista, Sydnorge, fig. 1. I netop disse områder er mange gravhøje opbygget af græstørv som danske gravhøje, og der er bopladser med spor af huse, som svarer til dem, man finder i Danmark. Herudover er der flere store helleristningsfelter.

Opfattelser af dansk-norske forbindelser

I første halvdel af 1800-tallet blev der fundet stenkister på Jæren med bronzevåben

og smykker foruden skeletrester og tekstiler. Gravene var fra nogle af de store gravhøje, der er ganske mange af i Rogaland, og dermed blev det slået fast, at Norge var en del af den nordiske bronzealderkultur. Efterhånden som antallet af gravfund øgedes, og der tydeligvis var lighedspunkter mellem gravgodset i Sydnorge og Jylland, antog man, at alle bronzer måtte være importeret fra Jylland. Det afgørende belæg for en forbindelse til Nordvestjylland var imidlertid nogle bronzearmbånd, som forekom i et større antal i både Thy og Rogaland.

Efterhånden stod det klart, at Norge ikke havde importeret alle bronzegenstandene. Flere steder i landet blev der nemlig fundet støbeforme af klæbersten til forskellige typer af økser foruden en form til støbning af sværd. De fleste støbeforme er fra yngre bronzealder, men der er også enkelte fra ældre bronzealder. Klæbersten forekommer naturligt forskellige steder i Norge, blandt andet i Rogaland, og formene er også udskåret der. Fordelen ved klæbersten er, at formene kan bruges mange gange, hvor forme af ler kun kan anvendes én gang. De senere år er der desuden fundet fragmenter af lerforme i Norge, og det er endnu et bevis på, at der blev støbt bronzer.

Andre har interesseret sig for al den flint og de mange flintdolke fra slutningen af stenalderen, der er fundet i Sydvest- og Vestnorge, og i lang tid har man ment, at der var lighedspunkter med det jyske materiale. En nyere gennemgang af de tidlige norske flintdolke bekræfter, at de med stor sandsynlighed stammer fra Limfjordsområdet (Apel 2000:150 ff).

I nyere tid har ingen forestillet sig, at alle kulturelle træk kom fra Jylland. De store helleristningsfelter findes som bekendt ikke i Jylland, men forskellige steder i Norge og Sverige. Detaljer fra gravhøje og gravkister

er måske et resultat af kontakter med Sydengland, Irland eller Vestfrankrig (Møllerop 1962:46f).

Rogaland/Lista kaldes ofte for et center eller et kærneområde, fordi det var den mest betydningsfulde region i Norge i ældre bronzealder (ca. 1700 – 1100 f.Kr.), og de samme betegnelser anvendes om Thy, der var et af de vigtigste områder i Danmark. På grund af den relativt korte afstand og lighederne i genstandsmaterialet har man formodet, at der var direkte og regelmæssige forbindelser mellem de to områder igennem den sene del af stenalderen og ældre bronzealder, fra ca. 2.400 f.Kr. til ca. 1100 f.Kr. (bl.a. Lund 1938:45; Johansen 1986:160f; Solberg 1994:123ff). Flere har opfattet Sydvestnorge som en periferi i forhold til Thy, det vil sige, at Sydvestnorge politisk og socialt lå på et lavere niveau end Thy. Ifølge Lise Nordenborg Myhre var dette tilfældet i begyndelsen af periode III. Det skal forstås sådan, at de fleste genstandstyper og kombinationer af genstande, der fandtes i gravene i Thy, også var til stede i Sydvestnorge, blot ikke i så store mængder (Nordenborg Myhre 1998:197).

Sørejser

I bronzealderen var båden et vigtigt transportmiddel, ikke kun i Norge, hvor bjerge og fjorde udgjorde forhindringer for landtransporten, men også i Danmark, som dengang var præget af store og små søer, vandløb og sumpområder. Netop denne landskabsform prægede Thy, og det kan ydermere nævnes, at Hanstholm var en ø, og at Vester Hanherred bestod af en række øer. Den fortsatte landhævning har imidlertid bevirket, at det nu er et sammenhængende område.

Der er ingen tvivl om, at det var robåde, der klarede turen over Skagerrak, men der er usikkerhed om, hvordan de var konstrueret.

Rejserne foregik formentlig om sommeren, fordi det på andre tidspunkter af året kunne være vanskeligt at holde varmen i en åben båd. Afstanden fra Karmøy til Jæren er på cirka 74 km, fra Jæren til Lista 148 km, og ruten herfra til Hanstholm er på omkring 185 km (Kvalø 2002:151). Strækningen fra Nord-Karmøy til Sydnorge og videre over Skagerrak til Limfjorden tog formentlig ca. tre døgn ved en gennemsnitlig fart på tre knob, når der blev roet hele tiden, og havet var nogenlunde roligt. Blev der kun roet om dagen, varede turen antageligt ca. fem dage (Nordenborg Myhre 2004:69).

Disse lange og bestemt ikke ufarlige rejser kan udmærket kaldes for ekspeditioner. De stillede store krav til planlægning og forudsatte, at mandskabet havde erfaring i navigation og sejlads under vanskelige strøm- og vejrforhold. Antageligt var det samfundets ledere, der stod bag de lange sørejser (Kvalø 2007:72f). Foruden et kompetent mandskab deltog måske høvdingens unge sønner og døtre, der var i stand til at etablere og opretholde venskabelige forbindelser med andre samfund. Forbindelserne blev

eventuelt yderligere bekræftet ved aftaler om ægteskabspartnere.

Naturligvis var transport af varer en vigtig grund til at krydse Skagerrak. Det gælder først og fremmest bronze. Men om danskere eller andre sydlændinge havde lyst til at transportere tømmer eller større mængder madvarer hjem i en lille båd, er tvivlsomt. Derimod er fine skind fra forskellige vilde dyr en mulighed (Solberg 1994:123). Endelig må nævnes en helt anden grund til at tage af sted, nemlig eventyrlyst. Et landbrugssamfund, som vi kender det fra bronzealderen, var bundet til lokalområdet, og en lang rejse kunne være et velkomment afbræk i den daglige tilværelse. Mon vi i dag overhovedet kan forestille os, hvor stor en oplevelse det har været at rejse til et fjernt område, uden at have læst om det eller set billeder derfra, men blot hørt om det igennem fortællinger og myter.

I bronzealderen var skibet ikke kun et transportmiddel, men også et vigtigt symbol. I Norge var skibet det mest anvendte motiv på helleristningerne, og i yngre bronzealder blev skibe brugt som udsmykning på rageknive i hele Sydskandinavien. Et enestående

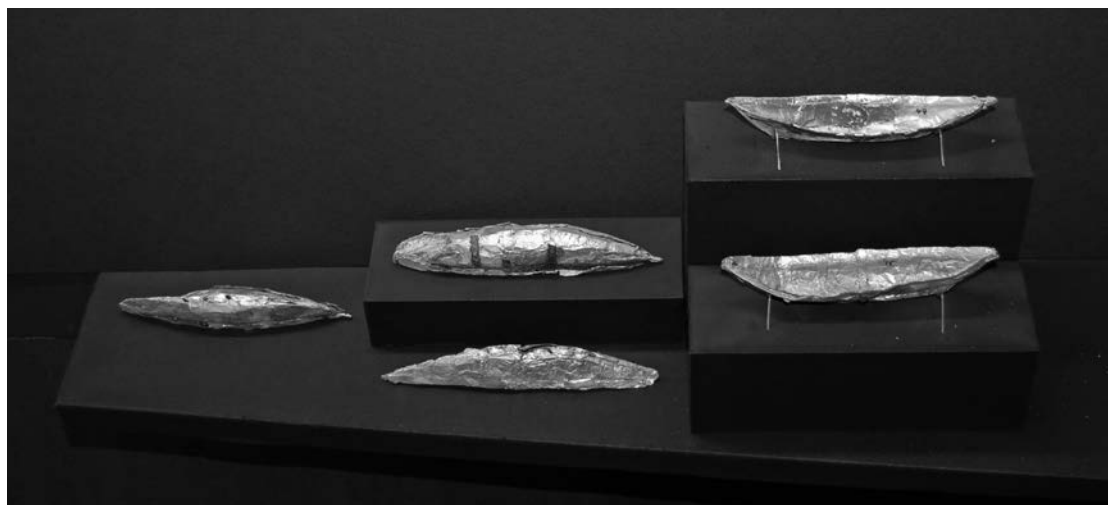

Fig. 2. Fem af de ca. 100 guldbåde er udstillet på Thisted Museum. Foto: Frank Svendsen.

offerfund fra Thy er værd at nævne i denne sammenhæng. Det drejer sig om cirka 100 små både af guldblik, der en gang i ældre bronzealder blev anbragt i et lerkar og derefter gravet ned i jorden kun få meter fra Thors-
høj i Nors (Bech 2001; Jensen 2002:286f) (fig. 2). Der findes ingen tilsvarende både andre steder, og derfor kender vi ikke deres oprindelse, men dette eksklusive fund er et eksempel på, at skibe og måske også sørejser havde en symbolsk betydning for datidens mennesker i Thy.

Analysen af gravgodset

Først vil jeg gerne pege på nogle forhold, som kan have indvirkning på hvor mange fund, der er bevaret i henholdsvis Norge og Nordvestjylland. Foruden gravhøjene af tørv og jord blev der i Norge opført høje udelukkende af sten, og de kaldes for røser. I grave anlagt under røser er bevaringsforholdene dårlige for bronze. Det skyldes, at regnvand siver ned mellem stenene og videre ned i gravene, og om vinteren skifter det mellem frost og tø, og alt det tåler bronze ikke særlig godt. Et helt andet forhold er, at mange på landet tidligere nægtede at aflevere eller sælge bronzegenstande, der blev fundet i høje eller i jorden. Disse ting blev nemlig brugt til at kurere forskellige sygdomme med og til at hjælpe kvinder, der skulle føde (Christie 1837).

Overtro har naturligvis også præget Nordvestjylland på forskellige måder. Pastor Schade udgav i 1811 sin Beskrivelse over Øen Mors, og her beretter han: »Ikke sjældent have Højetroldene faaet Skyld for Ildsvaade, Kreaturers Død m.m. Adskillige have derfor brugt den Forsigtighed, at gaae til den Høj, man agtede at udjævne eller bortføre, og spørge trende gange: om det kunde være til Fornærmelse? Erholdes intet Svar, er det Tegn til, at Højeboerne enten ere døde eller bortflyttede; og man har da intet

at frygte for« (Schade 1811:88). Der er bestemt grund til at antage, at samme fremgangsmåde blev anvendt i Thy. Alt i alt er det derfor sandsynligt, at der er bevaret flere bronzegenstande i Thy end i Sydvestnorge.

Det første spørgsmål er, hvordan fundene er fordelt på perioder og på fundkategorier. Var forbindelserne mellem Rogaland/Lista og

<i>Thy og V. Hanherred</i>	I	II	III	Æbr	I alt	i %
Grave og højfund	1	65	177	41	284	74%
Offerfund	7	5	1	10	23	6%
Uden opl.	1	14	49	13	77	20%
I alt	9	84	227	64	384	
I %	2%	22%	59%	17%		

<i>Rogaland</i>	I	II	III	Æbr	I alt	i %
Grave og højfund	-	28	18	10	56	61%
Offerfund	7	9	3		19	21%
Uden opl.	2	7	2	6	17	18%
I alt	9	44	23	16	92	
I %	10%	40%	23%	17%		

<i>Lista</i>	I	II	III	Æbr	I alt	i %
Grave og højfund		1	2		3	33%
Offerfund		1	2	1	4	45%
Uden opl.		2		1	2	22%
I alt		4	4	2	9	
I %		33%	45%	22%		

Tabel 1. Fund fra ældre bronzealder i Thy/Vester Hanherred, Rogaland og Lista.

Fundene er fordelt på perioder og fundkategorier. I kolonnen Æbr er anført de fund, der ikke kan placeres i en bestemt periode.

Thy så intense, at udviklingen fulgtes ad? Se tabel 1 over fund fra ældre bronzealder.

I Rogaland er 10% af fundene fra periode I, og det viser, at Rogaland var godt med allerede fra bronzealderens begyndelse. I Nordvestjylland hører kun 2% af fundene til periode I. Det mest bemærkelsesværdige er, at hovedparten af Rogalands fund ligger i periode II, nemlig 40%, mod kun 23% i periode III. I Nordvestjylland er billedet omvendt, idet 22% af fundene er fra periode II og 59% fra periode III. I Lista er der kun enkelte fund, 33% er fra periode II og 45% fra periode III. Fund, der er fragmenterede eller så ukarakteristiske, at de ikke kan placeres i en bestemt periode, udgør 17% i både Nordvestjylland og Rogaland og 22% i Lista.

Der er således markante forskelle mellem Sydvestnorge og Nordvestjylland i fordelingen på perioder, og udviklingen er forløbet forskelligartet i de to områder.

Et andet spørgsmål er forholdet mellem grave/højfund og offerfund. I Rogaland og Lista er der forholdsvis flest offerfund, henholdsvis 21% og 45%, mod kun 6% i Nordvestjylland. De tilsvarende tal for grave/højfund er 61% og 33% og i Nordvestjylland 74%. Det skal indskydes, at fund uden oplysninger er omtrent ens i de tre områder og udgør 18-22%. Offerfund blev normalt nedgravet i jorden eller nedlagt i vådområder, hvor bevaringsforholdene er bedre end i røserne, men forskellene er så store, at det må afspejle forskelligartede traditioner. Det vil sige, at man i Norge har foretrukket at nedlægge forholdsvis flere gaver til guderne end i Thy-området.

Det sidste spørgsmål er, om oldsagerne er ensartede i de to områder. Her lægges størst vægt på de fund, der har dannet basis for formodningen om de tætte forbindelser. Den type analyser er lidt problematiske, fordi vi ved, at der kun er bevaret en beskedent del af

det oprindelige antal metalgenstande, men indtil der udvikles pålidelige metoder til metal- og støbetekniske analyser, er det den eneste mulighed.

Kvindegraven fra Rege

Kvindegraven fra Rege blev udgravet omkring 1880 og er den flotteste grav i Norge (fig. 3). Gravgodset er gentagne gange blevet omtalt som et bevis på tætte kontakter til Nordjylland. Den norske arkæolog, Harald E. Lund har udtalt, at der vel ikke er noget til hinder for, at oldsagerne kunne have ligget i en bronzealdergrav i Nordjylland (Lund 1938:39). Gravgodset består af en bælteplade med tre rækker spiraler, en ribbet halskrave med spiralornamentik ved enderne, en lille pynteknap, to armbånd, en dolk og en bøjlenål. Hertil kommer to spiralperler af bronze samt et stykke af et bronzerør, måske den type, der var anbragt på et snoreskørt, og de er ikke på fotoet. Fundet dateres til periode II.

Bæltepladen er meget professionelt udført med tre rækker løbende spiraler adskilt af zoner med helt ensartet kredsornamentik. Denne består af to rækker vinkelbånd, hvor hver række er omgivet af streger, og på begge sider af vinkelbåndene er der et bånd med en form for perlemønster. Ingen bælteplader er helt ens, men de eksemplarer, der har løbende spiraler, tilsvarende mønstre og næsten den samme opbygning af zonerne, er næsten alle fra Nordvestsjælland og Nordfyn, men der er også en enkelt fra det nordligste Vendsyssel.² De øvrige jyske og nordtyske bælteplader afviger mere eller mindre fra disse.

Brede, tætribbede halskraver svarende til Rege er især fra Nord- og Vestsjælland, enkelte er fra Skåne, Halland og Jylland.³ Dolklingen er en type, som findes i hele Sydskandinavien, og bøjlenåle svarende til stykket fra Rege kendes navnlig fra Skåne. Og endelig

Fig. 3. Gravgodset fra Rege i Sola, Rogaland – den flotteste grav i Norge. Foto: Terje Tveit, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

viser det sig, at armbåndene, der behandles nedenfor, har større lighed med et sjællandsk eksemplar end med jyske. Som helhed kan Rege-kvindens gravudstyr være stykket sammen af genstande fra en stor del af Østskandinavien, men de fleste af smykkerne peger mod Sjælland.

Armbåndene

Armbånd og armringe af bronze udgjorde en vigtig del af kvindernes smykkeudstyr i ældre bronzealder. En bestemt type armbånd er anset for at være endnu et bevis på en forbindelse mellem Sydvestnorge og Thy. De blev først gang behandlet i 1913 og da henført til Jylland/Nordtyskland (Brøgger 1913). Siden er de stille og roligt gledet over mod Nordvestjylland, tilsvarende Rege-graven. Det drejer

sig om ribbede armbånd, der ofte er dekorerede med et skakbrættemønster og med lige afsluttede ender. I Norge findes disse armbånd kun i Rogaland, hvor der er 11 eksemplarer fra syv grave, samt i Lista, hvor der er et enkelt (Larsen 1997). Fra Thy er der 25 armbånd fordelt på 14 grave, og de er fortrinsvist fra den nordlige del af området.⁴ Armbåndene er inddelt i fem grupper, se fig. 4.

De ældste armbånd tilhører gruppe A og er fundet i Rogaland samt flere steder på Sjælland, i Thy og andre egne af Jylland. Datering er sen periode II og tidlig periode III. Da armbåndene er udbredt over en stor del af Sydsandinavien, er det vanskeligt at påvise, at de norske armbånd er fra Thy. Armbåndene fra Rege-graven hører til denne gruppe og ornamentikken taler for, at de er sjællandske.

Længderibbede armbånd fra Sydvestnorge og Thy

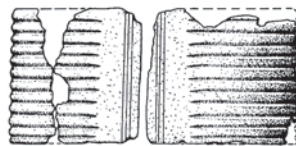
A. Armbånd, bredde 1,5 - ca. 2 cm

Til denne gruppe hører fem armbånd fra Rogaland, hvor de to er fra Rege-graven. På to af de øvrige mangler enderne, sikkert på grund af en støbeteknisk fejl. I Thy er der fundet tre armbånd. Typen findes desuden i grave fra Bornholm, Nordvestsjælland, Randers-egnen og Himmerland. Eksemplaret fra Sjælland har som Rege-armbåndene fint dekorede ender. Dateringen er periode II og tidlig periode III.

B. Armbånd, bredde 3 - 4,5 cm

Armbåndet svarer til foregående bortset fra bredden. Et armbånd er fra Rogaland. To eksemplarer er fundet i Vestsjælland, og et enkelt er fra Himmerland. I Nordvestjylland er der ingen. Dateringen er periode III.

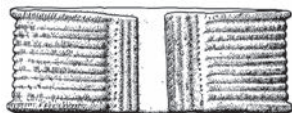

C. Armbånd, bredde 3 - 4 cm. Top- og bundkanter, der fortsætter langs enderne. Se fig. 5

Denne udgave er norsk. Fra Rogaland er der fire armbånd fordelt på to grave, og et femte eksemplar er fra Lista. Dateringen er sandsynligvis periode III for alle.

D. Armbånd, bredde 1,5 - 3 cm. Top- og bundkanter, ender ca. 1 cm brede med vertikale striber

Disse armbånd er næsten kun kendt fra Nordthy, hvorfra der kendes 11 stk. fra seks grave. Et enkelt eksemplar er fra en grav i Villerup, Sydthy. Endelig foreligger et fragment fra Fyn. Koncentrationen i Nordthy taler for, at armbåndet er fremstillet der. Dateringen er periode III.

E. Armbånd, bredde 3-5 cm. Top- og bundkanter, ender min. 1,5 cm brede med vertikale striber

Fra Thy kendes i alt 10 eksemplarer fra fem fund, af disse mangler to armbånd enderne, men det er formentlig en støbeteknisk fejl. Et armbånd er fundet i Skanderborg-området og et i Tønder amt. Igen en koncentration i Thy, og det er formentlig også her, de er produceret. Dateringen er sen periode III.

Fig. 4. Ribbede armbånd fra Sydvestnorge og Danmark, inddelt i fem grupper.

Gruppe B hører hjemme i periode III. Et af disse armbånd er fra Rogaland, men ingen af dem er fra Thy. Det norske eksemplar har måske sin oprindelse på Sjælland eller i Himmerland.

Grupperne C, D og E har det fælles, at de er forsynet med markante top- og bundkanter. Gruppe C er en ren norsk type og kan som følge deraf være fremstillet i Norge (fig. 5). Dateringen er formentlig periode III. Gruppe D består af smalle armbånd og dateres til hele periode III. Armbåndene fra gruppe E er bredere og dateres til sen periode III. Armbånd af type D og E findes ikke i Norge, og i Danmark er de koncentreret til Thy, især Nordthy.

De tre sidstnævnte armbåndstyper er koncentreret i henholdsvis Rogaland og Thy, og det viser, at der må have været en form for kontakt mellem de to områder i begyndelsen af periode III. Herefter ophørte norske kvinder med at bruge disse armbånd, hvimod kvinderne i Thy fortsatte til udløbet af

periode III. Om det var nordmændene eller thyboerne, der først fik idéen til de brede top- og bundkanter er dog vanskeligt at afgøre.

Fuldgrebssværd

To fuldgrebssværd fra henholdsvis Jæren og Lista dateres til periode III, og de betegnes som endnu et bevis på forbindelserne mellem Jylland og Norge (Marstrander 1950). Sverre Marstrander går ud fra, at de to sværd er importeret til Norge via Lista, og herfra er et af dem nået til Jæren. Efter min opfattelse er hæftet og udformningen af hæftepladen så ensartet, at sværdene sagtens kan være fremstillet af den samme bronzesmed (fig. 6). Fæsteknapperne er forskelligartede, men de er støbt for sig og måske sat på senere. Der findes sværd og dolke fra Skåne, Nordvestsjælland, Bornholm, Nordtyskland, Sønderjylland, Vestjylland og Thy, som har et fæste og en grebplade, der nogenlunde svarer til de

Fig. 5. Armbånd fra en grav i Anda, Klepp, Rogaland (gruppe C). Foto: Terje Tveit, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

Fig. 6. Fuldgrebssværd fra Jåsund i Sola, Rogaland (t.v.) og Meberg, Lista (t.h.). Foto: Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.

norske, men alligevel ikke er helt tæt på. De to fuldgrebssværd kan være fremstillet i Norge, men inspirationskilden er hentet et sted i Sydskandinavien og ikke nødvendigvis Jylland.

Øvrige metalgenstande

Bronzerne fra de øvrige grave og depoter i Sydvestnorge er velkendte i det øvrige Norden, men der er enkelte undtagelser. To dolke er udformet så specielt, at de indtil videre må betegnes som unikke, og en bestemt bøjlenål, en pyntet sikkerhedsnål, er formentlig fra Lüneburg; den findes ikke i Danmark.

I midten af ældre bronzealder indeholdt mange norske kvindegrave fornemme smykker. Der er i alt otte bælteplader og tre halskraver, og det er typer, som kendes fra hele

Sydskandinavien. I Thy er der i samme periode kun fem bælteplader og én halskrave. I mandsgravene er næsten alle kendte sværdtyper fra periode II repræsenteret.

I periode III er der langt færre norske grave med våben eller smykker, og de er hovedsageligt fra periodens begyndelse. Alligevel forekommer forskelligartede sværdtyper i mandsgravene, hvorimod kvindegravene er mere sparsomt udstyrede, og i disse findes førnævnte armbånd. I denne periode er der mange grave i Thy. Dels er der et stort antal grave med sværd, hvor sværd med grebtunge er den hyppigste, dels er der usædvanligt mange grave med kvindesmykker sammenlignet med øvrige egne af Danmark. Smykkerne fra Thy består af halsringe, armringe og armbånd, og fra den sidste del af perioden kan nævnes bælteplader forsynet med en stang, der afsluttes med en lille plade.

Flere norske grave indeholder guld, for eksempel guldspiral, der er almindelige i ældre bronzealder. Bemærkelsesværdigt er to snoede guldarmringe med glatte ender, der er fundet i hver sin grav. I Thy er der blot én af disse armringe, som er fra en grav i Nors (fig. 7). De snoede guldarmringe forekom i

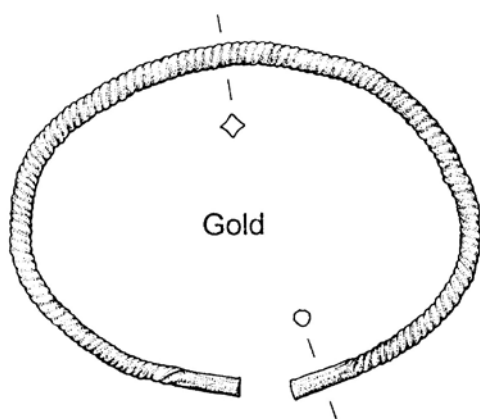

Fig. 7. Guldarmringen fra Nors (Aner & Kersten XI nr. 5086).

hele Sydskandinavien i periode III, og de findes altid enkeltvis og normalt sammen med et sværd. Af og til er der andet rigt gravgods i disse grave. Formentlig var det den religiøse leder eller høvding, der bar sådan en ring (Hornstrup 1997).

Konklusion

Det er vanskeligt at forestille sig, at man i et tidsrum på mere end 1.000 år eller blot igennem ældre bronzealder var i stand til at opretholde tætte og regelmæssige forbindelser, uden at det har afsat tydelige spor i genstandsmaterialet. Variationen i det norske materiale er ganske stor, og det har ikke været muligt at gå i detaljer med alle genstande. Men ud fra netop de typer, der har dannet grundlag for teorierne om tætte kontakter mellem Thy og Rogaland/Lista, er det kun de ribbede armbånd fra begyndelsen af periode III, der viser sikre tegn. Disse armbånd har mange fællestræk, men er ikke helt identiske. Min gennemgang af genstandene og fordelingen på perioder og på fundkategorier giver heller ikke basis for antagelser om regelmæssige forbindelser. Det samme gælder for opfattelsen af Rogaland som en periferi til Thy.

De mange smykker og sværd i gravene fra periode II viser, at sydvestnorske kvinder og mænd fra samfundets øverste lag blev begravet med lige så stor pragt som i det øvrige Norden. I periode III aftager mængden af gravgods i kvindegravene, hvorimod mandsgravene fortsat indeholder sværd. De snøede guldarmringe fra denne periode er tegn på, at norske mænd på højeste niveau markerede sig på samme måde som i det øvrige Sydskandinavien.

Et spørgsmål er, hvordan de næsten ensartede armbånd i Sydvestnorge og Nordvestjylland skal opfattes? Ifølge en nyere teori hørte små personlige og praktiske genstande

som nåle og almindelige bøjlenåle til kvindens personlige udstyr. Hvis den slags dragt-udstyr findes i et fremmed miljø, er det tegn på, at kvinden er blevet udvekslet i forbindelse med en alliance (Kristiansen & Larsson 2005:35ff). Er det prestigegenstande som våben og smykker, der optræder i en anden kulturgruppe, skyldes det enten handel eller gaveudveksling. Armbåndene må betragtes som smykker, altså en form for prestigegenstande, og følger vi teorien, er der ikke tale om udveksling af kvinder. I stedet for kan de have haft en symbolværdi, der har været fælles for kvinder i de to områder.

I bronzealderen var der måske forbindelser mellem Vendsyssel og Rogaland. Det kunne den omtalte bælteplade antyde, men kvantitativt er det nordjyske materiale ikke nær så omfattende som det nordvestjyske.⁵ Fra yngre bronzealder kender vi et sæt bronzelurer fra Ulvkær Mose nær Hirtshals, der har flere lighedspunkter med de norske lurer fra Revheim i Rogaland end med de danske lurer (Lysdahl 1992:14).

Ud fra en samlet betragtning havde Sydvestnorge tilsyneladende kontakt til forskellige områder i Sydskandinavien i ældre bronzealder, og det drejer sig især om Sjælland, Sydsvrige og flere egne af Jylland, herunder Thy samt måske Nordfyn. Efter min opfattelse stod Rogaland/Lista på lige fod med andre regioner og indgik i et vidtforgrenet netværk, som strakte sig over hele Sydskandinavien.

Hvordan bronzestøbere og andre håndværkere var organiseret i ældre bronzealder, ved vi ikke meget om. For tiden er der to forslag, det ene er, at bronzestøbere var knyttet til de store gårde og udøvede deres erhverv derfra, og den anden opfattelse er, at det var den lokale høvding, der stod for støbningen som en slags deltidsbeskæftigelse. De omtalte fuldgrebssværd og armbånd antyder, at der kan være tale om lokalproduktion i Lista og/eller

Rogaland. De viser også, at der var tætte kontakter mellem Lista og Rogaland, og det er påfaldende, når der er så få gravfund i Lista.

Selv om grav- og offerfundene ikke viser mange tegn på forbindelser mellem Sydvestnorge og Thy udover begyndelsen af periode III, kan de sagtens have eksisteret. En gennemgang af bopladsmaterialet generelt kan måske vise fælleselementer. Men det kan også tænkes, at selve rejsen og oplevelserne i fremmede områder i virkeligheden var det allervigtigste. Det gav nemlig stof til nye fortællinger og myter, og de var væsentlige for bronzealdermenneskets selvforståelse og verdenssyn.

Kobberudvinding i Norge?

Indtil for nylig var det en udbredt opfattelse, at Norge i lighed med Danmark havde importeret al den metal, der blev brugt i bronzealderen, men i dag nævnes forhistorisk kobberudvinding som en realistisk mulighed (Melheim 2009). I Norge er der kendskab til mange kobberforekomster, og ifølge skriftlige kilder har de været udnyttet fra ca. 1500

e.Kr. og frem. Også tin forekommer sporadisk. Den sydligste kobbermine i Vestnorge findes på Karmøy, og de øvrige ligger i et bredt bælte, der strækker sig mod nord, herfra tværs over landet til Oslofjorden. Er der tale om forholdsvis rene og let tilgængelige kobberlag, har man sagtens kunnet udnytte dem i bronzealderen med de redskaber og den teknologi, der var til rådighed. Hvis der senere blev udvundet kobber de pågældende steder, kan det være vanskeligt at bevise, eftersom sporene fra ældre udvindinger måske er blevet ødelagt.

Der er sat undersøgelser i gang, og det bliver spændende at følge resultaterne. Viser det sig, at Norge ikke bare udvandt kobber til eget forbrug, men måske oven i købet var eksportør, kaster det nyt lys over hele den nordiske bronzealder.

Karen Margrethe Hornstrup

Født 1950. Cand. mag. i forhistorisk arkæologi og historie. Freelance.

Noter

1. I 1973 udkom første bind af det store værk: »Die Funde der älteren Bronzezeit,« der med tiden skal dække hele Danmark og Nordtyskland. Her er samtlige grav- og offerfund beskrevet og tegnet så omhyggeligt, at ingen detaljer er overset. I 2001 udkom bind XI over Thisted Amt, i 2008 bind XII over Viborg amt og tilbage står blot nogle få amter i Nord- og Østjylland. De norske grav- og offerfund har jeg registreret ved besøg på museerne i Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim i 1998. En stor tak til Julie von Müllens Fond for tilskud til rejsen.
2. Bælteplader med mindst to rækker spiraler, Aner & Kersten, bind I: nr. 371, 382G, 426. Bind II:669, 742, 825, 884, 896B, 973. Bind III:1163, 1868 (3 stk.), 1917. Bind XII: 6102 (meget fragmenteret). Hertil kommer

en bælteplade fra et offerfund i Raabjerg sogn i det nordlige Vendsyssel, hvor genstandene er opgravet i flere omgange i den såkaldte martørv (Nordisk Tidskrift for Oldkyndighed 1835:317-18)

3. Halskraver med min. 12 ribber og spiralornamentik ved enderne, Aner & Kersten, bind I:nr. 21, 53, 243E, 360, 516A. Bind II:669 (2 stk.), 748, 825, 1092D, 1204, 1274B, 1294. Bind III:1818, 1868, 2039. Bind VII:3727(enderne mangler). Oldeberg 1974:245, 946, 1245 (enderne mangler), 1649.
4. Der er andre typer ribbede armbånd i Danmark, som ikke er medtaget her.
5. Da materialet fra Vendsyssel endnu ikke er publiceret, er det kun en mindre del af materialet, der er gennemgået.

Litteratur

- Aner, E. & K. Kersten 1973-2008: Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen, Band I-XII, Wachholtz Verlag Neumünster.
- Apel, J. 2000: Flint Daggers and Technological Knowledge. Production and Consumption during LN I. In: Form, Function & Context. Eds. D. Olausson & H. Vandkilde, Lund: s.135-154.
- Bech, J.-H. 2001: Da Nors blev landskendt. I: Nors Tved, fortid og nutid. Red. B. Karlsen, Nors-Tved Borgerforening: s.11-16
- Brøgger, A.W. 1913: Nogen armringer fra ældre bronsesalder fra Jæderen, Norge. *Opuscula archaeologica* Oscari Montelio septuagenario dicata d. IX m. sept. A. MCMXIII: s. 97-104.
- Christie, W.F.K. 1837: Om en hos Almuesmænd paa Landet herskende Overtroe, som gjør at de ikke ville skille sig ved jordgravede Oldsager, og om en sjelden Antiquitet, som, formedelst saadan Overtroe, holdes skjult. Urda, I. Bind, Bergen: s.19-26.
- Hjorth Rasmussen, A. 1974: Skudefart og limfjordshandel. En oversigt, Esbjerg & Thisted.
- Hjørungdal, T. 2009: »A Hybrid Burial Practice«. Situated Practices and the Production of Situated Knowledges in the Archaeology of the Vestland Cauldron, BAR International Series 2004, Oxford.
- Hornstrup, K.M. 1997: Ældre bronsesalder i Thy. Et samfund i forandring. Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred: s. 129-136.
- Jensen, J. 2002: Danmarks Oldtid. Bronzesalder 2000-500 f.Kr., København.
- Johansen, Ø. 1986: Tidlig metallkultur i Agder. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, Ny rekke, Nr. 8. Oslo.
- Kristiansen, K. & Larsson, T. B. 2005: The Rise of Bronze Age Society. Travels, Transmissions and Transformations. Cambridge University Press.
- Kvalø, F. 2002: Facing the sea in Bronze Age Norway: the ship, the sea and society. In: The Dover Bronze Age boat in context: society and water transport in prehistoric Europe. Ed. P. Clark, Oxbow Books: s.148-152.
- Kvalø, F. 2007: Oversjøiske reiser fra sørvest-norge til nordvest-jylland i eldre bronsesalder. I: Sjøreiser og stedsidentitet. Jæren/Lista i bronsesalder og eldre jernalder. Red. L. Hedeager, Oslo: s. 13-134.
- Larsen, I. C. 1997: En armring fra eldre bronsesalder. Fra Haug ok Heini, 1/1997: s. 23-28.
- Lund, H. E. 1938: Sjøhandelsveier og handelsveier til og fra Rogaland i bronsesalderen. Stavanger Museums Årshefte 1936-37: s.35-55.
- Lysdahl, P. 1992: Lurparret fra Ulvkær i Vendsyssel. KUML 1990: s. 7-43.
- Marstrander, S. 1950: Jylland-Lista. Viking XIV: s. 63-85.
- Melheim, L. 2009: Kobberimport eller kobberproduksjon? I: Det 10. nordiske bronsesaldersymposium. Trondheim 5.- 8. okt. 2006, red. T. Brattli, Vitark, Trondheim. 2009: s. 21-35.
- Møllerop, O. 1962: Fra Rogalands eldre bronsesalder. Stavanger Museums Årbok: s.5-57
- Nordenborg Myhre, L. 1998: Historier fra en annen virkelighet. Fortellinger om bronsesalderen ved Karmsundet, AmS-Småtrykk 46, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Nordenborg Myhre, L. 2004: Trialectic Archaeology. Monuments and space in Southwest Norway 1700-500 BC, AmS-Skrifter 18.
- Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed III. 1835. København.
- Oldeberg, A. 1974: Die ältere Metallzeit in Schweden. Bind I, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Schade, C. 1811 (1983): Beskrivelse over Øen Mors, Aalborg.
- Solberg, B. 1994: Exchange and the Role of Import to Western Norway in the Late Neolithic and Early Bronze Age. Norwegian Archaeological Review, vol. 27, No. 2, 1994: s. 111-126.

Strandinger i et nyt lys

af Michael Riber Jørgensen

I disse år arbejder Museet for Thy og Vester Hanherred på en database over strandinger i Thy. Her præsenteres et eksempel på de mange spændende historier, der gemmer sig i arkiverne.

De mange historier om strandinger langs den jyske vestkyst igennem tiderne rummer utallige personskæbner; både de triste om folk, der druknede, og redningerne med en lykkelig slutning. De vidner om en barsk natur med barske levevilkår og om en gruppe mennesker, der ikke veg tilbage for at sætte livet på spil; enten for at skaffe mad på bordet, for at tjene til dagen og vejen – eller for at redde andres liv.

Sleipner er navnet på Odins ganger i nordisk mytologi, men det har også været flittigt brugt, når redere skulle døbe deres skibe. Måske mente man, at en ottebenet hest, der kunne løbe både over land, vand og gennem luften, var et godt forbillede for et fartøj, der skulle slippe frelst over havet.

Det var nu ikke alle skibe med det symboliske navn, der nåede helskindet frem til deres destinationer. 19. november 1880 strandede en bark, på vej fra Grimsby hjem til København med en last kul, ved Klitmøller. Skibet var indregistreret i Dragør og bar netop navnet »Sleipner«. Vejret var egentlig ikke hårdere, end at et bare nogenlunde stærkt skib sagtens burde kunne holde sig fri af kysten. Alligevel kunne man fra land iagttage, hvordan skibet gik ind mod stranden ved Klitmøller, men stødte på grund.

Med raketapparat forsøgte redningsmændene at skyde en line ud til skibet, som imidlertid stod for langt fra land. Redningsbåden blev også forsøgt sendt derud, men mandskabet kunne ikke få den tunge båd over revlen.

Man sendte bud efter den lettere båd fra redningsstationen ved Hanstholm, men inden den nåede frem, var skibet sønderslået og samtlige 14 mand om bord druknet. På Klitmøller Kirkegård kan fællesgraven for de omkomne ses endnu. Gravmælet bærer, foruden navnene på 11 af de 13, som drev i land, teksten:

»Minde over Barkskibet Sleipners 13 Mands Besætning der tilsatte Livet paa Klitmøller Strand den 19 November 1880.

[...]

Paa Dækket stod de Mand ved Mand / Og bød paa Redning fra Land / Nu ligge i Graven de her / Som tykte sig Frelsen saa nær / Det Haab alene vil aldrig glippe / som bygges fast paa den rette Klippe. Ps. 18 – V. 32.

Fred med dette Støv.«

Efterdønningerne

Inden for det sidste år før »Sleipners« forlis var fem mennesker druknet i forbindelse med strandinger langs den jyske vestkyst, så denne ulykke, der på én gang kostede 13 liv, vakte naturligt nok stor opsigt. I strandingsprotokollen for Hillerslev-Hundborg Herreder refereres det efterfølgende søforhør, hvor strandfoged Hausgaard hævdede, at redningsstationens utidssvarende udstyr var skyld i fiaskoen:

Gravmælet over »Sleipners« besætning på Klitmøller Kirkegård. Foto: Henrik Bolt-Jørgensen.

»Efter Comparentens [vidnets] personlige Meening har Mandskabet ikke Tillid til Baaden, som efter hans Dom er altfor stor og uhen-sigtsmæssig. Efter Comparentens Meening var det umuligt for Mandskabet at ro Baaden over Revlen. [...] Efter Comparentens Meening har Redningsmandskabet gjort, hvad det kunde og opfyldt deres Pligt, men Comparenten maa gentage, at det er en uheldig Redningsbaad.«

Undersøgerne konkluderede, at Hausgaards vurdering var korrekt: Redningsmændene havde gjort alt, hvad de kunne, og der tilfaldt dem ingen skyld. Den gamle redningsbåd blev erstattet af en ny og lettere.

Sagen fik også opmærksomhed på nationalt plan. Selveste Holger Drachmann rejste på eget initiativ til Klitmøller og sendte derfra reportager hjem til København, hvori han i fyndige og sarkastiske vendinger anklagede redningsvæsenets centrale ledelse for at være inkompetent og slække på sikkerheden ved ikke at bevilge midler til anskaffelse af ordentligt udstyr:

»Disse Redningsfolk, sindige og sejge, lune og paapassende – de er helt Købmænd, halvt Landbrugere og ¼ Fiskere – har af en bestemt Autoritet faaet en Baad, som de skulle bruge, skønt den er ubrugelig. [...] Det er en lumpen Pris for et Menneskeliv, men man kan jo lade være at vove Livet helt, bare man gør Forsøget. [...] Saaledes tænker jeg mig, at Slepners sørgelige Forlis er gaaet til.«

Drachmann harcelerede videre over både reder og kaptajn; sidstnævnte havde ejet en kvart part i skibet. »Sleipners« logbog var drevet i land efter forliset, og af den fremgik det, at skibet allerede før afrejsen fra Grimsby havde lækket en hel del, og besætningen havde nægtet at stå til søs. Kaptajnen havde da hyret tre mand ekstra til at hjælpe ved pumperne, og det øvrige mandskab

havde så nødtvungent ladet sig overtale til at fortsætte mod Danmark. Da man nåede Jyllands kyst, var lækagen imidlertid blevet så stor, at man så sig nødsaget til at forsøge at sætte skibet i land, hvilket altså mislykkedes – med tragiske følger. Skibet burde måske aldrig have fået lov til at sejle videre. Med Drachmanns ord:

»Det er nu dette hæderlige Firma A. Brown jun. & Co. Ikke sandt, det smager formeligt af Skurkens Navn i en engelsk Kriminalnovelle eller et Forstadsdrama. Ganske tørt, som om intet var i vejen, indsender nævnte hæderlige Firma i Berlingske Tidende en Erklæring, hvis blotte Indledningssætninger er lige saa mange Fornærmelser mod det danske Sprog, hvori der ikke saa meget som antydes en Medfølelse

Holger Drachmann (1846-1908). Digter, maler – og samfundsdebattør. Billede fra *Illustreret Familiejournal* nr. 53/1888.

med de Ulykkelige, som helt eller delvis har tjent Penge til Rederne, og hvis Kærne endelig – dette med Paaberaabelsen af den »rutinerede« Besigtigelsesmand – et par Dage efter under selve Besigtigelsesmandens Pen viser sig at være lige saa pilraadden som Barkskibet Slejpners Skrog.«

Endvidere refereres udtalelser fra strandfoged Hausgaard, der i øvrigt også husede digteren under dennes ophold i Klitmøller, om han dog ikke ville lægge et passende ord ind hos sine forbindelser i København, så man endelig kunne få bygget en havn i Thy: »saa kunde vi faa Fiskeri, Eksport og en Nødhavn i ét; og Millioner, som smides derude i Søen, kunde komme Landet til gode.«

Emnet nåede såmænd helt til Christiansborg, men som bekendt gik der næsten fyrré år, før loven om færdiggørelse af Hanstholm Havn blev vedtaget – og det meste af et århundrede, før den blev realiseret.

»Fra Grimsby stod de i Novembertaagen«

Det var nu ikke kun i den politiske debat, »Sleipners« forlis affødte voldsomme reaktioner. Kort efter skrev den landskendte digter og forlægger Peter Julius Strandberg en rørende vise om ulykken til melodien »Den sømand er så lidet estimeret«:

*Fra Grimsby stod de i Novembertaagen,
De kjække Sømænd i det møre Skib,
Nu over deres Grav sig svinger Maagen,
Med Søragesang om deres tabte Liv.*

*De saae, at Skibet var en Druknekiste,
De nægted alle at gaa ud igjen,
Det var ej Frygt, men Resultatet viste,
At det var Sandhed af de brave Mænd.*

*Tre Mand blev hyret til de raadne Stumper,
De skulde føres hjem til København,
De maatte Dag og Nat slaa løs paa Pumper,
Og sejlede dog ind i Dødens Favn.*

*Thi da først Stormen kom, Klitmøller naaede
De til – paa Revlen stod de hurtigt fast,
Da vidste de ej Bod derpaa at raade,
Da var det, manges Sømands Hjerte brast.*

*Fra Land man saae det, Alt blev gjort for Skibet,
Forgjæves – ak! der stod de fjorten Mand,
De raabte Hjælp, de værgede for Livet,
Saa nær ved Fædrelandets kjendte Strand.*

*Tilsidst, da Storm og Regn og Søens Fraade
Det raadne Skib med Dødens Vagt omgav,
Da skiltes Skuden – der var ingen Naade,
De fjorten Mand sank i den vaade Grav.*

*Og Bølgen legede med Gravens Rester,
Den tavse Søfugl flagrede derhen,
Og mens de Evighedens Strande gjæster,
Begrædes her de af saa mangen Ven.*

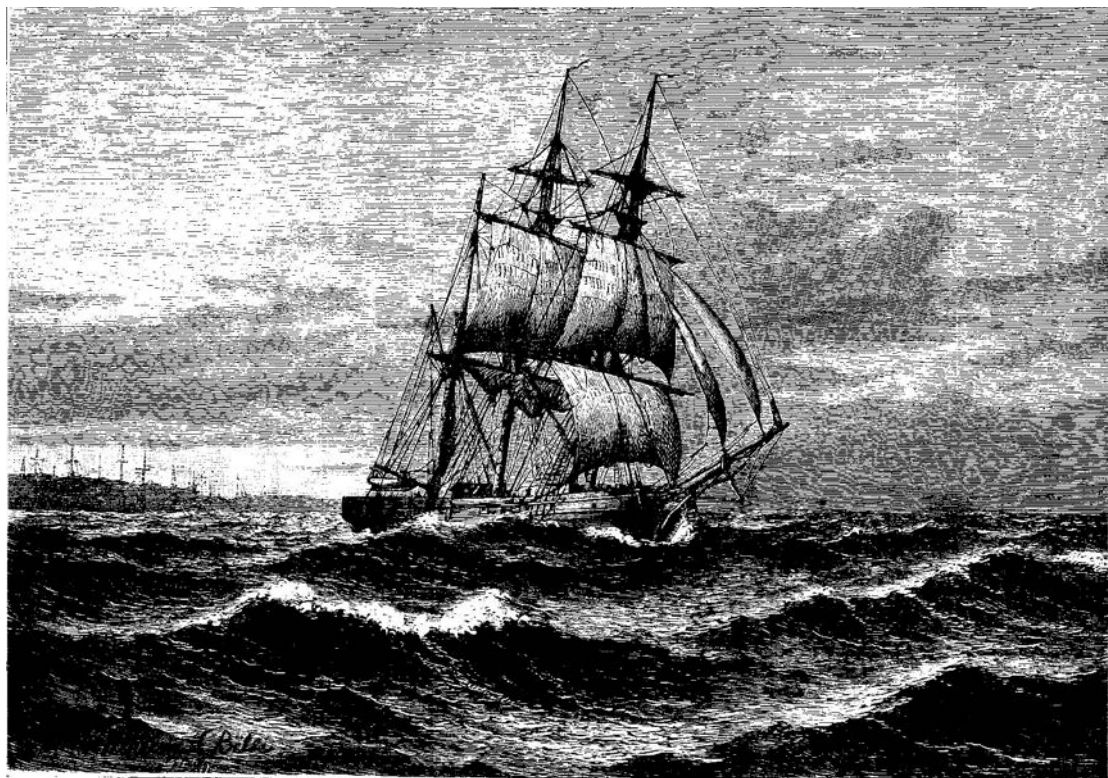
*Kaptainens Hustru sidder nu saa stille,
Saa svagt et Haab vel endnu dæmre maa,
Men ned ad Kinden hendes Taarer trille,
Hver Gang hun ser de faderløse Smaa.*

*Og alle dem, der fulgtes ad i Døden,
Med ham – nu søger deres Kjære svart,
De stirre sorgfuldt ud i Morgenrøden,
Ak, de, som segned der, er vel bevart.*

Skibet er lastet med

Som nævnt rummer de mange strandingshistorier utallige beretninger om menneskeskæbner – på godt og ondt. Problemet er at få styr på alt det arkivalske materiale.

Ovenstående og utallige andre oplysninger om strandinger langs Thykysten er samlet

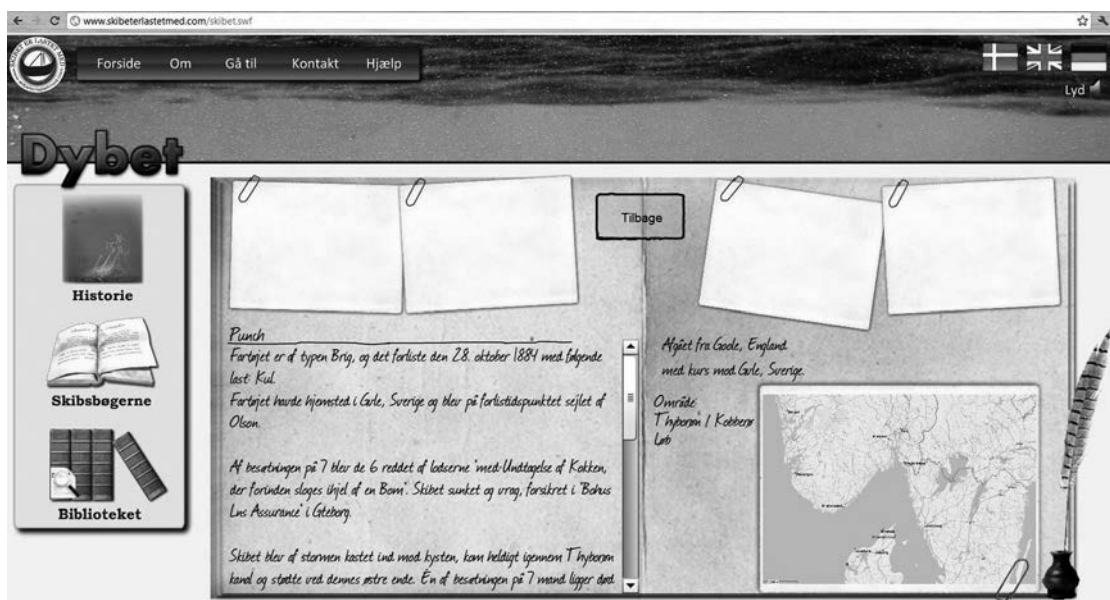
Barkskibet »Slejpner« forlader Grimsby den 12. november 1880. Efter originaltegning af Vilhelm Bille, bragt i Illustreret Tidende 12. december 1880.

af tidligere toldkontrollør i Thisted, Robert Svalgaard, der igennem en årrække var en ivrig lokalhistoriker, skrev en række artikler om søfart og strandinger – ikke mindst til denne årbog – og i øvrigt også var medlem af Historisk Samfunds bestyrelse.

Museet for Thy og Vester Hanherred arbejder for tiden på at få bragt Svalgaards enorme arbejde ud til et bredere publikum. I den forbindelse bliver hans omfattende arkiv over strandinger fra Agger til Slettestrand tastet ind i en database, som med tiden vil blive offentligt tilgængelig på hjemmesiden www.skibeterlastetmed.com. Her kan man allerede nu læse om skibsfarten imellem Danmark, Norge og Sverige, om de varer skibene bragte med sig, og ikke mindst om de skibe,

der ikke nåede frem til deres bestemmelsessted. Der er også enkelte smagsprøver på de mange strandinger, som databasen allerede nu rummer.

Arbejdet med strandingsdatabasen og hjemmesiden er en del af det EU-støttede projekt IKON – Interregionalt Kultur-Oplevelses Netværk – som museet har været involveret i de sidste par år, og som omfatter en lang række kommuner og kulturinstitutioner i Norddanmark, Sydnorge og Vestsverige. Vores danske samarbejdspartnere er Vendsyssel Historiske Museum i Hjørring og Nordjyllands Kystmuseum i Frederikshavn. De bidrager også til databasen, som således med tiden gerne skulle komme til at dække hele den nørrejyske kyst.

Hjemmesiden www.skibeterlastetmed.com byder allerede nu på mange spændende informationer.

Michael Riber Jørgensen

Født 1981. Historiker. Museumsinspektør ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Kilder og litteratur

Eisenreich, C. P.: Det nørrejdyske redningsvæsen. København 1927.

Skipper, Flemming: Forsyn, søfolk og kapitalinteresser. Thisted Amts Tidende 30.08.1969.

Skov, Henning: Barken »Sleipner«s forlis ved Klitmøller 1880. Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1984, s. 12-20.

Thomsen, Thomas: Danske strandinger. Århus 2007.

Toldinspektør Robert Svalgaards personlige arkiv. Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

En baggårdsdigter på Ballerum

af Flemming Skipper

En ung københavnner med en kommunelærereksamen og digterdrømme i bagagen kommer til Thy i 1897. Som digter beskrev han hovedstadens skyggeliv - og som en etnograf kastede han sig over studiet af det fremmede folk, han var havnet iblandt i Thy.

Edvard Søderberg var en dansk digter, roman- og skuespilforfatter, der levede fra 1869 til 1906. Der er næppe mange, som læser ham i dag, men i modsætning til flere af datidens berømte og omtalte forfattere har han overlevet op til vore dage. Takket være digte, der er sat i musik og blevet til sange og en del af vores fælles sangskat og kulturarv. Digtene foregriber en udvikling i litteraturhistorien, der finder sted i 1920'erne, hvor en ny generation af digtere fører Edvard Søderbergs pen videre i »besyngelsen« af alt, hvad den moderne hovedstad København stod for på godt og ondt.

Edvard Søderberg – fotograferet efter opholdet i Thy og hjemme i København, hvor han døde 1906. Han blev 37 år.

Sådan fremstilles hans betydning i en nyere litteraturhistorie.

Edvard Søderberg er om nogen identisk med dagliglivet i København og især dét, der udspillede sig på skyggesiden og i fattigkvartererne – selv om meget af det er skrevet i Thy. Det var den verden, han var vokset op i og som i bogstaveligste forstand mærkede ham for livet.

Edvard Søderberg døde som 37-årig som offer for tuberkulose, der dengang var en folkesygdom og især for dem dybest nede i det sociale hierarki. Han blev uddannet som lærer i 1896 og året efter ansat i den lille skole på Ballerum i Thy.

Det var under opholdet i Thy, Edvard Søderberg for alvor begyndte at skrive og fik udgivet de første bøger. Var det for at få fred og ro til at skrive, at han rejste til Thy – op til det stærkt indremissionske Ballerum? Kilderne til historien melder intet herom. I 1903 vendte han tilbage til København.

Og året efter offentliggjorde Edvard Søderberg i »Vor Jord«, der var et »omslag« 1899-1907 til det meget udbredte populærvidenskabelige tidsskrift »Frem«, en beretning med »Indtryk fra et Ophold i Nordthy«. (Gengives i sin helhed i slutningen af denne artikel, red.)

Øjebliksbillede

Det er et øjebliksbillede af Thy i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af det nye

Edvard Söderberg skrev i 1905 – ironisk – om socialisme, fælles hjem og fælles pengekasse i »Det nye Samfund«. Portrættet er fra en litteraturhistorie 1920 og tegnet over et af de få billeder af den unge digter, der er bevaret.

Hvad han skrev

Flere bøger på Edvard Söderbergs værkliste er udgivet, mens han var lærer i Thy:

»Ægtemandens Dagbog« (roman) 1897. »De Umyndiggjorte. Billeder fra den store By« (skuespil) 1899. »Gadens Digte« (digte) 1900. »Det daglige Brød. Fortælling fra den mørke By« (roman) 1901. »Oprøret. Et Socialdrama« (skuespil) 1902. »Den evige Higen. Arvid Anselms Historie« (roman) 1902.

Edvard Söderberg nåede at udsende yderligere seks bøger inden den produktive forfatters alt for tidlige død i 1906:

»Rønnerne. Stemninger og Optrin« (skuespil) 1903. »Hans Rige komme! Rabbi Midraschs Optegnelser« (roman) 1903. »En klog lille Pige. Nancys Breve« (roman) 1904. »Kærlighedens Frugter« (roman) 1905. »Hypatia. Det nye Samfund i Regnegade« (roman) 1905. »Pjerrot« (børnebog) 1905.

århundrede. Thy og thyboer set med en fremmeds øjne. En københavner der var kommet til et hjørne af Danmark så fjernt fra dét, han kendte fra sin opvækst i hovedstaden. En personlig beretning udformet som af en opdagelsesrejsende og videnskabsmand. Som af en etnograf der studerer et folkeslags kultur, sæder og skikke.

Edvard Söderberg finder i Thy et »pietistisk Livssyn, en oprigtig Religiositet, en snæver Horisont, en Overbevisning som Puritanernes«, men også et folk, der er som »Sagaerne tegner dem: faste, haardnakkede, rolige, frem for alt rolige«. Det var, som jyderne i al deres oprindelig og primitivitet bekræftede, at danskerne var »et Folk«. »I Byerne er alle ens;

paa Landet bevarer Menneskene deres Oprindelig; kun paa Landet opdager man, hvad der er typisk for et Folk«. Og den unge lærer aner »Slægtskabet mellem disse Nutidsskikkelser og Sagaens«.

Det er en karakteristik, der vil noget, og lyder ikke værst så mange år efter og læst af folk her i Thy. Men det skal vise sig at være en »sandhed« med en vis modifikation, når man kommer længere frem i københavneren Edvard Söderbergs tekst. Historien om thyboerne er ikke så entydig, som den måske kan tage sig ud i første omgang.

Og så er der naturen: Gold og trøstesløs!

Det er de ord, Edvard Söderberg henter frem i en beskrivelse af egnen nord for Thisted. Der

er jo ingen træer, ingen skov: »Disse store hvileløse Udsigter, disse kullede Bakker, disse sorte eller brune Drag af Hede og fattig Jord«.

Nærmest nationalsang

Det er især på grund af ét bestemt digt, en nutidslæser kan møde Edvard Söderberg. Det er »I Danmark ligger der Hus ved Hus« fra samlingen »Gadens Digte« fra 1902. Det er den bog, han havde størst succes med. Den udkom i flere oplag og blev oversat til tysk i 1902, mens han stadig befandt sig i Thy. Det var med dette digt – der siden blev sat i musik af Charles Kjerulf – at Edvard Söderberg blev fast inventar i mange læsebøger i skolen. Og fandt vejen til højskolesangbogen og andre steder, hvor der er tradition for at synge.

Forfatteren Knud Sørensen, Nykøbing Mors, fortæller, at han altid har tolket digtet som et billede af husmandsudstyknings og mangfoldighed i landskabet, og han har henvist til det, når han har holdt foredrag om udviklingen på landet:

»Det var den udvikling, der fik den i København fødte digter Edvard Söderberg til at skrive det digt, der som sang kunne have været nationalsangen«, kan man læse i Knud Sørensens erindringer. Han har altid opfattet »I Danmark ligger der Hus ved Hus« som skrevet på Söderbergs oplevelse af Thy. Husene og de små kålgårde kunne naturligvis gælde for det meste af det landlige Danmark dengang, men det at fjorden er nævnt et par steder, tyder på Thy – selv om Vesterhavet ligger ca. 1 km nærmere Ballerum end fjorden gør!

*I Danmark ligger der Hus ved Hus,
vel tusind smaa Huse i Rad,
med røde Tage og Skorstensrøg,
der dufter af Middagsmad.
Vel tusind smaa Haver med Blomsterbed,*

*hvor Levkøjer og Asters gror –
med Kirketaarne bag Bakkehæld,
og smaa bitte Sejl over Fjord.
– med Kirketaarne bag Bakkehæld,
og smaa bitte Sejl over Fjord.*

*I Danmark løber der Sti ved Sti
og mødes ved Alfarvej.
Der Lærken synger, og Droslen slaar,
og Gøgen kukker i Maj.
I Danmark suser den grønne Skov
og skinner den klare Sol,
den skinner på Herskabets Liberi
og paa luvslidt Fattigmandskjol',
– den skinner paa Herskabets Liberi
og paa luvslidt Fattigmandskjol'.*

*I Danmark ligger der Hus ved Hus,
vel tusind smaa Huse paa Rad,
med røde Tage og Skorstensrøg,
der dufter af Middagsmad.
Jeg elsker alle de Tage paa Rad
og alle de Kaalgaarde smaa,
den susende Skov og den blanke Fjord
og Solen, som skinner derpaa,
– den susende Skov og den blanke Fjord
og Solen, som skinner derpaa.*

*Jeg elsker Folket, de tusind smaa,
som i Danmark bygger og bor, –
Fattigmandsrønne ved Alfarvej
og Fiskerbaaden i Fjord.
De tusinde smaa, der stredes i Strid
og vinder kun Fod for Fod.
Spe over dem, der vil Folket til Livs
og kue og knægte dets Mod.
– Spe over dem, der vil Folket til Livs
og kue og knægte dets Mod.*

Lys over land

Hvis Thy er indfældet i »I Danmark ligger der Hus ved Hus«, så har digteren og læreren

Forsiden af det første nummer af tidsskriftet »Frem«. Det blev en stor succes og udkom over hele Skandinavien.

Edvard Söderberg endnu et Thy at byde på, og det er dét, der dukker op i »Indtryk fra et Op-hold i Nordthy«. Artiklen fra 1904 stod som nævnt i et »omslag« til det populærviden-sabelige tidsskrift »Frem« og har del i en vir-kelig succes – ordet »bedrift« er måske mere dækkende – i det folkelige oplysningsarbejde i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af det 20. århundrede.

Oplaget var også målt med nutidige alen enormt og kan selv i dag fylde såvel en avis-som blad- og magasinudgiver med misun-delse: Tænk at det kunne lade sig gøre at udgive et tidsskrift med et både lødigt og un-derholdende stof til så mange danskere i alle aldre og fra alle samfundsklasser. Og hele Skandinavien læste jo efterhånden med!

Der var i 1890'erne økonomisk vækst og bedre levevilkår. Tiden var præget af natur-videnskab, teknologi og fremskridtstro. Til-troen til videnskaben var stor. Og der opstod et »marked« for formidling af populærviden-skab. Det er på denne baggrund, første ombæ-ring af oplysningsværket »Frem« (1897-1917) opstår. Her bliver det oplysende kombineret med det underholdende. »Frem« udkom hver søndag, og værket bestod af et »omslag« med reklamer samt små notitser og billeder fra vi-denskabernes verden sammen med to-tre ka-pitler, læserne kunne samle til komplette bøger med farvestrålende indbinding.

»Omslaget« fra 1899-1907 kaldtes »Vor Jord« og blev udvidet til otte sider, og det fungerede som et populærvidskabeligt tidsskrift, der underholdt om de nyeste fremskridt inden for teknologi, ærkæologi, historie- og natur-videnskab samt kulørte historier om og foto-grafier af bl. a. »skæggede damer, dværgnegre og tilbagestående Thy-bønder«, som man kan læse i »Dansk Naturvidenskabs Historie bd. 3«. De medfølgende kapitler udmøntede sig i bøger af mere oplysende karakter. En stor del af dem handlede om naturvidenskab.

Hvis man skal sammenligne med noget i dag, må det blive tidsskrifter som »Illustreret Videnskab« og »Historie«.

»Kundskab er magt« – dét var parolen på forsiden af »Frem«.

Efter en måned var der ikke færre end 80.000 abonnenter i Danmark og Norge, og det kulminerede i 1898 med 100.000 i Dan-mark og 156.000 i hele Skandinavien.

Det sker ofte, at der i genbrugsforretninger, antikvarier og på kommunale genbrugs-pladser dukker gamle numre af »Frem« op. I mange tilfælde samlet til de bøger, der var intentionen bag tidsskriftet. Det udkom helt op i slutningen af 1920'erne – dog langt fra i samme oplag som i begyndelsen. Flere gene-rationer har haft fornøjelse af at læse artik-lerne i »Frem«, når tidsskriftet dukkede op i familien – ofte gemt og måske endda glemt i kasser på loftet.

Ballerum Skole

Ballerum Skole blev opført i 1880. Tid-ligere havde der været en skole nord for den nuværende Tanggårdsvej 10. Her blev der senere gravet grus. I dag er der ørred-damme. Lærer P. C. Bruse var lærer fra 1857-1897, så han flyttede med til den nye skole, der var beliggende på den nuvæ-rende Ballerumvej 292 (senere nedbrændt, red.). Der hørte landbrug til skolen. Det var en del af lærerlønnen. Som pensionist fik han bolig i den gamle skole. Der blev bygget til den »nye skole« to gange, bl. a. legestue. Efter lærer Bruse kom lærer og forfatter E. Söderberg til skolen, hvor han virkede i årene 1897-1903. Derefter kom lærer Dittmann.

»Nors Tved - fortid og nutid« (2001).

Man må formode, at Edvard Søderberg fik kørelejlighed og for en stund kunne forlade skolen på Ballerum for at kigge nærmere på »storbyen« Thisted. Sådan tog den sig ud omkring århundredskiftet 1900.

Kristian Visby, Thisted, er en af dem, der har haft udbytte af »Frem« i sine drengeår:

»Som jeg husker det, havde vi de mange hæfter indbundet i nogle tykke bind, måske fem-seks i alt. Jeg mener, at den oprindelige abonnent var min oldefar, frimenighedspræst Søren Anker-Møller i Klim. Blandt meget andet havde »Frem« et engelskkursus, der løb over mange hæfter. Det studerede jeg flittigt, og selv om udtalen ikke var den bedste, så havde jeg et rimeligt ordforråd, da jeg begyndte i mellemskolen«, fortæller Kristian Visby.

Det er blevet fremhævet, at »Frem« i mange hjem havde ærespladsen i reolen ved siden af Bibelen, men det var tilsyneladende ikke en succes, der havde givet genlyd så langt som til

det indremissionske Ballerum i Thy omkring 1900. I hvert fald kendte ingen til tidsskriftet, da lærer Søderberg spurgte dem i sin »etnografiske« undersøgelse. Han gav dog ikke op, den unge lærer. Hvad med Oehlenschläger og Holberg – var det navne, der sagde dem noget? Nej – dem havde de ikke hørt om. De mente ikke, at der var nogen, der havde truffet dem i Thy. Så havde han bedre held hos børnene i skolen. Jo, Holberg ham kendte de da, det var ham i læsebogen. Det var ham med Jeppe, som drak.

Dyrt kendskab

Edvard Søderbergs opvækst i det indre København havde givet ham et dyrt betalt

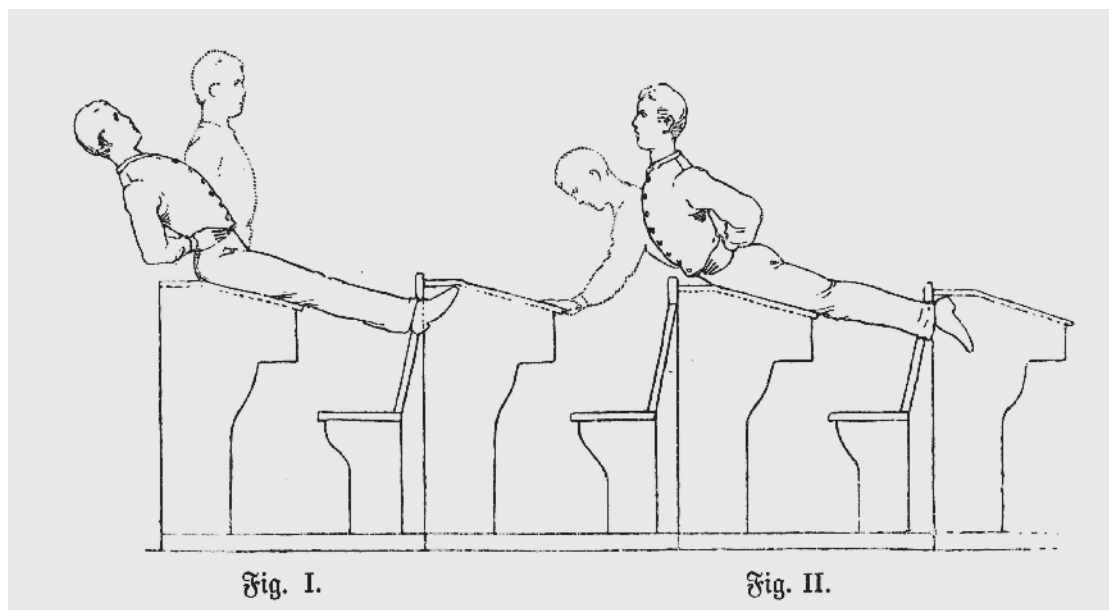
kendskab til fattigdom, smuds og proletariat, der kom til at præge ham livet igennem, og som også er baggrunden for næsten alt, hvad han skrev i sit korte, men flittige liv ved siden af først lærergerningen i Thy og – da han var kommet tilbage til København – et job ved Søværnets Udskrivningstjeneste. På grund af svagelighed og hyppige sygehusophold havde han måttet opgive en læreplads som maler, men det lykkedes ham med venners hjælp at få en »kommunelærereksamen« – som der stod på eksamensbeviset i 1896. En alkoholiseret far havde ikke gjort ham livet lettere. Som 16-årig fik han det ene ben amputeret efter en langvarig tuberkuløs lidelse. Tuberkulosen forlod ham aldrig.

Det er svært at finde kilder og dokumentation for Edvard Søderbergs år i Thy, og hvis

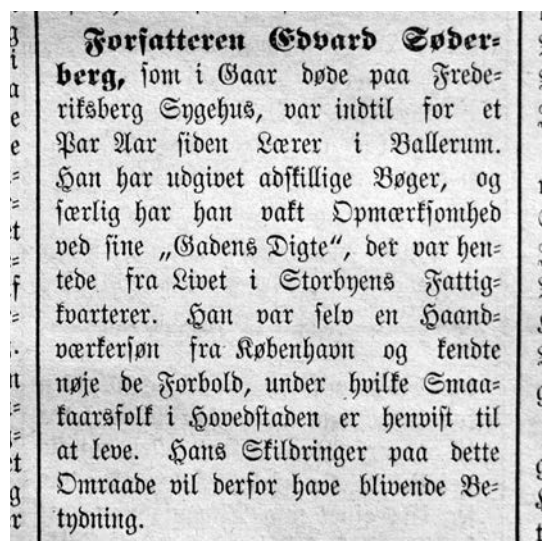
motivet for den lange rejse – og der var virkelig langt fra København til Ballerum i slutningen af 1800-tallet – har været at finde et sted at koncentrere sig om forfatterskabet, når den sidste skoleklokke hver dag havde givet lyd fra sig, så har han haft heldet med sig. Det kan man konstatere ved at studere listen med de mange bøger, det blev til.

Artiklen i »Vor Jord« fra 1904 – året efter hjemkomsten til København – dokumenterer dog direkte hans tilstedeværelse i Thy. Det samme gør de 15 linjer i nekrologen i Thisted Amts Tidende dagen efter den unge lærer fra Ballerum døde.

Edvard Søderbergs romaner, skuespil og digte var, hvad man genre-mæssigt betegner som socialrealisme, og han skildrer med uhyggelig selvoplevet detaljerigdom

Edvard Søderberg har ikke efterladt mange spor i de bevarede protokoller fra Ballerum Skole. Vi må derfor tage til takke med denne tegning fra en »Vejledning i Brugen af Haandbog i Gymnastik af 1899 ved Gymnastikundervisningen i Folkeskolen«. Den var udsendt af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet – og den unge lærer Søderberg modtog den i 1900. Gymnastik i skolestuen var udbredt i skolerne på landet, der ikke havde en gymnastiksal: »Skolestuen maa da« – og det fremhæves stærkt – »udluftes godt samtidig eller lige før«, kan man læse i vejledningen til lærerne.

Nekrolog i Thisted Amts Tidende 6. januar 1906.

forholdene for de fattige, fordrukne og arbejdsløse i Københavns slumkvarterer.

I digtsamlingen »Gadens Digte« beskriver han dog undtagelsesvis og med lune og en del selvironi kærligt sine egne trange kår. Forholdene til trods – de afspejler en ægte kærlighed til København og en solidarisk støtte til de udstødte. Det er ikke agitationsdigtning som hos f. eks. Martin Andersen Nexø. Snarere en resigneret bevidsthed om de mange skæbners fastlåsthed i samfundets nederste lag. Farvet af forfatterens personlige skæbne og sygdom. Sådan kan man læse i en leksikon-artikel anno 2011.

I et opslag i Nationalencyklopædien fremhæves det, at Edvard Søderberg i modsætning til de samtidige mere patetiske arbejderdigtere »leger vittigt-parodisk med den litterære tradition og tegner livlige og rammende portrætter af storbyens proletariat i »Gadens Digte« – en forløber for københavnerlyrikken

1920. Den afsluttes med den socialkritiske, idylforsirede sang »I Danmark ligger der Hus ved Hus«. Romanen »Hypatia« skildrer satirisk en revolutionsklub«, kan man læse i Nationalencyklopædien.

Romanen fortæller om en gruppe mennesker, som beslutter sig for at lave et socialistisk samfund med fælles hjem og pengekasse. Hvis man ikke vidste bedre, kunne den tanke opstå, at det ligefrem handler om noget, der først skal ske mere end 60-70 år senere med ungdomsoprør og kollektiver. Og med Thylejr! For at det ikke skal være helt løgn, har romanen en undertitel, der oven i købet stemmer overens med de unge, der slog deres folder i Thylejren og andre steder: »Det nye Samfund«.

Sådan er der så meget, men måske havde kommunelæreren med en fortid på Ballerum i Thy den ikke ukendte digteriske evne at kunne skue ind i mere end den allernærmeste fremtid.

Eftermælet i Thy

Det var lørdag den 6. januar 1906, Thisted Amts Tidende kunne meddele:

»**Forfatteren Edvard Søderberg**, som i Gaar døde paa Frederiksberg Sygehus, var indtil for et par Aar siden Lærer paa Ballerum. Han har udgivet adskillige Bøger, og særlig har han vakt opmærksomhed ved sin fine »Gadens Digte«, der var hentede fra Livet i Storbyens Fattigkvarterer. Han var selv en Haandværkersøn fra København og kendte nøje de Forhold, under hvilke Smaaakaarsfolk i Hovedstaden er henvist til at leve. Hans Skildringer paa dette Omraade vil derfor have blivende Betydning«.

Titlen på omslaget til »Frem« med Edvard Søderbergs beskrivelser af Thy og thyboer.

INDTRYK FRA ET OPHOLD I NORDTHY

Af Edvard Søderberg, »Frem / Vor Jord« 1904.

Den, der elsker Sjælland, dets Smil og Ynde, forekommer Egnen nord for Thisted gold og trøstesløs.

Manglen af Skov vækker Følelsen af Savn – Savnet af Lunhed og Hygge i Landskabet. Disse store, hvileløse Udsigter, disse kullede Bakker, disse sorte eller brune Drag af Hede og fattig Jord – den Rejsende, som første Gang ser ud over dette Land, føler sig forstemt. Kommer han Vejen frem en Efteraarsdag henad Aften, naar de sorte Marker skygges af en sær og urolig Himmel, mens Vesterhavets Døn høres som Hyl af Ulve langt borte, stiger hans Forstemthed til Uhygge. Her er i Landskabet ingen Skønhed, der tiltrækker og rører, intet Skælmeri, intet Smil, der forsoner. Denne dystre Alvor genfinder den Fremmede, naar han indlader sig med Menneskene, som har fæstet Bo; hans første umiddelbare Indtryk af disse er netop Alvor og intet foruden. Disse Mennesker, tænker han, strider saa haardt for at bjærge Føden, at de har glemt at smile. Og han aner et pietistisk Livssyn hos de fleste, en oprigtig Religiositet, en snæver Horisont, en Overbevisning som Puritanernes. Gaar han ind

i Hjemmene, finder han i Bogreolerne – de faa han overhovedet ser – et Par gudelige Fortællinger, købte paa Missionsmøder, en Postille og en Almanak. Videlysten synes ham ikke stor, naar han erfarer, at fire, fem, undertiden flere Familjer er fælles om at holde den stedlige Avis, der ligger over en Dag hos hver, saaledes at Nyhederne er en Uge gamle, naar den sidste Holder faar dem serveret. Han spørger, om der holdes andre Blade og hvilke. Man viser ham *Ugens Nyheder*. »Der er saadanne gode Historier og kønne Billeder i det Blad«. »Holder De ikke *Frem*?«. Man aner knap, hvad *Frem* er. Da han naivt spørger, om man kender Holberg og Oehlenschläger svares der nej; man har aldrig truffet de Mænd paa denne Kant af Landet. Børn, som gaar i Skole, oplyser imidlertid efter Læsebogen, at Holberg er Digter og har digtet en Historie om Jeppe, som drak.

**»Det er klogest at tie,
siger Thyboen«**

Den Alvor, den rolige Ligevægt, der møder den fremmede hos

Illustration til artiklen i »Vor Jord«. Billedteksten lød: »THYBØNDER. I Baggrunden Forfatteren Edvard Søderberg«.

Menneskene her, imponerer ham i Begyndelsen, og visse Forestillinger begynder at dukke op om Jyden, der er »stærk og sej«. Den korte, knappe Stil, som han iagttager i deres Væsen, han omgaas, synes ham at minde om Menneskene, som Sagaerne tegner dem: faste, haardnakkede, faamælte, rolige, frem for alt rolige. Han siger til sig selv: I Byerne er alle ens; paa Landet bevarer Menneskene deres Oprindelighed; kun paa Landet opdager man, hvad der er typisk for et

Folk. Og han aner Slægtskabet mellem disse Nutidsskikkelser og Sagaens.

Men efterhaanden bliver han mistænksom: Alvor – ligevægt i Sindet! Godt nok; men hvad betyder Alvoren og Ligevægten, hvilke aandelige Værdier er de Udtryk for, eftersom de ikke er erhvervede ved Tænkning, ikke prøvede ved Oplevelse, ikke tilegnede ved Sammenligning? Og han ender med at finde, at de omtalte Egenskaber alene synes

Læreren og digteren Edvard Søderberg fandt Thy tilbagestående og thyboerne »primitive« i begyndelsen af det forrige århundrede. Men fremskridt skete der nu også – som f.eks. anlæggelse af jernbane fra Thisted til Fjerritslev.

Frugten af den ensformige Tilværelse, der ikke frembyder Opgaver udenfor de tilvante af Livet, der rinder jævnt uden Uro, det samme fra Dag til Dag. Og han siger atter til sig selv: Al Ting beror paa Øjet, der ser; den Egenskab, som vore Digtere poetisk kalder *Støthed* og priser som typisk for Folket, kunde man med ligesaa megen Ret laste som *Træghed*; hvad de poetisk kalder *Sejghed* er oftest ikke andet end Mangel på Evne til at skifte Udsyn.

Den fremmede, der dvæler en Tid mellem Menneskene her, indser imidlertid snart, at hans første Indtryk ikke er afgørende. Han tager del i Gilder og Sammenkomster og opdager et vist stilfærdigt Lune, en skæmtsom Humor, der baade kan underholde og snærte. Han finder tillige en stærkt udpræget Virkelighedssans, en forsigtig og velovervejet Beregning af Forhold og Omstændigheder, der især kommer frem, naar

det gælder Fortjeneste eller anden Fordele. Han deltager maaske i et af de talrige Missionsmøder, der foruden Markederne i Købstaden er Befolkningens eneste Adspredelse udover det daglige, og han bliver da snart opmærksom paa, at Tilhørerne ingenlunde er uden Kritik; men det støder ham, at denne aldrig ytrer sig aabenlyst. Det er klogest at tie, siger Thyboen.

»Manglen på Skønhedssans«

At der Haand i Haand med det pietistiske Livssyn gaar en Overtro, som F. Eks. vil finde Aarsagen til et Barns Sygdom i »onde Øjne« o.s.v., forekommer ham alt i alt ikke paafaldende – saa meget mere, som man allerede har udpeget for ham adskillige dér på Egnen, om hvem det vides, at de ved Hjælp af visse hemmelige Midler har Magt til baade at gøre ondt og godt; men den Omstændighed, at man, Præsten undtaget, ikke træffer et eneste Menneske, som tvivler om disse kloge Mænds Dytighed, overrasker

ham ganske vist. Og dog er disse Berømtheder for intet at regne i Sammenligning med den kloge kone paa Himmerland, til hvem selv Folk helt heroppe fra Nordthy drager for at søge Raad og Hjælp. Thyboen, der gaar i Kirke hver Søndag, men som paa den anden Side frygter for at lægge sig ud med Folk, der har det i deres Magt at kunne skade ham, beroliger sin Samvittighed. »Det er næppe Synd at bruge den Slags, naar man bruger det til at gøre godt med«, siger han. En gammel Gaardmand, der laa syg, blev spurgt om, hvad han havde gjort for at blive helbredet. »Først bad jeg Vorherre hjælpe mig, og saa sendte jeg bud til Chresten i Bakken, som læste over mig. Det hjalp«.

Hvad den fremmede stadig mindes om, er Manglen paa Skønhedssans. Sjældent ser han et Blomsterbed, sjældent et Billede paa Væggen i de Hjem, hvor han kommer; og ser han et, er det gerne over al Beskrivelse rædselsfuldt.

Men Skønhedssansen er jo ogsaa den højeste – den vanskeligste at vinde, den, som ret egentlig kendetegner Kultur.

Værnemageren fra Hurup

af Kjeld Hansen

Artiklen fortæller om en driftig og initiativrig entreprenør i Thy, som i lighed med mange andre under den tyske besættelse udvidede sit forretningsområde til at arbejde for tyskerne i stor stil. Det blev han som værnemager straffet for med hele fire års fængsel efter befrielsen, og hele familiens formue blev konfiskeret. Forfatteren har den tese, at den relativt strenge straf skyldtes, at der så hurtigt efter befrielsen blev rejst en sag mod Høje Kristensen, mens andre lignende sager trak i langdrag og i flere tilfælde endte med, at en tiltale blev frafaldet, eller at et tiltalt firma blev frifundet ved domstolene.

(Forfatteren gør opmærksom på, at alle opgivne pengebeløb er omregnet til 2010-kroner ved hjælp af Danmarks Statistiks prisberegner. Nutidsværdien er anført i parentes).

Da regnskabets time oprandt få uger efter befrielsen i maj 1945, valgte storentreprenøren fra Hurup at tilstå alt. Til gengæld lovede Rigspolitiet at holde fingrene fra de økonomiske midler, han havde afsat til sine to børns uddannelse. Men anklagemyndigheden respekterede ikke politiets løfte.

Værnemageren fra Hurup blev ribbet for alt, før han blev sendt fire år i fængsel og frataget sine borgerlige rettigheder i fem år. Entreprenør Lars Peter Høje Kristensen blev dømt for både værnemageri og økonomisk svindel efter de særlige love, der var givet med tilbagevirkende kraft i sommeren 1945.

Hele vejen gennem den langvarige vare-tægtsarrest samarbejdede han loyalt med anklagemyndigheden, men alligevel tog de alt. Hele formuen blev beslaglagt og senere konfiskeret.

Også den nærmeste familie måtte holde for. Personlige gaver til hustruen Helga blev krævet afleveret, og da det kom til børnene, Jens Kristian og Kirsten, blev deres økonomiske fremtid lagt i ruiner. Statsadvokaten for ekstraordinære sager krævede børnenes beskedne formuer konfiskeret til fordel for statskassen, og retten valgte at følge alle krav.

Dommen på fire års fængsel accepterede Høje Kristensen uden at beklage sig, men han lagde ikke skjul på sin bitterhed over konfiskationen af børnenes penge. Nogle år efter

Lars Peter Høje Kristensen var charmerende, videbegærlig og med et betydeligt kvindetække. Selv efter den hårde medfart under retsopgøret var han parat til at genoptage sin virksomhed efter løsladelsen i 1948. Foto: Privateje.

afsoningen af dommen forsøgte han gentagne gange at få sagen genoptaget, men uden held.

Værnemageren fra Hurup var en ud af de 13.500 danskere, der blev dømt for »utilbørligt økonomisk samarbejde« med den tyske besættelsesmagt gennem de fem onde år. Det foregik i et retsopgør, som en fremtrædende højesteretssagfører allerede dengang kaldte et »juridisk galehus«.

På forsiden af landets aviser

Uheldigvis for Høje Kristensen og hans familie blev hans værnemagersag rejst som en af de allerførste i landet. Sagen fik karakter af en prøvesag i forhold til den ekstraordinære lovgivning, og den blev gennemført med minutiøs akkurate. Af samme grund var politiets efterforskning yderst detaljeret og meget langvarig.

Der kan tænkes flere forklaringer på, hvorfor netop Hurup-entreprenøren blev anholdt så tidligt i sommeren 1945, men resultatet er ikke til diskussion: han fik en usædvanlig

hård dom. I sammenligning med mange af de mindre entreprenører, der senere blev stillet under de samme anklager, fik Høje Kristensen-sagen særlig opmærksomhed. Og i forhold til de helt store tyskvenlige entreprenør-virksomheder, der aldrig blev dømt, fik værnemageren fra Hurup en meget hård behandling. Høje Kristensen havde ingen venner blandt politikere eller embedsmænd i Udenrigs- og Justitsministeriet, som kunne påpege formildende omstændigheder eller ligefrem gribe ind over for efterforskningen. Entreprenøren fra Hurup blev den lille fisk, man straffede hårdt, mens de store hajer fik lov at svømme videre.

Da Høje Kristensen-sagen blev rejst først på efteråret 1945, gav den genlyd over hele landet. Københavner-avisen Politiken havde historien på forsiden den 28. september med overskriften »Værnemager-Entreprenør tilstaar Bedrageri og Falsk til 1 Mill. Kr.« Overbetjent Panum, der var udsendt til Thy af Rigspolitiet i København for at behandle sagen, udtalte til avisen, at sagen »antagelig bliver en af landets største i sin art«.

To måneder senere var sagen fra Hurup dog forlængst overhalet af langt grovere historier, bl.a. om to entreprenør-brødre der havde bygget flyvepladser ved Kastrup, Ålborg og Grove for tyskerne. I følge Politiken løb deres værnemagersag op i 13 mio. kr., men trods det store beløb var den type historier ikke længere forsidestof. Som en enspaltet nyhed blev den bragt ved siden af »Dagens Navne« inde i avisen.

Med et anstrøg af arrogance betegnede Politiken Høje Kristensen som den typiske »landsbyhåndværker«, der havde slået sig op ved værnemageri. Avisen nævnte dog intet om den række af gode danske virksomheder og offentlige institutioner som f.eks. Det danske Hedeselskab, Statsbanerne og Trafikministeriet, der havde samarbejdet flittigt med

Værnemager-Entreprenør tilstaar Bedrageri og Falsk til 1 Mill. Kr.

Landsbyhåndværker, „der slog sig op“ paa Befæstningsanlæg for 50 Mill. Kroner

Nationalbanken betalte hans private Entrepriser som Værnemagts-Arbejde

Hurup, Torsdag. POLITIKEN PRIVAT

ENTREPRENØR P. Høje-Kristensen, Hurup i Thy, som for nogle Maaneder siden blev anholdt, sigtet for Værnemageri i stor Stil, udstod sig i et Retsmøde paa Vøstervig Tinghus i Eftermiddag skyldig i Bedrageri og Falsk til et Beløb, der er anslaaet til 1 Mill. Kr.

Overbetjent Panum, København, der er udsendt af Rigspolitiet for at behandle denne Sag, der antagelig bliver en af Landets største i sin Art, fik ved en Gennemgang af Høje-Kristensens Regnskaber samlet saa mange Beviser for, at Entreprenøren havde begaaet Bedrageri, at Høje-Kristensen, stillet over for et tværende Materiale fra sine egne Regnskaber, tilstod sig skyldig.

Bedragerierne er udført paa den Maade, at Høje-Kristensen ved Hjælp af falske Bilag overførte Materialeleverancer

Værnemagersagen fra Hurup blev slået stort op på forsiden af Politiken i september 1945.

værnemageren og høstet fordelene ved hans prisbillige entreprise-tilbud.

Men hvem var denne entreprenør fra Hurup, og hvad var det for nogle »utilbørlige forhold«, han stod anklaget for? Og hvorfor fik han så hård en medfart?

Et godt hoved

Lars Peter Høje Kristensen blev født den 18. februar 1900 i Villerslev, otte kilometer nord for Hurup i Thy. Han var den ældste i en børneflokk på seks drenge og tre piger. Faderen var murer. Lars Peter fik en elendig folkeskoleuddannelse, hvor der næppe har været undervisning hver dag, men han fik lært sig både at læse og skrive med en nydelig håndskrift. Der sad et godt hoved på ham, og han beskrives som både intelligent og videbegærlig med trang til at sætte sig ind i alt mellem himmel og jord.

Han blev uddannet som murer af sin far. I 1923 giftede han sig med Helga, som han lige nåede at fejre sølvbryllup med, før de blev skilt 25 år senere. I 1924 fik parret sønnen Jens Kristian, og tre år senere i 1927 kom datteren Kirsten til.

I 1923 nedsatte Lars Peter sig som selvstændig muremester i Hundborg, hvor han boede, indtil familien i 1935 flyttede til Hurup. I denne periode byggede han en del andelsmejerier, hvor han styrede alt murer-, jord- og jernbetonarbejde. Desuden tog han villa-byggeri i entreprise og deltog også i byggeri af skoler og kirker samt havneanlæggene i Skive og Struer.

I 1939 blev Høje Kristensen medlem af Entreprenørforeningen som eneste medlem i Ringkøbing og Thisted Amter. Samme år fik han entreprisen på en viadukt for De danske Statsbaner i Hee, samtidig med at han var i gang med at opføre en stor fem-etagers ejendom »Solgården« i Nørre Sundby. Den stod

næsten færdig, da den tyske besættelse fandt sted den 9. april 1940.

På det tidspunkt beskæftigede Høje Kristensen op til 150 mand ved forskellige entreprenørarbejder, og det var begyndt at gå ham godt. Ifølge hans selvangivelse pr. 1. januar 1940 havde han en skattemæssig formue på 48.000 kr. (1,16 mio. kr. i 2010-værdi). Fem år senere var formuen mangedoblet og arbejdsstyrken vokset til flere tusinde mænd, takket være samarbejdet med tyskerne.

Byggede Hansthalm-fæstningen

Umiddelbart efter den 9. april 1940 begyndte Høje Kristensen at arbejde for værnemagten. Ifølge hans egen forklaring under det retslige opgør kom den første kontakt i stand, da tyskerne beslaglagde en opgang i Nørre Sundby-ejendommen og samtidig inddrog en del af firmaets tømmerlager.

Under forhandlingerne om disse beslaglæggelser blev tyskerne opmærksomme på Høje Kristensens firmabopæl i Hurup, ikke langt fra den nordvestjyske kystlinje. Allerede omkring den 20. april 1940 blev entreprenøren tilsagt til et møde om konkret samarbejde på et hotel i Thisted.

Ifølge forklaringen i retten var Høje Kristensen »klar over, at han ved at overtage et sådant arbejde ville kunne få tildelt tysk benzin, hvilket var af stor betydning, for at han kunne overkomme tilsynet med sine danske arbejdspladser på dette tidspunkt. Han havde også talt med forskellige og overalt fået det indtryk, at han ikke måtte afslå at udføre arbejde for tyskerne«. Han fik tilbudt entreprisen med at opføre en pejlestation i Hansted. Dagen efter begyndte arbejdet, og snart gik det slag i slag.

Over de næste fem år fik Høje Kristensen følgende meget omfangsrige entrepriser fra værnemagten:

Fra Thyborøn til Hanstholm havde Høje Kristensen flere tusinde mand beskæftiget med at bygge barakker, anlægge veje og støbe bunkers for værnemagten i de fem besættelsesår. Foto: Museumscenter Hanstholm.

Hansted:	bunkers og barakker.
Dragsbæk:	bunkers og barakker.
Vorupør:	bunkers og pejlestation.
Hjardemål:	bunkers og barakker.
Skagen:	flytning af barak.
Søndervig:	pejlestation og vejanlæg.
Søndbjerg:	barakker.
Vester Vandet:	murstenshuse.
Agger:	bunkers, barakker og vej langs Agger Tange.
Klitmøller:	bunkers, barakker og jordarbejde.
Stenbjerg:	bunkers og vejarbejde.
Beldringe (Fyn):	anlæg af startbane for flyvemaskiner.
Thyborøn:	bunkers.
Vigsø:	kystsikring.
Kobberø:	befæstningsanlæg.
Hurup:	barakker.

Flere tusinde arbejdsmænd var angiveligt beskæftiget ved disse anlægsarbejder for tyskerne, men samtidig udførte Høje Kristensen også en række opgaver for civile danske virksomheder, institutioner og myndigheder.

Allerede i sommeren 1942 kunne han afslutte et stort dæmnings- og afvandingsarbejde for 110 lokale bønder med jord i

Skalså-dalen. Det var projekteret af Det danske Hedeselskab, men finansieret med totredjedele statstilskud fra Landbrugsministeriet. Projektet omfattede ca. 500 tdr. land.

Året efter færdiggjorde Høje Kristensen Nordjyllands største jordarbejde, hvor der var blevet flyttet 700.000 kubikmeter jord. For Statsbanerne havde firmaet udført entreprisen med et af de vanskeligste dæmningsarbejder efter datidens målestok i form af dobbeltsporet mellem Skørping og Støvring. Den kæmpemæssige jernbanedæmning bestod af 20 meter jord over terræn, men med andre 20 meter sænket ned i den moseagtige undergrund.

For Trafikministeriet deltog han desuden i vejbyggeri i Glostrup, da befrielsen kom i maj 1945.

Ingen havde tilsyneladende problemer med at samarbejde med værnemageren fra Hurup, så længe tyskerne stod i landet. Meget tyder på, at han var en skattet samarbejdspartner, fordi han vandt sine licitationer ved at tilbyde meget lave priser. Ofte var de for lave, så han tabte penge på de danske arbejdsopgaver.

I henhold til de korrigerede regnskaber, der blev udarbejdet i forbindelse med retsopgøret, kørte Høje Kristensen med millionunderskud

på de danske arbejder. Det har betydet, at Hedeselskabet, Landbrugsministeriet, Statsbanerne og Trafikministeriet fik deres projekter til en urealistisk lav pris. Høje Kristensen kompenserede for bruttotabene på de danske opgaver ved at hæve fortjenesten på de tyske arbejder.

Købte herregård og naturområde

Privat gik det rigtig godt for Høje Kristensen. Hans formue voksede med raket fart, og en del af overskuddet blev investeret i fast ejendom. Allerede i 1942 havde han købt den historiske herregård Skibstedgård, fem kilometer

syd for Hurup. Den lå med udsigt over Skibsted Fjord, hvor den stadig ligger i dag som et smukt og velbesøgt ferie- og kursussted i det bakkede morænelandskab.

I sommeren 1943 opkøbte Høje Kristensen den nærliggende Sindrup Vejle med et areal på 110 hektar. Sindrup Vejle udgjorde oprindeligt den inderste del af Skibsted Fjord, men lå hen som et storslået naturområde efter flere mislykkede forsøg på afvanding.

Sælgeren var den respekterede landinspektør Niels Smed Søndergaard fra Thisted, der selv beskrev området med disse ord:

»Hele arealet henligger i vandfyldt og vandsyg tilstand med en naturlig bevoksning af tagrør på en betydelig del af arealet og med selvgroede

Underføring af Bane for Hovedvej Nr. 16 ved Hee.

Vi arbejder overalt i Danmark — bl. a. for Tiden med Bygningen af Danmarks højeste Jernbane - Dæmning over Lindborg Aadal mellem Støvring og Skørping . . .

BYGNINGSARBEJDE - PILOTERING - VEJARBEJDE
JERNBETON - JORDARBEJDE - KLOAKERING

Fra Banearbejdet ved Skørping - Støvring.

HØJE - KRISTENSEN

K. W. ERIKSEN

Entrepreneur - Civilingeniør — M. af E. — Telf. Hurup 82.

Entreprenørfirmaet Høje Kristensen reklamerede over hele landet.

naturgræsser på resten og som helhed aldrig har været virkelig afvandet».

Besættelsestidens ophedede økonomi havde fået ejendomspriserne til at ryge i vejret, så landinspektør Søndergaard fik 10 gange så meget for Sindrup Vejle, som han havde betalt 10 år tidligere. Uden at blinke betalte Høje Kristensen 113.000 kr. (2,3 mio. i 2010-kroner) for den delvis vandfyldte og forsømte ejendom, som landinspektør Søndergaard heller ikke kviede sig ved at sælge til den kendte værnemager.

Landinspektør Niels Smed Søndergaard (1883-1959) var ungkarl hele sit liv og udviste stor sparsommelighed, så han efterlod sig en betydelig formue. Som universalarving oprettede han »Thy-fonden« med en kapital på 300.000 kr. (3 mio. i 2010-priser). Fonden eksisterer stadig og yder støtte til unge landmænd og landboforeninger.

I den første besættelsesvinter 1940/41 havde Søndergaard udarbejdet en længere ansøgning til Landbrugsministeriet om statsstøtte til at modernisere Sindrup Vejle, men havde aldrig fået positivt svar. Sandsynligvis skyldtes det, at Hedeselskabet havde andre planer for egnen omkring Skibsted Fjord.

Hedeselskabets ingeniører arbejdede energisk for at få genoptaget et gammelt projekt om tørlægning af hele Skibsted Fjord. Ikke mindst fordi andre private ingeniørfirmaer også havde sat søgelyset på fjordens samfulde 1200 hektar som et oplagt mål for en ambitiøs statsfinansieret landvinding. Så det gjaldt om at komme først, og med det store projekt indenfor rækkevidde var det ingen god ide at tage hul på Sindrup Vejle alene.

Millionstøtte fra skatteyderne

I modsætning til landinspektør Søndergaard formåede Høje Kristensen at overtale Statens Landvindingsudvalg og Landbrugsministe-

riet til at sige ja til et projekt for »retablering og modernisering af afvandingsanlægget for Sindrup Vejle i Thisted Amt«, som det kom til at hedde i bevillingsskrivelsen af 25. marts 1944.

Hverken Hedeselskabet eller Landbrugsministeriet havde problemer med at samarbejde med Høje Kristensen. Ikke med et eneste ord nævnes hans værnemagtsarbejder i de interne dokumenter fra sagsbehandlingen, der resulterede i grønt lys for statstilskud til storentreprenøren. Og det var ikke småpenge, Statens Landvindingsudvalg besluttede at hælde i Høje Kristensens projekt for Sindrup Vejle. Totredjedele af i alt 210.000 kr. skulle skatteyderne forære Hurup-entreprenøren. I nutidskroner (2010) ville det svare til totredjedele af 4,2 mio. kr. i direkte tilskud.

Midt på sommeren var arbejdet i fuld gang. Ni sidekanaler skulle graves med en bredde på 3,5 meter og en dybde på 1,5 meter, mens den store hovedkanal fik langt voldsommere dimensioner: otte meters bredde og en længde af hele 1600 meter. Også pumpestationen ville blive monumental i tre etager med plads til pumpe, maskinhal og transformator.

I august 1944 stod det 3,5 kilometer lange dige rundt om vejen færdigt. Hele arbejdet forventedes afsluttet i vinterens løb.

Allerede i foråret havde Høje Kristensen fået pløjet de første 10 tønder land og tilsået dem med havre. Kornet stod godt og tegnede til at give »ganske udmærket«, som der stod at læse i Thisted Amtsavis, 30. august 1944. Hele sommeren havde resten af vejen været udlejet til græsning for kreaturer og heste.

Efter mange års forgæves forsøg på at afvande vejen var der endelig udsigt til en smule økonomisk afkast, og det udløste straks et stridsspørgsmål mellem de to genbokommuner om Sindrup Vejle som skatteobjekt. Hidtil havde vejen hørt under Boddum-Ydby kommune, helt tilbage fra 1870'erne, men nu gjorde Helligsø-Gettrup kommune krav på

en del af de skatter, der fremover kunne pålignes den velhavende entreprenør. Man hævdede, at en del af vejlen stødte op til kommunegrænsen, og derfor ville man også have sin del af ejendomsskatten. De fik ikke en krone. Tværtimod skulle det vise sig, at driften af ejendommen havde kostet flere millioner kroner i underskud.

Bedrageri for millioner

Efter befrielsen i maj 1945 blev entreprenør Lars Peter Høje Kristensen anholdt og sigtet for værnemageri »i stor stil«, som dagbladet

Politiken rapporterede på sin forside den 28. september 1945. *»Værnemager-entreprenør tilstår bedrageri og falsk til 1 mill. kr.«* lød overskriften til artiklen om *»landsbyhåndværkeren, der slog sig op på befæstningsanlæg for 50 mill. kr.«*

Selve anholdelsen var foregået stille og roligt. Nogle uger efter befrielsen ankom overbetjent Panum til Hurup, hvor han opsøgte Høje Kristensen. Det blev til flere samtaler på kontoret i Kirkevej 14 i Hurup, hvor Høje Kristensen indrømmede samarbejdet med værnemagten og desuden vedgik en række uregelmæssigheder i regnskaberne.

Høje Kristensen var murermesteren, der slog sig op som entreprenør i den store stil, fordi hans priser altid var lave. At værnemagten fik lov til at dække eventuelle underskud på de danske opgaver, bekymrede hverken Hedeselskabet, Statsbanerne eller Trafikministeriet. Det er Høje Kristensen i murertøj til venstre på billedet. Foto: Privateje.

Panum var udsendt fra Rigspolitiet i København, og det var hans opgave at gennemføre de indledende forhør med entreprenøren. Den 30. juni var samtalerne forbi. Den dag kørte overbetjent Panum til Vestervig med Høje Kristensen som passager. Ved ankomsten blev Høje Kristensen formelt anholdt og indsat i arresten, som skulle blive hans hjem i de næste to år.

Der kan nævnes flere årsager til Rigspolitiets hurtige udrykning til Thy. Høje Kristensen selv skal have givet udtryk for, at han var blevet udpeget af modstandsbevægelsen, fordi han havde deltaget i det omfattende fæstningsbyggeri ved Jyllands vestkyst. Angiveligt skulle det have været lederen af modstandsbevægelsen i Sydthy, gårdejer Hans Carl Toft, Bjørndalgård i Hvidbjerg, der havde krævet ham anholdt. Toft blev i 1957 medlem af Folketinget for de konservative og var indenrigsminister i ministeriet Baunsgaard 1969-71. Han døde i 2001 og har ikke efterladt sig offentliggjorte erindringer. Hans søn, Hans Toft, der er konservativ borgmester i Gentofte, har aldrig hørt denne anekdote, som han heller ikke finder sandsynlig. Utænklig er den dog ikke.

Modstandsbevægelsen – i skikkelse af Frihedsrådet – begyndte allerede at forberede retsopgøret i 1943, hvor den nystiftede paraplyorganisation udsendte pjecen, »Naar Danmark atter er frit«. Den handlede om genetablering af demokrati og retssikkerhed efter krigen. Udover udkast til en række særlove udarbejdede Frihedsrådet også lister over mistænkte kollaboratører, stikkere og værnemagere. Det forekommer logisk og helt naturligt, at de regionale modstandsledere har budt ind med forslag til navnene på disse lister.

Men måske er forklaringen mindre dramatisk og mere jordnær. Den hurtige anholdelse kan have drejet sig om penge.

Gennem de fem besættelsesår havde Udenrigsministeriet bestræbt sig på at dæmme op for tyskernes rovdrift på den dansk-tyske clearingkonto i Nationalbanken. Ministeriet forsøgte bl.a. at kontrollere entreprenørernes priser, når de arbejdede for tyskerne, og Høje Kristensen var en kendt skikkelse i Udenrigsministeriet, hvor den kommitterede i industrisager havde forhandlet med ham om firmaets tilbudspriser allerede i februar 1943.

I virkeligheden finansierede de danske skatteydere selv den tyske besættelse. Tyskerne købte stort ind overalt uden at bekymre sig synderligt om priserne. Man sendte bare regningerne til betaling i Nationalbanken. Udenrigsministeriet havde derfor udsendt det såkaldte Odel-cirkulære af 15. oktober 1943, som begrænsede den lovlige fortjeneste ved entreprenørarbejder for tyskerne til 7,2 procent. Denne procentsats skulle anvendes ved udarbejdelse af tilbud, men samtidig stillede cirkulæret også krav om efterkalkulation, når en opgave var afsluttet. Viste det sig så, at fortjenesten var blevet større end de 7,2 procent, havde entreprenøren direkte pligt til at tilbagebetale forskellen til Nationalbanken.

Efter befrielsen i maj 1945 gik myndighederne straks i gang med at kontrollere disse efterkalkulationer med henblik på at lukke det kæmpehul i Nationalbankens kasse, som tyskerne havde efterladt sig. Det kan være blevet Høje Kristensens skæbne.

Millionfusk

Politiet brugte næsten to år på at kontrollere entreprenørfirmaets regnskaber, før anklageskriftet forelå. Til gengæld var det på 164 sider og omfattede mere end 550 forfalskede bilag, som var blevet efterprøvet. Ifølge domsudskriften fra 31. juli 1947 havde Høje Kristensen allerede fra efteråret 1940 produceret falske bilag i stor stil. Det drejede sig om private

Under besættelsen investerede Høje Kristensen i dette sommerhus på Draget ved Sindrup Vejle, som han havde købt i 1943 for derefter at afvande og opdyrke. Foto: Privateje.

indkøb, som f.eks. en ridehest til et beløb på 3100 kr. (63.000 kr. i 2010-værdi). Høje Kristensen forlangte en delvis blank kvitteringsblanket på købet, hvorefter beløbet blev bogført som kørsel for værnemagten i stedet for privat udgift.

Også almindelige forbrugsgoder som madvarer, tobaksvarer og spiritus blev i stor stil debiteret på værnemagtskontoen. Landbrugsmaskiner som f.eks. en kartoffeloptager til driften af Skibstedgård blev bogført som værnemagtsarbejde, og det samme blev murerarbejde på herregården. Indkøb af 10 par bævere i 1943 til en nyoprettet pelsdyrfarm i Sindrup Vejle til en sum af 6000 kr. (121.360 kr.) blev til »kørsel med marehalm« og debiteret på værnemagtskontoen som anlægsarbejde i Agger.

Jagtgeværer, kostbare malerier, guldsmykker, gulvtæpper, bryllupsgaver til medarbejdere, gratialer og sønnens pensionatsudgifter i København – alt sammen og meget mere blev debiteret på kontoen for værnemagtsudgifter.

Udgiftsmæssigt var det dog indkøb af maskiner og andet materiel til selve entreprenørvirksomheden, der vejede tungest i den systematiske forfalskning af bilag.

Hele forudsætningen for Høje Kristensens meget lave tilbudsgivning på de danske opgaver var, at han konsekvent overførte en lang række udgifter fra den ordinære virksomhed til værnemagtskontoen. Hedeselskabet, Statsbanerne og Trafikministeriet nød godt af de billige priser, mens regningen endte hos Nationalbanken. I alt afslørede regnskaberne for 1940-45, at værnemagtskontoen var blevet belastet uretmæssigt med udgifter for 1,8 mio. kr. (34,2 mio.).

Omfanget af Høje Kristensens omsætning og fortjenester under besættelsen blev også fremlagt i anklageskriftet. På grundlag af det beslaglagte regnskabsmateriale havde en statsautoriseret revisor udarbejdet en række nøgletal, der bl.a. viste en formuefremgang på to mio. kr. fra 1940 til sommeren 1945. I 2010-priser modsvarer beløbet 38 mio. kr. Virksomhedens omsætning i de fem år havde i alt været 34,4 mio. kr. (654 mio.), men heraf udgjorde arbejde for tyskerne de 29,2 mio. (555 mio.). Penge, som var blevet betalt af Nationalbanken.

Fortjenesten på værnemagts opgaver havde været ekstraordinær god med 6,1 mio. kr. (116 mio.), og her lå det værste problem for Høje Kristensen. Det var denne enorme fortjeneste, staten krævede konfiskeret. Høje Kristensen havde ganske vist foretaget den krævede mellemkalkulation i henhold til Odel-cirkulæret og havde også pr. 31. oktober 1944 tilbagebetalt 547.000 kr. (10,4 mio.) i for meget opnået fortjeneste til Nationalbanken. Det var bare ikke nok. Tilbagebetalingen skulle have været på 2,6 mio. kr. (49,4 mio.).

Fortjenesten havde overskredet de tilladte 7,2 procent med 19,2 procent i gennemsnit. Af denne store fortjeneste havde skattevæsenet

fået 1,1 mio. kr. (21 mio.), mens 213.215 kr. (4,1 mio.) var gået til at dække driftsunderskud på landbrugsejendommene, 620.538 kr. (11,7 mio.) var anvendt til nedskrivning af ejendomsgæld, og 689.127 kr. (11,8 mio.) var anvendt til privatforbrug og indkøb af male-rier og indbo.

I modsætning til det store overskud på værnemagtsopgaverne havde der været et bruttotab på 1,1 mio. kr. (21 mio.) på de danske opgaver. De danske kunder havde altså fået deres opgaver udført meget billigt, fordi Høje

Kristensen havde bogført løn- og materialeudgifter i stor stil som arbejde for tyskerne.

Hverken landsforræder eller nazist

Høje-Kristensen var dømt fra første dag i Vestervig Arrest.

Allerede tre måneder efter offentliggørelsen af anklageskriftet – og halvandet år før han blev dømt – var administratorerne af entreprenørens bo i fuld gang med at sælge

Kirkevej 14 i Hurup rummede både entreprenørvirksomhedens kontorer, privatbolig samt et antal lejelejligheder. Ejendommen blev solgt af Revisionsudvalget for tyske betalinger allerede i januar 1946, selvom retssagen mod Høje Kristensen endnu ikke var indledt. Senere blev ejendommen anvendt som kommunekontor. Foto: Privateje.

ud af hans ejendomme. Sagfører Johannes Borum fra Vestervig, landsretssagfører Andreas Lind og bankdirektør Holger Kappel, begge Hurup, var blevet udpeget af retten til at administrere den beslaglagte formue og forretningsvirksomhed.

Revisionudvalget for tyske betalinger, som var nedsat af befrielsesregeringen, ville ikke vente på en regelret rettergang og en eventuel konfiskationsdom, før man realiserede Høje Kristensens formue. Pr. 1. januar 1946 solgte bobestyrerne Høje Kristensens boligkompleks med 18 lejligheder i Hurup for 143.000 kr. (2,7 mio.) til den lokale dyrlæge og en gårdejer. En anden beboelsesejendom blev solgt for 35.000 kr. (665.000 kr.) til to lokale slagtere, og senere overtog staten både Sindrup Vejle og Skibstedgård.

Under stor publikumstilstrømning faldt dommen den 31. juli 1947 i Vestervig. Den lød på fire års fængsel og fortabelse af borgerlige rettigheder som stemmeret og valgbarhed til offentlig tjeneste og erhverv i fem år. Til fordel for statskassen skulle der inddrages 6.103.473 kr. og 33 øre (116 mio.), men det beløb var der ikke tilnærmelsesvis værdier for i boet.

Dommer Johansen og de to domsmænd, uddeler Olsen fra Hørdum og gårdejer Clemensen fra Lyngs, afviste dog anklagemyndighedens krav om at konfiskere en række private gaver til bl.a. ægtefælle, børn og andre. Retten lagde til grund, at man ikke skønnede, at anklagemyndighedens påstand var tilstrækkeligt »fikseret«, men den formelle begrundelse for afvisningen var, at de pågældende gavemodtagere ikke havde været indkaldt som vidner. Konfiskationskravet blev derfor henvist til en særlig retssag. For Høje Kristensen betød det en styrket forhåbning om stadig at kunne sikre børnenes økonomiske fremtid.

Den oprindelige tiltale for landsforræderi slap Høje Kristensen for, og han havde

heller ikke været medlem af det danske nazistparti, men han dømtes for »ved utilbørlig måde at have samarbejdet med besættelsesmagten som entreprenør« og for »ved falsk bogføring på bedragerisk vis (...) at have formindsket Nationalbankens tilbagebetalingskrav«. Begge forhold var blevet gjort ulovlige ved særlov nr. 408 af 28. august 1945 angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed.

Han blev dømt efter en lov, der hverken fandtes, da han begik de ulovlige handlinger, eller da han blev anholdt og sigtet. Strafferammen var fra fire år til livstid.

Høje Kristensen havde hverken været nazist eller landsforræder. Som så mange andre havde han arbejdet for den tyske besættelsesmagt, sådan som regering og rigsdag havde opfordret til i de første år af besættelsen. Alligevel blev han ramt hårdt under retsopgøret, mens mange andre – og langt værre forbrydere – slap for straf.

På den anden side kan der ingen tvivl herske om, at Høje Kristensen havde gjort sig skyldig i groft økonomisk bedrageri ved konsekvent at fremstille massevis af falske fakturaer.

Særlovene ramte ikke alle

Straffelovstillægget tog sigte på forskellige grupper:

De, der havde begået vold, tortur og drab, angiveri (stikkeri) og alvorlige politiske forbrydelser

Deltagelse i tysk politi- eller krigstjeneste
Groft værnemageri (»utilbørligt« økonomisk samarbejde med tyskerne)

Tjenestemandsforbrydelser (tjenestemænd, som var gået ud over, hvad man kunne forvente hørte til deres forpligtelser som tjenestemænd. Medlemskab af DNSAP blev straffet for denne gruppe)

I alt blev 13.500 danskere dømt efter særlovene, men visse grupper slap helt fri. Politikerne blev ikke omfattet af straffelovstillægget. Der blev nedsat en særlig Parlamentarisk Kommission, udpeget af Rigsdagen og bestående af politikere. Den afsluttede først sit arbejde i 1953, altså lang tid efter besættelsens ophør. Konklusionen blev, at der ikke blev fundet grundlag for at rejse rigsretssag mod nogen politiker.

Personer, der hørte til den første gruppe (vold, drab og stikkeri) gav ikke anledning til stor diskussion. Grove forbrydelser måtte straffes hårdt. Mere problematisk var det med den anden gruppe.

Den danske regering havde accepteret deltagelse i Frikorps Danmark og anden tysk krigstjeneste, og ca. 7.000 danske mænd havde deltaget i krigen på tysk side. De blev alligevel dømt. Man argumenterede med, at de folk, der havde meldt sig, måtte vide, at deres handlinger gik imod befolkningens retsopfattelse, og at de burde have kunnet indse, at regeringens accept af deltagelse i krigen på tysk side var givet under pres. Højesteret fastsatte en straf på to års fængsel for folk, der blot havde meldt sig til tysk krigstjeneste og ikke havde begået forbrydelser efter hjemkomsten.

Også retssagerne mod værnemagere var præget af det problem, at regeringen i mange tilfælde direkte havde opfordret virksomheder til at påtage sig arbejde for tyskerne. Det gjaldt især en række store entreprenørvirksomheder, som henholdt sig til, at de i virkeligheden havde udført et arbejde til gavn for landet. De havde jo givet beskæftigelse til tusinder af danske arbejdere, og landet havde undgået tvangsudskrivning af arbejdskraft. Det var også ret kompliceret for anklagemyndigheden at overse de økonomiske forhold, samtidig med at både politikere og embedsmænd modarbejdede efterforskningen i de største sager. Derfor blev opmærksomheden

rettet mod en række små virksomheder, hvis forhold var lettere at overse, og en del sådanne virksomheder blev dømt efter straffeloven.

En del tjenestemænd blev dømt af en til lejligheden nedsat tjenestemandsdømstol. Deres lovovertrædelse bestod i, at de havde udvist »utilbørlig omgang« med besættelsesmagten eller havde været medlem af DNSAP.

Hitlers spisekammer

Ifølge historikerne var der især to erhvervsgrupper, der tjente store penge under besættelsen: landbruget og entreprenørbranchen.

I bogen »Hitlers spisekammer« fra 2005 har historikeren Joakim Lund påvist, hvordan danske landmænd tjente styrtende med penge på at dække 6-10 procent af det tyske forbrug af smør og kød. De gode priser for disse produkter blev imidlertid betalt ved rovdrift på den dansk-tyske clearingkonto i Nationalbanken. Det vil sige, at det blev de danske skatteborgere, der i sidste ende selv betalte de danske landmænd. Alligevel var der ingen, der beskyldte Landbrugsrådet eller den enkelte landmand for ved utilbørlig måde at have samarbejdet med besættelsesmagten, endsiges krævede overpriserne betalt tilbage.

Derimod var der allerede tidligt fokus på entreprenørernes store profiler. Gennem Odel-udvalget og det udsendte cirkulære fra oktober 1943 havde Udenrigsministeriet fastsat klare prisregler for branchen.

Da det kaotiske retsopgør gik i gang, blev det imidlertid helt overvejende småentreprenører og lokale vognmænd, man straffede. Mange større firmaer slap billigere, og de helt store gik ram forbi, til trods for at de reelt havde været på tysernes side under hele besættelsen, ifølge historikeren Steen Andersen.

Han udgav bogen »De gjorde Danmark større. Danske entreprenører i krise og krig

1919-1947« i 2005, og heri dokumenteres det, at en række store danske entreprenørvirksomheder de facto var trådt i tysk krigstjeneste. Alligevel blev de aldrig straffet. Det drejede sig bl.a. om datidens to største entreprenørvirksomheder, Wright, Thomsen & Kier og Christiani & Nielsen, hævdes det i bogen. Efter krigen nød de ikke bare politisk beskyttelse, men myndighederne bestræbte sig helt bevidst på at forhindre efterforskningen af deres forhold.

Ifølge Steen Andersen lagde Udenrigsministeriet tilsyneladende hindringer i vejen for anklagemyndighedens efterforskning ved at benægte eksistensen af centrale dokumenter. Pres fra Udenrigs- og Justitsministeriet samt Rigsadvokaten medførte, at sagerne faldt på gulvet og blev opgivet, selvom anklagemyndigheden var klar til at føre dem.

Steen Andersen er ikke i tvivl om, at de danske myndigheder efter krigen bevidst lod de største værnemagere slippe for straf.

Så heldig var entreprenøren fra Hurup ikke. Høje Kristensen blev ofret i det juridiske galehus, som retsopgøret udviklede sig til.

Udtrykket »galehus« blev lanceret af den højtansete jurist, højesteretssagfører C. B. Henriques (1870-1957) under forsvaret for en kollega, der også stod tiltalt for overtrædelse af værnemagerlovgivningen. Som jøde havde Henriques været tvunget til at flygte til Sverige under besættelsen, så han kunne på ingen måde beskyldes for tyskvenlighed, men han var oprigtigt forarget over den tilbagevirkende lovgivning og den enorme forskelsbehandling i retsopgøret.

Ribbet for alt

Høje Kristensen modtog imidlertid sin dom uden at protestere.

Han mente at have indgået en aftale med politiet om at lade de to børn beholde deres

beskedne formuer mod til gengæld at acceptere konfiskation af alle sine ejendomme og øvrige værdier. Det var ham magtpåliggende at sikre midler til en uddannelse for både den 23-årige søn og den 20-årige datter.

Høje Kristensen blev overført til afsoning af dommen i straffelejren Store Hjøllund, sydvest for Silkeborg. Den husede dømte landsvigere i årene 1946-48, ifølge Fængselshistorisk Selskab. Her besøgte datteren ham i oktober 1947. Ved domsafsigelsen i juli 1947 havde Høje Kristensen allerede siddet fængslet i to år og 31 dage, så i foråret 1948 var han berettiget til prøveløsladelse. Han kom ud til påske som en fri mand.

Imidlertid var sagen endnu ikke helt afsluttet. Konfiskationskravet skulle først afgøres. Høje Kristensen selv havde mistet alt, men til trods for at myndighederne realiserede hele hans formue og samtlige ejendomme m.v., var det ikke nær nok til at dække konfiskationsbeløbet på 6.103.473 kr. og 33 øre (116 mio.). Anklagemyndigheden krævede derfor både hustruens og børnenes private ejendele og formuer konfiskeret. Det var stik imod den aftale, Høje Kristensen mente at have med politiet.

Denne sag blevet pådømt ved retten i Thisted den 18. maj 1948. Dommeren var den samme som i Vestervig, men udfaldet blev ikke positivt. Dommer Johansen besluttede at give anklagemyndigheden medhold, så både hustru og de to børn blev frataget alle deres værdier. Hustruen Helga måtte aflevere sin persianerkåbe til en værdi af 700 kr. (13.300 kr.), to mårskindskåber til ca. 400 kr. (7600 kr.), en guldring med perle til 145 kr. (2755 kr.), en guldring med safir til 210 kr. (3990 kr.) og to guldhalskæder til i alt 2100 kr. (39.900 kr.). Kun to sølvkrævekåber til en beskeden værdi af 120 kr. (2280 kr.) fik hun lov at beholde, fordi det ikke kunne modbevises, at de var indkøbt før besættelsen.

Børnene husker deres far som god og kærlig, som det også synes at fremgå af dette familiebillede fra engang i 1930'erne. Til højre sidder hustruen Helga, i midten datteren Kirsten, og til venstre Høje Kristensen selv. Foto: Privateje.

Børnene gik det endnu værre. Sønnen Jens Kristian måtte aflevere et bankindskud og obligationer for 12.991 kr. (247.000 kr.), mens datteren Kirsten mistede et bankindskud og obligationer for 14.076 kr. (267.444 kr.). Endvidere medgik rettighederne til livsforsikringspolicer for i alt 90.000 kr. (1,7 mio.) til dækning af statens krav.

I retten protesterede Høje Kristensen mod samtlige konfiskationskrav og henviste til, at han dels ville have kunnet betale restbeløbet, hvis forfaldne skatter samt underskuddet på de danske arbejder var blevet modregnet i beløbet, dels var obligationerne til sønnen indkøbt før besættelsen. Men protesten gjorde intet indtryk på dommeren.

Familien mistede alle værdier. Hus og hjem, sommerhus, forretning, udlejningsejendomme, landbrugsejendomme, personlige genstande og formuer – alt blev konfiskeret. Og som om det ikke var nok, afgjorde dommeren til allersidst, at Høje Kristensen selv skulle betale halvdelen af udgifterne til den beskikkede sagfører og til sagens omkostninger.

To dage efter den fatale konfiskationsdom fejrede Høje Kristensen og hustruen Helga deres sølvbryllup. Det foregik den 20. maj 1948 under yderst beskedne forhold hos børnene i København.

Stemningen var ikke god. Entreprenøren var ganske vist indforstået med dommen for

bedrageri m.m., men meget forbitret over konfiskationen af børnenes formuer. Desuden knirkede ægteskabet alvorligt efter den lange adskillelse, mens Høje Kristensen havde siddet fængslet.

En måned efter meddelte sølvbrudeparret resten af familien, at de skulle skilles.

Brat afslutning på hovedvej 11

Lars Peter Høje Kristensen var på ingen måde en knækket mand trods de store omvæltninger. Hans virkelyst og optimistiske gåpåmod var i behold, og hverken charme eller kvindetække havde han sat over styr under det langvarige fængselsophold. Han gik straks i gang med at genopbygge sin entreprenørforretning fra en lille toværelses kvistlejlighed i Hurup, og året efter skilsmissen giftede han sig med en velhavende enke. Hun bragte to børn ind i ægteskabet, som han straks tog til sig som sine egne.

Dog nagede sagen ham alligevel, og han forsøgte gentagne gange at få den genåbnet, men uden held. Allerede i september 1948 ankede han dommen om konfiskation af hustruens smykker og børnenes formuer til Vestre Landsret, men uden større held. Igen i 1950 og 1952 ankede han forskellige forhold til Vestre Landsret, der atter afviste ham. Det samme gjorde Justitsministeriet i både 1951 og 1952, hvor han begærede tilladelse til at kære afslagene til Højesteret.

I sommeren 1952 fik han det endelige afslag fra den særlige klageret på alle sine anker. Klageretten fandt de påberåbte omstændigheder for »åbenbart betydningsløse« og afviste begæringen. Dermed var Høje Kristensen endeligt og uigenkaldeligt stempet som værnemageren fra Hurup. En betegnelse han måtte leve med resten af sine dage.

Noget langt liv i friheden blev det dog ikke. Blot to år senere var det slut.

Sidst på dagen den 26. april 1954 blev Falck anmodet om assistance til en alvorlig færdselsulykke på hovedvej 11 ved Sir mellem Holstebro og Struer. En personmotorvogn af mærket »Standard Vanguard« var kørt frontalt sammen med et tungt læsset lastvogntog. Sammenstødet havde været så voldsomt, at hele forpartiet på personvognen var blevet knust, mens lastvognens forhjul med aksel var revet af og lå inde under vognen ved baghjulene.

Foran personbilen lå førerens hat og knuste briller i en blodpøl. Føreren var Lars Peter Høje Kristensen, der denne skæbnemandag havde været på vej hjem til Hurup fra Kauslunde på Fyn, hvor entreprenøren var ved at opføre en jernbanebro for Statsbanerne.

Høje Kristensen skulle til møde med sognerådet i Hurup samme aften ved 19-tiden for at aftale nærmere enkeltheder om et arbejde, han eventuelt skulle udføre for sognerådet. Ifølge politirapporten skete sammenstødet ved Sir kl. 18.30, så der kan næppe herske tvivl om, at Høje Kristensen har haft travlt, da der stadig var 48 kilometer at køre til Hurup. Den strækning ville ikke kunne tilbagelægges hurtigere end på tre kvarter, så han var allerede sent på den i forhold til mødet.

Lastvognens fører forklarede til politiet om selve ulykken, at han havde set personbilen komme mod sig med »temmelig stærk fart«, hvorefter den pludselig »slog et lille slag til højre, så højre forhjul kom op på den østlige græsabat, men i næste øjeblik drejede personvognen skarpt til venstre, og umiddelbart efter skete påkørslen med et frygteligt brag«.

Chaufføren indrømmede videre, at han kørte med et overlæs på tre tons kalk i forhold til vogntogets lovlige vægt, men mente ikke, det havde haft nogen betydning for ulykken. Påstanden om den høje hastighed blev støttet af et vidne, der meldte sig nogle dage senere for at fortælle, at han havde passeret

Høje Kristensens bil den pågældende mandag to kilometer syd for Sir, hvor bilen »kom kørende nordpå med temmelig stærk fart. Vognen holdt sig midt på vejbanen og kørte lidt slingrende i 'store kurver', og føreren gjorde ikke forberedelser til at holde til højre under forbikørselen«. Farten blev vurderet til ca. 80 kilometer i timen.

Begge førere var blevet kastet ud af køretøjerne, men mens lastvognens fører var sluppet med chok og nogle småskrammer, så det langt værre ud for Høje Kristensen. Han var kommet meget alvorligt til skade med lårbensbrud, indre kvæstelser og meget svære skader i ansigtet.

Fem dage senere, den 1. maj 1954, tidligt om morgenen, afgik han ved døden på amts-sygehuset i Holstebro. På grund af kvæstelserne havde politiet ikke kunnet afhøre ham om ulykken, men til datteren Kirsten, der besøgte ham dagen før, hviskede han sine sidste ord: »Han kom lige mod mig«.

Kjeld Hansen

Født 1947. Journalist og forfatter med bl.a. storværket »Det tabte land« i 2008, for hvilket han samme år modtog Dansk Forfatterforenings fagbogspris.

Kilder

Andersen, Steen: De gjorde Danmark større. Danske entreprenører i krise og krig 1919-1947. Lindhardt og Ringhof 2005.

Hansen, Kjeld: Det tabte land. Gads Forlag 2008.

»Høje-Kristensen dømt«. Socialdemokraten, 1. august 1947.

»Hører Sindrup Vejle til Boddum-Ydby eller Helligsø-Gettrup Kommune?« Thisted Amtsavis, 7. juni 1944.

Interviews og samtaler med Kirsten Høje Andersen, sommeren 2011.

Lund, Joachim: Hitlers spisekammer. Gyldendal 2005.

»Nu er der store Muligheder for Kornavl i Skalsaadalen«. Viborg Stiftstidende, 9. juli 1942.

Rapport om færdselsuheld på hovedvej 11 i Sir sogn, mandag den 26. april 1954. Politikreds nr. 60. Politistationen i Vemb. Genpart.

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 156. Rigsarkivet.

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 1829. Rigsarkivet.

Sørensen, Sv.: Familien Fibiger og Øland. Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1998, side 121-140.

Tamm, Ditlev: Retsopgøret efter besættelsen. Disputats fra 1984.

»Thy-fondens giver født for 100 år siden«, af landinspektør Poul Boe. Thisted Dagblad, 20. august 1983.

»Værnemager-Entreprenør tilstaar Bedrageri og Falsk til 1 Mill. Kr.«. Politiken, 28. september 1945, forsiden.

Udskrift af dommen i sagen mod Lars Peter Høje Kristensen af 31. juli 1947. 164 sider. Dombogen for Vestervig Ret. Landsarkivet for Nørrejylland.

Udskrift af dommen vedrørende konfiskation af formue m.m. tilhørende Lars Peter Høje Kristensen af 18. maj 1948. 10 sider. Dombogen for retten i Thisted. Landsarkivet for Nørrejylland.

www.befrielsen1945.dk/temaer/befrielsen/retsopgoer/index.html

Økonomi- og Erhvervsministeriet: Revisionsudvalget for tyske betalinger. Entreprenør- og byggesager (saggr. E). Arkivnr. 1408, pakke 159, sagsnr. 107. Rigsarkivet.

Vadestedet – en gård af sin tid

af Svend Sørensen

I årene 1969-2007 var gården Vadestedet ejet af Anders Gregersen. Med ham som kilde giver artiklen en oversigt over de store forandringer, der i denne periode skete med gårdens jordtiliggende. Der gives desuden en kort beskrivelse af gårdens og de berørte ejendommers historie.

Mange gårde har fået navn efter deres beliggenhed. Således er Vestergård placeret længst mod vest i landsbyen, Kirkegård ligger ved kirken osv. Mere sjældent er det at ligge ved et vadested, som det er tilfældet med den gård, der i dag har adressen Vadestedvej 5. Beliggenheden er vest for Hanstholmvej lidt nord for Thisted, ikke langt fra den rundkørsel, der støder op til Skinnerup.

Selve vadestedet har mange år på bagen. Her kunne man køre over Skinnerup Å, der

har sit udspring i området ved Skinnerup Kirke og løber ud i Thisted Havn. Åen er den sidste rest af en fjordarm, som engang i stenalderen strakte sig fra Limfjorden og ind til Skinnerup. Nu udgør den gamle fjordbund et stort engområde, der er skåret over af omfartsvejen.

Først var »vadestedet« kun en betegnelse for selve det sted, hvor man kunne komme over åen. Men da en fæstegård blev flyttet ud fra Tingstrup til området, fik den naturligt nok

»Vadestedet« omkring 2002.

navnet Vadestedet, eller *Vuujste*’ som det hedder med original udtale. Gården var i flere generationer i samme families eje. Den sidste blev Anders Gregersen, der drev gården i en menneskealder frem til 2007. Han fortæller i øvrigt, at man tidligere kunne se, hvor man kørte over åen, der også havde trædesten til de gående. Engang flød åen i perioder nemt ud over kanterne, men det hjalp, da den blev fordybet med håndkraft i 1912. Åen blev også kaldt Hvideå efter de højtliggende kridtforekomster, som man gravede ned i ved uddybningen.

Det faldt i Anders Gregersens lod at være gårdejer i en tid med store omskiftelser. I usædvanlig grad har han været involveret i opkøb af landbrugsjord for at kunne udvikle Vadestedet i takt med kravene til moderne landbrugsdrift. Mere end 60 gange har han sat sin underskrift på papirer i forbindelse med køb eller salg af jord og ejendomme. Heraf dog også et par byejendomme i Thisted.

I Anders Gregersens tid var gården Vadestedet med andre ord en bedrift, der kom til at indvirke på mange menneskers liv. Denne artikel er et forsøg på at beskrive de ejendomme og mennesker, der har været berørt af det. Udgangspunktet har været Anders Gregersens oplysninger og erindringer. Det er et stykke lokalhistorie, der samtidigt afspejler det moderne landbrugs udvikling.

Familien Gregersen

Anders Gregersen og hans familie har i mange år haft tilknytning til den gård, der fik navnet Vadestedet. Familien kan føre gårdens historie tilbage til Niels Poulsen Malle, der blev født i Malle 1761 og levede indtil 1837. Da han overtog fæstet efter sine svigerforældre, lå gården i Tingstrup by. Dengang var det en fæstegård under Kjølbbygård, men han købte den senere til selveje. Det er uden tvivl ham, der flyttede gården ud fra Tingstrup til

»Vadestedet« lige efter flytningen i 1911. Til venstre ses Anders Gregersens mor, Hedevig, og til højre hendes søster Jane.

Familien Gregersen i 1951. Forrest fra venstre er det faderen Georg Gregersen og derefter Karen Marie, Knud Jørgen, Ingrid og til højre moderen Hede Vig. Bagest fra venstre: Herluf, Anders og Svend Ejler. Foto: H. Jacobsen, der ifølge Anders Gregersen var en kvindelig fotograf i Thisted.

»Gammel Eng«, som det blev kaldt. Placeringen var dengang længere nede mod åen.

I 1822 fik Niels Malles søn, Chr. Nielsen Malle, skøde på gården. Året efter blev han gift med Marianne Christensdatter Bjerregaard, og efter hans tidlige død fik hun kongelig tilladelse til at sidde i uskiftet bo. Da hun døde i 1852, blev gården overtaget af hendes søn, Niels Chr. Christensen Malle, som var gift med Anna Marie Larsdatter. De nåede at fejre guldbrillup år 1900. Samme år solgte de gården til deres yngste søn, Anders Nielsen Malle. Prisen var 16.000 kr., heraf løsøre for 3.000 kr.

Samme år som Anders Malle købte gården, giftede han sig med Mariane Tingstrup,

der stammede fra Øster Vandet. De byggede i 1911 en ny gård lidt tættere på Hanstholmvej, hvor Vadestedet nu er beliggende. Endnu kan det spores, hvor den gamle gård har ligget. Tømmeret til den nye gård blev hugget til om vinteren af en nabo, der var tømrer. Strandingstømmer udgjorde en del af byggematerialet. Anders Malle fik ikke lov til at nyde den nye gård i så mange år, idet han døde i 1919 i en alder af 58 år.

Som enke fik Mariane lov til at sidde i uskiftet bo indtil sin død i 1944. Hun havde en datter, Hede Vig Christine, der i 1926 blev gift med Georg Chr. Gregersen fra Tingstrup, søn af Ejler Christian Gregersen. Georg blev bestyrer for sin svigermor allerede et

par år før giftermålet. Han boede på gården sammen med sin familie, der efterhånden kom til at omfatte seks børn: Anders (1932), Svend Ejler (1934), Herluf (1936), Ingrid (1939), Karen Marie (1941) og Knud Jørgen (1944). Knud Jørgen var musikalsk og spillede i Okay Kvartetten, indtil han i 1967 udvandrede til Australien, hvor han havde egen tømrervirksomhed.

Efter Marianes død overtog Georg og Heidevig Vadestedet. Georg Gregersen var en dygtig og fremadskuende landmand, der havde fået teoretisk og faglig viden ved et fem måneders ophold på Ladelund Landbrugsskole. Allerede omkring 1948 fik han installeret automatisk vandværk, malkemaskine og toilet med »træk og slip«. I 1953 blev hestene udskiftet med en lille grå Ferguson. Den

gamle stald blev i 1965 erstattet af en ny og større stald til både køer og grise, og året efter købte han sammen med to sønner en ny mejetærsker. I 1969 solgte han »Vadestedet« for 425.000 kr. til sin ældste søn Anders.

Anders Gregersen

Anders Gregersen blev født på Vadestedet 22. april 1932. Han begyndte 1939 i Tingstrup skole og blev syv år senere konfirmeret af pastor Nyegaard i Thisted. Efter konfirmationen arbejdede han hjemme på gården, inden han i 1950 kom ud at tjene i Skinnerup, først hos Martin Helleberg og dernæst hos sognefoged Chr. Overgaard Gade. I 1953 startede halvandet års soldatertid med tjenestested i Viborg og Itzehoe.

»Vadestedet« i begyndelsen af 1950'erne med Hejrhøj i baggrunden.

Da værnepligten var aftjent, var Anders Gregersen et halvt år på landbrugsskole i Høng, hvor han fik eksamen som kontrolassistent, en uddannelse han dog aldrig har gjort brug af. Opholdet på landbrugsskolen sluttede til maj 1955, og derefter tjente Anders et par år hjemme på gården. I 1957 fik han plads hos Chr. Sørensen i Hillerslev og et år senere på Skårupgård i Vandet, hvor han var, indtil han i 1961 igen flyttede hjem til Vadestedet.

Anders Gregersen er forblevet ugift, og efter overtagelsen i 1969 blev hans forældre boende på gården. Faderen døde på Thisted sygehus i 1971, og fire år senere flyttede moderen ud på Enghavevej, hvor hun døde i 1987.

Bygningsmæssigt er der sket meget på Vadestedet. En stor lade blev bygget i 1975, og svinestalden fra 1965 blev lavet om til kostald, så der nu var plads til 120 malkekøer. I 1996/97 blev der bygget løsdriftstald og malkestald, og laden blev udvidet med plads til opbevaring af ensilage.

I 2000 oprettede Anders Gregersen »I/S Vadestedet« sammen med en tidligere medhjælper, Per Andersen, og hans kone Conny. Selskabet købte i 2000 Hanstholmvej 38, samtidig med at jorden til Hanstholmvej 44 blev erhvervet – i alt 23 ha. I 2002 havde man således et jordtilliggende på 130 ha og en besætning på ca. 150 malkekøer plus opdræt. I 2001 og 2002 blev der investeret i fuldautomatisk fodermaskine og strømaskine på hængelane.

Den 1. juli 2002 ophørte »I/S Vadestedet«, og Anders Gregersen købte som 70-årig halvdel tilbage og blev igen enejer af Vadestedet. Det var ikke ukompliceret og heller ikke uden tab, og først i sommeren 2004 var han helt ude af interessentselskabet. Han kunne derefter begynde at gøre boet op, og sidst på året satte han malkebesætningen på 152 køer ud. Med salget af 172 kvier året efter var en æra slut for Thys største besætning af jerseykøer. I samme

Anders Gregersen. Foto: Klaus Madsen 2011.

periode blev flere jordstykker solgt fra, og da 60 ha i 2005 blev solgt til Jens Kirk i Tovsgård, var der »kun« 26 ha tilbage.

I sommeren 2006 blev Anders ramt af en hjerneblødning, men han kom over det med sine åndsevner i behold. 1. januar 2007 blev Vadestedet overtaget af Kjeld Snejstrup, Hurup. Han var fodermester på gården i slutningen af 1980'erne og har senere i perioder arbejdet for Anders Gregersen. Den nye ejer har indrettet stalden til heste, så der er fortsat dyr på gården.

Anders Gregersen flyttede til en lejlighed i Storegade i Thisted, og i 2009 købte han hus på Markvænget.

Vadestedvej 3

Endnu før Anders Gregersen overtog sin fødegård, købte han naboejendommen Vadestedvej 3. Det var i 1965. Han købte ejendommen af Viktor Stentoft Pedersen, der havde overtaget den efter Oluf Christensens død i 1958.

Oluf Christensen var i mange år en kendt skikkelse i nabolaget. Han stammede fra

Lundtoftegård ved Lund Fjord og var årgang 1889. Hans kone hed Anne og var uddannet sygeplejerske. De havde børnene Konrad og Inger. Anne døde tidligt, allerede i 1936 i en alder af ca. 40. Herefter havde Oluf skiftende husbestyrerinder, inden Else Odgaard fik pladsen i 1940 og blev der indtil hans død. Derefter flyttede hun til Dr. Louisegade i Thisted. Hun var uddannet sygeplejerske og var en skattet fødselshjælper.

Ejendommen havde et jordtilliggende på ca. 7 ha og en besætning på fem køer, to heste og et par søer. Til ejendommen hørte også en sandgrav. Især under krigen var der gang i produktionen af sand og grus, så der blev mulighed for at ansætte en medhjælper. Efter krigen var der mere stille i grusgraven. I en periode var der et såkaldt benhus, hvor slagtere og garveren i Nørregade afleverede affald. Da det ophørte, blev der plads til to hønsehuse, som var ejet af Jens Henriksen, der havde servicestation på rutebilstationen i Thisted.

Oluf Christensen havde et godt naboskab til Georg Gregersen. De holdt af at gå på jagt sammen, og da svigersønnen Anker Andersen dukkede op i familien, var han en ivrig deltager. Han var en bror til mølleren i Skinnerup, Axel Andersen.

Købet af Oluf Christensens ejendom medvirkede i øvrigt stærkt til, at Anders Gregersen blev gårdejer. I sin opdragelse var han ikke præpareret med, at han skulle overtage Vadestedet. Men som den ældste søn lå det selvfølgelig i luften. I 1960'erne snakkede faderen flere gange om det, og på et tidspunkt dukkede der en landbrugskonsulent op, som skulle ordne overtagelsen. Anders gav imidlertid udtryk for, at han ikke var interesseret! Han ændrede dog mening, da der viste sig en mulighed for at afhænde bygningerne til Vadestedvej 3, som han hidtil havde lejet ud. Han kunne nemlig ikke beholde jorden

uden at have et landbrug, som den kunne lægges til. Det gav stødet til, at han overtog barndomshjemmet.

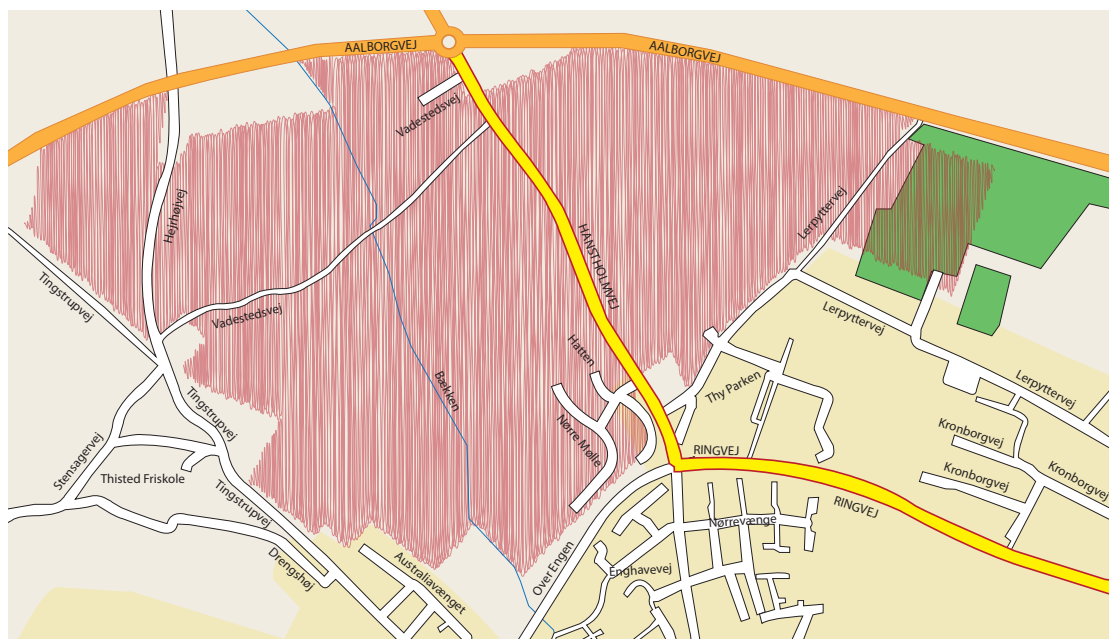
I 1967 solgte Anders Gregersen bygningerne på Vadestedvej 3 til murer Marius Bloch, der havde minke på ejendommen. Han videre-solgte i 1971 huset til Else og Harald Klein, der indrettede beboelse i både stald og lade. Han bor her fortsat, lidt afsides må man sige. Da han forsynede huset med telefon og vand fra Thisted, kostede det meget gravearbejde. Vandrørene måtte graves ned fra Hejrhøjvej og telefonledningerne fra Hanstholmvej.

Vadestedvej 7

Anders Gregersen erhvervede i 1970 Marie og Boye Jensens ejendom, der dengang havde adressen Hanstholmvej 33. Da omfartsvejen kom, fik ejendommen udkørsel til Vadestedvej, hvor den fik nr. 7. Ved den lejlighed mistede Vadestedvej i øvrigt sin status som offentlig vej. Efter salget flyttede de tidligere ejere til Islandsvej, hvor de døde forholdsvis kort tid efter.

Ejendommen på godt fem ha var oprindeligt udstykket fra Vadestedet. Boye Jensen, der var fra Kløv, købte husmandsstedet midt i 1920'erne. Han havde sin egen mening om tingene, og han kunne lide at diskutere med naboerne, selv om de sjældent nåede til enighed.

Boye Jensen havde 4-5 køer samt to islænderheste, som han i mange år brugte til udkørsel af mælk i Thisted fra mejeriet Pasteur. I begyndelsen blev mælken tappet direkte fra vognen til forbrugerne – senere kom den på flasker. Beliggenheden lige uden for Thisted var ideel til dette arbejde. Landbruget gjorde, at der var heste til rådighed, og afstanden til Thisted var overkommelig. Derfor var der også flere i nabolaget, der havde denne bibe-skæftigelse. Således havde Axel Hundahl i

Anders Gregersen har ejet eller lejet al landbrugsjord i det skraverede område.

mange år en mælkerute i Thisted. Det gjaldt også Chr. Østergaard, Hansholmvej 32, og Jens Nordentoft, Hansholmvej 40.

Efter købet af Vadestedvej 7 brugte Anders Gregersen den som fodermesterbolig i 12 år. I alle årene var den beboet af Harry og Maja Nielsen. Da Anders Gregersens mor flyttede fra Vadestedet i 1975, kom Maja og holdt hus for ham. Han solgte i 1982 bygningerne til Vadestedet 7, der i dag ejes af Gitte og Michael Andersen.

Aldershvile

I dag er bygninger til gården Aldershvile blevet opslugt af Thisted by og har i dag postadressen Lerpyttervej 23 og 25. Men gården hører til Thisted landsogn, og navnet har måske sin oprindelse i 1800-tallet, da sognene fik større sociale forpligtelser.

Aldershvile var i mange år ejet af Christen Hvelplund, der var kendt for sit udadvendte

arbejde i landboforeningen og partiet Venstre. Han blev født 1871 i Sønder Omme sogn, og som ung opholdt han sig flere år i Argentina, hvor han opdrættede heste. Det gjorde senere et stort indtryk på hans børnebørn, når han fremviste lasso, cowboybukser og poncho fra tiden i Argentina.

Chr. Hvelplund blev 1901 gift i Skinne-rup kirke med Kristiane Petrine Klemmen-sen. De slog sig ned ved Fredericia, men hun ville hjem til Thy, og et par år efter bryllup-pet købte de Aldershvile. Og det til trods for at Chr. Hvelplund følte, at Thy var ligeså fjern som Argentina!

Aldershvile blev lige efter 2. Verdenskrig overtaget af sønnen Jens Rahbek Hvelplund, og forældrene flyttede til Nørre Allé 46. Kort tid efter mistede Chr. Hvelplund livet ved en trafikulykke, og hans kone flyttede tilbage til Aldershvile.

I 1960 solgte Jens Rahbek 4 ha jord til Thi-sted Kommune (nu Thyarken). Midt i

1960'erne begyndte han et større staldbyggeri, der imidlertid sprængte gårdens økonomi. Sigurd Sørensen, Mejeriet Pasteur havde sat penge i gården, og han overtog den sammen med to andre. 1. januar 1968 udvandrede Jens Rahbek til Canada, hvor han opholdt sig i 30 år for derefter at vende tilbage til Thisted, hvor han købte en andelsbolig på Engvej 22. Her døde han i oktober 2008.

Anders Gregersen købte jorden til Aldershvide i tre omgange. Den første tredjedel købte han i 1977 af Kr. Hammer, der ejede Bromølle i Skovsted indtil 1973. Den anden tredjedel blev købt i 1979 af hestehandler Kr. Hansen, Hørdum. Sidste tredjedel kom til i 1989, da mejeriejer Sigurd Sørensen blev købt ud. Samme år solgte Anders Gregersen jord til køreteknisk anlæg, og svinestalden blev afhændet til et rengøringselskab. De øvrige bygninger blev solgt i 1993, mens Anders Gregersen beholdt jorden på godt 25 ha.

Hanstholmvej

I 1978 overtog Anders Gregersen to hektar jord nordøst for vejen tilhørende Hanstholmvej 31. Yderligere otte ha blev købt i 1989, således at ejeren Niels Ramsgaard kun havde et lille stykke tilbage omkring ejendommen.

Niels Ramsgaard havde overtaget stedet efter forældrene Dagny og Anders Ramsgaard, der havde ikke mindre end 13 børn. Gården var flyttet ud fra Tingstrup omkring 1920 efter en brand. En anden ejendom blev opført på brandstedet, Tingstrupvej 112, der i dag ejes af murer Larsen.

Inden Niels Ramsgaard giftede sig med Agnethe Dybdal, havde han hjælp af broderen Johannes og søsteren Ellen, der senere blev gift med Martin Helleberg i Skinnerup. Niels havde en besætning bestående af 11 køer, to heste og to-tre søer. Niels og Agnethe fik tre døtre: Dagny, Karen og Else. Det var med

stolthed i stemmen, når han fortalte, at han havde tre prinsesser lige som kongen!

I forbindelse med overtagelsen af det sidste af Ramsgaards jord i 1989 skete der en jordfordeling, idet noget af jorden blev byttet med vognmand Tage Gregersen, Nørremølle, Hanstholmvej 11. Jordfordelingen indbefattede også Hanstholmvej 9, Nørremøllegård. Fordelingen skete med hjælp fra landboforeningen, fordi man på dette tidspunkt kunne opnå hektarstøtte ved sammenlægning af jord. Anders Gregersen fik på denne måde sin jord i dette område samlet.

Jorden til Hanstholmvej 9 købte Anders Gregersen i 1981 af Gunnar Pedersen, der blev boende på gården. Den solgte han senere til Carl Ejgil Christensen, som ejer den endnu. I 1960'erne havde Gunnar Pedersen solgt jord fra til GASA, Gartnernes Salgsforening. Da den lukkede, blev stedet solgt, og bygningerne lejes nu ud til Blomster Jørgen, der i dag har adressen Hanstholmvej 7. Bygningerne står imidlertid foran nedrivning i forbindelse med anlæggelse af et nyt boligområde.

I forbindelse med de arkæologiske undersøgelser forud for boligbyggeriet blev der længere nede mod åen fundet spor efter en ajlebeholder. Anders Gregersen mener, det må være rester efter den gamle Nørremøllegård, som i begyndelsen af 1900-tallet blev flyttet op ved siden af Nørremølle, hvor den overtog den eksisterende stald. Stuehuset fik øjensynligt lov til at blive liggende og var i flere år ejet af Mads Jacobsen. Nørremøllegård var udstykket fra gården Nørremølle, hvor der blev opført en hollandsk vindmølle midt i 1800-tallet.

Som tidligere nævnt købte »I/S Vadestedet« Hanstholmvej 38 og 44 i 2000. Ejendommene var på i alt 23 ha og ejet af Bjarne og Bente Reenberg Jensen, som købte nr. 38 i 1980 af tømrer Jens Jørgen Hyldgaard. Han byggede nyt stuehus midt i 1970'erne, da han overtog

Jerseykøerne dominerede i mange år billedet af »Vadestedet«. Her 2002.

stedet efter Jens K. Yde, der havde boet her i få år. Før ham havde Poul Chr. Larsen og hans familie boet her i mere end en menneskealder.

Hanstholmvej 44 var Frants Harbo Andersens fødehjem, og han overtog ejendommen i 1957 efter sin bror. Efter hans død i 1987 blev den lagt sammen med Hanstholmvej 38. I 1993 solgtes bygningerne til Finn og Karen Margrethe Christensen, som fortsat bor her. Efter anlæggelse af omfartsvejen kom jorden til at ligge på den »forkerte« side, og jorden blev afhændet til gården Hønbjerg i Skinnerup.

Tingstrupvej

Tingstrupvej 94 ejes i dag af damefrisør Bente Sø. Jorden har engang tilhørt Tingstrupvej 112, hvor der før en brand i 1920 lå en større gård. Tingstrupvej 94 blev oprindeligt bygget af mejeribestyreren i Hillerslev, og her boede hans søn Kr. Sjælland i mange år. Han solgte i to omgange (1979 og 1984) jorden til Anders Gregersen, i alt 33 tønder sæde, ca. 23 tdr. land. Mælkekvoterne fulgte med i 1988. Kr. Sjælland beholdt selv bygningerne og ernærede sig bl.a. ved at køre tankbil.

Jorden til Tingstrupvej 129 overtog Anders Gregersen i 2000. Før omfartsvejen kom, havde ejendommen adresse på Klatmøllevvej. Her boede i mange år Jesper Hove, som var formand for sygekassen. Gården blev herefter overtaget af bankdirektør Blaabjerg fra Handels- og Landbrugsbanken, som boede her i mange år indtil slutningen af 1990'erne. De nye ejere var Mie Marie og Poul Lynge Dalggaard, der drev restaurant Marina ved havnen i Thisted. Da jorden blev solgt til Anders Gregersen, beholdt Mie Marie bygningerne, hvor hun fortsat bor.

Tingstrupgård, Tingstrupvej 122, har siden 1964 været ejet af Jens Jørgen Søgaard. Anders Gregersen lejede jorden af ham fra 1988 og til 2007. I 1944 overtog ejendomsmægler Kr. Kristensen Tingstrupgård efter brødrene Poulsen. Han solgte jord fra til Axel Hundahl og til Sofielund, inden han i 1946 afhændede gården til Marius Jensen, der allerede året efter videresolgte til Richard Kristensen.

I 1951 blev Poul Falksen ejer af Tingstrupgård, der havde højdedraget Hejrhøj som tiliggende. På højen var der en stendysse, som ejeren fjernede omkring 1957. – Det var en

Som det ses, har der også engang været bro over åen ved vadestedet. Akvarel af A. Chr. Andersen. Museet for Thy og Vester Hanherred.

skam, siger Anders Gregersen beklagende. At stenene måske er bevaret i andre folks haver, gør ikke sagen bedre. På Hejrhøj blev der 30 år senere opført to moderne vindmøller, som stod her i ca. 15 år.

Lejemål og virkelyst

Det var ikke kun Tingstrupgårds jord, Anders Gregersen havde til leje. I 1976 lejede han 47 ha i Ræhr tilhørende ejendommen Vestergård, som Wolle Kirk havde ejet, før han rejste til Afrika. Inden dette lejemål ophørte efter 15 år, forpagtede Anders Gregersen Bosbjergvej 4 i Nors af Karl Ejner Pedersen. Derved blev landbrugsjorden forøget med 12 ha og mælkekvoterne tilsvarende hævet. Dengang havde Vadestedet over 200 ha til rådighed, og det krævede selvfølgelig arbejdskraft. Der var to til at klare markarbejdet og to i stalden. I første halvdel af 1980'erne lejede han desuden jorden til to ejendomme på Lerpyttervej, hvor der nu er idrætsanlæg.

Det har ikke været muligt at gå i detaljer med alle Anders Gregersens handelstransaktioner. Ind i mellem taber man næsten pusten. Inden for samme år (2002) både købte og solgte han Sennelsvej 114. Og han har handlet jord på Ballerumvej og købte i 1975 eng, bl.a. fra Højvang. Dertil kommer salg af jord til vejanlæg og cykelsti.

Vadestedvej 5 fik i gammel tid navnet Vadestedet. I Anders Gregersens tid burde navnet snarere have været Virkelyst! Og virketrangen hørte ikke op med salget af Vadestedet. Straks efter købte han således tre ejerlejligheder i Dr. Louisegade, og i 2009 købte han foruden en byggegrund desuden Møllevej 33 og Markvænget 3, hvor han bor i dag.

Svend Sørensen

Født 1949. Museumspædagog ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Hans Bach fortæller

af Hans Bach (1930-2005)

Klitmøller er omdrejningspunktet i Hans Bachs beretninger fra gamle dage. Tre af dem har været bragt i Thisted Dagblad under en fælles overskrift, »I Bach spejlet«. Det drejer sig om »Da geden kom til Betlehem« (dec. 1992), »Fransk Ejler« (jan. 1993) og »Mit arbejdsfristed« (marts 1993). Inden Hans Bach får ordet, bringes redaktionens korte beskrivelse af forfatteren.

Klitmøllers ukronede konge. Sådan betegnes Hans Bach i den nekrolog, Jørgen Miltersen skrev i Thisted Dagblad efter hans pludselige død d. 26. februar 2005. Det kan føjes til, at Hans Bach ikke var nogen enevældig konge. Han var tværtimod en folkets mand, og kongetitlen hentyder alene til, at han som politiker og initiativtager havde stor betydning for Klitmøllers udvikling.

Hans Bach blev født i Klitmøller 12. november 1930 som søn af Christella og Axel Bach. Faderen var fisker, og med efterhånden

10 børn i familien var det et dagligt slid at skaffe til det daglige brød. Alligevel fik børnene en tryk opvækst, og som ung blev Hans udlært som tømrer i Klitmøller.

I 1956 blev Hans Bach gift med Lilly Fuglsang Christoffersen fra Vester Vandet. I denne periode og i de følgende år arbejdede han om sommeren som tømrer i Grønland, Canada og Island. I 1960 etablerede han sig som selvstændig tømrermester i Klitmøller og drev forretningen i over 25 år. Familien blev med tiden forøget med fem børn.

Hans Bach var med i valgbestyrelsen i Klitmøller, da der i juni 1979 var valg til EF-Parlamentet. Her fortæller han om den lave stemmedeltagelse til to førstegangsvælgere, Jane Mikkelsen og Pia Bach. Foto: Tage Jensen.

Udviklingen i lokalområdet havde Hans Bachs bevågenhed, og i 1962 blev han valgt ind i sognerådet for Øster og Vester Vandet, som Klitmøller hørte under. Sognekommunen blev allerede i 1968 en del af Hanstholm Kommune, men ved kommunalreformen i 1970 blev Vandet en del af Thisted Kommune, hvorimod Klitmøller forblev under Hanstholm. Netop Klitmøllers tilhørsforhold til Hanstholm var en mærkesag for Hans Bach. I 1970 blev han valgt ind i den nye kommunalbestyrelse, hvor han fortsatte indtil 2001, heraf i to perioder som viceborgmester.

Hans Bach begyndte sin politiske løbebane som socialdemokrat, men i 1973 blev han som så mange andre fremskridtsmand. Det betød, at han blev valgt ind i Folketinget med et stort personligt stemmetal ved det såkaldte »jordskredsvalg« i december 1973, da de nye partier, Fremskridtspartiet fik 28 medlemmer og Centrum-Demokraterne 14. Året efter blev Hans Bach også medlem af Viborg Amtsråd.

Fremskridtspartiet var dog ikke en blivende løsning for Hans Bach. Han blev genvalgt i januar 1975, men gik ud af Folketinget ved valget i februar 1977. Han forlod partiet og fortsatte i kommunalbestyrelsen, hvor han blev valgt ind på en lokalliste.

Markante meninger og holdninger prægede Hans Bachs udtalelser, men de skabte ikke et modsætningsforhold til andre, fordi han med sin jævne og ligefremme væremåde vandt folks tillid. At han tillige havde sans for humor, nedbrød også mange barrierer – det er en egenskab, som også præger nedenstående historier fra Hans Bachs hånd:

Baltworn

Der hersker næppe tvivl om, at fiskeri efter hummer – og speciel hummerfangst har været kendt flere århundreder tilbage.

Det blåsorte krebsdyr – *homarus vulgaris* – som kan måle helt op til en halv meter og kan veje i hvert fald seks kilo – som dog næppe er rekord – har altid været særlig eftertragtet af fiskerne, og der er et par gode og store årsager til jagten på hummeren.

For det første: den er forholdsvis nem at narre og som følge deraf let at fange. Og da den smager herligt, er den meget eftertragtet, og prisen må siges at være rimelig god.

Hummeren er et dyr, der lever på stenet grund. Det ved fiskeren alt om, og han ved også, at når vi kommer i april måned, søger den tæt ind til kysten, hvor den æder sig fed på de kystnære stenrev, hvor fisk og bløddyr er dens hovedmåltid. Så er det tid for fiskeri med hummertejner, og dem er der flere snedige modeller af. Der eksperimenteres stadigvæk med nye fælder, for det er jo i realiteten det, sagen drejer sig om.

Men den mest almindelige her ved Vestkysten er nok en trætejne, som måler ca. 23 x 43 x 83 cm. Den er i grunden såre simpel, men virkelig snedig og stærk, som den er udtænkt. Tejnen er bygget op på tre rammer med 2,5 x 1,0 cm tejnespiller, og da afstanden mellem spillerne også er 2,5 cm, har vi jo en fin ristekasse med såkaldt netindkald i begge ender. I centrum af netindkaldet er monteret en ca. 13 cm jernring, som er indgang for den nysgerrige og sultne hummer. Da der i jernringen er en simpel lås, som blot er et stykke 3 mm bøjet jertråd, er fælden klar, når lokkemaddingen – som regel affaldsfisk – er anbragt på en snor midt i tejen.

I bunden af tejen er støbt en mindre betonklods på størrelse med et franskbrød. Det er simpelthen nødvendigt for at holde tejen på havbunden, og da træet efter en uges tid på bunden bliver godt vanddrukket og grå, har vi jo næsten et troværdigt billede af hummerens naturlige fangstplads på stenrevet.

Hummertejne. Foto: Frede Kristensen.

Som regel har man seks tejner i hver lænke. Dvs. man sammenbinder tejnerne med en vis afstand, ca. 15-20 m, og på hver lænke har man mindst bøjer eller kugler på havoverfladen fastgjort til hver fløjtejne. Fordelen ved at bruge tejner er flere, men en af hovedårsagerne må vel siges at være, at normalt kan tejen passe sig selv et par dage og til stadighed fiske, som også resultatet kan vise. Flere har haft helt op til otte stk. hummere i den samme teje plus en enkelt energisk, der har bidt sig fast udvendig, og så tør jeg garantere for, at der bliver råbt: »ALVERDENS BAL-TWORN«. Men fiskeren ved godt, at nær kysten på stenbund kan en pludselig storm ødelægge alt – rub og stub på få timer, og jeg mener, de allerfleste har prøvet det, og det er jo en ganske alvorlig økonomisk situation at blive bragt i, men det hører nu engang med til erhvervet.

Hummeren lader sig heldigvis fange på mange andre måder og metoder. Mange sjove er brugt. Forskellige garnstørrelser er ganske udmærket, og da krabben er blevet meget efterspurgt, ryger der ofte flere hummere i krabbegarnene. Ja, at hummer også kan fanges på krog, er der masser af eksempler på. En gammel og næsten glemt måde at fange den eftertragtede hummer på, var i »kranje«, som i hvert fald blev brugt indtil for en snes år siden, og måske bruges af ganske enkelte endnu.

En kranje er – enkelt beskrevet – en jernring på ca. 65 cm i diameter af rundjern på omkring en halv tommes tykkelse, hvorpå der er monteret et kegleformet net. Tværs over ringen er fastspændt en snor, hvorpå maddingen er fastbundet, og fra snoren er der igen bundet et enkelt tov med en gaj eller flyder op til havoverfladen, så hver enkelt kranje er en

selvstændig fiskeenhed klar til fangst. Kranjen skulle jo vogtes og røgtes med ca. et kvarters mellemrum, og da en robåd brugte 12-14 stk., passede det meget fint med tilsynet inden for de 15-20 min.

Kranjefiskeri var aften- og natfiskeri i sommerperioden, og vi blev pålagt tavshed, når kranjen skulle lettes, som vi sagde. Da vanddybden var omkring 5-6 m, kunne unødigt støj skræmme hummeren væk. Jeg kan stadigvæk huske, da jeg som dreng var med min bedstefar med kranje. Vi gled næsten lydløst hen til gajen (bøjen), og jeg ser for mig endnu bedstefars præcise bevægelser. Han havde et ganske bestemt tag eller nøk, når han strammede tovet op til kranjen på bunden, og så skal jeg love, han hev til så kranjen røg op til båden i en vældig fart. Fidusen var jo at overraske hummeren, så den for sent flygtede fra maddingen, som den sad og smaskede i sig.

Jeg huskede enkelte gange, vi efter 6-8 timers fiskeri var heldige, og vi havde da op til 15-20 hummere plus en del krabber. Jeg husker også en ung fisker – lige før krigen i 1939 – på en lang nat havde han ene mand 57 hummere ved kranjefiskeri.

Fiskere havde – og har vel endnu – nogle særlige udtryk, når de skulle signalere til hinanden om antal hummere i den enkelte kranje eller tejne. Hvor stammer i grunden så mærkelige udtryk fra? – Men i hvert fald, bragende festligt lød det ud over havet en stille sommernat med kranjefiskeri.

1 stk. hummer: TWORN

2 stk. hummer: BALTWORN

3 stk. hummer: BALTEJST

4 stk. hummer og derover:

ALVERDENS BALTWORN

De ældre fiskere kender skam godt udtrykkene, men hvor de stammer fra, har ingen kunnet fortælle mig.

Jeg slutter min beretning med en sjov oplevelse, som mine brødre og undertegnede havde en sommermorgen for den del år siden. Vi havde været ude og pilke torsk, og på vej ind opdagede vi en hummer, der svømmede hen over sandbunden. En hummer svømmer faktisk stærkt og altid baglæns. Da der kun var 3 m vand over bunden, begyndte vi at drille hummeren med åren, og den blev så gal, at den til sidst bed sig fast i åren, og efter flere forsøg og ved hjælp af pøsen fik vi omsider krabaten indenbords. Jeg skal love, vi skreg TWORN til hinanden, og det her er skam ingen lystfiskerskrøne, men den skinnende TWORN.

Da geden kom til Betlehem

Første gang jeg mødte hovedpersonen i min beretning, var sikkert i mit barndomshjem – »Havglint«.

Jeg har nok været omkring otte år dengang, og jeg husker manden som en »bette« mand og for mig en gammel mand med stærke briller.

Men noget, der gjorde mig angst, var en tyk sort taske, som han havde med ind. Da han havde sat sig på bænken og placeret tasken på bordet, holdt han vedblivende fast i denne sorte taske. I mit barnehoved var der noget forkert og fremmed ved tasken. Grunden hertil var måske, at jeg aldrig før havde set en sådan tingest.

Jeg hørte, at min mor kaldte manden for Carl, og han sagde, at han ville vente til Aksel – min far – kom hjem. Han forklarede også, at han havde snakket med min far ved havet, og da havde de allerede båret fiskene op, og far måtte derfor være lige på trapperne.

Det gik heller ikke ret lang tid, før far kom hjem til huset, og han kom straks ind og satte sig over for Carl, som far siden har forklaret var sognerådets skatteopkræver.

Vi unger, vi var vidst nok otte den gang, stod og lurede på, hvad der nu skulle ske. Noget ud over det daglige måtte det være.

Mor stod ved komfuret og tilberedte aftensmaden: Kogt fisk. Vi fik almindeligvis fisk seks gange om ugen, og vi kunne virkelig lide det. Herligt.

Efter en kort snak om vind og vejr og fiskeri begyndte Carl at snakke om skat. Han nævnte et beløb, det var omkring 50 kr., som far for længst skulle have betalt, plus nye beløb, som far også skyldte.

Far protesterede ikke, men som rigtigt var, fortalte han Carl, at der var smalhans. Far, der sjældent brugte mange ord, fortalte, hvor fattige vi var, og at vi ikke ejede kongens mønt. Jeg kunne forstå på samtalen, at det kendte Carl til.

Carl kunne også forstå, at der ingen penge blev til skat med en årsfortjeneste på under 1.000 kroner. Det var endda i den bedste del af skalaen; mange måtte klare sig med endnu mindre, og i de fleste fiskerhjem var der, som far sagde, en husfuld unger. Som det hele så ud i øjeblikket, kunne far i hvert fald ikke få øje på nogen særlige lypunkter.

Jeg ser endnu Carl med de små runde og stærke briller kigge rundt på os børn, da han sagde: »Jamen, Aksel og Stella, så rige I er med den store, dejlige børneflokk.«

Så fortalte Carl, at han og hans kone Marie aldrig var blevet betroet børn. Da de altid havde ønsket og bedt Gud om børn, kunne Carl forstå, at det var Guds mening med hans og Maries liv, at de skulle være barnløse. Nu var de i hvert fald blevet for gamle.

Da sagde far pludselig: »Ja, ja, Carl, men så kunne vi måske betale vores gæld med et af vore børn?«

Da tør jeg love, der blev helt stille. En knugende stilhed sænkede sig i køkkenet, og jeg kunne pludselig mærke mit lille hjerte pumpe hårdt. Noget skreg inde i mig: »Ikke mig, ikke mig!«

Dengang snakkede børn jo ikke med, bestemt ikke når voksne talte. Alle vi, der forstod samtalen, skelede skræmte til hinanden, og det var nok lige før panikken havde bredt sig, hvis ikke mor havde vendt sig fra komfuret og kigget meget bestemt på far.

Lige så pludselig som før sagde far med et smørret grin: »Nej, nej, det var bare noget pjat, jeg sagde. Trods vor usselhed og fattigdom er børnene det bedste, vi ejer og har, og de er hverken til salg eller bytte for alverdens rigdom.«

Jeg fornemmer endnu den usigelige glæde, der i dette øjeblik hjemsøgte os søskende.

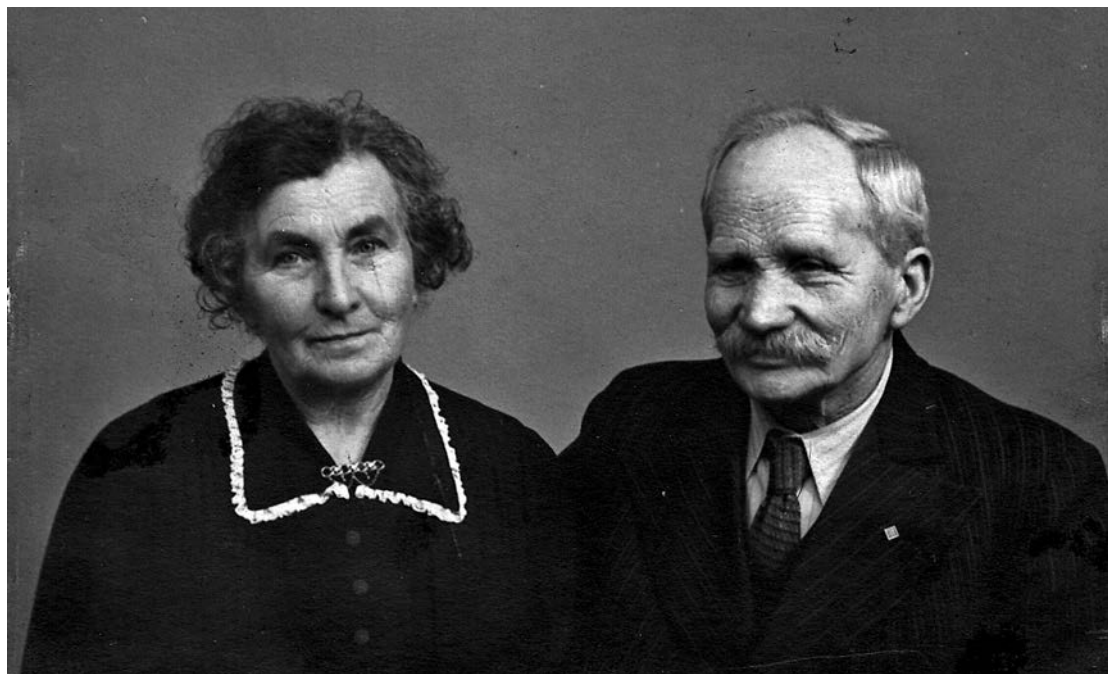
Carl blev budt på aftensmad og sagde tak hertil. Nu var Carl meget hellig og tilhørte, modsat mine forældre, Indre Mission, og jeg opdagede, at Carl stille foldede sine hænder før og efter maden. Skikken kendte jeg fra mine bedsteforældre i Vangsa.

Da Carl havde sagt tak for mad, sagde han til far, at han havde snakket med en vis mand i sognerådet, og de to var blevet enige om, at når nu Carl havde hjemsøgt familien og ved selvsyn havde set, hvor fattigt vi boede og set, at der intet jordisk gods var at pante, skulle gælden slettes. Far har senere fortalt mig, at gælden blev slettet som aftalt.

Carl var en »gjæv« mand og som sagt én af de hellige i Klitmøller med stærk tilknytning til Indre Mission, og jeg husker ham og hans kone ved senere forskellige lejligheder.

De boede i et »bette« hus uden særligt stort jordstykke i østenden af Klitmøller. For os børn var stedet spændende, måske fordi de havde forskellige slags kræ, heriblandt en del geder. Som en særlig form for underholdning drillede vi den gamle gedebuk, når vi passede på vej til præstegården i Vester Vandet, hvor vi gik til konfirmationsforberedelse.

Da Carl og hans kone Marie var venner med næsten alle mennesker og ikke spor galsindede, blev vi, når de opdagede os, inviteret

Carl og Marie Dragsbæk.

ind på en kop kaffe. Jeg tror nok, vi fik gedemælk i. Ingen af os kunne rigtig lide det, men en lille forandring til hverdagen var besøget i hvert fald.

Carl og Marie mødte trofast hver eneste søndag aften i Missionshuset »Betlehem«, som lå og stadig ligger to kilometer vestude fra Carls og Maries hjem.

Missionshuset »Bethlehem«. Klitmøller fik sit første missionshus i 1899, men det blev hurtigt for lille, og »Bethlehem« blev opført 1919.

Marie var sølle gående og havde efter sigende et svagt helbred, og da de begge to var kommet op i årene, var transporten til »Betlehem« en ganske alvorlig sag. Der var dengang kun en enkelt bil i Klitmøller.

Carl var snild med hænderne, og han byggede selv en form for tøhjulet kørestol. Den så mærkelig jumbeagtig ud, men den fungerede, når den blev spændt efter Carls cykel. De to havde en flot befordring, og i folkemunde blev de altid benævnt som »Carl og hans Kajolus«.

Uanset vejr og vind gik det af sted til »Betlehem«, og det var i grunden flot gjort, når den gamle og efterhånden svagtseende Carl i blæst og storm kom trampende ned gennem Klitmøller med Marie i Kajolus, fastspændt til cyklen. Da tillige Marie altid smykkede sig med store mærkelige hatte, var det bestemt et ejendommeligt indslag i mølboernes hverdag.

Så skete der en dag en mærkelig hændelse, som nok skyldtes flere ting. Det var i mørkningen og kraftig blæst fra vest. Nu blæste det som regel altid fra vest, så Carl havde bygget et bette læ- og afsætningsdige, så det var nemmere at drive befordringsmidlet i sving.

Marie havde placeret sig i Kajolus, men råbte til Carl, at han måtte »bie« lidt, da hun havde opdaget, at hun manglede både bibel og salmebog.

Carl så og mærkede på cyklen, at Marie humpede ned af Kajolus og gik ind i huset. Da Carl kort efter mærkede et nyt bump, startede han kækt på turen mod Betlehem.

Som sædvanlig svingede han ind og holdt ved den store indgangstrappe, hvor en del af menigheden stod og ventede. Carl syntes, der blev så underligt stille i flokken. Der var ligesom noget helt ravende forkert ved alle de måbende mennesker.

Særligt isnende blev det, da en af de ældre halvhøjt hviskede: »Er det æ Dævl, som Carl kommer med?«

Carl kom da af cyklen, og da han drejede sig mod Kajolus, var det ikke Marie, der sad der, men derimod den gamle gedebuk, som kvitterede med et af sine velkendte bræg.

Nå, sket var sket, og alt var jo Herrens vilje, så en ung mand overtog hele Carls befordring.

Geden blev lukket ind i naboens have og Marie blev ekspres hentet ved huset derhjemme, hvor hun betuttet stod og ventede på assistance.

Det blev bestemt, at geden skulle overnatte i naboens have. Her tog geden en grusom hævn. Den skamferede og ødelagde alt. Visse tunger påstår, at det var som hævn for, at den ikke blev lukket ind i »Betlehem«.

Fransk Ejlers sovs

Engang var det her med at give folk forskellige øgenavne almindeligvis ikke en

ondskabsfuldhed, men mere en nem måde at placere vedkommende rigtigt på.

Jeg husker, da der var to Peter Grønkjær i Klitmøller, det blev selvfølgelig til Øster- og Wester Peter, hvoraf den ene lever i bedste velgående.

Men når folk gik over til at kalde folk »Ysepølse«, »Gammel Jas«, »Malle Kuk« og andre grovheder, ved jeg, de fleste står af. Men sikkert er det, øgenavne, kaldenavne bruges den dag i dag, og det må vel siges at være en form for mobning.

Hvad mølboerne – og i særdeleshed den lokale Indre Mission dybest set tænkte og sagde om Niels B. Hansen fra Vangså, også kaldet Bette Niels eller Sprit Niels, har jeg kun en meget dunkel erindring om. Til gengæld husker jeg meget tydeligt fra min barndom, når Bette Niels var salig efter indtagelse af et ordentlig kvantum kogesprit ved Klitmøller landingsplads.

Der blev fortalt utallige historier om Niels, særligt fra hans unge dage, men på hans ældre dage foregik det hele mere fredeligt. Af størrelse var Niels lille, tynd og i øvrigt skaldet, og jeg husker, at han havde de herligste havblå øjne.

Niels havde en kystbåd, hvis navn var Nordstjernen, og som skam var over tyve fod i kølen. Niels var virkelig stolt af båden, ikke mindst af motoren, den ti hestes Dan – »Kjære gamla Dan,« messede Niels, på en blanding af jysk og – vistnok – svensk, når motoren ca. en gang i kvartalet skulle startes op, klar til at gå på fiskeri.

I øvrigt mindes jeg nu aldrig, at Niels kom på havet med Nordstjernen. Nordstjernen blev rigget til, der blev gjort bakstørn¹ og alverdens gøremål. Vi havbodrenge hjalp ivrigt til og fulgte med allerstørste opmærksomhed hele komediespillet, selv om vi efterhånden nok vidste, at det hele endte med en kæmpebrandert. Når rusen var raset

ud, erklærede Niels strøm, vind og vejr for ubrugeligt, det var nu blevet rigtigt gammeldags »ødevejr«.

Fiskerlejet havde vænnet sig til Niels og hans »finden på« og alt hans »væsen«. Han blev en del af det liv, der dengang blev levet, og da vi alle på en eller anden måde kom hinanden ved, iagttog den voksne del af mølboerne blot hele sceneriet som tilskuere, for de vidste, at Nordstjernen stod godt forankret bag Niels' lille redskabshus, og der blev den for øvrigt altid stående.

Niels' lille redskabshus, som findes endnu, var ca. 8 kvm, med kun et og samme uisolerede rum. Heri fandtes en vakkelvorn stol og en del kasser, hvorpå der stod en primus, som både tjente til kogning og opvarmning, når Niels tog frivilligt asylophold i Klitmøller en uges tid. På gulvet lå en gammel madras med et stribet dyne- og pudesæt uden betræk. Hvordan han overhovedet overlevede om vinteren i det iskolde rum, er faktisk en gåde, for Niels var efterhånden halvgammel, men han kom igennem alle strabadserne. Jeg ved, at han levede de sidste år på Hundborg Hvilehjem.

Niels' køkkengrej var også meget spartansk. Så vidt jeg husker, var der kun en sort kedel, en blågrå kaffekande og en lille gryde med låg fra en gammel malerbøtte, men »bra« til fiskekogning. Så var der en skåret dyb tallerken, to kaffekopper uden hanke, som Niels kaldte »spølkummer«, og endelig husets virkelige klenodie, en meget flot sølvske med en eventyrlig rose på skaftet. Niels kunne fortælle, at skeen var en dåbsgave fra hans gudmor. Når Niels sad ned og pudsede skeen i sin skjorte, strålede han som en lille sol. Han fortalte, at han var meget mere stolt af skeen end af lommekniven, som oven i købet var en ægte »Løven-Messer«. Niels havde kun den samme kniv, og den blev brugt til alverdens ting. Han var utrolig stolt af kniven, og vi

drengene kunne på skift få lov til at dreje slibe-steinen, når Niels skulle slibe »Løven-Messer« ekstra grundig.

Jo, vi følte skam, at vi oplevede meget og meget, når vi var i selskab med Niels. Vi syntes, han var »gjæv«.

Niels' transportmiddel var en cykel. Til stor forskel fra datidens cykler, der altid var sorte, var Niels' cykel skam malet citrongul, og tilligemed besad den en kæmpe håndsmedet bagagebærer. Farven så ægte svensk ud, fortalte Niels og fremkaldte gode minder fra Skagen, hvor han havde lært »svenkersproget«. Men det skete ofte, når Niels fik rigelig med sprit, at han havde nogle gevaldige diskussioner med cyklen, og når den var ekstra slem, fik den et ordentlig spark eller kraftige rusk, og vi drenge opmuntrede Niels til »cykelafstraffelse«.

Vi havde forbud mod at købe sprit til Niels, men når han lovede os en hel femogtyveøre for at købe ham en flaske, fandt vi da altid en udvej. Der var skam hele syv købmænd i det lille fiskerleje, så vi lærte en masse måder og tricks for at fremskaffe spritten til Niels.

Hverdagen var slid, slæb og fattigdom, så det er klart, at Niels lyste gevaldigt op, når han gav den hele armen, hvilket kunne vare flere uger. Hvorfra han fik lidt penge, aner jeg ikke, men hans leveomkostninger var jo meget små og beskedne. Ganske vidst havde Niels en lille harmonika, mærket var »Sibyalabrand«, og han kunne skam godt lirke lidt musik ud af instrumentet, men helst svenske melodier. Hvis så nysgerrige eller badegæster dukkede op, gik vi drenge rundt med hatten, og det blev nok engang imellem til næsten fem kroner.

Mine forældre og nok de fleste forældre i Klitmøller fandt sig stiltiende i børnenes omgang og palaver med Niels. Han var i bund og grund en fredens mand, der lige fra barndommen af var ramt af fattigdom og fandt

Bette Niels hed i virkeligheden Niels Bernhard Hansen (1889-1959). Foto: Vangsaa Arkiv.

trøst i alkohol – som senere blev til kogesprit – af yderste nød.

Vi børn syntes, Niels var en glimrende fortæller. Når der var tilpas med sprit på Niels, kunne vi lytte til ham i timevis, mens vi ventede på fiskerbådenes hjemkomst, som kunne svinge mange timer. Det var før, man fik

radio ombord, så vi skulle jo vogte ved fiskerlejet alligevel og være parate til at få krogene bragt hjem i en fart, og så ellers komme i gang med opklaring af garn og kroge.

Selvfølge tog vi også gas på Niels for at sprede morskab. Vi efterbede hans volapyksvenske på mange sjove måder. Niels havde vist nok aldrig været helt i Sverige, og så vidt vides gik hans længste rejse til Skagen, hvor han fiskede fra en sommer. Der, fortalte Niels os, lærte han det svenske sprog perfekt. »At prata«, som han sagde, og oven i det hele traf han også en person, som han kaldte »Fransk Ejler fra Løkken«.

Foruden i timevis at »prata« svensk lærte Fransk Ejler fra Løkken også Niels at lave sovs. »Sådan rigtig dyppelse«, Niels så himmelhenrykt ud, når han fortalte om Fransk Ejler og hans dyppelse, og han røbede også over for os børn, hvorfor han så sjældent tog imod indbydelse til at spise med i de mange hjem. Årsagen var netop, at fiskerkonerne uden undtagelse var håbløse dyppelseskokke. Det sidste sagde han altid på svensk, men jeg har glemt Niels' oversættelse.

Men et glemmer jeg i hvert fald aldrig omkring sovsen, en begivenhed der faldt sted i mit barndomshjem.

Niels var ungkarl og kom som sagt fra Vangså, hvorfra min mor også kom. Da Niels engang kom med besked fra mors gamle forældre, lod han sig alligevel overtale til at spise med ved bordet. Min far havde den herlige indstilling, at alverdens godtfolk, uldhandlere, dørsælgere, plattenslagere, ja, næsten uanset hvem der kom til døren ved spisetid, så skulle de i hvert fald bydes på et måltid mad.

Med alle antennerne ude nød vi børn i komplet tavshed fars og den medbudtes samtale, som kunne dreje sig om alle verdens problemer. Far var en vidensmand, der som sømand havde set hele verden, så han forstod til

enhver tid at få folk til at fortælle og »prata«, som Niels sagde.

Vi skulle have kogt kuller med den herligste sovs til. Mor var bragende dygtig til madlavning, sådan som konerne med de få midler nu var dengang.

Niels havde fyldt godt med sprit på den dag, kunne vi godt se, men far mente som altid, at en gang kogt fisk var godt for alverdens ting. Niels blev da placeret på bænken sammen med hele den store familie, selv om mor var sur over Niels' brandert. Niels foreslog, vi skulle starte måltidet med en svensk sang – vist nok: »Du gamla, du fria«, men der satte mor grænsen, selv om far nok mente, at det da for resten kunne være ganske sjovt. Mor havde øst fisk og kartofler på Niels' tallerken, og stilheden var som i en kirke før præstens prædiken, da Niels svajende rejste sig op, og startede med at køre rundt i sovsen. Han fortsatte med at hive sovsen en halv meter op fra gryden, mens han på gebrokket svensk sagde: »Bette Christella, kalder du det

her sovs? Næ – næ, så skulle du have set og smagt sovsen, som Fransk Ejler fra Løkken lavede den«.

Nu var der musestille omkring bordet, og mors ansigt skiftede farve på sekunder, da kun skreg: »Nu kan det være nok – så er det UD. Vil du, Aksel, eller skal jeg?« Da min far var lidt sindig i vendingen, blev Bette Niels med det, der vidst nok hedder førergreb, ført ud af mor, som smækkede døren i med et drabeligt knald og et: »Godnat og tak«. Far føjede grinende til: »For sovsen Niels glemte at sak«, men mor oplyste os alle om, at der bestemt ingenting var at grine af.

Heldigvis gik der kun et par uger, så kom Niels med en frisk hilsen fra Vangså, og alt var ved det gamle, der blev ikke båret nag. Niels opførte sig som en verdensmand, og idet han trådte ind ad døren, gik stueklokken i slag, og Niels tog hatten af og hilste ærbødigt på uret. Det gav bestemt anledning til lindrende fælleslatter, med sidste episode i hu. Jeg husker bestemt også, at absolut ingen bød Niels

Hans Bachs hjem som det tog sig ud i hans barndom. Ca. 1958.

på middag denne gang, og det var alle parter ganske godt tilfredse med.

Mit arbejdsfristed

»Husker du vor skole tid, husker den så nøje. Du var i en kjole hvid og jeg i stumpet trøje.« Til den sang må jeg altså melde pas, for når vi snakker om enkeltheder, såsom tøj og en almindelig dag på Klitmøller skole for 50 år siden, står det hele faktisk meget fjernt og dunkelt for mig.

Og dog – den dag jeg selvforskyldt, og dengang syntes jeg vist velfortjent, fik ti slag af spanskrøret i »Bachspejlet«, glemmer jeg næppe. Særligt det sidste og tiende slag husker jeg, men det skal jeg nok fortælle om en anden god gang.

Jeg må nok erkende, at verden har forandret sig i de 50 år, der er gået, siden vi flyttede fra den dengang gamle skole, og ind i den nye og stadigvæk flotte skolebygning, som i de senere år har gennemgået en grundig modernisering.

Den gamle skole var meget enkel, husker jeg, en større bygning på vel 160 kvm og uden form for udsmykningsløjer. Jeg tror nok, at den svarede nøje til datiden og miljøet, bare lige ud ad landevejen, med en gang midt i bygningen, der tjente som fælles opholdsrum med plads til støvler og overtøj; men da der ingen varme var, mindes jeg alligevel, når vi trak en halvvåd stortrøje på eller gennemfugtigt fodtøj på de kolde fødder.

På begge sider af gangen var der en dør ind til de to klasseværelser, der hver var på ca. 60 kvm, hvilket var Klitmøller skoles samlede undervisningsområde.

I hvert klasselokale stod der en skrummel kakkellovn og en svær tørvekasse, og der var en karakteristisk hørm i klassen, når sådan en 30-40 unger sad og svedte i halvvådt kluns, og kakkellovnen forsøgte med lærerens hjælp at

futte de til tider halvvåde tørv af. Jeg kan næsten fornemme lugten endnu.

Vi var 15-20 elever i hver årgang dengang, så de 7 skoleår i og omkring min tid gav ca. 125-130 elever i skolen. Da der kun var to lærere til skolen, blev vi næsten alle timer undervist to årgange sammen, og det siger sig selv, at der skulle være ro og disciplin i klassen, for at undervisningen kunne fungere. En tur i gården til besøg på et par gamle wc'er blev næsten ikke tolereret i timen, og jeg mener aldrig, at jeg nogensinde har dristet mig til at spørge om lov. Nej, der var i hvert fald lov og orden i datidens skole, hvor godt det så end var. Som sagt var der to lærere i Klitmøller, og jeg føler oprigtigt, at de satte alle gode kræfter ind på at banke lærdom i hovedet på os unger.

Med de store muligheder nutidens lærere har i dag – sammenlignet med datidens lærere – tror jeg i hvert fald, der var folkeskolelærere, der kunne lære en del fra dengang.

De gamle lærere vidste nemlig, at nøglen til fremtiden, eller det grundlæggende var – så længe vi endnu er danskere – dansk og derudover regning og skrivning; men som skrevet står: »Verden ændrer sig« – eller også ændrer vi verden – til hvad?

Jeg er ked af, at jeg er så skeptisk over nutidens skole. Jeg var selv meget glad for min skoletid, også i den gamle skole, og jeg husker, at vi var meget spændte på at flytte over i den nye og stadigvæk nuværende skole. Der er skam tre klasseværelser, sløjdløkal til drenge, og pigerne fik også som noget nyt husgerning og madlavning. Som noget helt nyt havde vi fælles fysik, som vi anså for vældig drabelig, når vi foretog forsøg.

Nu blev der skam i alt ansat tre lærere ved Klitmøller skole. Der skete så uendelig meget i disse år, anden verdenskrig rasede omkring os, og som tiden gik, blev der mangel på næsten alt. Jeg tør nok love, vi fik lært

genbrug, hvis der i det hele taget var ting at bruge af, men skolen stod midt i det hele som samlingspunkt, og jeg føler som et fristed – i bogstavelig forstand – et arbejdsfristed for os børn. Det hele hængte nemlig sådan sammen, at næsten alle børn, fra de var seks år, deltog aktivt i alle hjemmets gøremål, og i et fiskersamfund var det muslingekroge, en arbejdsdag på ofte 6-8 timer udover skolen, så det tror pokker, at vi var lykkelige for at slippe hjemme fra »arbejds-anstalten«.

Jeg mener også, at de allerfleste var glade for at gå i skole. Der var hos de allerfleste en iver for at få lov til at lære, og jeg tror en sund kappestrid, som jo desværre i dagens Danmark er hængt ud til spot og spe.

Jeg føler den dag i dag, at min tids skolelærere vidste, at mangel på kundskab skabte afmagt, og det var dem magtpåliggende at banke så megen viden ind i de små hjerner og

sjæle, som det var dem muligt, og det er jeg dem meget taknemmelig for.

Særlig taknemmelig er jeg for min gamle lærer M. C. Nielsen, som i dag bor på Klitrosen i Klitmøller. Han var nemlig alle tiders lærer, og han brugte aldrig spanskrøret.

Madtejne

Modellen er en tro kopi af den, fiskerne i Klitmøller brugte, og skal som sådan fremstilles i massiv eg. Der var flere årsager til, at man netop valgte eg. For det første er det en meget stærk træsort, så når man én gang havde anskaffet sig en tejne, var det en madkasse for livet; dernæst var eg let at forme og bøje i en »svedekiste« – altså ved vanddamp – og den kunst har man kendt i flere hundrede år.

Alle befolkningsgrupper har kendt medtejen, og der er ingen tvivl om, at da bønderne

Frede Kristensen har her fotograferet sin fars madtejne.

begyndte at dyrke kystfiskeri, blev tejen en meget vigtig del af de ganske få bekvemmeligheder, der fandtes i bådene. Se, madtejen blev også brugt som hovedpude, når der var tid til en fem minutters hvil; det var netop derfor, at de ældre tejer var udstyret med et stykke reb som bærehank, så kunne et træthoved hvile så nogenlunde nogle få minutter.

Jeg mindes med fryd, når bådene efter en lang dag på havet landede i Klitmøller. Vi havbodrenge entrede omgående båden, og så var det bare med at komme ned i lukafet og finde tejen frem. Da fiskernes pålæg næsten udelukkende var ostemadder, garanterer jeg for, at en sådan »vustemellemmad« simpelt hen var en nydelse, som vi alle kæmpede om, trods det at »madden« var mange timer gammel. Men den her specielle aroma af gammel eg og havvand gjorde den til et himmelsk måltid, som jeg i hvert fald aldrig har smagt bedre.

Jeg tror i øvrigt – uden direkte sammenligning – at »vustemellemmadden« svarer til en rigtig gammel god rødvin.

Madtejen er selvfølgelig stadigvæk anvendelig til sit oprindelige formål, men som smykkeskrin, syæske m.v. kan den også bruges; dog vil jeg tro, at de allerfleste vil benytte den udelukkende som pyntegenstand.

Den kan med held fremstilles at tørt vragtømmer, men der må nok alligevel regnes med 50% importeret eg.

De gamle bådebyggere var mestre i at lave tejer, de kunne kunsten, altid af rene varer, og jeg er sikker på, at de aldrig brugte krydsfiner eller masonit.

Der skal her regnes med fem timer pr. enhed, dog mindre ved seriefremstilling; til gengæld kan der sikkert sælges 1000 stk. i turistæsonen, så det skulle jo give arbejde til mindst 10 mand i 3 måneder.

Note

1. Rengøring inden afsejling.

Organist og amatørfotograf

Af Flemming Skipper

Det var dengang, et kamera var et fotografiapparat – og organisten ved Thisted Kirke hed Aksel Munk. Ved siden af kirkemusikken havde han en stor lidenskab – at fotografere. Lokalhistorisk Arkiv fik for nogle år siden en samling på flere end 6.000 fotografier (dias). En gennemfotografering af Thy foretaget af en amatørfotograf, der kørte egnen tynd på cykel. Han bevægede sig heller ikke ud i det øvrige Danmark og udland uden at hjemtage nye optagelser til samlingen. Aksel Munk var også på pletten, når der skete noget »dramatisk« i Thisted. Således da Hotel Phønix brændte i 1964. Og han havde den bedste udsigt til hotellet, man kunne forestille sig. Han boede nemlig i en af de øverste lejligheder i en ejendom i Frederiksgade – lige over for hotellet. Aksel Munk kom til Thisted i 1928 og var organist ved kirken indtil 1974. Fra 1928 og til sin død i 2001 boede han i den samme lejlighed i Frederiksgade. Foruden den store fotosamling efterlod Aksel Munk en omfattende samling af noter og materiale fra organistembedet. Det er alt sammen værdifulde bidrag til den lokale historie.

Branden på Hotel Phønix kostede en ung køkkenpige livet. Hun sov i et værelse på loftet. Hotellets 12 gæster kom alle ud af de brændende værelser, men først efter en dramatisk redningsaktion. Brandvæsen, Falck-Zonen og mandskab fra CF-kolonnen i Dragsbæk deltog i slukningsarbejdet, og i de første hektiske minutter fik de hjælp fra rutebil- og taxachauffører på stedet.

Hotel Phønix brændte natten til 9. oktober 1964. Hele tagetagen ud mod Dr. Louisegade og hovedparten af etagen mod Frederiksgade samt andensalen udbrændte totalt. De øvrige lokaler led stor vandskade. Brandkommissionen kom efterfølgende frem til, at en af stigerne ikke fungerede, som den skulle.

Find flere billeder fra Aksel Munks arkiv på siderne 144 og 160.

Peter von Scholten blev født i Vestervig

af Michael Vandet

Mange læsere husker sikkert filmen fra 1987 om Peter von Scholten, der som den sidste generalguvernør i Dansk Vestindien ophævede negerslaveriet i 1848, men ikke mange ved, at han blev født i Thy.

Mange kilder, både ældre og nye, omtaler Peter von Scholtens fødested som værende Viborg, og flere af slægtens medlemmer har da også haft tilknytning til netop Viborg. Andre kilder nævner Vestervig i Thy som Peter von Scholtens fødested. Som det fremgår af artiklen, har forfatteren nu fundet frem til det endegyldige svar

Slægten von Scholten kom fra Westphalen i Tyskland. Herefter bredte den sig ud i Europa, og med Jobst von Scholten (1644-1721) kom den til Danmark i 1670'erne. Han blev officer i den danske hær, deltog i både Skånske Krig og Store Nordiske Krig og sluttede sin militære karriere som højt anset general. Også hans søn, Henrik von Scholten (1677-1750), blev officer og endte som højt dekoreret general og Københavns kommandant. Hans søn igen var Jobst Gerhard von Scholten (1723-1786), der i 1776 blev optaget i den danske adel og endte som generalmajor og chef for Holstenske Regiment i Viborg (senere omdøbt til Viborgske Regiment). Han ejede i perioden 1783-1786 en ejendom beliggende Skt. Mogensgade 3 i Viborg, denne ejendom solgtes ud af familien ved hans død i 1786. Når dette nævnes, er det fordi der i en årrække på facaden af ejendommen Skt. Mogensgade 3 har siddet en mindeplade med inskriptionen: »Generalguvernør Peter von Scholten Født 1783. Død 1854 Ophævede negerslaveriet i Dansk Vestindien 3 Juli 1848 Han levede sine første barneår i dette hus.«

Peter von Scholtens forældre

En af nævnte generalmajor Jobst Gerhard von

Scholtens (1723-1786) sønner var Casimir Wilhelm von Scholten (1752-1810), der som familietradition bød gik militærvejen. Han gjorde tjeneste ved Kronprinsens Regiment i København fra 1768 til 1799 og gjorde en strålende militær karriere, idet han gennem årene arbejdede sig op gennem det militære system og endte som oberst og kommandant på Skt. Thomas i Dansk Vestindien. I øvrigt hed den nuværende Market Square i Charlotte Amalie (hovedbyen på Skt. Thomas) oprindeligt Casimir Square, opkaldt efter netop Casimir Wilhelm von Scholten.

Han blev gift som 31-årig på Vestervig Kloster den 17. maj 1783 med den kun 19-årige Cathrine Elisabeth de Moldrup (1764-1804), der var datter af ejeren til Vestervig Kloster, kammerherre Peder de Moldrup (1735-1787). På grund af brudens unge alder skete vielsen med kongelig allernådigste bevilling, som der står i Vestervig-Agger kirkebog, hvor Casimir Wilhelm von Scholten står opført som værende fra Kiøbenhavn og hans brud som værende af Vestervig Kloster (fig. 1).

Hvad der har bragt de to unge sammen er uklart. Men brudens far, kammerherre Peder de Moldrup, var i sin samtid en anerkendt videnskabsmand, som ofte »gjorde studier« i København¹ og gennem sin far og farbror,

Peter von Scholtens far, Casimir Wilhelm von Scholten, 1752-1810. Det Kongelige Bibliotek, kort- og billedsamlingen.

Peter von Scholtens mor, Cathrine Elisabeth Moldrup, 1764-1804. Det Kongelige Bibliotek, kort- og billedsamlingen.

henholdsvis Jens Laasby de Moldrup og Johan Rantzau de Moldrup, der begge var officerer, kendte kammerherren måske officersfamilien von Scholten.

Dåb på Vestervig Kloster

Deres første barn blev født 7. juli 1783 og døbt Just Gerhard efter sin farfar, generalen i Viborg. Han blev døbt på Vestervig Kloster den 9. søndag efter Trinitatis 1783 (sidst i august), og forældrene er i Vestervig-Agger kirkebog opført som værende »af Vestervig Kloster«.

Deres andet barn, Peter Carl Friderich von Scholten, opkaldt efter sin morfar, kammerherren på Vestervig Kloster, blev født 17. maj 1784 på forældrenes 1 års bryllupsdag. Ved hans indførsel i Vestervig-Agger kirkebog (fig. 2) er forældrene stadig »af Vestervig

kloster«. Fødestedet er i kirkebogen ikke nævnt; det er underforstået, at det er i Vestervig sogn, netop fordi intet andet er nævnt, og forældrene er »af Vestervig kloster«.

Ved Peter von Scholtens dåb ses i øvrigt i Vestervig-Agger kirkebog blandt fadderne »Løjtnant von Scholten af Viborg«. Dette er faderen Casimir's yngre bror; Benedictus Dionysius Augustus von Scholten, der gjorde tjeneste under sin far i Holstenske Regiment i Viborg (senere kaldet Viborgske Regiment). Måske har man forvekslet de to brødre, når nogle kilder har nævnt, at Peter von Scholtens far var tilknyttet et regiment i Viborg?

Dåbsattest og andre attester

Peter Carl Friderich von Scholtens originale dåbsattest, som i virkeligheden er en fødselsattest (fig. 3), er udstedt på skillingspapir

Den 17de Maj er Velbr. Hr. Capitain Case-
 mier Wilhelm von Scholten fra Kiøbenhavn og
 Velbr. Frøken Catrine Elisabeth de Moldrup
 af Westervig Closter med Kongl. allernaadigste
 Bevilgning Copuleret hiemme i Huuset Westervig.

Fig. 1.

Vestervig-Agger Kirkebog 1783, Vielser.
 Den 17de May er Velbr. Hr. Capitain Case-
 mier Wilhelm von Scholten fra Kiøbenhavn og
 Velbr. Frøken Catrine Elisabeth de Moldrup
 af Westervig Closter med Kongl. allernaadigste
 Bevilgning Copuleret hiemme i Huuset Westervig.

Dom: 5te p. Trin: er Peter Carl Friderich Hr.
 Capitain Casemier Wilhelm von Scholtens og Frue
 Catrine Elisabeth de Moldrups af Westervig Closter Conf.
 i Daaben som var fød d. 17de Maj, Ham bar
 Frøken Wilhelmine von Scholten, Test. Frøken
 Hedevig Sabine de Moldrup, Cammer Herre Peder de
 Moldrup af Westervig Closter, Cammerjunker von Scholten
 fra Kiøbenhavn og Lieutenant von Scholten fra Wiborg.

Fig. 2.

Vestervig-Agger Kirkebog 1784, Fødte.
 Dom. 5te p. Trin. er Peter Carl Friderich, Hr.
 Capitain Casemier Wilhelm von Scholtens og Frue
 Catrine Elisabeth de Moldrups af Westervig Closter Conf.
 i Daaben som var fød d. 17de May, Ham bar
 Frøken Wilhelmine von Scholten. Test. Frøken
 Hedevig Sabine de Moldrup, Cammer Herre Peder de
 Moldrup af Westervig Closter, Cammerjunker von Scholten
 fra Kiøbenhavn og Lieutenant von Scholten fra Wiborg.

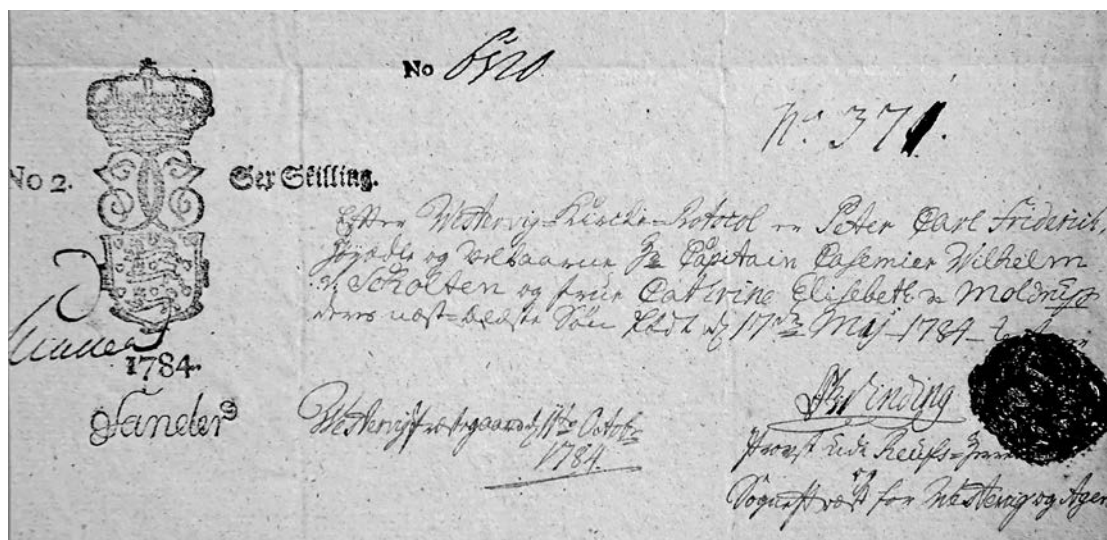

Fig. 3.

Peter von Scholtens Dåbsattest/Fødselsattest. N° 371
 Efter Westervig=Kirche=Protocol er Peter Carl Friderich,
 Høyædle og Velbaarne Hr Capitain Casemier Wilhelm
 v. Scholten og frue Cathrine Elisabeth de Moldrup
 deres næst=ældste Søn født den 17de Maj 1784 – testerer.
 Westervig Præstegaard 11te Octobr. 1784
 J. P. Winding
 Provst udi Reufs Herred,
 Sognepræst for Westervig og Ager

med vandmærke, som officielle dokumenter var dengang. Attesten er udstedt i Vestervig og er med præstens (og samtidig provstens) personlige segl. Sognepræsten og provsten Jens Philip Andersen Winding (1734-1798) var jo fætter til Peter von Scholtens morfar kammerherre Peder de Moldrup via sin mor, Magdalene Kirstine Moldrup (1708-1762). Dåbsattesten findes på Rigsarkivet.

Den originale sundhedsattest (fig. 4) for Peter von Scholten (og hans næsten et år ældre bror) er udstedt her i Thisted den 10. juli 1784 (altså dagen før Peter von Scholtens dåb i Vestervig). Attesten er udstedt af Garnisons Chirurgus Johan Wilhelm Rips. I 1776 ankom fire kompagnier af Sjællandske

Regiment til Thisted, hvor de opholdt sig til 1785. Johan Wilhelm Rips var som militærkirurg tilknyttet regimentet og underskrev sig som »Garnisons Chirurgus«. Han forblev boende fast i Thisted, efter at de fire kompagnier af Sjællandske Regiment havde forladt byen. Han boede i Søndergade, hvor han virkede som praktiserende læge indtil sin død i 1798. Sundhedsattesten findes på Rigsarkivet.

Peter von Scholtens far, Casimir Wilhelm von Scholten, ansøgte om at få sine to ældste sønner, Just og Peter, optaget på Landkadet-akademiet i København, Ansøgningen er underskrevet 12. januar 1785 i København (fig. 5). Peter von Scholten blev optaget på det efter-

7. 370. 371.

Jeg undertegnede haver efter forlangende fra
 S: T: Hr Capitain von Scholten, af Hans Kongelig Høj-
 hed Kron Printzens Regiment, hans 2de Sønner
 hvoraf den ældste Josh Gerhard von Scholten nu er
 Een Aar gammel og den anden Peter Carl
 Friderich von Scholten nu 8 Ugger gammel,
 og funden Dem begge fuldkommen vel voxen
 efter deres Alder, uden at have nogen
 Feil paa Krop eller Lemmer, og tillige
 at de er friske og Sunde og af et godt Udseende.
 hvilket herved attesteres af
 Thisted den 10de Juleej 1784. —
 J. W. Rips

Fig. 4.

Sundhedsattest 370 & 371

Jeg undertegnede haver efter forlangende fra
 S: T: Hr Capitain von Scholten af Hans Kongelig Høy-
 hed Kron Printzens Regiment hans 2de Sønner
 hvoraf den ældste Josh Gerhard von Scholten nu er
 Een Aar gammel og den anden Peter Carl
 Friderich von Scholten nu 8 Ugger gammel,
 og funden Dem begge fuldkommen vel voxen
 efter deres Alder, uden at have nogen
 Feil paa Krop eller Lemmer og tillige
 at de er friske og Sunde og af et godt Udseende.
 hvilket herved attesteres af
 Thisted den 10de July 1784
 J.W. Rips Garnisons Chirurgus

tragtede militærakademi i 1792 bare otte år gammel. Ansøgningen findes på Rigsarkivet.

Landkadetakademiet

På Landkadetakademiet fik drengene en streng og spartansk opdragelse, da målet var at hårde dem til mænd og brave krigere. Til at begynde med måtte nyankomne gennemgå optagelsesceremonierne, som det var skik og brug mellem kammeraterne. Ceremonierne bestod af himmelspjæt og dåben under vandposten, for bagefter at blive hængt til tørre, og først herefter var de nye værdige til at indtræde i rækkerne.

Drengenes toilette foregik i gården. Selv i de hårdeste vintre stod baljerne med vand derude, hvori der ofte måtte slås hul på isen. Der vaskede man sig, og underofficerer så til, at renligheden blev overholdt. Af og til anmeldte kronprins Frederik (Frederik 6.)

sin ankomst, så blev eleverne stillet op i rækker, og der blev indøvet små taler og digte for at hyld den kongelige højhed. Til disse drenges og unges pligter hørte også at gøre tjeneste som pager ved de kongelige tafler, hvor de skulle opvarte kongefamilien og dens gæster.

Folketællingen 1787

Peter von Scholtens forældres tredie barn, sønnen Henrich, blev døbt i Garnisons Kirke i København 27. juli 1785.

Parrets fjerde barn, sønnen Friedrich, blev også døbt i Garnisons Kirke i København. Det skete 21. november 1786. I folketællingen 1787 ses Casimir Wilhelm von Scholten med sin hustru og børn at bo i Skindergade 25 i København, og Casimir er i alle årene for børnenes fødsler ansat ved Kronprinsens Regiment i København, hvilket fremgår af både

Jeg forbinde mig herved, i fald Jost Gerhard von Scholten
og Peter Carl Friedrich von Scholten, begge mine Sønner, antages
til Land Cadets, da at opfylde og holde mig efterretlig ved
alt, som i den Kongelige Reglement af 12de November 1783
paabyder og foreskriver.
Kiøbenhavn d. 12 Jan 1785
P. Scholten

Fig. 5.

Ansøgning/Erklæring til Landkadetakademiet.

Jeg forbinder mig herved, i fald Jost Gerhard von Scholten
og Peter Carl Friedrich von Scholten, begge mine Sønner antages
til Land Cadets, da at opfylde og holde mig efterretlig ved
alt, som i den Kongelige Reglement af 12de November 1783
paabyder og foreskriver.

Kiøbenhavn d. 12 Jan 1785 CW v Scholten

omtalte attester, Kongens Håndbøger² for disse år, de militære Stambøger³ for officerer i Kronprinsens Regiment for disse år samt af personalehistoriker og oberstløjtnant Johan Christian Valdemar Hirsch's Militærhistoriske Biografiske Arkiv over danske og norske officerer 1648-1814, som findes på det Kongelige Bibliotek.

I skiftet efter kammerherre Peder de Moldrup, der døde i 1787, ses datteren Cathrine Elisabeth at være gift med kaptajn Casimir Wilhelm von Scholten i København.

Det er netop i årene for ægteparret Casimir von Scholtens og Cathrine Elisabeth Moldrups børns fødsler, at en del kilder mener, at Casimir var tilknyttet Holstenske Regiment i Viborg, og at blandt andet sønnen Peter von Scholten så var født i Viborg – som det ses, passer det ikke.

Nemt at opnå permission

Når Casimir Wilhelm von Scholten kunne opholde sig så meget i Thy som tilfældet viser, er det slet ikke usædvanligt. Dengang havde officerer mulighed for permission (orlov) af private årsager, endda med fuld løn betalt selv over længere perioder. Når en officer ønskede permission, hvilket var meget almindeligt forekommende, henvendte han sig til sin direkte foresatte, regimentchefen. Når denne havde givet grønt lys, henvendte officeren sig skriftligt til hærens øverste ledelse i Generalitets- og Kommissariatskollegiet, som derpå også skriftligt meddelte sin tilladelse. Afslag forekom kun yderst sjældent.

Så Casimir Wilhelm von Scholten havde med sit gode navn i militære kredse gennem generationer ingen problemer med at være her i Thy:

1. ved sit giftermål
2. ved sit første barns fødsel og dåb

3. ved sit andet barns fødsel og dåb (Peter von Scholten)

4. ved lægeundersøgelsen af hans to første-fødte med henblik på udstedelse af sundhedsattesten.

Kom aldrig tilbage til Jylland

Casimir Wilhelm von Scholten og hans hustru med børn vendte efter 1785 aldrig tilbage til Jylland for at tage fast ophold der. Casimir avancerede i det militære system fra i 1785 at være kaptajn, i 1789 kompagnichef, 1790 major, 1799 oberst og kommandant på Skt. Thomas. Cathrine Elisabeth de Moldrup døde allerede i 1804, 40 år gammel. I nekrologen over Cathrine Elisabeth de Moldrup i den Københavnske Adresseavis lørdag den 23. februar 1805 ses det, at hendes tidlige død skyldtes »den bekendte Vestindiske feber«, det vi i dag kalder gul feber. Hun blev begravet på den danske kirkegård på Skt. Thomas, hvor den nu desværre ilde tilredte gravplade nr. 31 stadig findes indsat i The Wall (muren).

Casimir Wilhelm von Scholten døde i 1810, 57 år gammel. I nekrologen over ham i den Københavnske Adresseavis tirsdag den 15. maj 1810 ses det, at han var død meget pludselig, og i indførslen i kirkebogen for Garnisons sogn i København ses blandt andet, at som dødsårsag angives »Slag«; dette er at opfatte som et slagtilfælde, og som det ligeledes ses, blev han begravet på Garnisons Kirkegård i København og ikke ved sin kones side på Skt. Thomas. Hans gravsted er for længst sløjft og kan derfor ikke ses mere på Garnisons Kirkegård.

Ægteskabet med Elisabeth Thortsen

Hele Peter von Scholtens militære karriere springer jeg over, men vil fremhæve to ting fra

hans voksne liv. I 1810 ønskede han at gifte sig her i Danmark, men han kunne ikke finde sin dåbsattest, hvorfor sognepræsten nægtede at vie Peter von Scholten og hans tilkommende, Anna Elisabeth Thortsen (1786-1849). Men efter at Peter von Scholtens foresatte ved militæret var gået i borgen for ham og havde bekræftet hans identitet og alder, så ville præsten ved Garnisons kirke i København godt vie parret, det skete 31. oktober 1810.

Peter von Scholten, 1784-1854. Litografi W. Heuer 1832.

Den genfundne dåbsattest

Det vides ikke, hvorfor Peter von Scholten ikke kunne finde sin dåbsattest, måske fordi han ikke kunne spørge sine forældre, de var jo begge døde, måske fordi han ikke ville kontakte sin familie, hvilket han ikke gjorde (Lise, som han kaldte sin tilkommende, var jo som datter af en kaptajn i handelsflåden under hans stand).

Peter von Scholten vidste åbenbart ikke, at hans dåbsattest befandt sig på Landkadetakademiet, hvor den skulle forevises ved hans optagelse. De har så beholdt dåbsattesten indtil Landkadetakademiets nedlæggelse i 1861, hvorefter attesten er blevet videregivet til Rigsarkivet. Her fandt jeg så 200 år senere nævnte dåbsattest i Landkadetakademiets arkiv.

Westervig Kloster pr. Viborg

Den anden ting, jeg vil fremhæve, er, at i folketællingen 1850 (den eneste Peter von Scholten forekommer i efter 1845, hvor fødested oplyses). Her oplyste han til tællingskommissæren, at han var født på »Westervig Kloster pr. Viborg«. Når Peter von Scholten oplyste dette, var det måske fordi Vestervig for ham var så fjern en egn, som han måske ikke havde besøgt, siden han var spæd. Dette kan måske have bidraget til den fejlagtige opfattelse vedrørende Peter von Scholtens egentlige fødested. Men med herværende artikel, er det fastslået, at Peter von Scholten blev født på Vestervig Kloster her i Thy.

Som nævnt flere gange i artiklen, døde Peter von Scholtens morfar kammerherre Peder de Moldrup i 1787. Vestervig Kloster overgik derefter til hans yngre bror, major Hans Christian de Moldrup (1740-1795). I slægten von Scholtens familiearkiv på Rigsarkivet findes en ret omfattende korrespondance mellem

+

Den 1te Februar 1850.

[illegible]

Peter von Scholtens forældre og nævnte Hans Christian de Moldrup. Denne korrespondance kunne måske engang danne grundlag for en artikel i Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred.

Blandt plantageejere på de Vestindiske øer var Peter von Scholtens beslutning om at frigive slaverne ikke populær. Også efter hjemkomsten til København blev han udsat for stærk kritik for »vaklen og fejhed«. Ministeriet stævnedes ham for embedsforsømmelse, og en kommissionsdomstol dømte ham til at

Michael Vandet
Født 1959. Museumsassistent ved Museet for
Thy og Vester Hanherred

1. Han skrev blandt andet en »Fuldstændig Geographie over Thyland med tilhørende Landkort« samt »Forsøg til en Beskrivelse over Westervig Closter«, som begge findes på Det Kongelige Bibliotek.
2. Kongens Håndbog udkom årligt med oplysninger om alle officerer og alle militære enheder.

3. De militære Stambøger var en løbende fortegnelse over mandskabet i hver militær enhed, blandt andet om hver enkelt officer, dennes fødested, fødselsdato samt -år, civilstand, tilhørsforhold til en militær enhed, hans alder ved indtræden i hæren, tjenestetidens varighed mv.

Fra Aksel Munks arkiv

Havnefest maj 1965. Et spring fra en 32 meter høj stålmaster ned i et to meter dybt vandbassin – der er omspændt af ild. Jimmy Jamison, 65 år og tidligere amerikansk testpilot, er på vej op ad den mast, der nærmest som et Babelstårn skraber himlen – som nogen erindrer forberedelserne til det annoncerede »dødspring«. I 40 år er det gået godt. Det gør det også i Thisted. Med 75 km i timen – og et tryk på flere ton – rammer Jamison vandoverfladen. Tre år senere indhenter skæbnen ham i Frederikshavn.

1962. Fotografen har stillet cyklen fra sig og fundet fotografiapparatet frem. Her ved broen ved Færgeborg med udsigt til Egebaksander er der et motiv, han må have med hjem til samlingen.

Fra et hjørne af Danmark

af Nina Hobolth

En af kunsthistoriens største ekspressionister. Sådan betegnes Emil Nolde i denne artikel, hvor læseren indføres i hans liv og kunst og specielt får indsigt i betydningen af hans ophold ved Lild Strand i 1901.

I sensommeren 1901 opholdt billedkunstneren Emil Nolde (1867-1956) sig igennem flere uger i det nordvestligste hjørne af Danmark, ved Lild Strand. Han befandt sig i en personlig krise, som vi også mere end 100 år efter har mulighed for at granske ganske nøje. Der er nemlig tre kilder til forståelse af denne korte periode af hans lange liv: De kunstværker, han udførte; de breve, han sendte til venner og familie under opholdet; samt omtalen af opholdet i de erindringer, han skrev mange år senere.

I denne artikel vil jeg først og fremmest præsentere et udvalg af de tegninger, som Nolde udførte under opholdet ved Lild Strand. Jeg vil indkredse de inspirationskilder, der kunne ligge til grund for hans valg af sted og temaer, og jeg vil perspektivere betydningen af opholdet til Noldes kunstnerliv, som det formede sig i årene fremover.

Emil Nolde var i begyndelsen af 30'erne, da han besluttede at skippe alt, hvad han så møjsommeligt havde tilegnet sig og opnået igennem ungdomsårene: En uddannelse som træskærer og teknisk tegner i Flensborg og – efter nogle urolige og barske vandreår – fastansættelse i en attraktiv stilling som lærer i mønstertegning på kunsthåndværkerskolen i St. Gallen i Schweiz. Nolde har selv skildret, hvordan barndomshjemmet ikke viste forståelse for hans kunstnerdrømme, men at faderen, om end modvilligt, accepterede, at den unge Hans Emil Hansen

brød med familiens landbrugsliv til fordel for en håndværkeruddannelse. På intet tidspunkt synes Nolde dog at have opgivet sine kunstnerdrømme: Han opsøgte kunstskeoler i de byer, han kom til, da han efter endt uddannelse arbejdede i Karlsruhe og Berlin – og efter St. Gallen-årene 1892-97 opsøgte han kunstskeoler og -akademier i München, Dachau og Paris. Dertil kom ivrige studier i museernes skatkamre af kunst og kunsthåndværk, hvor ikke mindst de gamle mestre – Holbein, Rembrandt og Goya – samt den tyske symbolisme stod Noldes hjerte nær. (ill. 1. »Skovtrolde og skovnymfer«, 1895, en eventyrillustration inspireret af Arnold Böcklins naturromantik).

Man fornemmer den monotoni og snigende frustration, der sniger sig ind i Noldes liv som lærer i Schweiz. I sine erindringer beskriver han levende, hvordan han bl.a. bestiger Matterhorn og Mont Rosa, han lader sig helt opsluge af naturen og sine oplevelser ude i landskabet. Han tegner også de bjergbønder og andre »mennesketyper«, som omgiver ham i vennelag og på værtshusene. Dertil arbejder han over flere år (1895-97) med et stort maleri af bjergtrolde (den tyske titel »Bergriesen« kan både betyde bjergkæmper/trolde og bjergkæder/toppe), som han indsender til en censureret udstilling i München. Det er en stor skuffelse for Nolde at billedet bliver afvist – men nøgternt betragtet er det mest af alt et genrestykke, nemlig en anekdotisk

Ill.1. Skovtrolde og skovnymfer. 1895. Tegning.

fremstilling af nogle bjergtrolde, der godter sig over de rigdomme, de har tilranet sig.

Noldes interesse for mennesketyper og karikaturer var udtalt. Allerede fra de unge år tegnede han små portrætter af mænd og kvinder, som han gennem overdrivelse forvandlede til karikaturer af f.eks. den hovne, den dovne, den dumme og kunstneren (med spids hat, langt skæg og hår). Denne trang til typificering overførte han også til de bjergformationer, der omgav ham i Schweiz: Han fremstillede rækkerne af bjergtinder – hver efter deres egenart – som en sær blanding af menneskelige og troldeagtige karikaturer: Munken, bejleren, jomfruen osv. (ill. 2. »Kvindelig og mandlig bjergtrolde/bjergtoppe«, 1898, overmalet litografi). Disse vittige indfald besluttede Nolde at sætte i produktion som postkortserier til ugeskrifter og aviser, og salget gik over al forventning. På kort tid tjente Nolde efter sigende 25.000 schweizerfrancs. Det var for dén tid en så anseelig sum, at han besluttede at opsigte sin stilling og bruge indtjeningen fra postkortene til at realisere sine kunstnerdrømme (og han levede af sine »postkort-penge« fra 1898 til 1904). Han valgte at rejse til Danmark, sandsynligvis fordi han forbandt sin mors danske slægt med det åbne og skabende kunstnersind.

I efteråret 1900 opholdt Nolde sig i længere tid i København, hvor hans formål var dobbelt: Det ene formål var at skrive artikler om en række danske billedkunstnere, herunder bl.a. J. F. Villumsen og Vilhelm Hammershøi. Møder og samtaler med disse kunstnere blev dog næppe realiseret; der kom i hvert fald aldrig nogle artikler fra Noldes hånd. Det andet formål var at male og tegne, og dertil lejede han et atelier; men det synes at have været svært for Nolde at etablere en tættere kontakt med det danske kunstmiljø.

I foråret 1901 var Nolde igen i København, hvor han igen lejede et atelier og både tegnede

Ill. 2. Kvindelig og mandlig bjergtroll/bjergtoppe. 1898. Coloreret litografi.

og malede, dels fra byen og dels fra landet. På en udflugt til Hundested, hvor Nolde ville male klinterne ud til Kattegat, traf han Knud Rasmussen og dennes ledsager, Ada Vilstrup, der spurgte om vej til Carl Ewalds hus. Hermed var et bekendtskab indledt, som i sommerens løb blev fulgt op med visitter i København. Noldes dybe forelskelse i Ada medførte, at han næsten dagligt sendte breve og små tegninger til hende fra Lild Strand, hvor han både »gjorde kur« til hende og fortalte om sin færd og sine tanker. Derfor afspejler brevene med seismografisk præcision, hvor stærkt Noldes følelser kunne slå om fra

overstadig lykke til dyb melankoli. Med disse stærke skriftlige vidnesbyrd er det svært at forklejne betydningen af Noldes ophold ved Lild Strand.

Onsdag den 26. juli 1901 rejste Nolde med dampskib fra København til Aalborg. Herfra drog han videre til Lild Strand, i Danmarks nordvestlige hjørne, som han selv så præcist formulerede det. Hvordan han tilbagelagde turen mellem Aalborg og Lild, fortalte han ikke, for den slags praktikaliteter sprang han over. Men der gik da en dagvogn mellem Aalborg og Thisted, hvorfra man kunne blive sat af for selv at gå det sidste stykke af vejen.

Nolde vendte tilbage til København søndag den 16. september, igen med båd fra Aalborg. Han var altså bortrejst i otte uger, og fraset et par dages rejse frem og tilbage fra Lild Strand til Aalborg, boede han under hele opholdet ved Lild Strand. Han boede hos familien Græsbøll, hvis hus lå i læ bag den yderste klitrand. Poul Græsbøll var både fisker, strandfoged og bestyrer af redningsstationen. Igennem et langt liv nåede han at være med til at redde 207 mennesker fra strandings- og druknedeoden. Familien Græsbøll omfattede udover Poul hustruen Bolette, døtrene Hanne og Martha samt en lille plejedatter. Huset, som familien Græsbøll selv havde bygget af lokale limsten i 1880'erne, er rummeligt (det ligger der endnu); her fik Nolde en stue med to vinduesfag mod nordvest, umiddelbart til højre for indgangen og således uforstyrret af husets øvrige beboere. Han blev gæstfrit

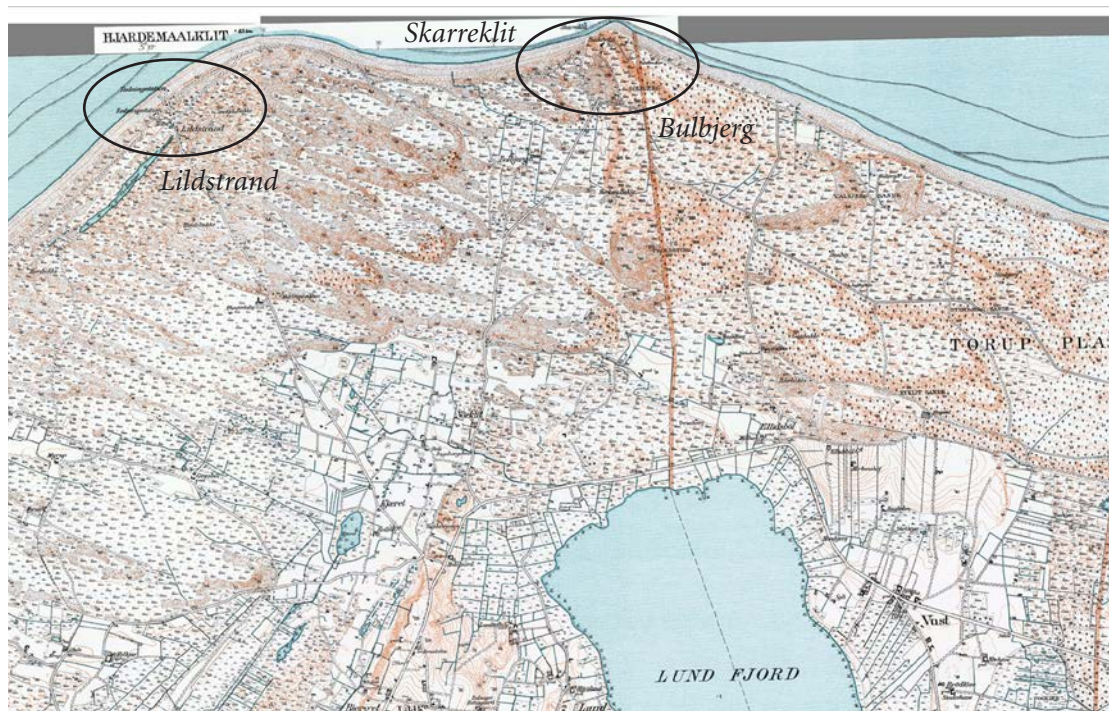
modtaget og godt beværtet, f.eks. beskriver han underfundigt et dejligt måltid bestående af tre små stykker flæsk og 12 kartofler samt blåbærgrød med mælk fra byens eneste ko.

Noldes vært var et naturligt samlingspunkt i den lille bebyggelse, der ikke blev overrendt af fremmede. Det fremgår af Noldes erindringer, at han talte med fiskerne og deltog i sildefiskeriet langs kysten. Han var også med på en længere tur ud på det åbne hav, hvor der blev fanget hummer og krabber. Men det blev kun til ganske få ture på vandet, for Nolde søgte mod land. Han tilbragte dagene på hederne, i klitterne eller langs med kysten. Han udførte også nogle malerier under sit ophold, bl.a. af familien Græsbøll og fiskerne i byen – men malerierne bliver ikke nærmere omtalt i denne artikel.

Landskabet omkring Lild er enestående. Det højeste punkt er Hole bakke, hvorfra der

Familien Græsbøll foran deres hus i Lild Strand, 1901

Kort over Lild og Bulbjerg.

er en storslået udsigt. Herfra ses Limfjorden med sine øer og bakkede lerskrænter mod øst, Vejlerne mod syd og mod vest Hanstholms fyr og fiskerleje. Det mest imponerende er dog Bulbjerg, der med sin bakkeryg helt ud til Vesterhavet danner et skel mellem Vig-søbugten og Jammerbugten. Nedenfor Bulbjergs høje skrænt stod Skarreklit, en i vandet fritstående standstensklippe, der som årene gik blev stadigt mere eroderet og til sidst forsvandt under de kraftige storme i 1978.

Den danske forfatter Meir Goldschmidt rejste i 1865 langs den jyske vestkyst og beskrev i »Bolbjergreisen«, hvor fantastisk det er – i denne den yderste, fattige, lyngklædte og sandede egn af Danmark – at finde det mest storslåede bakkedrag, hvor der »viser sig et Syn, som Alperne med al deres Storhed dog ikke opvise Mage til: Havet, det blaa Hav, der drøner nede i Dybet og med stedse voxende

Magt viser det forskende Øie sin Uendelighed.« Nogle år før Goldschmidts rejsebeskrivelse havde også St. St. Blicher skildret Bulbjerg og havet omkring Skarreklit. I 1838 foretog han en rejse langs Danmarks vestkyst og i 1839 udkom resultatet med den mundrette titel: »Vestlig Profil af den Cimbriske Halvø«. Heri dramatiseres Bulbjerg – Jyllands eneste klippe - og havet omkring Skarreklit som den rene naturromantiske uhygge, med stejle sider, rasende bølger, havets torden og erosionens udslettende kraft. Her knejser »Jomfruen«, Blichers betegnelse for Skarreklit, og til spørgsmålet om, hvordan dette sælsomme naturværk er kommet her, mæner Blicher: »Vandrer! Hold inde med Spørgsmaale! Klippen kaster Dig dem tilbage i hendedøende Gjenlyd.«

Vi har ikke nogen forklaring på, hvorfor Nolde gjorde Lild Strand til sit faste

opholdssted igennem disse to måneder i 1901. Måske er det en tilfældighed, at han på sin vandring mod havet søgte overnatning hos familien Græsbøll og følte sig så godt modtaget, at han valgte at blive? Eller han havde måske læst Meir Goldschmidts skildring af Bulbjerg, hvor han – med sit årelange ophold i netop alpelandet Schweiz – har fanget ordene om, at der her »viser sig et syn, som Alperne med al deres storhed ikke kan opvise mage til: Det blå hav, der drøner nede i dybet og med stede voksende magt viser det forskende øje sin uendelighed«. Teksten er en appel til det sansende og undersøgende blik, – og hvis Nolde har læst denne tekst, er det ikke underligt at den har sat sig fast i hans erindring som en opfordring til selvsyn! Paralleliteten mellem Danmark og Schweiz har han i hvert fald selv mærket, som det fremgår af et brev til Ada den 10. september, hvor han fortæller om Bulbjerg og oplever »den sveizeriske Bjergdristighed, som igen priketh i mine Lemmer«.

I dette landskab strejfedes Nolde altså rundt i et par måneder i sensommeren 1901 – i så lang en periode, at han virkelig tilegnede sig landskabets særtræk, dets historie og folklore. Han kommunikerede nok med egnens befolkning, men først og fremmest gennemlevede han en tid med store eksistentielle udfordringer: Som menneske og som kunstner.

Tegninger med motiver af klitlandskabet ved Lild

Stående på Bulbjerg kunne Nolde med en blød kulstift indfange de store klitlandskaber, hvis bakkekamme i siksakmønstre fører blikket ud mod den rolige havflade. Langs horisonten og i luften over sig kunne han betragte de foranderlige skyformationer, der gjorde øjeblikket nærværende og himmelrummet storladent.

Nolde kunne tegne den mindste detalje og den helt korrekte skygge, for det havde han lært som mønstertegner og træskærer. Han havde lært det gennem sin uddannelse og bragt det i anvendelse i seks års undervisning som lærer på Kunsthåndværkerskolen i St. Gallen. Men da han havde opsagt sin lærerstilling og forsøgte at skabe sig en ny tilværelse som fri kunstner, var det frihåndstegningen, der stod i centrum. I København i efteråret 1900 og foråret 1901 havde Nolde både malet og tegnet byprospekter og landskabsbilleder. Det var udmærkede, men ikke epokegørende værker. Så kom Nolde til Lild Strand og tegningerne blev anderledes – friere og stærkere. Væk var det pæne og kontrollerede, helt parallelt med Noldes levevis. En hurtighed i stregerne gav tegningerne nerve og nærvær, mens skægget groede og friheden til at gøre, hvad han ville, i denne fjerne egn var ubegrænset.

Den samme hurtighed, nu med pen og blæk, ligger i andre tegninger. De fleste er små i formatet, ofte i kuvert-format, fordi de er sendt til familie, venner og bekendte. Det gør dem bestemt ikke ringere. En tegning (ill. 3. »Strandløber«, 1901) forestiller en mand, der med kappen flagrende bagud og en hånd på hatten kæmper sig frem langs kysten, med klitterne til den ene side og bølgerne til den anden. Mågerne flyver op i store cirkelslag og levendegør himmelrummet – og våde fødder får han da, sådan som de overskyldes af vilde bølgeslag. Tegningens titel »Strandløber« henviser efter sigende til en person, der ikke kan finde ud af at sætte skelpæle op og som derfor farer forvirret rundt – men det henviser jo også til den lille hurtige fugl, der piler rundt om fødderne af os for at lede os væk fra reden.

»Vildmanden« – den ensomme vandringsmand – møder undertiden mennesker på sin vej (ill. 4. »Den vilde mand«, 1901). Så stopper

Ill. 3. Strandløber. 1901. Pennetegning.

Ill. 4. Den vilde mand. 1901. Pennetegning.

de op og lytter til ham, som var han en lægprædikant med et indtrængende budskab. De 7-8 skikkelser, flest kvinder, læner sig frem imod taleren, der med fremstrakte arme ivrigt gestikulerer og forklarer. Er det en gudstjeneste i det fri? En vækkelsesprædikant, der fastholder sine tilhørere med djærve ord og pædagogisk tæft? Vildmanden er en fremmed, der både fascinerer og skræmmer, han både drager og frastøder sine lyttere.

I tegningerne af »Strandløber« og »Den vilde mand« er der tale om det samme stor-slåede klitlandskab med den brede forstrand. I begge tegninger er den centrale mandsfigur en skikkelse i dramatisk bevægelse, som indtager selv rummet – i det første tilfælde som en vandringsmand og udforsker af en natur, der ellers ligger i fred (mågerne flyver skrigende op) – i det andet tilfælde som en sær gæst på gennemrejse, der har noget vigtigt at meddele.

Det er åbenbart, at det er selvfremstillinger, Nolde har lavet i de to tegninger. Han dokumenterer og illustrerer, hvordan han gennemtraver landskabet, heden og kysten. Han har både i sine breve og sine erindringer fortalt, hvor stærkt naturen påvirkede ham. »Jeg maler og bader og traver igennem Klitterne eller langs Stranden. ... Tusende Møver omkredser mig, de flyver vild skrigende ned imod mig, vistnok ser de at jeg er Fremmed og tror maaske jeg er et Uhyre eller maaske et meget slet Menneske. Jeg er ingen af begge Dele. ... Vistnok kan Ensomhed for Maleren være til nogen Nytte, men det virker noget haard og kan være noget sværd at bære.« ... I dette brev til Ada fra slutningen af juli er det landskabet og Noldes udforskning af det, der står i centrum. Men følelsen af fremmedhed og isolation er tung, og den viser sig i mange af brevene.

Emnet i tegningen af »Den vilde mand« er dertil interessant, fordi Nolde på et tidspunkt

overvejede at blive missionær som et af sine store forbilleder, Vincent van Gogh. Rodløs og fortvivlet over så mange års kunstnerisk modgang – op igennem 1890'erne – så han et alternativ i at udøve missionsgerningen. Den trospåvirkning, han havde fået som barn, var stærkt forankret i de religiøse vækkelsesbevægelser, der agerede med stærke forbehold imod den autoritative kirkeorden.

Tegninger med indendørs-motiver/røverstuer

Med fællestitlen »Røverstue« udførte Nolde en række herlige situationsbilleder af stuer/kroer, hvor folk er bænket eller står omkring et bord – med dertil hørende hændelser (*ill.* 5. »Røverstue«, 1901). Fremmede kommer ind, ordvekslinger finder sted, latter, spøg, udfritten og skepsis bølger imellem de tilstedeværende. Kvinderne har travlt med potter og pander ved komfuret i de lavloftede rum, hvor der koges, steges og drikkes. Nolde havde lavet mange tegninger af mænd bænket omkring et bord – men nu får de raske penetegninger en mere dramatisk dimension. Og så betegnelsen »Røverstue«!

Strandløber, vildmand, røverstue --- titlerne må være mere end tilfældigheder og én dansk forfatter træder i forgrunden ved disse ord. St. St. Blicher skrev om røverstuer og vildmænd og eneboere og tatere og natmænd – om kjeltringer og godtfolk fra de egne, som Nolde nu gennemtravede. Blicher skrev om naturen, vejrliget, havet og befolkningen som kun få danskere før og efter ham. Blichers noveller blev læst og elsket over det ganske land – og også i Tyskland med, hvor oversættelserne af han rejseskildringer og noveller kunne læses allerede fra 1840'erne.

Ingen steder i sine erindringer eller publicerede breve nævner Nolde Blichers navn. Ej heller i den nu uoverskueligt store

Ill. 5. Røverstue. 1901. Pennetegning.

kunsthistoriske faglitteratur om Nolde er Blichers forfatterskab nævnt. Men sammen- sætningen ligger dog lige for. I Noldes fire dybt fascinerende erindringsbøger er det på- faldende, hvor lidt konkret han er vedr. in- spiration fra andre kunstnere, i billedkunst såvel som litteratur og musik. Han nævner selvfølgelig nogle af kunsthistoriens stør- ste navne, men når man betænker, hvor in- tenst Ada og han for eksempel levede midt i det berlinske kunstliv – deres bekendtskab blandt andre med Edvard Munch og Herman Bang og deres optagethed af den tyske scene- kunst via Adas skuespilleruddannelse (de fik fribilletter af Max Reinhardt til Deutsches Theaters generalprøver) – så får man utroligt lidt at vide om Noldes inspirationskilder. Ja, de islandske sagaer nævnes, men hvad med f.eks. den danske litteratur, som Adas belæ- ste og kunstinteressererede familie var optaget

af? Her holder Nolde på sine hemmeligheder og oplyser ikke ret meget konkret om sine inspirationskilder.

Hvordan det end forholder sig, så var Nolde med opholdet ved Lild Strand dumpet lige ned i »Blicher-land« med de mange skæbne- fortællinger, naturbeskrivelser og visuelt in- spirerende episoder, der springer ud af Bli- chers forfatterskab. Røverstuen er skildret i et utal af historier, ja, har endog givet titel til én af dem. Scenariet i en røverhule/krostue kan Blicher med gnistrende humor afrunde som følger: »Og hermed overlader vi disse for- sorne karle til deres svir, ugudelige snak og liderlige sange for at blande os imellem vir- kelige mennesker«. Nolde havde en lignende tilgang til menneskehedens randfænomener.

Men det var ikke virkelige mennesker og naturoplevelser, der fyldte alle Noldes tanker, mens han var i Lild. Han skildrede også sære

væsner og overtroiske forestillinger – her er et par eksempler.

Tegninger med motiver af sære væsner og nattens gerninger

En tegning udført med blæk og pensel forestiller et par natlige såkaldte »klitspøgelser«, der hopper over de store sandbanker (ill. 6. »Klitspøgelser«. 1901). Klitspøgelserne er store, langbenede og farlige. Om de træder dansen eller vender tilbage fra et røvertogt er ikke sådan at afgøre – deres langbenethed kan også være et levn fra marskens styltespring. Deres løben ud af billedet samtidig med den enes stirrende blik (opdaget på trods af mørket?) giver tegningen et nærvær af mystik og

listighed. Og hvad er det egentlig, klitspøgelset helt ude til venstre har gang i? Svaret svæver i nattens mørke, drilsk og dunkelt.

I mange sammenhænge ligner Noldes figurer slet ikke kunsthistoriens sædvanlige æstetiske ikoner, hvorfor de da også gang på gang beskrives som »groteske« og »fantastiske«. Derfor vakte hans bibelske billeder også anstød, fordi man fandt hans fremstillinger hæslige og frastødende.

Men Nolde udviklede sin egen højstemte sceniske dramatik og sine helt personlige fortællekoder. Her kommer et bud på en fortolkning af en tegning fra opholdet på Lild Strand, som med Noldes særlige syntaks tager sig ganske besynderlig ud (ill. 7. »Et møde«, 1901).

Ill. 6. Klitspøgelser. 1901. Akvarel.

Ill. 7. *Et møde*. (1901). Kulstift.

I »Et møde« ser vi en voluminøs mandsperson stå overfor to tynde kvindeskikkelser. Det foregår i et dramatisk vejrlig, foran store bølger på en blank forstrand (et scenisk panorama, som vi møder i mange af Noldes tegninger fra Lild). Mørke skyer lukker horisonten, et uvejr farer snart over himlen. Det skildrede optrin svarer på flere punkter til en episode i novellen »Fjorten dage i Jylland«, hvor fortælleren besøger »Klintekirken« og dér møder to smukke unge kvinder: Den ene er lysende og udadvendt, den anden mørk og alvorlig. Disse to kvinder overraskes inde i det ruinøse kirkerum af en frygtindgydende skikkelse: En gammel gråskægget mand, iført en pjaltet præstekjole. Om halsen har han en sær pibekrave og på hovedet flere parykker. Det fortælles videre, at da de to unge kvinder er kommet sig over forskrækkelsen af det pludselige møde, nejer den ene af pigerne for den usædvanlige skikkelse, mens den anden folder sine hænder og ser »medynksom« i vejret. Hvis tolkningen er relevant, hvorfor har denne scene, dette møde, så fanget Nolde så stærkt? Ja, det kan vi kun gisne om, men de smukke kvinder og den sære mand, det er jo en sammenstilling, der rummer myten om skønheden og udyret – om udsathed

og farlighed. Det forklares i Blichers fortælling at den sære præstesikkelse rummer en tragisk historie om udstødthed og galskab. Her ligger en identifikationsmulighed, fordi Nolde følte sig så ene og udsat i denne periode af sit liv. Men den barokke tone i novellen er også fanget præcist af Nolde, hvis figurtegning af de unge piger netop kan forekomme os beskuere »grotesk«, men som er typisk for det særegne »Nolde-sprog«: Kvindeskikkelserne, der henholdsvis nejer og ser op, har kunstfærdige frisurer, og den hvide kvinde er dertil højbarmet og slank om taljen. En alternativ læsning af tegningen er, at skikkelsen bag den hvide kvinde ikke er en kvinde, der nejer, men en mand. Så er der tale om et par, der står foran en præst, hvis udstråling ikke er entydigt elskværdig: Er det et mareridtsagtigt syn, hvor indgåelse af ægteskab (mellem Ada og Emil?) mødes med skepsis af en »selvfed« kirkelig autoritet? Er det et forpint sinds skrækvision af, hvordan et ønske om ægteskab kan forhindres eller forløses? Så svært og så tvetydigt kan det være at afkode Noldes billedsprog.

Det giver en stærk dramatisk virkning at sammenstille forskellige fysiologisk/psykologiske typer. I »To djæвле« (ill. 8. »*To djæвле*«, 1906) ser vi to lede fyre: Den tykke/afstumpede og den tynde/fiffige, som opildner hinanden til ondskab og fortræd. Det brutale/aggressive bjørnedyr og den spidshovede/snedige djævleskikkelse kombinerer Nolde i de kommende år gang på gang som et fastmakkerpar, men de synes »opfundet« og »set« ved Lild Strand!

Et sidste eksempel på Noldes inspiration fra sagn- og eventyrenes verden er blæktegningen »Skrækkelig« (ill. 9. »*Skrækkelig*«, 1901). Igen udspiller scenen sig i havstokken (et træk Nolde gentog mange gange i årene fremover, også i sine store oliemalerier). Himlen er dramatisk skyovertrukken, uvejret hænger lavt.

Ill. 8. *To djævla*. 1906. Radering.

Til højre i en tæt sammenslynget form står en mand og en kvinde. I sin løftede hånd holder manden en stor kniv, med sin anden arm beskytter han den spinkle kvindeskikkelse, der knuger sig ind til ham. Foran dem står et uhyre – skrækkeligt, må vi forstå, når vi indser parrets rædsel! Det dyr, der forskrækker, er et håret væsen med store poter og et sært afskåret bagparti. I Blichers novelle »Fjorten dage i Jylland« fortæller om en præst (præsten i Langebæk), der driver »pygoskopi« – et ord, der hverken kan slås op i fremmedordbogen eller encyklopædien. Men præsten fra Langebæk

driver altså pygoskopi, sådan som Blicher fortæller det: Han bedømmer folks karakter ved at betragte dem bagfra, ved at »aflæse« deres bagdel. Pygoskopi (af pygo/bagdel og scopi/beskuelse) er et spøgefuldt udtryk – muligvis konstrueret af Blicher selv – om kunsten at aflæse et menneskes (eller væsens) karakter ved at betragte det fra enden. Og jeg har da aldrig set noget så meget bagfra som monstret i Noldes tegning! Scenen med den ridderlige mand, der forsvarer sin elskede, bliver lettere (ufrivilligt?) komisk, fordi/når man betragter truslen »bagfra«. Bagfra er uhyret langt

Ill. 9. Skrækkelig. (1901). Pennetegning.

Bj. 3

Tivill Nordbø

Ill. 10. Spøgeri. 1905. Radering.

mindre skrækindjagende end det formodes at være forfra. Den skæggede forsvarer af kvindens dyd er nok tapper, men måske er den ridderlige opførsel lidt overdreven? Skulle det være en illustration til en af Blichers noveller, har jeg overset det – hvis læserne af denne artikel har forslag, ville de blive modtaget med glæde.

Samme store klumpede monster møder vi i en senere radering (fra 1905) af »Spøgeri« (ill. 10. »Spøgeri«, grafisk blad fra 1905), hvor et hestelignende væsen kravler op på ryggen af et rumpestort firkantet dyr. Et flyvende klumpedyr med bløde poter skabte Nolde også på et billede, som han malede ved Lild Strand. »Solopgang« hedder det, men det kunne også kaldes »Et frieri«. Igen er der en identifikation mellem Nolde selv og hans motiv – at en »han« bejler til sin udkårne »hun«.

Nolde er skånselsløs, når han i sine erindringer beskriver sig selv: Kejtet, klodset og uegnet til at omgås andre mennesker. Også i sine breve til Ada giver han undertiden selvforagten frit løb. Mon tegningen »Skrækkelig« rummer denne dobbeltidentificering: På den ene side det drabelige monster, der bagfra slet ikke er så farligt som det umiddelbart synes, men som opbygger en stærk facade for at sætte sin vilje igennem – og heroverfor den frygtløse bejler, der som skægget vildmand forsvarer sin udkårne? Adas og Emil Noldes brevveksling igennem de to måneder ved Lild Strand afspejler, hvor ustabile og vanskelige faser deres forhold gennemløb, hvad der naturligvis fik ham til med mellemrum at fortvivle.

Noldes livlige fantasi og stærke fabuleringstrang har fået luft til udfoldelse i Lild – og den

er muligvis blevet gødet af Blichers smittende fortælleevne. Motiverne: Naturen med heden og lyngen, med havet og klinterne, med storm og stille, med røvere, natmandsfolk, keltringer, præster, skønne kvinder, døgenigte og helte, stridigheder, list og overtro, – er ikke til at oversætte i »rene illustrationer«, og Nolde holdt som tidligere nævnt gerne sine inspirationskilder for sig selv. Men da han vendte tilbage til København og mødte sin Ada, var han ikke i tvivl om sin videre kunstnerbane. På færgen fra Aalborg til København barberede han sit ugelange røde skæg af, for at hun skulle kunne genkende ham. Og i februar 1902 blev Ada og Emil gift – og med giftermålet kom navnet »Nolde«. Så var både kærligheden og kunstnernavnet på plads, og et nyt livsafsnit kunne begynde.

Igennem årene genoptog Emil Nolde de motiver, han havde tegnet så frit og uanstrengt ved Lild Strand: Havet i stille og storm, himlen med skyer og uvejr, krostuer og mennesker i forsamlinger, sære væsner og mytiske møder – men nu i maleri og akvarel med en farvestyrke, der slog benene væk under samtiden, og som den dag i dag gør Nolde til én af kunsthistoriens største ekspressionister.

Nina Hobolth

Født 1948. Seniorforsker, mag.art. i kunsthistorie 1979. Inspektør ved Nordjyllands Kunstmuseum 1980-85, leder af Randers Kunstmuseum 1985-89, direktør for Nordjyllands Kunstmuseum 1989-2010.

Kilder:

Kirsten Tange Jørgensen: »Nolde og Nordjylland«, Nordjyllands Kunstmuseums Informationsavis, 1974.

Bent Græsbøll: »Folkeminder fra Bulbjergnegnen«, 1976.

Manfred Reuther: »Emil Nolde in Lildstrand, 1901«, Nordelbingen Beiträge 24, 1985.

»Emil Nolde, Begegnung mit dem Nordischen«, udstillingskatalog, Kunsthalle Bielefeld, 2008.

Fra Aksel Munks arkiv

Idyl med får og beboelsesvogn – og Synopal-fabrikken i Thistedes østby. Året er 1963. Thisted Købstad havde store forventninger til den nye fabrik, der lå placeret ved kommunegrænsen og siden blev indhentet af parcelhuskvarterer. Og det skulle hurtigt vise sig at være en problematisk blanding som følge af støv- og støjgener fra fabrikken.

Hovedgaden i Snedsted i begyndelsen af 1960'erne med den kendte orgelbygger Niels Chr. Christensens observatorium. Han byggede det selv i 1925.

Indre Mission i 150 år

af Else Bisgaard

Denne historie startede for så vidt for 150 år siden, nærmere bestemt den 13. september 1861, da Kirkelig Forening for Indre Mission blev stiftet. Det var nogle år før Indre Mission (herefter IM) overhovedet havde fundet vej til Thy. Egentlig startede historien længe før 1861 med folkelige vækkelser, krav om politisk og åndelig frihed, kritik af enevælden, et nyt syn på forholdet mellem stat og kirke og dermed en proces, der bl.a. førte til Grundlovens indførelse.

Artiklen skal mest handle om de religiøse vækkelser og IMs tidlige historie i Thy i 1800-tallet. Det er således formålet at belyse, hvordan de folkelige vækkelser og IM kom til Thy. Vi må nødvendigvis kigge lidt ud i verden, i hvert fald til resten af Danmark for at kunne placere IMs tidlige lokale historie i den store historie. Det er dog ikke artiklens hensigt at give et fyldestgørende billede af IMs begyndelse og udvikling i Thy. Dét kan slet ikke lade sig gøre indenfor disse rammer.

Fra statskirke til folkekirke

I 1849 indførtes som bekendt i Danmark Grundloven af 5. juni 1849.

Grundloven fik afgørende betydning for kirken i Danmark. Med Grundloven fik vi en »Folkekirke« i stedet for en »Statskirke«. Forholdet mellem kirken og staten blev altså gennemgribende ændret.

Grundlovens bestemmelser skal sikre den enkelte borger i landet en række rettigheder og pligter i forhold til myndighederne. På den måde afspejler Grundloven menneskerettighedstankerne, der var opstået Europa i 1700-tallet. Dette spejles også i synet på religion og religiøst tilhørsforhold. For med Grundloven fik vi i Danmark religionsfrihed. Men samtidig fastholdt Grundloven et særligt forhold mellem staten og den

evangelisk-lutherske kirke. I § 66 står der, at »Folkekirkens forfatning ordnes ved lov«.

Det var dog problematisk at få lovgivet omkring denne nye folkekirke. Mange ønskede at blive helt fri af folkekirken og danne egne selvstændige kirker. I 1855 vedtog man loven om sognebåndsløsning, i 1868 blev valgmenighedsloven vedtaget og der var i det hele taget en vældig uro om muligheden for frikirkedannelser. De store bevægelser, grundtvigianerne og efterhånden også Indre Mission, stillede krav og lagde afstand til folkekirken. De opførte sig mere og mere »fremmodigt«, som det hedder hos kirkehistoriker

Statskirke: kan defineres som det forhold at én given kirke både støttes og styres af statsmagten, og at statsmagten bekender sig til den givne kirkes religion og tro. Kirken i Danmark var indtil 1849 en statskirke, hvor religion og styringen af kirken var et statsanliggende, siden enevældens indførelse i realiteten et anliggende for kongen alene.

Folkekirke: betegner den kirke, som flertallet af befolkningen bekender sig til (= »folkets kirke«) og som af den grund nyder en vis privilegeret støtte.

Martin Schwarz-Lausten. Man frygtede fra politisk side en sprængning af folkekirken.

Et møde i Skjoldborg præstegård – og en krig

IMs frimodighed havde i særdeleshed vist sig i Thy.

I juni 1881 var præsten og lederen af Foreningen for Indre Mission i Danmark Vilhelm Beck (1829-1901) til et møde i præstegården i Skjoldborg. Det kan ikke have været noget helt rart møde for den legendariske Beck at deltage i. Beck var hér havnet i en konflikt mellem lokale præster og en række overivrige missionærer fra IM. Flere af de lokale præster havde til kultusminister Jacob Scavenius klaget over, at missionærerne ikke ville samarbejde, men afholdt møder

Vilhelm Beck

Kolportør Anders Marinus Nielsen (1854-1934). Han var i en årrække kolportør i Himmerland.

udenom præsterne og på den måde modarbejdede kirkens folk. Bølgerne gik højt. Præsterne kunne ikke acceptere de ivrige missionærer, fandt dem aggressive i deres fremfærd og anklagede dem for bagvaskelse og illoyalitet overfor kirken. Missionærerne provokerede ifølge præsterne kirken og dens folk på det groveste. Beck måtte ved mødet bøje sig og »gøre bod«. Han irrettesatte sine missionærer (kolportører) og afskedigede endda den mest aggressive af dem. Han måtte med andre ord gøre et taktisk tilbagetog for at hans bevægelse fortsat kunne arbejde.

Beck kendes for at have haft et iltert temperament og hidsigt gemyt; men det havde thyboernes også! Om dette møde og hele konflikten har Ebbe Kløvedahl Reich skrevet, at

Kolportør: er betegnelse for en person, der sælger bøger og småskrifter ved dørene. Betegnelsen blev almindelig om vækkel-sesbevægelsernes og IMs sælgere, der i den første tid vandrede omkring og solgte IMs materialer. Kolportørerne aflagde også vidnesbyrd og forkyndte IMs budskab og efterhånden gled betegnelsen kolpor-tør ud til fordel for betegnelsen missionær. I dag bruges betegnelsen »kolportør« næppe længere.

Det var i det nordvestlige Jylland, først og frem-mest i Thy, at missionens største og mest skæb-nesvangre slag kom til at stå. Det taktiske tilba-getog, Beck måtte foretage i denne sag, var hans gemyt meget imod. Ligesom det var thyboernes gemyt imod. De reagerede bl.a. ved at skabe et helligt samfund med en konsekvens og styrke, som det næppe var prøvet før

Dermed beskriver Reich netop denne konflikt og dette møde som meget afgørende for IMs hele historie og udvikling i Thy.

Forud for mødet var gået en længere histo-rie, som handler om religiøs vækkelse, provo-kation af den almindelige danske folkekirke og rent menneskelige behov for åndelig føde.

Baggrund

IM har som allerede nævnt her i 2011 kun-net fejre sin 150 års-dag for stiftelsen af for-eningen. Det bør vække til eftertanke, fordi IM på landsplan har været en væsentlig del af den danske historie både op til og efter de afgørende begivenheder i 1849. IM har som bevægelse og organisation været en vigtig medspiller i dannelsen af det danske samfund, både kulturelt, kirkeligt og politisk. Den danske historie i almindelighed og kirkehistorie i særdeleshed i 1800-tallet og

første halvdel af 1900-tallet prægedes afgø-rende af de to store kirkelige retninger, IM og grundtvigianismen.

Oplysningstid, pietisme og de første vækkelser

Der skete så meget i 17- og 1800-tallet. Op igennem 1700-tallet rørte sig mange nye tan-ker i de europæiske samfund. Perioden kal-des »Oplysningstiden«, fordi videnskab og filo-sofi øgede menneskets viden på næsten alle områder, mennesker blev – eller burde blive – »oplyste«. Oplysning, viden og indsigt var et ideal. Der blev sat nye dagsordener, stærkt kritiske overfor gamle autoriteter og der lød et stadig stærkere krav om åndelig og politisk frihed, så det enkelte menneske gennem op-lysning og viden kunne blive selvmyndigt og blive autoriteten i sit eget liv. Den tyske filosof Immanuel Kant talte om *Sapere aude*: »Hav mod til at være klog.«

Udover oplysningsfilosofien kom også pie-tismen til at præge perioden, i hvert fald sid-ste del af 1700-tallet. Pietisme kommer af or-det *pietas*, der betyder fromhed. Pietismens tyske fædre (Speener, Zinzendorf, Francke m.fl.) kritiserede kristenlivet for at være dødt og uden det nødvendige personlige engage-ment. For pietismen var sand kristendom ka-rakteriseret ved det enkelte menneskes be-vidsthed om sit eget syndige væsen. Bod og aktiv omvendelse var nødvendige elementer på vejen til et liv i Jesus. Pietismen gjorde op med en død og gold kristendom, der kun var optaget af teologiske læresætninger, som syn-tes ligeglad med det almindelige menneske og dets åndelige liv.

Fra omkring 1800 opstod der i Danmark en stærk og hidtil ukendt åndelig bevægelse, som efterfølgende er blevet kaldt for et af de vigtigste engagementer i 1800-tallets dan-ske samfund. Det var ganske almindelige

mennesker, bønder og andre lægfolk, som pludseligt stod frem og hævdede, at Gud selv havde talt til dem gennem åndelige rørelser. De var blevet vakte. Gennem syndserkendelse og omvendelse til et liv i Gud følte de sig kaldede til åbent at forkynde kristendommen og dermed bryde det monopol på forkyndelsen, som ellers tidens kirke havde. Endnu var kirken jo en *statskirke*, og således var det ifølge Konventikelpakaten af 1741 forbudt at holde private, religiøse møder uden kirkens samtykke og medvirken. Den

slags privat initiativ på det religiøse område ansås for farligt og statsundergravende i den enevældige styreform.

Men de folkelige vækkelser med udgangspunkt i bl.a. egnen omkring Horsens (de stærke jyder) og på Fyn trodsede altså statsmagtens monopol. Lægmand begyndte at prædike evangeliet til omvendelse udenom kirken. Dét blev for meget for kirken og dens allierede statsmagt, der på kongens vegne slog hårdt ned på disse oprørere. Konflikterne førte ofte til voldelige sammenstød

Vækkelse: Betegnelsen »de gudelige vækkelser« henviser ofte specifikt til de religiøse opstande i Danmark i første del af 1800-tallet.

Men ordet »vækkelse« henviser i sin grundbetydning til, at en person gennem en krise og en søgen efter ny mening med livet oplever en afgørende og gennemgribende omvæltning, der fører til omvendelse og dermed en radikal forandring af livsmønster og selvforståelse. Oplevelsen er typisk stærkt følelsesmæssigt ladet. Igennem vækkelsen, oplevelsen af at blive »vakt«, ser man sig selv som en totalt forandret person, hvis hidtidige liv og værdier forkastes. Ofte opleves religiøse vækkelser som forårsaget af et pludseligt og overraskende møde med det guddommelige, eller at en overmenneskelig instans viser sig for og taler til en. Set udefra vil vækkelsen typisk hænge sammen med at personen gennem en periode har oplevet sit liv – og navnlig det åndelige livsgrundlag – som meningsløst og derfor har været stærkt søgende efter et nyt ståsted i tilværelsen. Vækkelser kan også forekomme som gruppefænomen. De kan fremprovokeres ved særlige møder eller gudstjenester, hvor formålet netop er, at flere gennem

mødet med det guddommelige bliver vakte og omvendte.

Vækkelser er i religionssociologien genstand for omfattende forskning. Religions-sociologer har beskrevet religiøs vækkelse som en proces med typisk syv faser, der mere eller mindre kan genkendes i de fleste religiøse omvendelsesprocesser:

Fra et hidtidigt »normalt« liv som almindeligt medlem af lokalsamfund eller miljø begynder personen at føle sig i personlig og åndelig krise med utilpashed og fremmedfølelse til følge. Personen bliver søgende og opmærksom på mulige alternativer til det hidtidige livsgrundlag. Personen møder en anden religion eller en alternativ fortolkning af religionen gennem en anden person eller i et andet miljø og begynder at orientere sig mod alternativet. Forskerne taler om »interaktion« i betydningen, at man mere og mere integrerer sig i miljøet og vender ryggen til det gamle, hidtidige liv. Interaktionen kan munde ud i, at personen helt afviser det gamle liv og indgår i en forpligtende relation til det nye. Konsekvensen heraf vil være, at personen ikke længere føler sig bundet til eller forpligtet på sit gamle liv.

og fængsling af de mest markante religiøst vakte.

Der var rent faktisk tale om et åndeligt oprør, som gik hånd i hånd med folkelige krav om politisk frihed og krav om at staten løsnede sit greb om folket.

Dét, der i begyndelsen var en bred folkelig vækkelse, udviklede sig til to store hovedretninger, grundtvigianismen og Indre Mission, med afsæt i en grundlæggende teologisk uenighed om, hvad der er vigtigst i kristendommen. Hvor grundtvigianismen dyrkede fællesskabet og folkeligheden, mente IM med Vilhelm Beck i spidsen, at det vigtigste var at minde folk om deres syndighed og dødelighed. Først efter erkendelse af egen syndighed kunne man gå ud i verden og gøre gavn.

Trods sin kritik af kirken benyttede IM sig aldrig af sin med Grundloven nyerhvervede mulighed at melde sig ud af Folkekirken og danne et frikirkesamfund. IM forblev indenfor Folkekirkens rammer. Det var vigtigt for Vilhelm Beck ikke at havne som en sekterisk virksomhed udenfor kirken. Det blev formuleret således i formålsbeskrivelsen: *På evangelisk-luthersk grund og så vidt muligt i forbindelse med folkekirkens præster at virke til troslivets vækkelse og de troendes sammenslutning i de helliges samfund.* At »virke for troslivet sammen med folkekirkens præster« var ikke altid så nemt. Det vidnede den thy'ske krig jo om.

De første vækkelser i Thy

Mens der ude omkring i verden skete store ting, syntes denne tingenes tilstand ikke at have påvirket livet i Thy synderligt. Ifølge artiklen »Skildringer fra Folkelivet i Sydthy« havde Anders Andersen ikke megen tillid til de lokale thyboers åndelige og moralske habitus. Han skrev bl.a. at der »i det hele var meget lidt kristelig sans i Thy«! Megen råhed og banden florerede, og det var jo ikke godt

for bløde barnesind. Dans og kortspil, motiveret af store snapse, var en yndet beskæftigelse, når ikke thyboerne sled med arbejdet på gårdene og ved fiskeriet. Pietismen og de religiøse vækkelser havde ikke sat sig væsentlige spor i Thy (om end der havde været små pietistiske enklaver) omkring 1860.

Men omkring 1865 skete der noget. To vakte og omvendte gårdmænd fra Humlum (P. Vejlgård og Niels Pallesgaard) afholdt nogle vækkelsesmøder hos brødrene Paul og Kristen Kristensen på Thyholm. Det er uklart, hvornår det første møde blev afholdt. Ifølge Jens Thybo i bogen »Kun god er Gud« blev der atter holdt møde med sang, læsning og bøn i 1865 og igen i 1866, hvor vækkelsesprædikanten Anders Stubkjær deltog. Anders Stubkjær (1824-1902) drog i disse år rundt i Jylland og holdt adskillige vækkelsesmøder i små hjem, hvor han blev fulgt af flere og flere lægfolk. Stubkjær omtaler mødet på Thyholm i sin erindringsbog »Nogle oplevelser« fra 1903. Stubkjær skriver også om et møde i Odby Skole, hvor præsten, pastor Kristoffersen, deltog og blev omvendt, hvorefter netop han blev en af de ivrigste i bevægelsen. Stubkjær beskriver, hvorledes kirken i Odby og især de to nævnte gårdmænd (Paul Kristensen og K. Villadsen) lagde hus til vækkelsesmøder, som efterhånden blev besøgt af deltagere langvejsfra. Her kom en del thyboer tilrejsende blot for at kunne deltage i vækkelsesmøderne, der åbenbart havde langt mere appel end de kirkelige gudstjenester.

Samlet set tager bevægelsen altså i Thy sin begyndelse på Thyholm, hvortil der kommer forkyndere sydfra. Herefter bredte den sig hurtigt nordpå gennem sognene i Thy, båret af en række personers personlige omvendelser og engagement.

Jens Thybo beskriver i sin bog, hvorledes vækkelsen »ramte« sognene på Thyholm og i Thy: Sønderbjerg-Odby, Hvidbjerg-Lyngs,

Jens Thybo har til sin bog om vækkelsen i Thy brugt interviewet eller samtalen som metode, hvorefter han gengiver de interviewede personers omvendelseshistorie i en kommenteret form.

Om f.eks. Laust Henriksens vækkelse og omvendelse skriver Thybo følgende i afsnittet Bedsted-Svankær:

»Laust Henriksen gaar en Søndag og slaar Hø, da en Mand kommer hen til ham og siger: »Hvorfor gaar du ikke i Kirke?« Hvad skal jeg derefter? Jeg har mit Lønkammer, hvor jeg kan dyrke Gud.« Han havde dog det fælles med alle andre, der bruger denne Talemaade, at han brugte ikke dette »Lønkammer«, han bad nemlig ikke. Kort Tid efter slaar han atter Hø en Søndag og blev da aldeles lamslaaet, da Kirkeklokkerne gav sig til at ringe, han har ingen Magt i Kroppen, han kan ikke fortsætte Arbejdet. Hans Sjæl er frygtelig i Vaande ved paa den ene Side at tænke paa Ordet: »Den, der ikke vil arbejde, skal heller ikke have Føde,« og paa den anden Side: »Kom Hviledagen i Hu, at du holder den hellig«. Hele hans Væsen gjorde Oprør og Faldet laa lige for Døren. Hvad skulde han dog gøre? Han havde ingen at tale med. Skulde han opgive det hele? Han kunde det ikke, og ingen Vegne kom han. I sin Fortvivlelse beslutter han, at han vil tage Livet af sig selv. Da han vil skride til Handling, er det ham dog umuligt at gøre det, det er som en stærkere holder tilbage. Ingen Steder kan han være, da kaster han sig paa Knæ og raaber ud af sin Sjæls Kval til Gud om Frelse, længe og vedholdende. Og dem, der gik den Vej, han gik nu aldrig forgæves. Øjnene straaede paa den meget gamle Mand, da han sagde: »Det var mit Livs Lykke, at Herren selv standsede mig paa Fortabelsens Vej,« og han fortryder ikke, at han maatte igennem alle disse Lidelser. (Kun god er Gud, første del side 70)

Jegindø, Vestervig-Agger, Bedsted-Svankjær, Vorupør, Stenbjerg, Vangsaa, Klitmøller, Helligsø-Gettrup, Boddum-Ydby, Hurup, Snedsted, Harring-Stagstrup, Hundborg-Jannerup, Visby-Heltborg, Skyum-Hørdum, Sønderhaa-Hørsted, Skjoldborg-Kallerup, Thisted, Nørstved, Rær-Hansted-Vigsø. I bogen beretter Thybo om et stort og broget galleri af personer, både lægfolk og præster, som alle bidrog til, at vækkelsen kom netop til deres sogn eller nabosognene.

Det er ikke muligt detaljeret at referere de mange vækkelses- og omvendelseshistorier, som fandt sted.

Men helt overordnet genkender man i beretningerne i Thybos bog de faser i vækkelsesforløbet, som omtales ovenfor i boksen »Vækkelse«. En person i sognet befinder sig i en åndelig og ofte også materiel krise. Han (det

er både kvinder og mænd, men oftest mænd) møder en vakt, der meget direkte spørger ind hans liv og hvorvidt han er afklaret i sit forhold til Gud, Jesus og kirken. Personen anfægtes, får det endnu dårligere, inden han pludseligt erkender, at det er i overgivelsen til Jesus, han atter skal finde sig selv. Derefter orienterer han sig mod vækkelsesbevægelsen, finder gode samtalepartnere dér, bliver ydmyg og bevidst om sin egen syndighed, deltager i vækkelsesmøder, begynder ofte selv at forkynde og missionere og kommer i et tydeligt modsætningsforhold til sit tidligere liv og det miljø, han var en del af.

Den forbilledlige lidelse

Beretningerne om vækkelserne er karakteriseret ved at pointere, ja ligefrem udpenle,

de vaktes åndelige lidelser og kvaler forud for omvendelsen. Den personlige lidelse og åndelige krise synes at være en forudsætning for vækkelse og omvendelse, og det er aldrig bare en tvivl eller forbigående usikkerhed om, hvad der nu er det rigtige. Thybo formulerer sig i et rigt og pompøst sprog og sparer ikke på de store og stærkt ladede ord, når han skal beskrive omvendelserne og lidelserne, der går forud. Om Kresten Nielsens (Hvidbjerg) vækkelse og omvendelse skriver han: »uden menneskelig Paavirkning, og uden at han ved hvorledes, er han i en saadan Syn-denød, at han kaster sig paa Knæ og ustandseligt i 3 Døgn raaber saa højt til Gud om Hjælp, at Naboerne hører det og tror at han er gaaet

fra Forstanden Hvad skulde han dog gøre? Han kendte ikke et eneste troende Menneske, Åndelig Død og Uvidenhed var det, hvorhen han saa, Samvittigheden gravede aabne Saar, bestandig dybere og smerteligere, Satan fristede med Udveje, Gud var ubønhørlig, og Helvedes Luer var den eneste Udvej. Hvorledes han end vendte og drejede Sagen, hvad han end valgte og prøvede, han var der allerede, saa de gennemsvæde hele hans Væsen, og selv Vanviddet vilde ikke være udgang, vilde ikke give ham Lindring. Da pludselig ser han en Due med Glorien om sig, svæve øverst i laden, og den saligste Fryd gennemstrømmer ham;

Der er i denne beretning en tydelig, underliggende og indirekte henvisning til Nye

Maleren Niels Bjerre (1864-1942) er bl.a. kendt for sine skildringer af det indremissionske miljø på hjemegnen ved Lemvig. På dette billede har han skildret et bønnemøde. Alvor og inderlighed stråler ud af personernes ansigter med de fjerne, indadvendte blikke. Niels Bjerre: Et Bønnemøde. (Harboøre. Guds Børn) 1897. Tilhører ARoS Aarhus Kunstmuseum.

Testamentes beretning om henholdsvis Jesu lidelser i Getsemane Have (Mattæus kap. 26, vers 36-46) og Jesu dåb ved Johannes Døberen i Jordan-floden (Mattæus kap. 3, vers 13-17). Således identificeres den vakte med Jesus, som han fremstilles i Nye Testamente.

De karismatiske

Hvorfor brød vækkelserne igennem med så voldsom kraft og i så højt tempo som de gjorde? Kirkehistorikere har i mange årtier analyseret vækkelsernes frembrud for at finde et svar på mulige årsager til, at de slog igennem. Men svaret er ikke enkelt og entydigt. Som nævnt i indledningen kan politiske og kulturelle faktorer have spillet ind (bevægelsen frem mod demokrati), ligesom den filosofiske side (oplysningstiden) og den religiøse (pietismen) har skubbet til udviklingen. Et folkeligt behov for en mere vedkommende kristendom med appel til den enkelte spillede ind. At der var en sammenhæng mellem den sociale situation, fattigdom og materiel nød, og religiøs vækkelse er blevet påpeget af bl.a. forfatteren Hans Kirk, mens nyere

Karisma defineres som en persons særlige talent for at få andres opmærksomhed og herigennem evnen til at virke samlende, ledende og til at udøve magt, uden tvang eller vold og alene ved personlighedens overbevisende styrke og inspiration. Karisma bestemmes ofte som »udstråling«. I Nye Testamente anvendes det græske ord »charisma« som udtryk for »nådegaven« – at personen har særlige evner for at profetere, forkynde, gøre undergerninger, føre tungetale osv. Derved får ordet karisma en særlig betydning i nytestamentlig sammenhæng.

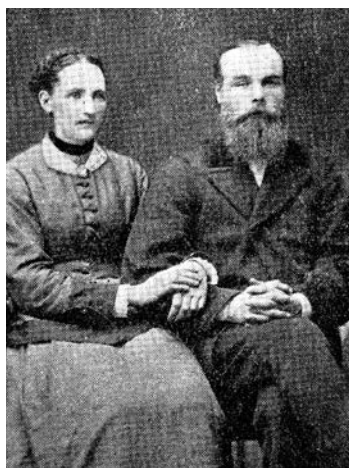
røster taler om en mulig sammenhæng mellem vækkelserne og opbrud og samfundsmæssig omstrukturering. Det var ikke kun i fattige egne og på grund af fattigdommen i sig selv, at vækkelserne brød igennem. Kirkehistorikeren Martin Schwarz Lausten skriver, at »Vækkelsesbevægelsernes opståen, vækst og placering i samfundet og deres udformning i de kirkelige retninger er et uhyre kompliceret spørgsmål. Hele samfundet var i opbrud i 1800-tallet, og vækkelserne indgik som et led i dette mønster, og hele denne »bevægelseskristendom« er i sig selv et vidnesbyrd om samspillet mellem religion og samfund i det 19. århundrede.«

I andre dele af det øvrige Danmark brød vækkelserne igennem i årene 1800-1830'erne. I Thy først fra midten af 1860'erne og op mod århundredeskiftet og vækkelserne blev derfor fra begyndelsen nært forbundet med IM.

På det lokale plan kan man se, at vækkelsen i de forskellige sogne i høj grad blev båret af lokale personer med et, ofte voldsomt, religiøst engagement. Deres egen vækkelse havde ifølge Thybo bragt dem til den klare overbevisning, at fortabelsen lå i ligegyldigheden, frelsen i omvendelsen. De drog af sted, fulde af hellig overbevisning og skabte ofte konflikter og interne lokale stridigheder samt personlig usikkerhed, hvor de kom frem. Ofte var det, hvad vi ville kalde »ganske almindelige mennesker«, lægfolk, der blev vakte og selv bragte vækkelsens tanker videre til andre, såvel i det lokale sogn som i de nærliggende sogne. Enkelte præster kom selv med i bevægelsen. Vi kan igen ikke nævne alle, men enkelte vakte skilte sig ud ved at have haft en overordentlig markant position og betydning for vækkelsen lokalt.

Hér skal kort omtales 3 personer.

Jesper Nielsen, Thyholm, blev af Vilhelm Beck bedt om at flytte fra Outrup til Thyholm.

Jesper Nielsen og frue.

Jens Kristian Pedersen.

Jens Munk Poulsen.

Herfra arbejdede han som missionær eller kolportør over hele Thy i mange år. Han er blevet karakteriseret som velbegavet, bibelkyndig og en fremragende forkynner. Mest kendt er han måske fra den »thy'ske krig«, hvor han var en af de missionærer, som de lokale præster klagede over.

Jens Kristian Pedersen, Bedsted, blev ligeledes missionær og huskes hos Thybo bl.a. for at have taget initiativ til det første missionshus i Gl. Bedsted i 1896, der i 1922 blev flyttet til stationsbyen. Han huskes for sin udholdenhed og sine talegaver og fik så stor betydning, at der blev skrevet en bog om ham af P. P. Johansen: »Jens Kristian Pedersen. Et Minde-skrift«. København 1917.

Jens Munk Poulsen, Vorupør, der kendes for at have etableret Fiskerkompagniet i Vorupør. Denne historie om et både materielt og åndeligt fællesskab, baseret på medlemmernes fælleseje og det ubetingede krav om at være vakt er ganske enestående i dansk historie og belyst i mange kilder. Fiskerkompagniet blev nok med sine strenge moralske krav den egentlige årsag til, at man i Vorupør fik bugt med

både et umådeholdent drikkeri blandt de fattige fiskere og med den fattigdom og materielle nød, der fulgte med drikkeriet i en tid, hvor brændevin var billig. Jens Munk Poulsen blev meget aktiv i dansk Fiskeriforening og forlod i øvrigt Vorupør og Fiskerkompagniet for i 1913 at blive medlem af Folketinget for partiet Venstre. Han er altså et eksempel på en person, der indledte karrieren i den religiøse bevægelse, men endte med en landspolitisk karriere.

De tre har det tilfælles at de var uforfærdede, selvsikre, dygtige og entreprenante typer, der satte ting i gang og gav mange nyt håb og ny mening. De har tilfælles med de mange andre vakte og missionerende, at de øjensynligt var båret af både deres kolossale religiøse engagement, følelsen af at være kaldede af Gud, deres talegaver og af deres karisma.

Slagmarken

Det hører med til beskrivelsen af de karismatiske personligheder i vækkelsesbevægelsen og den tidlige IM, at de i mange tilfælde i uhørt grad skabte vældig uro og voldsom

spild i sognene. De blev af mange opfattet som en provokation, fordi de ikke »bare« konfronterede folk med et religiøst budskab om Jesus som vejen til frelsen, men fordi de så at sige greb ind i alles hverdag og liv. Til eksempel skriver Jens Thybo om en Martin »Post« i Bedsted-Svankjær, at dennes kone var blevet vakt og begyndte at gå til møder hos »de hellige«. Mod sin vilje gav Martin Post lov til, at der måtte holdes møde i hans og hustruens hjem. Ved dette møde var »herren« selv til stede (Thybos formulering) og mødet sluttede med knælende bøn, »hvad der endnu ikke var almindeligt«. Efter dette møde begyndte der »at blive Uro i Sognet, de hellige blev saa paagaende, at de end ikke kunne lade Gaardmændene gaa i Ro«.

Dén uro og splittelse, som vækkelserne allerede i slutningen af 1800-tallet førte til, kendes jo helt op til vores egen tid. I mange sogne huskes endnu, hvordan modsætningen mellem de vakte IM'ere eller »de hellige«, og »de andre« satte dybe skel og skabte stædige fordomme. Uenigheden om forhold vedrørende f.eks. søndagsslukning og søndagshvile, alkohol, kortspil, dans, andre former for underholdning, kirkegangen og teologisk talt den konsekvente »opdeling« i godt og ondt (himmel og helvede) førte til et gennemgribende modsætningsforhold mellem de hellige og de andre. I vores egen nutid kan det måske være svært at forstå betydningen af disse modsætninger i livsopfattelse, værdier og moral. Men dengang var man på lokalplanet i de små sogne direkte afhængige af hinanden i hverdagen. Vi kan tale om en langt mere *kollektivistisk* tankegang, hvor den enkelte var direkte afhængig og påvirket af de andre i det lokale miljø. Længe før fjernsynets og de digitale mediers tid blev livet på landet i provinsen levet indenfor en overskuelig radius. Ens omverden var ikke hele verden, men det geografisk nærmeste miljø.

I modsætning til vore dages individualisme betød det faktisk noget, hvilket forhold man havde til sin nabo i kraft af geografisk nærhed, arbejdsfællesskab, den lokale forankring. Hans Kirks roman »Fiskerne« beskriver dette fællesskab og den afhængighed som den enkelte levede i.

Fra første til anden generation

Den første generation af vakte og IM'ere har vi nu med Jens Thybos hjælp karakteriseret som ivrige, religiøst, personligt motiverede for vækkelsens og IMs budskab. Dermed er det artiklens påstand, at vækkelsen nåede Thy bl.a. båret af enkeltpersoners engagement i en sag, de brændte alvorligt for. Det viste sig, at IM bed sig fast i Thy. Med de følgende generationer fulgte en lang række aktiviteter, som endnu i dag kendetegner IMs virke. Vækkelser breddede sig og ramte mange thyboer i årene op mod 1900. Efterhånden blev de beskedne husmands- og gårdmandshjem for små til mødeaktiviteterne, og det første missionshus blev bygget i Hvidbjerg i 1875. På Thys »fastland« blev mange missionshuse bygget i årene op til århundredeskiftet. Dertil kom efterhånden (i tilfældig rækkefølge) søndagsskoler, ungdomsarbejde i KFUM og -K, familieklubber, socialt arbejde, stævner, opkøb af kroer til missionshoteller, gymnastik- og idrætsforeninger. Også lokalpolitisk satte IM sig markant igennem ved i mange sogne at blive stærkt repræsenteret i skolekommissioner, menighedsråd og sogneråd. Mere præcist i hvilket omfang og på hvilke måder IM fik indflydelse politisk er endnu ikke kortlagt og beskrevet.

Det kunne være interessant at få nøje kortlagt f.eks. hvor mange IM'ere har været aktive lokalpolitisk og hvilke politiske partitilhørsforhold de har haft. På dén måde vil man mere præcist kunne se, hvordan en folkekirkelig vækkelsesbevægelse som IM har præget

den politiske udvikling og måske få dokumenteret, hvad f.eks. Gyldendals åbne encyklopædi kalder bevægelsen efter 1900, nemlig »en klar magtfaktor med vital betydning for brede sociale lags religiøse, moralske, sociale og økonomiske rejsning i tilknytning til en velstillet mellemklasse, præget af gudsfrygt, nøjsomhed og dynamik«. (Den Store Danske: Indre Mission).

Billedet af IM som en dynamisk faktor i samfundsudviklingen bryder måske med manges forestilling om IM som en bibeltro og stærkt konservativ bevægelse, men den tyske sociolog Max Weber har fremsat en teori om, at netop religiøs gudsfrygt, nøjsomhed og streng moral synes at kunne fremme en materiel og økonomisk vækst.

Fra lokal til digital bevægelse

På IMs hjemmeside står der at læse, at bevægelsens formål er uændret, siden den blev vedtaget for 150 år siden, omend nyformuleret. Nu hedder det med et kort og fyndig slogan, der »gør sig« i en moderne teknologik tidsalder: *Lede til Jesus – leve i ham*

Dét slogan kunne både kolportørerne, missionærerne og de mange vakte rundt om i Thys sogne i sidste del af 1800-tallet sikkert sagtens gå med til.

Men tiden har ændret mange forhold. Den kultur som IM nu agerer i, er en ganske anden. IM præges af unge generationer, der enten har gjort op med, måske endda forladt bevægelsen og ikke ser sig selv som IM'ere. Eller de har overtaget kulturen og tilpasset livsformen til den almindelige og gængse livsform, slækket på nogle af de krav som de tidligere vakte stillede. Meget tyder på, at en stadig mindre gruppe stringent fastholder IMs værdigrundlag.

Forandringerne ses bl.a. synligt i landskabet. De gamle missionshuse forsvinder, bliver

nedlagt og overgår til andre formål. De forholdsvis beskedne og ydmyge bygninger med de bibelsk klingende navne er nu udtjente efter i mange år at have været rammen om IMs mødeaktiviteter.

I Thy har IM på opfordring af provst Jens F. Munksgaard indgået et samarbejde med Museet for Thy og Vester Hanherred om det gamle og for længst lukkede missionshus i Harring, »Tabor«. Tanken er at huset skal bevares intakt som eksempel på et typisk missionshus, så man endnu fremover kan besøge et »klassisk« missionshus med lille sal og store sal, talerstol, bænke og langborde, nytestamentlige motiver på væggene og en særlig »missionshus-atmosfære«.

Projektet hviler på en stor frivillig indsats fra medlemmer af IM, der vil bidrage med

De skriftlige kilder til vækkelsernes og IMs historie i Thy er få og sparsomme. Men en vigtig kilde er Jens Thybos bog »Kun god er Gud« (Lohses Forlag 1923), som i dag kun med besvær kan opsnuses i antikvarier. Navnet Jens Thybo er så vidt vides et pseudonym. Han er altså ukendt og præsenterer i forordet sig selv som ydmyg og alt for ringe til opgaven. Han har dog påtaget sig at skrive om vækkelsen i Thy, måske som en pligt: »Efter at være barnefødt og opvokset der, har jeg rejst i mange Aar, og har nu i flere Maanedere – for at kunne skrive efterfølgende – talt med langt over 100 af vore bedste og førende Samfundsfolk«. (»samfundet« er i denne forbindelse betegnelse for de vakte og indremissionske grupper i sognene). Det skal pointeres, at Thybo er stærkt tendentiøs og ganske tydeligt selv kommer af et indremissionsk miljø, hvorfor hans tilgang til stoffet naturligt er yderst positiv.

Missionshuset Tabor i Haring. Foto: Klaus Madsen.

både praktisk vedligeholdelsesarbejde, indsamling af genstande og indsamling af fortællinger om IMs arbejde og aktiviteter.

Huset vil efter planen stå klar i foråret 2012, og enhver vil ved henvendelse til museet kunne få adgang til huset og dets udstilling.

Men at missionshusene forsvinder eller overgår til andre formål betyder ikke, at IMs aktiviteter dør ud. Nogle steder holder IM møder og aktiviteter i de nye kirkecentre og sognegårde og deler lokalerne med andre

kirkelige samfund og aktiviteter. Andre steder holdes der (igen) møder i private hjem – som dengang det hele begyndte!

Else Bisgaard

Født 1960. Cand. mag i religion og dansk, lektor ved Thy-Mors HF & VUC. Freelance-medarbejder ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Litteratur:

Anders Andersen: *Skildringer af Folkelivet i Sydthy i 1860-70'erne*. Thisted Amts Tidendes Bogtrykkeri 1933

Egon Clausen: *Guds knaldepisk – de helliges høvding – en biografi om Vilhelm Beck*. Gyldendal 2001

P. P. Johansen: *Indremissionær Jens Kristian Pedersen. Et Mindeskraft*. København 1917.

Holger Knudsen: *De Hellige. Erindringer om de gudelige forsamlinger og Indre Mission socialhistorisk set*. Aalborg universitetsforlag (u.å.)

Alan Hjorth Rasmussen: *De skabte et samfund Glimt af udviklingen i Vorupør gennem 150 år*. Museet for Thy og vester Hanherred. 2000.

Ebbe Kløvedahl Reich: *Kun et gæstekammer. Historien om den danske Folkekirkes fødsel*. Landsforeningen af menighedsrådsmedlemmer 1999

Frede Rødbro: *Den thy'ske krig og Indre Mission på Østholmen*. Thisted Dagblad 4.1.2002

Martin Schwarz-Lausten: *Danmarks kirkehistorie*. Gyldendal 2004

Jens Thybo: *Kun god er Gud*. Lohses Forlag 1923
www.indremission.dk

Historien om Gerda, der ville ud i verden

af Orla Poulsen

Allerede som ganske ung nærede Thisted-pigen Gerda Marie Andersen et brændende ønske om at komme ud i den store verden og bruge sine evner. Med stor viljestyrke tilegnede hun sig usædvanlige sprogkundskaber, der bl.a. gjorde hende til en efterspurgt medarbejder på danske gesandtskaber i Rusland, Frankrig og USA.

På en af magasinhylderne på Lokalhistorisk Arkiv står en stor arkivkasse blandt hundredevis af andre arkivkasser. Kassen indeholder et arkiv efter Gerda Marie Andersen, født i Thisted i marts 1893. Åbner man kassen, finder man stakkevis af breve og private papirer, som hendes slægtning Jens Ring har samlet, sorteret og ordnet efter type, afsender, modtager og årstal. Et indsamlingsarbejde, der må have stået på gennem mange år. De mange breve, manuskripter og artikler, Gerda Andersen har forfattet, bliver til spor, vi kan følge i et forsøg på at danne os et billede af en Thisted-pige, der på egen hånd drog ud i den store verden og blev der. Og det var der ikke mange kvinder, der gjorde, dengang hun levede.

Kunstmalerens datter

I kassen med papirer finder vi billeder. På et par af de ældste kan vi identificere Gerda sammen med sine forældre og seks søskende. Ligeledes gemmer kassen på et foto af familiens stue. Det er et hjem med klaver. Gerda er angiveligt født på fjerde sal på adressen Ved Havnen i et hus ejet af havnefoged Kløvborg. Familien flyttede senere til Dr. Louisegade, hvor skiltet på døren fortalte, at her boede kunstmaler A.C. Andersen. Og han var ikke en hr. hvem som helst i Thisted for hundrede år siden. Da han på tragisk vis dør efter en operation på Bispebjerg Hospital i 1911, fylder

hans nekrolog det meste af forsiden i den lokale avis. Kunstmaler Andersen var vokset op på Salling og tog studentereksamen fra Viborg Katedralskole. Han blev elev på Kunstakademiet, men afbrød sine studier efter et par år for at blive lærer ved Thisted Realskole, hvor han var ansat til sin død. Det betød i nogen grad et farvel til den kunstneriske løbane, han som ung havde fulgt. Men malet blev der alligevel. Især i de thylandske kirker, hvor Andersen reproducerede altertavler som gengivelser af kollegaen Carl Blochs religiøse motiver. I nekrologen får Andersen disse ord med på vejen:

»Om hans mere selvstændige Kunst er det ikke let for den Ukyndige at danne sig et Skøn. Dog forekommer det den, der skriver dette, at Akvarellen var hans egentlige Felt, og at han i hvert Fald paa dette Omraade har frembragt noget af det bedste, han har ydet. Redelighed og Samvittighedsfuldhed over for Opgaven er det gennemgaaende Træk i Andersens Billeder, og det var ogsaa disse Egenskaber, der prægede hans Lærergerning. Der var over hans Væsen noget køligt og reserveret og en udpræget Alvor, der gjorde, at de færreste Elever kom ham synderlig nær, men ved sin udprægede Sans for Orden og sin Retfærdighedsfølelse forstod han at indgyde dem en ikke ringe Grad af Agtelse, der medførte, at de omfattede ham med mere end almindelig Kærlighed. Ved Siden af sin egentlige

Foto fra 1904. I midten ses A. Chr. Andersen, 1859-1911 (kunstmaler, hans hustru Hedevig, født Evers, 1859-1930. Omkring dem deres syv børn. Bagerst til venstre: Henny 1887-1921, Axel 1889-1969, Johanne 1888-1980. Fra venstre ved siden af A. Chr.: Gerda 1893-1975. Foran faderen: Fanny 1899-1992. I midten: Ingeborg 1896-1977. Yderst til højre Charles 1895-1965.

Lærergerning, beklædte han i en Aarrække Stillingen som Forstander for den tekniske Skole. Det er imidlertid hverken Kunstneren eller Læreren, men Mennesket Andersen, der vil blive mest savnet i det Samfund, hvor han hørte hjemme. Som Samfundsborger har han øvet sin største Gerning, og som saadan vil han paa flere Omraader efterlade en tom Plads, som det vil være svært at udfylde. Med en dyb og alvorlig kristen Tro forbandt han et varmt og medfølelsesfuldt Hjerte og et aabent Blik for alle de Samfundsopgaver, der tilsigter at hjælpe dem, der bor paa Livets Skyggeside, og en levende Sans for alt det bedste, der var oppe i Tiden ...»

Så mange ord om faderen, færre kan vi finde om moderen Hedevig. Syv børn må have

krævet sin kvinde, og hun er absolut til stede i kassen med papirer, bl.a. som den interesserede første læser af mange af Gerdas breve.

Det er nærliggende at drage den konklusion, at Gerda kommer fra et hjem, hvor kundskaber og socialt engagement har spillet en betydelig rolle. Og Gerda er livet igennem optaget af viden, kultur og retfærdighed, der ligefrem blev grundlaget for hendes karriere, hvis det er det rette ord.

Drømmen om Amerika

Op af kassen fisker vi Gerdas bevis for bestået mellemkoleeksamen. Det er udstedt i 1908. Det er sprogfagene, skrivning og sang, der udløser de højeste karakterer. Karaktererne

i regning, tegning og gymnastik er knap så fremragende, men dog i den gode ende af skalaen. Det år flytter hun sammen med familien til Dr. Louisegade, hvor den 15-årige Gerda har fået eget værelse med egen indgang og elektrisk lys med en »aldeles henrivende udsigt med solskin om dagen og måneskin om natten«. Gerda fortæller sin fætter og fortrolige penneven Johannes, at hun samler på billeder, og at det lykkes hende så småt at skabe sig en lille samling: »Jeg interesserer mig meget for kunst, men det er en dyr sport, så man kan snart få sin køben begrænset, selv om lysten er aldeles stor!« I samme brev til Johannes erklærer hun, at hun gerne vil til København og bo »hvor det ene menneske ikke kender det andet. Jeg hader og gå på gaden her i Thisted, hvor man ikke kan gå et skridt, uden man skal hilse på en eller anden. Men jeg kommer nok ikke derover, for når jeg har taget denne eksamen, er det mit højeste ønske at komme til England og studere sproget. Jeg interesserer mig ikke spor for at komme til at tage en eller anden sværere eksamen herhjemme. Muligvis kan jeg komme til Amerika; men det er jo fremtidsplaner, som det ikke er værd at tænke på foreløbig. Nej, jeg

Et hjem med klaver! Sådan så der ud i Gerdas barndomshjem.

har altid syntes, at studenter var en underlig samling individer, mest fordi jeg ikke kender nogle fra »today«; men kun gennem ældres beskrivelser med deres opstyltede tale og deres selvbevidsthed som f.eks. »Herrer vi er i åndernes rige, vi er den stamme som evig skal stå«. Og de blomstrende taler, som studenterne i Povl Møllers »En dansk students eventyr« holder, får sommetider én til at tro, at de lider af total sindsforvirring«. Gerda afbryder tankerækken til Johannes med en erklæring om, at hun skal til at skrive en barnlig dansk stil med »Belysningen før og nu« som emne – og som hun bliver nødt til at »lave noget usædvanligt ud af, fordi den er sådan lige hen ad vejen«.

Skoletid

Så sidder man der med Gerdas brev i hånden og undrer sig over, hvad det er for en skole, hun går i! For det fremgår ikke af brevet. Svaret findes i et andet brev til Johannes, hvor Gerda kommer med en lille anmeldelse af »forestillingen«, som hun kalder sin skole: »En udygtig, treven forstander, to meget energiske sproglærerinder og en interesseret dansklærer, det øvrige gråt i gråt; og som råprodukt har de fem unge mennesker, der alle har de ivrigste forsætter om en flot studentereksamen, og som arbejder på det ihærdigste for den«.

Studenterkursus med fem elever i Thisted i 1908? Jo, den er god nok. Igen er det et brev til Johannes, der løser mysteriet. Med Gerdas egne ord: »Her står en stor omvæltning for døren: Bestyreren for gymnasiet er blevet forflyttet til Aalborg og overlader os til en anden. Lærerinden, af hvem alt afhænger (meget egoistisk og lunefuld) siger, at hun hverken har moralsk eller juridisk forpligtelse til at blive. Følgen: fem uheldige stakler åndeligt brødløse. Altså enten må jeg måske opgive

Gerda sammen med sine søstre: Johanna, Gerda, Henny, Fanny og Ingeborg.

at tage denne studentereksamen eller også skal jeg måske sendes væk til København. Der var det eneste sted, der kunne være tale om at komme hen. Jeg er minsandten overvældet.»

Har katedralskolen i Aalborg haft en afdeling i Thisted? Noget kunne tyde på det. Men hvorfor skulle København være det eneste sted, hvor Gerda kunne få en studentereksamen, som kvinder – i parentes bemærket – først fik adgang til fra 1875? Måske hænger det sammen med, at Gerda i København kunne komme på Frk. Zahles skole, der frem til 1913 var en ren pigeskole. I marts 1909 har Gerda ikke længere betænkeligheder ved at tage »en sværere eksamen«, da hun fortæller Johannes, at »... krisen er overstået. Jeg skal til København efter sommerferien hos frk. Zahle i 2den klasse. Jeg skal bo hos min skolekammerat, som også flytter herover med sin moder. Nå, nu har jeg efterhånden fået dæmpet

gemyttet lidt ned, men i begyndelsen var jeg rent tosset, fordi jeg fik lov til at slippe ud af dette Thisted hul, som jeg ikke kan fordrage. Ikke fordi jeg tror, jeg kommer til at more mig mere i København, men når man en sjælden gang går ud, kan man da i det mindste få noget interessant at høre og se. Jeg kan forsikre dig, at jeg er nær ved at forgå her. De mennesker, jeg omgås med, interesserer jeg mig ikke spor for at tale med. De er så underlige. Mange af dem tænker ikke på andet end at behage »byen«. Er angst for at gøre noget, som muligvis kunne få »byen« til at tale om dem. Fjollerier. Som om de havde nogen offentlig stilling, de skulle værne med hænder og fødder. Det er nok nærmere en hel del »unge herrer« (som de så skønt hedder) i en danseskole, jeg går i. Den 27de skal der være stort afdansningsbal. Det er vældig festligt at se en komité rende rundt som fluer i en flaske og være bange for,

hvad byen siger. Ja sådan er de alle sammen. Den højeste interesse findes hos en, der abonnerer i Statsbiblioteket i Århus og læser Søren Kirkegaard. Det er skam højeste potens.« Teenageren Gerda fordriver ellers ventetiden frem til afrejsen til København med at lave mad – hvilket hun ikke har prøvet før – og sværger, at hun nødig vil være en »ung i huset gående pige« – og så holder hun sine kundskaber ved lige ved at læse en del dansk og engelsk litteratur. Navnlig forfatteren Paludan Müller er hun begejstret for.

I korrespondancen i disse år med Johannes sker det, at der udveksles synspunkter om at tage til Amerika, hvor Gerda dog mener, at folk er lige så egoistiske som i Danmark. »Nej, jeg tror absolut, at det, der gør Amerika så tiltrækkende for alle, er at enhver har »an equal chance of life«,« som hun skriver: »Der er jo aldeles ingen rangforordning, så at en adelsmand gælder mere end en arbejdsmand. Det er arbejdet, der bliver respekteret.«

Dollarprinsen

Gerda slap endelig ud af Thisted, og forventningsfuld rapporterer hun fra København: »Nu er jeg blevet indkvarteret herovre både i Frk. Zahles skole og i et forholdsvis snavset pensionat Nørresøgade 27. Jeg har knusende travlt til på mandag med væmmelige matematikopgaver ... (men) jeg morer mig vældigt, når jeg har tid for at lære København at kende, og jeg tænker snart, jeg bliver med på noderne.« Gerda var glad for Frk. Zahles skole. Og Frk. Zahles skole var glad for Gerda. Sproglæreren, cand. phil, som Zahles Paula Leonhard titulerede sig selv, skrev om sin 17-årige elev, at »Frøken Gerda Andersen, som jeg i halvandet år har undervist, dels på hold, dels privat i mit hjem, er en særdeles flink, elskværdig og dannet ung pige. Hendes kundskaber i engelsk er fortrinlige og både er hendes

udtale tilfredsstillende og hendes kendskab til litteratur grundigt og omfattende. I fransk er hun meget flink og ligeledes i historie. Hun er velbegavet og meget samvittighedsfuld og vil sikkert gøre god fyldest i en stilling, hvor hun kan få anvendelse for sine kundskaber«. I skudsmålsbogen blev indført samme år:

Latin: Tilfredsstillende. Arbejder fornøjeligt. O. Jørgensen.

Matematik: Et meget flittig, men har lidt svært ved opgaver. L. Bengtzen.

Engelsk: Flink. J. Jacobsen,

Tysk: Frk. Andersen er godt forberedt og arbejder særdeles samvittighedsfuldt og dygtigt. A. B. Drachmann.

Fransk: Særdeles flink. A. Hertel.

Sådan må Gerda have set ud, da hun begyndte i gymnasiet.

Så kunne det ikke blive meget bedre. Og Gerda erhvervede sig også andre erfaringer, som det fremgår af dette brev til hendes fortrolige penneven Johannes: »Det kedelige, som jeg har haft, drejer sig om en rigtig påtrængende »dollarprins« (Operetten Dollarprinsessen blev uropført i Wien i 1907. Red.), som oven i købet troede, han kunne bestikke mig med sine penge; fy, jeg fik en sådan afsky for ham: Hellere ville jeg gifte mig med en skorstensfejer af kærlighed end med en millionær uden. I det hele taget, kærlighed, det er noget, man skal vogte sig vel for; det er for farligt at omgås. Ja, jeg er 17 (snart atten) men har alligevel lidt erfaring på det område; det havde du måske ikke tænkt dig!« Og det er Gerda, der sætter udråbstegnet.

Endelig ud i verden

Forlovelse og den slags tør Gerda slet ikke tænke på. Hendes hu står på dette tidspunkt mest til lærerindegerningen. Og hun tjener nu sine første penge ved oversættelser til et Indre Missionsk børneblad. Det skulle ikke blive de sidste penge, hun tjente i kraft af sine sprogkundskaber. Men foreløbigt gjorde hun alvor af sine planer om at undervise. Efter gymnasietiden møder vi i oktober 1911 Gerda i rollen som huslærer i Holbæk hos Christian Emil Anker Ammentorp, der fem år tidligere dér var blevet amtmænd. I et af de utallige breve til Johannes erklærer hun, at »aldrig har jeg anet, at det kunne være sådan et tålmodighedsarbejde at være lærer. Jeg tror ikke, børnene er ubegavede, men en stor fejl har de, de kan ikke tænke sig om fra næse til mund. Den forrige lærerinde havde de ingen respekt for. Har rakket hende ned og fået medhold af moderen. I går havde jeg en frygtelig scene med den ældste. Hun klagede over sin fransk, jeg hjalp hende så. Faderen hørte det hele. Til sidst smed hun

bogen, og den mindste begyndte at læse. Noget tid efter spørges hun om et eller andet ord, og ungen siger så frygtelig mut og ufor-skammet: »Det ved jeg virkelig ikke«, skønt jeg nylig havde gennemgået det med hende. »Naa, er du ufor-skammet«, siger faderen. Ungen rejser sig med spektakel og hyler ud: Jeg skal også altid misforstås, det er bedre, jeg rejser. Så følger faderen efter hende og giver hende en vældig ørefigen. Hun er fjorten år. Senere gik han ind på hendes værelse, skældte hende huden fuld, stampede i gulvet og sagde, at der ikke var et menneske, der kunne holde ud at være der i huset for hendes skyld. Barnepigen hørte det. Oven på sådan en salut ligger barnet og tuder sig i søvn. Det er jo en frygtelig behandling.« Gerda fungerede som privatlærer nogle år. Men lærerinde blev hun aldrig. Og ud fra papirerne i arkivkassen, kan vi også finde ud af, at hun efter tiden i Holbæk tilbragte en tid i Storbritannien mellem 1913 og 1916. Men hun var også tilbage i Thisted i en periode, hvor hendes fremtid synes noget uafklaret. I et tvetydigt brev til én af fætrene, som hun skrev meget sammen med, antydes det, at hun skal blive hjemme i Thisted. Og tilsyneladende skal hun i huset hos en familie Fogets. Og hun er bange for at miste sin selvstændighed: »For jeg må og vil udvide mig i alle retninger – og hvis jeg kommer til at bo i København – komme sammen med folk, som har mange kundskaber og interesser.« Men hvad der konkret foregår i hendes liv er svært at greje. De tre år i England bliver meget afgangende for hende. I kraft af studier på Laurel Court i Peterborough bliver hun en kvalificeret korrespondent. Men hvordan Gerda fik råd til at studere i Storbritannien fremgår ikke af hendes arkiv. Der findes et lille hint i et brev, hun skriver til sin søster Fanny i 1949. I en kommentar til en nieces store studiegæld, anfører hun: »Så fik jeg mine kundskaber på en

betydelig mere fordelagtig, og faktisk – lærerig – måde.« Hvad det gik ud på, nævnes desværre ikke.

Rejsende på diplomatpas

Så finder vi et andet billede op af kassen af en elegant moderigtigt klædt ung kvinde på 24 år med diplomatpas. Gerda fik ansættelse i Udenrigsministeriet i 1916 og året efter – i maj måned – er hun i embeds medfør på vej til et af verdenshistoriens brændpunkter: Petrograd, Rusland, 1917. Rusland er på randen af sammenbrud som følge af krigen mod Tyskland og indre social uro. Zaren er abdiceret, og magten overtaget af Kerenskij i spidsen for en provisorisk socialistisk – liberal regering. Få dage før Gerda ankommer, er Lenin vendt tilbage til byen for at føre bolsjevikkerne frem til den endelige overtagelse af magten i oktober.

Gerda fra Thisted skal arbejde som ekspeditionssekretær ved det danske gesandtskab. Sammen med en veninde bliver hun straks efter ankomsten midlertidigt indlogeret i et pensionat i et hus med 200 lejligheder. Indkvarteringsforholdene – med en stab af tjenestefolk – imponerer hende. Hendes værelse er meget stort og komfortabelt, hvilket står i stærk kontrast til, at man kun kan få rugbrød og meget lidt sukker, og folk står i kø i mange timer blot for at få lidt. Her er masser af mennesker, soldaterne hænger som bylter uden på sporgvognene, der er tæt pakket med passagerer. »Her er dimensioner, som trodser alle danske begreber,« skriver Gerda til sin mor hjemme i Thisted. For nu er det hende, Gerda skriver til, efter at fætrene har stiftet familie.

Netop ankommet glæder Gerda sig til at komme i gang med arbejdet: »Det lader til, at jeg bliver ansat til at arbejde direkte under baronen, legationssekretæren og en assistent fra Udenrigsministeriet.«

Snart får hjemmet i Thisted mere nyt: – Gerda flytter sammen med en kollega ind i en stor lejlighed udstyret med bad og flygel i den bygning, hvor gesandtskabet også ligger. Men virkeligheden lever desværre ikke helt op til hendes forventninger: »Arbejdet keder mig ganske utroligt. Noget så ensformigt har jeg aldrig kunnet forestille mig – og man er heller ikke videre hurtig eller energisk her,« skriver hun i et brev. Hun har ondt af »de stakkels krigs- og civilfanger« – hvem det så end er. »Tænk, de har kun 10 rubler månedlig at leve for – og vi kan næppe klare os med 300! Forholdene er ubegribelige. Soldaterne spiller jo herrer for tiden, ligeså arbejderne.

Gerda blev af amerikanske aviser karakteriseret som en skønhed, da hun ankom til den danske legation i Washington i 1919 – 26 år gammel.

Jeg var sammen med en dame, på hvis kontor arbejderne var styrtet op og havde forlangt årsregnskaberne på bordet, så de kunne se, hvor meget udbytte, der havde været, så skulle det nemlig deles lige. Damen måtte sidde lørdag nat og hele søndagen for at få det i orden, og så bagefter strejkede alle arbejderne. I en bank har personalet fået lønningerne sat op til det dobbelte; nu forlanger de 100 % til, og så strejker de ovenikøbet. I dag besøgte frk. Ascel-H. en ven, som sad ganske alene i udstrakte kontorer – alle folkene var gået. De ville have ret til at bestemme, hvem chefen antog, når der skulle ny folk til! Osv. Osv. Helt utrolige forhold for os danske. I forretningerne gider de næppe ekspedere kunderne; og mange lukker kl. 3-4 stk.« Under flytningen fra pensionatet til gesandtskabet fortæller Gerda, at hun var ved at blive bestjålet af 10 soldater, som droskekusken var i ledtog med. »Russerne irriterer mig, må jeg sige – de er så snavsede og upraktiske.« Og medens dette foregår i gaderne, tager Gerda Andersen på visitter hos borgerskabet i Petrograd, hvor der bliver spillet 8-hændigt på husets to flygler. »Jeg glæder mig meget til at komme der igen, men rige folk er ikke velanskrevne,« skriver hun.

Petrograd 1918

Der findes desværre ikke breve fra Gerdas hånd fra efteråret 1917, da bolsjevikkerne overtager magten i Rusland. Men i februar 1918, medens Rusland stadig er i krig med tyskerne, modtager hendes mor i Thisted et seks sider langt maskinskrevet brev om situationen i Petrograd, hvor hendes datter befinder sig midt i de verdenshistoriske begivenheder – og det er ikke pæne ord, der lyder om russerne, som hun bor iblandt: »Russerne er svage og dumme og dyriske og brutale, når de kommer flokkevis. De er lige

som vilde dyr, der kun tør angribe i flok. Der er også et gammelt russisk ord, der siger: En russer – harmløs, 2 russere – fulde, 3 russere – vilde dyr. Men det som bourgeoisiet nu gennemgår, er så forfærdeligt et martyrium, hungersnøden er grufuld nu, og det er alle vore omgivelser, der lider under den. Min lærerinde, og de andres lærerinder (Gerda og hendes kolleger blev undervist i russisk. Red.), alle de russiske kontordamer osv. Hver dag strømmer det ind med fine, fornemme damer, som måske endnu har et par diamanter imellem sig og den yderste nød. De vil alle have plads; her er det en godsejerdatter, hvis familie er blevet myrdet, hun kan naturligvis perfekt fransk, meget lidt tysk og slet ikke skrive på maskine; men hun slider i det uden at kny, og snart er hun vældig flink; det får hun så 300 rubler for om måneden; det er da altid til lidt brød, hvis man kan få det. Hist er det en gammel gift dame, hvis mand er uden beskæftigelse, måske har han været pensioneret, men da al pension er ophævet, kan du nok forstå, at det er en mægtig procentdel af folk, som må dø af sult. Eller en ung officersfrue af det fineste selskab: Hendes mand er

Pasbillede 1919.

enten myrdet eller fuldstændig uden beskæftigelse. Det er underligt at gå på Newski og se på aviskonerne! Det er damer, fine kultiverede damer.... Det er sandelig underligt at gå igennem vore kontorer; nu er der ca. 100 mennesker beskæftiget her.«

Opholdet i den russiske hovedstad varede godt et års tid, hvorefter Gerda vendte hjem til København til andre opgaver. Femten år senere – i 1932 – havde Gerda tilsyneladende glemt, hvad hun havde oplevet. I et interview i Ekstra Bladet fremhæver hun tiden i Petrograd »som noget af det bedste, jeg har været med til«. Oplevelsen af russerne er også blevet stærkt revideret: »Den kunstneriske atmosfære, som i Rusland overalt slog en i møde, i operaen, musik, dans. Det var uforligneligt og uforligneligt. Alt andet blegner ved siden af den kunst, russerne ligefrem udånder, deres kunst er en del af dem selv. Jeg prøvede også på at komme en tur til Moskva, men efter at have tilbragt adskillige timer på banegården, hvor en hel hær af mennesker havde lejret sig, indså mine kammerater og jeg, at selv om vi havde billet, så ville vi aldrig nå videre. Så gik vi hjem og spiste os for en gangs skyld mæt i den medbragte mad, som skulle have holdt os gående undervejs.« Da Første Verdenskrig endte i november 1918, fortsatte Gerda sin karriere i diplomatiet – men nu på den anden side af Atlanten – ved gesandtskabet i Washington. I kassen på arkivet finder vi en lille konvolut med guldne klip fra amerikanske aviser, for Gerdas ankomst til den amerikanske hovedstad var en nyhed. I artiklerne fremhæves hendes usædvanlige skønhed. »Danish Beauty is here to become Aide to Embassy« – hed det i en overskrift. Hendes udnævnelse til medarbejder på ambassaden bliver af den amerikanske avis betragtet som et bevis på ligestillingens fremgang i de skandinaviske lande, og – hed det videre i artiklen – »Årsagen til hendes

udnævnelse er også, at hun taler fem sprog, spiller glimrende klaver og er den mest populære pige i det danske diplomatiske korps!«

Den ideale sekretær

Tre år bliver Gerda i Washington, hvor hun dog aldrig kom til at føle sig godt tilpas. »Det meste af tiden kedede jeg mig inderligt,« sagde hun. I 1921 vendte hun tilbage til København og fortsatte sin karriere med opgaver for Udenrigsministeriet. I en periode frem til 1924 arbejdede hun som personlig sekretær for en kontorchef i Udenrigsministeriet, og hun fulgte med ham som sekretær, da han blev administrerende direktør i A/S Externa – et midlertidigt selskab, der kun eksisterede de par år. Hvad selskabet og hun beskæftigede sig med står foreløbigt hen i det uvisse. I kraft af sine enestående kundskaber erhvervede Gerda et ry »sprogeniet – den ideale sekretær«. Ifølge en senere erindring var hun led og ked af dette ry: »Jeg følte mig som en skakbrik, andre flytter med ganske efter behag. Selv havde jeg aldrig noget større med disse flytninger at gøre.«

Gerda, der som meget ung havde erklæret, »jeg må og vil udvide mig i alle retninger«, brændte som 31-årig alle broer bag sig, da hun brød op fra København og rejste til Paris, hvor hun havde sin hovedbase de efterfølgende 15 år, blandt andet for at dyrke sin passion for opera, musik og kunst. Hun har skabt sig et stort netværk af kontakter, der i den første tid i Frankrig gør det muligt for hende at opretholde livet som freelance skribent og oversætter. Sammen med en veninde tilbringer hun et halvt år i en lille landsby syd for Tunis og sælger artikler til ugebladet »Hjemmet« med livfulde skildringer af livet i det fjerne land. En smagsprøve kommer her fra en forsideartikel fra 1927: »I et Harem – der hvor peberet gror. Med

dette livfulde rejsebrev debuterer en ny forfatterinde, Frk. Gerda M. Andersen, der skildrer Peberets land og sit besøg i et tunesisk harem.« Mere eksotisk kunne det ikke blive – man skal ikke langt ned i artiklen før sætningen »Nordtunis er som rammen om et Tusind og én nats eventyr« – dukker op: »Hele tiden har man indtrykket af fugle, guldfugle i bur – de kvidrer sødt og ler i trillende kaskader, de pudser deres brogede fjer og hakker vel også lidt på hinanden en gang imellem; men det ser vi ikke. Lidt efter kommer en tredje ung kvinde ind, der ikke var så rigt udstyret som de to andre. Hun var, ligesom den første smukke unge kvinde vi så, kun medhustru. Enhver god muselmand har ret til at have fire hustruer« Og Gerda Andersen fortsætter: »De er glade og lykkelige i deres trygge tilværelse indenfor hjemmets fire vægge – de elsker mand og børn og holder ubetinget på Islams forskrifter. Hvis de kendte vort liv, vilde de kun beklage os, der må tjene penge selv og ikke er beskyttet af den stærke, alvidende mand.« Interessant betragtning at læse i en nutid, hvor kulturmødet med den arabiske verden er præget af noget mindre tolerance. Det bliver til flere beretninger fra den eksotiske arabiske verden, som f.eks.: »»Sekten der spiser skorpioner og slanger«. Den unge forfatterinde Gerda M. Andersen skildrer fra et besøg i Tunis den muhamedanske sekt Aissouna, hvis fanatiske tilhængere jager sabler i sig, spiser glasskår og skorpioner og kaster sig på kaktustorne – uden tilsyneladende at tage skade af det.«

Amerikanske forbindelser

Diplomatiets bonede gulve blev snart igen Gerdas arbejdsplads. Denne gang med en international arbejdsgiver. I 1929 blev den amerikanske jurist og forretningsmand Owen D. Young formand for en ekspertkommission,

Pasbillede 1939.

der skulle udarbejde en plan for afviklingen af Tysklands betaling af krigsskadeerstatninger efter Første Verdenskrig. Ifølge den såkaldte Youngplan skulle Tyskland betale i fremmed valuta til den dertil etablerede Bank of International Settlements i Basel i Schweiz. Gerda Andersen blev Youngkommissionens sekretær i det halve år, den fungerede. Hendes arbejde bestod blandt andet i at assistere amerikanske professorer i deres historiske undersøgelser og levere daglige opsummeringer på engelsk af nyhederne i den tyske presse.

»Bagefter tilbød man mig en stilling i »Den Internationale Bank« i Basel, men – kender De Basel, en dødkedelig by, hvor rige schweizere lever et fornemt tilbagetrukkent liv – nej, det var ikke noget for mig,« erklærede Gerda i Ekstra Bladet i 1932, hvor hun var i fuld gang med jobbet som sekretær, tolk og oversætter – eller hvad man nu skal kalde det – for den europæiske mission af Library of Congress. Hun arbejdede meget tæt sammen med den amerikanske professor og forfatter W. C. Ford og tog sammen med ham rundt i Europa. Sidst i 1920'erne havde den amerikanske milliardær

og mæcen, John D. Rockefeller Jr., finansieret et projekt, der bestod i at gennemse euro-pæiske biblioteket og arkiver for at opdage ting, der havde med Amerikas historie at gøre og finde oplysninger om de første mennesker i hvert enkelt land, der emigrerede til den nye verden. Dette arbejde blev foretaget af et netværk af eksperter, der sendte resultaterne af deres undersøgelser til et hovedkontor i Paris, hvor Gerda sammen med direktøren for det hele arbejdede videre med materialet. I kassen med Gerdas papirer finder vi et af W.C. Fords makulerede pas sammen med en række vidnesbyrd om et tæt personligt forhold mellem de to, der i lange perioder også boede sammen i Paris op gennem 1930'erne.

Ind imellem disse gøremål vikarierer Gerda på den danske legation i Paris – og fra 1934 og indtil ni dage før tyskerne rykker ind i Paris i 1940 – bestrider hun nu i en moden alder en fast stilling ved legationen blandt andet som arkivar og regnskabschef. I et år eller to studerer hun også på Ecole d.Hautes Etudes de Loi Internationales, dog uden af få en eksamen.

Arbejdsår i Paris

I 1949 reflekterer Gerda i et brev til sin søster Fanny over, hvad der egentlig skete under hendes ophold i Frankrig i 1930'erne. Brevet giver indtryk af en frustration over manglende anerkendelse af hende – ikke mindst af hendes chef legationsråd Seedorff, som hun havde en batalje med omkring et kontor. Igen får Gerda ordet: »Faktum var, at Seedorff misundte mig det udmærkede kontor, jeg sad i som arkivar --- det eneste med et grønt træ udenfor og med sol. Han kunne heller ikke lide, at jeg vidste besked med en hel del ting; han holdt af dem, der krøb for ham. En skønne dag meddelte han så, at jeg ikke længere skulle være arkivar, men kun passe

regnskabet, og at arkivet skulle flyttes ud af det gode rum over i et mindre kontor, nemlig det kontor Seedorff selv sad i, og som på ingen måde egnede sig til arkiv. Der var overhovedet ikke plads heller i det arkiv, jeg havde – pladsmangelen havde i flere år været meget alvorlig, ja næsten uudholdelig, og i et arkiv gør det jo arbejdet langt mere indviklet og irriterende. Jeg havde imidlertid perfekt orden i mine sager, og der er aldrig nogen, der har ventet på at få en sag, når de kom og forlangte den. (Det kan måske mere dig at høre, at da jeg var i Paris i 1947 og aflagde besøg hos legationen i forskellig anledning, blev jeg tilfældigvis præsenteret for den chargé d'affaires, der kommanderede i 1947 – han stod i arkivet, og da han hørte mit navn, sagde han: »Aah, Dem kender jeg sandelig godt. De har et stort ry. Hos Dem fik man altid ekspedit service.« Og den dame, der da havde arkivet, og som kun havde det – (ikke også de kedelige, indviklede regnskaber, som jeg også sad med plus, at jeg i halvandet år arbejdede med at gennemgå de gamle arkiver helt tilbage fra 1870, som lå nede i et koldt staldkammer i

Pasbillede 1942.

legationens gård, hvor skidtet hobede sig op, så jeg bogstavelig talt indåndede møg i to-tre timer hver eftermiddag – idet jeg gennemlæste og ordnede disse titusinder af sager og lavede register over dem til hjemsendelse til Rigsarkivet) den dame, frk. Thybjerg, sagde: »Ja, jeg hører aldrig om andet end om den dygtige frk. Gerda Andersen ...« (hvad jeg godt kan forstå må have irriteret hende.) Du ser altså, at jeg har fået al den oprejsning, jeg har behov – hvis jeg havde nogen behov, for det hele dér var mig jo sådan en plage – og Seedorffs dumme opførsel, der faktisk kun kom til at gå ud over ham selv i det lange løb, idet han ansatte en komplet uvidende person, en frk. Skovgaard, til at lave arkivet (det var for resten ham, der udtalte de bevingede ord: »Jeg ønsker ikke, at nogen dame skal tænke! Og endnu mindre tænke selvstændigt! – der har du ham i en nøddeskal.) blev mig kun til gavn... Og han (Seedorff) har senere måttet give en officiel undskyldning i indberetning til Udenrigsministeriet, fordi han havde taget den uvidende frk. S. til arkivar i stedet for mig.«

Som nævnt forlader Gerda Frankrig og rejser til USA få dage, før tyskerne rykker ind.

Pasbillede 1952.

Afrejsen foregår så hurtigt, at hun efterlader sig både ejendele og penge. Konkret hvad der er foregået, ved vi ikke. Men vi har udsagn på, at hun efter krigen fik eftersendt, hvad hun havde forladt.

»Kulturambassadør« i USA

I krigsårene optræder Gerda Andersen som en særdeles velinformeret og dygtig formidler af danske synspunkter på radiostationer i USA, hvor hun bl.a. holdt radioforedrag. Hun tog i 1942 fat om det prekære spørgsmål – set fra et amerikansk synspunkt – om, hvorfor Danmark ikke havde forsvaret sig bedre mod tyskerne og henviser begavet til den radikale udenrigsminister P. Munchs synspunkter på afrustning, der prægede den danske udenrigspolitik fra 1933. Og allerede her i 1942 har foredragsholderen tjek på stort og småt, der var sket i Danmark siden 1940 – og som kunne tolkes som dansk modstand. Senere – i september 1943 – kommenterer Gerda Andersen »Augustoprøret« og den danske regerings opgivelse af samarbejdspolitikken med tyskerne i 1943 i et radioforedrag på fransk og engelsk med overskriften: What Denmark is Fighting for – Today and Tomorrow: It is a strange fact in the burning and bloody TODAY, that what shocked the Danes more than looting, or any indignity inflicted upon them by the German aggressors was the demand made on august 4, 1943 that they hand over saboteurs to be tried by German military courts, which would mean death. Justice and fair trail by equals is the ancient basis of Danish law. The idea of bowing to arbitrary and ruthless »German Justice« by handing over Danes cause the King and the Government to reject the Nazi order with a ringing »NO«.

(Det kæmper Danmark for – i dag og i morgen. Det er et mærkeligt faktum i den brændende og blodige nutid, at hvad der chokerede

Pasbillede 1963.

danskerne mere end plyndring – eller en hvilken som helst anden krænkelse begået af de tyske aggressorer – var det tyske krav den 4. august 1943 om at overdrage sabotører til tysk rettergang – hvilket var ensbetydende med døden. Retfærdighed og fair rettergang for alle er det ældgamle fundament under dansk retspraksis. Forestillingen om at bøje sig for en tilfældig og grusom tysk rettergang ved at udlevere danskere til tyske domstole, fik Kongen og hans Regering til at erklære et rungende nej til de tyske krav.)

Radioforedragene holdt Gerda i sin egen-skab af medarbejder ved OWI (Office of War Information), hvor hun var tekstforfatter. Da hun fratrådte i november 1945, skrev hendes chef Henry van Scofield, der var leder af den skandinaviske sektion: »Når du i dag lægger pennen fra dig, kan du gøre det med den store tilfredsstillelse, at du har været en af hovedårsagerne til den succes, som det danske kontor opnåede«. Ifølge en anbefaling fra den danske ambassade i Washington, dateret til 1946 var

Gerda meget bekendt af den danske delegation og det tilkendegives, at hun havde ydet et stort arbejde som vicedirektør i den danske informationstjeneste i New York.

Gerda lagde ikke pennen fra sig. Tværtimod. Hun bliver i USA og udvikler sin skribent- og foredragsvirksomhed som en slags kulturambassadør for Danmark – og leverer i de følgende årtier en lang række artikler om dansk historie og dansk politik til f.eks. *The Book Of Knowledge Annual*, udgivet af *The Grolier Society*. Hun er også med, da det store amerikanske magasin *Readers Digest* (Det Bedste) går i gang med at forberede en dansk udgave.

Op her lukker vi arkivkassen, der rummer meget mere om Gerdas eventyrlige, men måske også lidt ensomme liv i den store verden. Papirerne er også en kilde til historien om en markant familie i Thisted. Gerdas slægtning, Jens Ring, som har doneret kassen med papirer til arkivet har siden bemærket: »Gerda var jo »blot« et af syv børn, hvis forældre var »upstanding citizens« i Thisted i slutningen af det 19. århundrede.«

Det lykkes virkelig for kunstmaler Andersens datter – »at slippe ud af dette Thisted hul, som jeg ikke kan fordrage« og det må være skæbnens ironi, at hendes åndelige urne – arkivkassen – har fået sig en plads i byens arkiv.

Gerda Marie Andersen dør 83 år gammel i 1975. De sidste år af sit liv boede hun i en lejlighed tæt ved Sølvtorvet i København.

Orla Poulsen

Født 1953. Gymnasielektor samt arkivar ved Thisted Lokalhistoriske Arkiv. Forfatter til lokalhistoriske bøger.

Formandsberetningen 2010-2011

af Kristian Visby

33 medlemmer deltog i den ordinære generalforsamling på museet den 26. maj. Anders Damm blev valgt som dirigent og styrede sikkert og myndigt generalforsamlingen gennem dagsordenen.

Efter selve generalforsamlingen blev der serveret kaffe, hvorefter museumsleder Jytte Nielsen viste rundt på museets særudstilling af maleren Knud Kristensens værker og fortalte om maleren. Knud Kristensen (1917-1990) var født i Thisted.

Historisk Samfunds sommerudflugt foregik den 29. august i et smukt og lunt sommervejr. Udflugten havde 55 deltagere, som fyldte bussen til sidste plads. Flere ville gerne have været med, men dem måtte vi desværre skuffe. Turen gik først til Brunkulsløjerne ved Søby syd for Herning. Efter en kort pause ved Brunkulsmuseet kørte bussen gennem det enorme graveområde på ca. 1.000 ha., mens en vidende og engageret guide fortalte om perioden fra 1940 til 1970, hvor der blev gravet kolossale mængder brunkul. Nu er hele området tilplantet og henligger som et idyllisk naturområde. Tilbage ved Brunkulsmuseet samledes deltagerne i »Søby Forsamlingshus«, hvor guiden fortalte om det strenge og farlige arbejde i lejerne, der kostede 57 arbejdere livet, først og fremmest ved sandskred.

Fra Søby gik turen til den gamle herregård Herningsholm, hvis hovedbygning rummer en enestående samling, der vedrører hedens digter, Steen Steensen Blicher. Også på Herningsholm nød vi godt af en dygtig og inspirerende guide, der fortalte om herregårdens omskiftelige historie og det nuværende museum.

Den vellykkede udflugt sluttede med et veldækket kaffebord på Aulum Kro, og ved 18-tiden var bussen tilbage i Thy.

I Efteråret 2010 var Historisk Samfund arrangør eller medarrangør af tre foredragsaftener, først 23. sept., hvor mag. art. Torben Holm Rasmussen på museet fortalte om Dansk Vestindien. Ca. 50 tilhørere overværede det spændende foredrag.

Med Historisk Samfund som initiativtager og Thisted Bibliotek, Thisted Museum, Thisted Gymnasium og VUC Thy-Mors som medarrangører holdt historikeren og forfatteren Tom Buk-Swienty 12. okt. foredrag på biblioteket om sine to nyeste værker »Slagtebænk Dybbøl« og »Dommedag Als«. Det blev en yderst vellykket aften for de ca. 125 tilhørere, der fik genopfrisket de for landet så katastrofale begivenheder i 1864.

Også det tredje foredrag blev holdt på biblioteket den 8. nov. Det var forfatteren Peter Øvig Knudsen, der fortalte om Thy-lejren, som blev oprettet i 1970. Foredraget, der havde samlet ca. 45 tilhørere, heraf flere nuværende og tidligere beboere i lejren, drejede sig overvejende om den første kaotiske sommer. Foredraget var tilrettelagt af Lokalhistorisk Arkiv med museet og Historisk Samfund som medarrangører.

Historisk Årbog på hele 200 sider udkom den 19. november, og som sædvanlig blev udgivelsen markeret ved en reception på Heltborg Museum. Ca. 30 gæster havde taget imod vor invitation, heraf en del artikelforfattere fra nær og fjern. Svend Sørensen præsenterede de enkelte artikler i bogen, hvorefter gæsterne nød et flot kaffebord og samværet.

For vist første gang nogensinde blev årbogen anmeldt i Nordjyske Stiftstidende. Endda en meget rosende anmeldelse under overskriften »En årbog med vingefang«.

I slutningen af nov. deltog vi i det traditionsrige julemarked på Heltborg Museum. Med sne og glat føre var vejrforholdene ikke de bedste, og det bevirkede nok lidt færre besøgende end sædvanligt. Men vi fik da tre nye medlemmer i løbet af de to dage.

Der har i årets løb været afholdt tre bestyrelsesmøder. Vor repræsentant i Nationalparkrådet, Knud Søgaard, har ønsket at blive afløst, og som ny repræsentant er indtrådt arkivar Thomas Norskov Kristensen.

Bestyrelsen har besluttet at genindmelde Historisk Samfund i DLF, Dansk Lokalhistorisk Forening. Medlemsbladet "Journalen" er nu kommet i en mere fast gænge, og så vil vi godt støtte foreningen med et medlemskab.

Vi modtog for et par måneder siden en ansøgning fra forlaget Bane Bøger om økonomisk støtte til forlagets udgivelse af en bog om Thisted-Fjerritslev Jernbane. Bestyrelsen valgte at støtte udgivelsen med 7.500 kr. Bogen, der er skrevet af jernbaneentusiasten Asger Christiansen, udkom i slutningen af april med titlen »Tog over Vejlerne«. Det er en både flot og velskrevet bog, som kan anbefales meget.

Der har i årets løb været en pæn tilgang af nye medlemmer, hele 44. Selv om vi har måttet tage afsked med en del medlemmer, sluttede vi året med et medlemstal på 820 eller 19 flere end for et år siden. Det er en meget tilfredsstillende udvikling.

Også foreningens økonomi er tilfredsstillende, men det vil vor kasserer senere fortælle mere om.

Jeg vil slutte beretningen med en tak til årbogsredaktionen, årets artikelforfattere, grafiker Karin Fredsøe, Tilde Grafisk og Dantryk. Også en tak til den lokale presse og til

museet og mine bestyrelseskolleger for et godt samarbejde i det forløbne år. En særlig tak skal rettes til vort bestyrelsesmedlem Mogens Kristensen, som endnu en gang påtog sig det kolossale arbejde med at omdele langt de fleste årbøger i Thy-Hannæs området.

Generalforsamlingen, der havde 39 deltagere, blev afviklet med Mogens Kristensen som dirigent. Beretningen blev enstemmigt godkendt. Derefter gennemgik kasserer Niels Eriksen regnskabet, der viste et overskud på ca. 7.500 kr. og en likvid kapital på ca. 158.000 kr. Regnskabet blev ligeledes enstemmigt godkendt. Også bestyrelsens forslag om et uændret kontingent på 125 kr. blev enstemmigt godkendt.

Bestyrelsesmedlemmerne Niels Eriksen og Ingvar Jakobsen blev genvalgt for en ny tre-årig periode. Suppleanten Eva Overgaard blev ligeledes genvalgt, og som ny suppleant i stedet for Jette Andersen, der ikke ønskede at fortsætte, valgtes Hans Oddershede, Klitmøller.

Som revisor for de kommende to år genvalgtes Aksel Thinggaard. Også revisorsuppleanten Oluf Bjørnstrup blev genvalgt

Efter generalforsamlingen fortalte billedhuggeren Erland Knudssøn Madsen om sit liv som kunstner i Thy, og efterfølgende havde deltagerne lejlighed til at bese museets særudstilling af kunstnerens akvareller.

Lokalhistorisk litteratur om Thy og Vester Hanherred 2010-2011 – et udvalg

af bibliotekar Anne Frandsen

Christiansen, Asger

Med tog over Vejlerne - Thisted-Fjerritslev
Jernbane 1904-1969

Bane Bøger, 2011

ISBN-13: 978-87-91434-30-3

Historien om den nordjyske privatbane og dens betydning for egnens erhvervs- og kulturliv, verdenskrigenes påvirkning af jernbanedriften m.m. Med beskrivelser af linjeføring, stationer og materiel.

Fuglsang, Harald

Vintertanker og forårshåb

Kirsten Kjær Museet, 2011

ISBN-13: 978-87-991720-3-0

Holch Andersen, Knud

På vej mod fremtiden - Thisted Varmeforsyning 1961-2011

Knakken i samarbejde med Thisted Varmeforsyning, 2011

ISBN-13: 978-87-88797-27-5

Hvor vejene mødes - historier fra Sundby og

Vildsund / redaktør: Thomas Norskov

Knakken, 2011

ISBN-13: 978-87-88797-26-8

Jacobseniana – Skrifter fra J. P. Jacobsen Selskabet

Nr. 5, 2011

J.P.Jacobsen Selskabet, 2011

Kraftværker - 18 nordjyske forfattere

Nordjyske Medier, 2011

ISBN-13: 978-87-994463-0-8

Lassen, Käte

I klittens sand ved havets rand

Museet for Thy og Vester Hanherred; Verlag der Kunst, 2010

Limfjorden - stemmer og steder / Hans Edvard Nørregård-Nielsen & Kirsten Klein

Gyldendal, 2011.

2 bind + 1 dvd-video

ISBN-13: 978-87-02-08276-0

Limfjordens lodser / Mette Lund Andersen;

Jan Horskjær; Inger Bjørn Knudsen

Limfjordsmuseernes Samvirke, 2010

ISBN-13: 978-87-89675-03-9

Mellemrum - fra Bulbjerg mod vest / fotograf: Carsten Krog Pedersen ... m.fl.

Fotofestival.dk, 2010

Et fotografisk billedværk, hvor otte fotografer dokumenterer, hvad de har oplevet i området mellem Bulbjerg og Østerild i syv måneder i 2010. - Med digte.

Mortensen, Villiam

Java-Bach - historien om thyboen Niels

Breinholt Bach. Knakken i samarbejde med Egnshistorisk Forening for Sydthy, 2010

ISBN-13: 978-87-88797-23-7

Perlmutter, Michael

Mit liv i Thylejren - 1975-1984. 2. udgave

Forlaget Jordhulen ved Skriveforlaget, 2010

En personlig beretning om livet i Thylejren, beboerne og den ånd, der skabte en dagligdag i skarp kontrast til samfundet udenfor.

Skjoldborg, Johan

Ud af skyggen - udvalgte tekster

Museet for Thy og Vester Hanherred, 2011

ISBN-13: 978-87-88945-30-0

Noveller, romanuddrag og artikler om livet på landet i Danmark i 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet, især om de elendige levevilkår blandt fattige og jordløse. Til slut et afsnit om husmændenes digter, Johan Skjoldborg, hans liv, forfatterskab og samtid. Udgivet i forbindelse med 150-året for Johan Skjoldborgs fødsel.

Sørensen, Svend

Tak for dansen! - portræt af Herdis

Dyrmann

Museet for Thy og Vester Hanherred, 2011

ISBN-13: 978-87-88945-32-4

Thylejren / Mie Buus m.fl.

Museet for Thy og Vester Hanherred; Knakken, 2010

ISBN-13: 978-87-88797-24-4

Udgivet i forbindelse med Thylejrens 40-års jubilæum.

Årbøger

Han Herred bogen :

lokalhistorisk årbog for Øster og Vester Hanherred

Lokalhistorisk Samvirke for Han Herred

Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred

Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

Jul i Thy

Erik A. Lauridsen og Jørgen Miltersen

Sydthy Årbog

Egnshistorisk Forening for Sydthy

Fra redaktionen:

I artiklen i årbogen 2010, side 165, om overklitfoged Jens Bohn-Jespersen har der desværre indsneget sig en fejl i den indledende manchete. Bohn-Jespersen var den første overklitfoged i Søholt, men ikke i Thisted Amt. Den første overklitfoged i amtet var baron Jørgen Rosenkrantz, som blev afløst af Bohn-Jespersen.

Sommerudflugten 2011

af Kristian Visby

Udflugten foregik søndag den 28. august med 45 deltagere. Endnu en gang var vi begunstiget af et pænt sensommervejr. Skyer og indimellem solskin, men heldigvis ingen regn, før der kom et par byger under hjemturen.

Første udflugtsmål var Lindholm Høje ved Nørresundby, hvor en meget vidende guide først førte os op til den spændende gravplads med flere hundrede stensætninger og en formidabel udsigt over Limfjorden.. Derefter gik rundvisningen videre til det imponerende museum, som med flotte udstillinger fortæller om levevilkårene for datidens mennesker ved Lindholm Høje.

En mangelfuld kommunikation mellem museet og caféforpagteren bevirkede, at vi ikke kunne indtage den medbragte frokost i caféen, men blev henvist til "Ildmagerens værksted" i kælderen. Der var hverken borde, stole eller bænke, men heldigvis en del huggeblokke og andre anvendelige ting, så det lykkedes vist alle at finde en nogenlunde siddeplads. Og alle tog de interimistiske og primitive forhold med godt humør.

Næste udflugtsmål var Søfarts- og Marine-museet ved den gamle skudehavn i Aalborg.

Det relativt nye museum er oprettet i 1992, men har allerede gennemgået en omfattende udvikling, således at museet nu består af 15.000 kvadratmeter indendørs og udendørs udstillinger. Museet har i løbet af få år udviklet sig til en af Nordjyllands betydeligste attraktioner, der årligt har mange tusinde besøgende og bemærkelsesværdigt kan drives med et meget begrænset tilskud fra kommunen.

På museet blev vi delt op i to hold med hver sin guide, og sjældent har vi oplevet så vidende og engagerede guider, begge med en fortid inden for søfarten. I løbet af halvanden time blev vi ført gennem de utroligt fine og meget informative udstillinger om de mange emner, museet dækker, det være sig søværnet, den almindelige søfart, værftets historie, byens historie, havnen, forskellige rederier og meget andet. Det blev et både spændende og meget givende besøg, som optog deltagerne meget.

Den vellykkede udflugt sluttede med et vel-dækket kaffebord på Gjol Kro, inden bussen igen satte kursen mod Thy.

Fotos: Oluf Bjørnstrup

Museets model af skibsbyggeri på Holmen.

Den idyllisk beliggende Gjol Kro.

Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

Bestyrelsen

Formand	Kristian Visby, Gråkildevej 76, 7700 Thisted	97 95 14 65
Næstform.	Mogens Kristensen, Islandsvej 33, 7700 Thisted	97 92 28 36
Kasserer	Niels H. Eriksen, P. L. Halds Vej 60, 7700 Thisted	97 92 25 18
Bestyr.medl.	Ingvar Jakobsen, Landbæk 10, 7742 Vesløg	97 99 35 08
Bestyr.medl.	Jytte Nielsen, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Bestyr.medl.	Knud Møller Madsen, Gormsvej 6, 7760 Hurup	97 95 21 10
Bestyr.medl.	Knud Søgaard, Joh. Skjoldborgs Vej 2, 7700 Thisted	97 92 34 18

E-mail-adresser

Kristian Visby	visby.hurup@mail.tele.dk
Knud Søgaard	knud@mvbmail.dk
Niels H. Eriksen	nielseriksen@mail.dk
Jytte Nielsen	jytte@thistedmuseum.dk
Ingvar Jakobsen	ingjak@mail.dk
Knud Møller Madsen	knudmm@gmail.com
Mogens Kristensen	mogens.kristensen5@skolekom.dk

Historisk Samfunds hjemmeside

www.thistedmuseum.dk

(herfra er der links til såvel Historisk Samfund som til Historisk Årbog).

Redaktionen

E-mail : visby.hurup@mail.tele.dk

Jytte Nielsen	Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Flemming Skipper	Højvang 21, 7700 Thisted	97 92 29 76
Svend Sørensen	Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Kristian Visby	Gråkildevej 76, 7700 Thisted	97 95 14 65

Forfatterfortegnelse

Charlotte Boje H. Andersen, Akelejevænget 25, 7730 Hanstholm	97 96 06 66
Knud Holch Andersen, Røllikevej 11, Hillerslev, 7700 Thisted	97 98 16 48
Hans Bach (1930-2005)	
Else Bisgaard, Vilsundvej 57, 7752 Snedsted	97 93 11 20
Anne Frandsen, Østermøllevvej 11, 7700 Thisted	97 92 62 04
Kjeld Hansen, Tåstrupvej 23, 4672 Klippinge	56 52 22 70
Nina Hobolth, Rosenlunden 5, 9000 Aalborg	23 92 43 99
Karen Margrethe Hornstrup, Morvads Allé 9, 8270 Højbjerg	97 21 61 15
Michael Riber Jørgensen, Kumlvej 5, 7700 Thisted	97 92 18 14
Orla Poulsen, Gyvelvej 33, 7700 Thisted	52 17 25 17
Flemming Skipper, Højvang 21, 7700 Thisted	97 92 29 76
Svend Sørensen, Skovstedvej 33, 7700 Thisted	97 98 55 96
Michael Vandet, Ringvej 20, 7700 Thisted	97 92 61 16
Kristian Visby, Gråkildevej 76, 7700 Thisted	97 95 14 65
Lars Andreas Wilson (1845-1919)	